

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Opvattingen over aids in Theatre for Development: aidsvoorlichting in Noord Tanzania

Huijgen, M.J.E.

Citation

Huijgen, M. J. E. (2024, December 12). *Opvattingen over aids in Theatre for Development: aidsvoorlichting in Noord Tanzania. LOT dissertation series*. LOT, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4172168>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4172168>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

**Opvattingen over aids in Theatre for
Development**

AIDSVOORLICHTING IN NOORD TANZANIA

Published by
LOT
Binnengasthuisstraat 9
1012 ZA Amsterdam
The Netherlands

phone: +31 20 525 2461

e-mail: lot@uva.nl

<http://www.lotschool.nl>

Cover illustration: *Toneelstuk in de plaats Nambaza waarin bewoners getest worden op aids.* Gefotografeerd door Jeroen Tumaini Huijgen op 22 juli 2008.

ISBN: 978-94-6093-468-1

DOI: <https://dx.medra.org/10.48273/LOT0683>

NUR: 616

Opvattingen over aids in Theatre for Development: Aids voorlichting in Noord Tanzania

Proefschrift

ter verkrijging van

de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op donderdag 12 december 2024

klokke 13:00 uur

door

Maria Julia Elisabeth Huijgen-Koolen

Geboren te Geleen
in 1951

Promotores: Prof.dr. Maarten Mous
Prof.dr. Daniela Merolla

Promotiecommissie:
Prof.dr. Felix Ameka
Prof.dr. Mirjam de Bruijn
Dr. Lettie Dorst
Prof.dr. Fons Maes, Tilburg University
Prof.dr. Clarissa Vierke, Universität Bayreuth

*Voor Bart (Bahati) die Tanzania en zijn bewoners een warm hart
toedroeg.*

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	v
Dankwoord.....	xiii
Afkortingen en verklarende woordenlijst.....	xv
Voorwoord	xvii
1 Introductie	1
1.1 Indeling van het boek.....	2
1.2 Het onderzoeksgebied	3
1.3 Aids in Oost-Afrika en Tanzania	7
1.4 Aids op het Mwibara Schiereiland.....	10
1.5 Gezondheidszorg op het Mwibara Schiereiland.	13
1.6 Aidsvoorlichting in Afrika en in Tanzania, Theatre for Development	15
1.7 Onderzoeksvragen.....	16
1.8 Theoretische oriëntatie	17
1.9 Project KIUKAKI	22
1.10 Data en Analyse	23
1.11 Parallellen tussen hiv/aids en COVID-19.....	25
2 De voorstelling van de theatergroep	31
2.1 Theatergroep KIUKAKI.....	31
2.2 Beschrijving van een uitvoeringsdag	34
<i>Nyimbo</i> , de liederen.....	36
<i>Ngonjera</i> , toneel in dichtvorm	37
<i>Utenzi</i> gedichten.....	38
<i>Rapu</i> , rapliederen	38
<i>Shairi</i> , gedicht.....	40
<i>Tamthilia</i> , toneelstuk.....	41
<i>Nyimbo</i> , liederen	43

<i>Maoni na maswali</i> , meningen en vragen, de post-performance discussie.....	44
2.3 De genres in de uitvoeringen van KIUKAKI	45
<i>Nyimbo</i> — liederen, als literair genre.....	45
<i>Utenzi</i> - gedichten als literair genre	46
<i>Shairi</i> - gedichten als literair genre	47
<i>Ngonjera</i> -toneelstuk als literair genre	48
Rapliederen als literair genre	49
Tamthilia- toneelstuk als literair genre.....	53
Samenvatting.....	57
3. De boodschappen in de verschillende genres	59
3.1 Critical Discourse Analysis (CDA) en de teksten van de uitvoeringen.....	59
3.2 <i>Nyimbo</i> , de liederen (appendix 2).....	60
Taalgebruik, woorden en hun context.	60
Uitingen over aids.	60
Genderrelaties.	62
Strategieën.	63
3.3 <i>Utenzi</i> -gedichten (appendix 3).....	65
Taalgebruik, woorden en hun context	65
Uitingen over aids	67
Genderrelaties	67
Strategieën	68
3.4 <i>Shairi</i> - gedichten (appendix 4).....	68
Taalgebruik, woorden en hun context	69
Uitingen over aids	69
Genderrelaties	70
Strategieën	70
3.5 <i>Ngonjera</i> - toneelstuk, poëtisch duel (appendix 5).....	71
Taalgebruik, woorden en hun context	71

Uitingen over aids	72
Genderrelaties	72
Strategieën	73
3.6 Rapliederen (appendix 6)	73
Taalgebruik, woorden en hun context	73
Uitingen over aids	75
Genderrelaties	75
Strategieën	76
3.7 Tamthilia-toneelstukken	78
Taalgebruik, woorden en hun context	78
Genderrelaties	78
Strategieën	79
3.8 Vergelijking van de genres	80
Uitingen over aids	83
Samenvatting	83
4. Metaforische benamingen voor aids	87
4.1 Introductie	87
4.2. Metaforen	88
Metaforen en hun functies	88
Het gebruik van metaforen in het Swahili en metaforen over aids	91
Theoretisch kader voor de analyse van de metafoor	93
4.3 De metaforische benaming Mgeni	99
<i>Mgeni ni kuku mweupe</i>	99
Het woord Mgeni	102
De metaforische benaming Mgeni	103
Functie van de metafoor Mgeni	107
4.4 De metaforische benaming Nyambizi	108
De betekenis van Nyambizi op het Mwibara Schiereiland	111
Functie van de metafoor Nyambizi	115

4.5 De metaforische benaming Juliana	116
Conceptuele opvattingen in de metafoor	118
Functie van de metafoor	119
4.6 De metaforische benamingen Adui, Gaidi, Jambazi	119
Adui, gaidi en jambazi in de teksten	120
Adui.....	120
Gaidi.....	121
Jambazi.....	121
4.7 De metaforische benamingen Umeme en Miwaya	123
4.8 Conclusie: van Mgeni naar Ukimwi.....	125
Veranderingen in metaforische benamingen	128
4.9 Metaforen bij Covid-19.....	130
5. De post-performance discussie.....	133
5.1 Het verloop van de post-performance discussie.	133
5.2 De vragen	134
Betekenis van woorden en begrippen.....	136
Herkomst van aids.....	137
Symptomen van aids	138
Verloop en behandeling van de ziekte.....	140
Herkenbaarheid.....	142
Risico's om aids op te lopen.....	143
Hoe verloopt besmetting.....	144
Besmetting moeder-kind	146
Virus.....	147
Preventie en het gebruik van condooms.....	148
Testen	149
Middelbare scholieren	150
Politieke en sociale situaties	151
Vragen van de performers	152
Welke vragen komen niet aan de orde?.....	154

5.3. Wat zijn verbanden tussen vragen en de performance?	155
5.4. Ontwikkeling van vragen in verloop van de tijd.....	157
5.5. Proces van kennisverwerving	157
Samenvatting.....	159
6. Conclusie.....	161
6.1 De onderzoeksvragen	161
Sub-vraag 1. Opvattingen, verspreiding en behandeling.....	162
Sub-vraag 2. Vragen van de bevolking over aids.....	163
Sub-vraag 3. Welke boodschappen worden overgebracht, op welke wijze en door wie?.....	164
Sub-vraag 4. Mogelijke weerstanden om gedrag te veranderen.	165
Sub-vraag 5. Verandert er iets aan de aidsdiscourse door de performance groep? Zo ja wat zijn de effecten?	166
6.2 Veranderingen.....	167
6.3 Theoretische reflectie op TfD.....	168
6.4 Beperkingen en suggesties voor verder onderzoek	170
6.4 Belangrijkste conclusie	171
Geraadpleegde literatuur	173
Documentaires	183
Muziek	183
Websites	184
Appendices	185
Appendix 1: Overzicht gebruikte teksten tijdens de performance	185
A. Lieder en (nymbos).....	185
B. Utenzi.....	185
C. Shairi.....	185
D. Ngonjera	186
E. Rap	186
Appendix 2: <i>Nyimbo</i> , liederen	186

Lied 1	186
Lied 2	189
Lied 3	192
Lied 4.	194
Lied 5	196
Lied 6	198
Lied 7	200
Lied 8	203
Lied 9	205
Lied 10.....	207
Lied 11.....	210
Lied 12.....	212
Appendix 3 Utenzi.....	214
Utenzi 1	214
Utenzi 2	217
Utenzi 3	219
Utenzi 4	222
Appendix 4 Shairi.....	224
Shairi 1	224
Shairi 2	227
Shairi 3	231
Shairi 4	234
Shairi 5	237
Appendix 5 Ngonjera.....	240
Ngonjera 1 Saa Nane.....	240
Ngonjera 2 Mama na Familia	243
Ngonjera 3 Janga hili la Ukimwi De ramp die aids is.....	246
Ngonjera 4 Kwa Heshima.....	251
Appendix 6 <i>Rapu</i> , Rap-liederen	253
Rap 1.	253

Rap 2	256
Rap 3	258
Rap 4	261
Rap 5	263
Rap 6	266
Rap 7	269
Rap 8	275
Rap 9	277
Rap 10	280
Rap 11	282
Nawoord.....	287
Summary	295
Samenvatting.....	301
Curriculum vitae.....	307
Foto's	309
Koor, Nambaza.....	309
<i>Shairi</i> -gedicht, 19-07-2007	309
Rap lied, 03-07-2008	310
<i>Ngonjera</i> - toneel, 04-03-2008	310
Toneel met patiënt, 03-07-2008.....	311
Toneel met lokale dokter, 10-03-2008.....	311
<i>Utenzi</i> -gedicht, 06-12-2007.....	312

Dankwoord

Graag wil ik een aantal mensen bedanken, die voor mij de afronding van het proefschrift mogelijk hebben gemaakt.

Allereerst de promotoren Prof.dr. Maarten Mous en Prof.dr. Daniela Merolla. Ik ben dankbaar voor jullie niet aflatende steun gedurende vele jaren. Jullie stonden altijd klaar om met mij te sparren en positief kritische reflectie te geven. Jullie suggesties vanuit jullie eigen expertise waren aanvullend en hebben mij geïnspireerd. Ik ben jullie beiden zeer erkentelijk dat jullie mij gemotiveerd hebben het proefschrift alsnog af te maken.

Dank aan de leden van de theatergroep KIUKAKI die zo enthousiast waren, hun teksten met me deelden en altijd open stonden voor mijn vele vragen. Asante sana.

Ik dank iedereen die belangstelling voor mijn onderzoek heeft getoond en degenen die meegelezen hebben.

Mijn zonen, Bart (†), Jeroen en Bram en hun partners, Rozemijn, Ellen en Eudécia dank ik voor hun belangstelling, maar vooral voor het feit dat ze het niet vreemd vonden dat hun (schoon)moeder nog zo nodig een proefschrift wilde schrijven.

Jeroen, ik bedank je voor het eindeloze geduld waarmee je de foto's en video's maakte en ordende. Je nuchter commentaar op mijn vragen tijdens het onderzoek waardeerde ik. Je was een fijne reisgezel al die keren.

De organisatie HIVOS dank ik dat ze drie jaar lang aan de theatergroep KIUKAKI subsidie heeft gegeven. De leden van de theatergroep hebben hierdoor de dialoog met hun buurtgenoten over aids kunnen aangaan.

Tenslotte Ton, mijn echtgenoot, je bleef me aanmoedigen het proefschrift te schrijven ook in moeilijke tijden. Je gaf me medische informatie bij de vele vragen die ik had bij het schrijven. Ik ben uiteraard verantwoordelijk voor de vertaling van je uitleg. Dank dat je dit manuscript zorgvuldig hebt gelezen.

Afkortingen en verklarende woordenlijst

AIDS	Acquired Immunodeficiency Syndrome
AMREF	African Medical Research Foundation
ARVs	Antiretrovirale geneesmiddelen
BT	Conceptual Blending Theory
CDA	Critical Discourse Analysis
CD - 4	CD - 4 cellen zijn een gedeelte van de witte bloedcellen die door hiv gebruikt worden worden vernietigd. Hoe lager het aantal CD-4 cellen hoe lager de weerstand van het lichaam
CMT	Conceptual Metaphor Theory
COVID-19	Coronavirus disease, 19 verwijst naar 2019
CRS	Catholic Relief Services
DDH	District Designated Hospital
HIV	Humaan Immunodeficiëntie Virus
HIVOS	Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking
KIUKAKI	Kikundi Uhamasisha Kanda ya Kibara
LyM	Lugha ya Mitaani,(English: Street Language)
MCH	Maternal and Child Health
MY	Maana yake, (English: Its Meaning)
NGO	Niet-Gouvernementele Organisatie
SD	Source Domain
SS	Standard Swahili
SE	Standard English
TD	Target Domain
TfD	Theatre for Development
UKIMWI	Ukosefu wa Kinga Mwilini
UNAIDS	The joint United Nations Programme on HIV/AIDS
WHO	World Health Organisation

Voorwoord

Hoe is deze studie tot stand gekomen?

In 1980, 1981 en 1982 woonde ik met mijn gezin in Kibara, Tanzania, bij het ziekenhuis. Mijn man, arts, en ik, psychotherapeut, werden regelmatig uitgenodigd door ziekenhuismedewerkers om voorlichtingsbijeenkomsten bij te wonen. Het betrof in het begin gezondheidsvoorlichting op het gebied van moeder en kind zorg (MCH), waarbij naast medische zorg, voorlichting over voeding gegeven werd. Gedurende ons driejarig verblijf in Kibara deed zich driemaal een ernstige choleraepidemie voor in de omgeving, en het hele Mwibara Schiereiland, ging in quarantaine. Dit betekende dat er op het schiereiland geen vrij verkeer meer mogelijk was. Wegversperringen hielden doorgaand verkeer tegen en men mocht alleen doorreizen met een permissie van de overheid. Er mocht geen samenscholing zijn, waardoor er ook geen handel gedreven kon worden. Markten en visafslagplaatsen werden gesloten. Terwijl het ziekenhuis vol lag met doodzieke patiënten werd er voorlichting gegeven over deze ziekte aan familieleden en bewoners in de naburige dorpen. Er werd veel nadruk gelegd op hygiënische maatregelen om verdere verspreiding te voorkomen. Gezondheidsmedewerkers uit het ziekenhuis spraken in witte jas de bevolking toe, terwijl even verder op in een grote modderpoel kinderen speelden, koeien en honden verkoeling zochten en er zelfs drinkwater uit gehaald werd. De voorlichting was top-down, de gezondheidsvoorlichters vertelden de mensen wat ze moesten doen en de mening van patiënten werd niet gevraagd. Tijdens persoonlijke gesprekken met kennissen uit de omgeving, bleek dat zij over de oorzaak van ziekten een andere perceptie hadden dan ik. Daar waar ik een biomedische verklaring had, ervoeren zij de hand en inmenging van bovennatuurlijke krachten. Het contrast tussen de verschillende opvattingen en het feit dat er bij de voorlichting veelal van een medisch-biologisch model werd uitgegaan zonder de opvattingen van de bevolking zelf te exploreren, maakte voor mij duidelijk dat de boodschap zijn doel niet bereikte.

Tijdens mijn bezoeken aan het ziekenhuis in Kibara in 2005 en 2006 nodigde de aidscoördinator ¹ van de NGO Catholic Relief Services (CRS) ² me een aantal keren uit om hem te vergezellen bij zijn werkbezoeken. We bezochten aidspatiënten en hun familie en zij vertelden mij uitgebreid hoe ze

¹ Wijlen Dr. Kombe

² De NGO Catholic Relief Services verleende in die periode ondersteuning aan aidspatiënten en hun familie door hen te bezoeken en soms van voedsel te voorzien. De CRS organiseerde voorlichtingsbijeenkomsten gegeven door vrijwilligers onder de lokale bevolking.

de ziekte ervoeren. Ze vertelden over hun angst voor besmetting, over hun vragen over het ontstaan van de ziekte, uitten hun verbazing over het verloop ervan, vertelden over het uiteenvallen van families en hoe de ziekte geheim gehouden werd. De gezondheidsvoorlichtingen waren georganiseerd door vrijwilligers van de CRS en naast uitleg over aids werden hier en daar discussiegroepen voor bewoners gevormd.

Als psycholoog ben ik geïnteresseerd in hoe mensen denken, voelen en handelen. Het intrigeert mij hoe de bevolking de epidemie beleeft, welke opvattingen en angsten ze hebben en welke coping mechanismen ze hebben om met verdriet en verlies om te gaan. Als partner van een (tropen)arts en door mijn driejarig verblijf in Tanzania heb ik ervaren hoe complex de behandeling van ernstige aandoeningen kan verlopen. Als docent aan een huisartsopleiding zag ik hoe graag dokters patiënten aansporen om hun gezondheidsgedrag te veranderen en hoe moeilijk het kan zijn de boodschap zijn doel te laten bereiken. Dit alles maakte dat ik niet lang hoefde na te denken toen een aantal jonge bewoners mij vroeg of ik met hen mee wilde werken aan het opzetten van een nieuw project.

Voor dit project, dat ik in hoofdstuk 2 zal beschrijven, heb ik bij de organisatie HIVOS subsidie gekregen. Hiermee kon de groep hulpmiddelen als megafoon, groepskleding, fietsen om naar de dorpen te gaan kopen en zichzelf voorzien van eten en drinken tijdens een dag van uitvoering.

Ik heb me zowel een insider als outsider gevoeld (Schipper, 1999: 153). Het insider gevoel had te maken met het feit dat ik jaren in het dorp Kibara heb gewoond. Het was vooral de vertrouwde hartelijkheid van de bewoners en mijn aanspreektitel van ‘mama Bahati’, ‘mama Tumaini’ en ‘mama Amani’, Swahili namen van onze zonen, die me er thuis deed voelen. Ik was een outsider door mijn huidskleur en mijn afkomst uit een ander land. Mijn ‘outsider- gevoel’ had ook voordelen zo heb ik ervaren. De belangstelling, de behoefte de ander te begrijpen, de moeite die ik moest doen om zicht te krijgen op metaforen en straattaal, hebben mij gedwongen me te verplaatsen in een andere cultuur. Dit heeft mij persoonlijk verrijkt. Als buitenstaander heb ik vragen gesteld, die voor de performers niet makkelijk te beantwoorden waren, niet alleen vanwege het ongemak omdat het over seksuele zaken ging, maar ook omdat culturele zaken die vanzelfsprekend voor hen zijn moeilijk uit te leggen zijn. Een voorbeeld hiervan is dat er vaak gesproken wordt over ‘oude gebruiken’. Voor mij was niet duidelijk waar ze op doelden. De performers legden me uit dat ze verwijzen naar het erven van weduwen en het wassen van lijken. Het oude gebruik van het erven van weduwen, houdt in dat na het overlijden van de echtgenoot een bloedverwant van de man, meestal een broer van de man, de weduwe erft. Historisch was dit gebruik bedoeld om de weduwe en kinderen

een sociale zekerheid te bieden. De discussie over dit gebruik dat in Tanzania en meerdere landen in sub-Sahara Afrika voorkomt neemt toe onder meer omdat de kans op verspreiding van hiv/aids groter wordt (Mwenda, 2007; van Vossle, 2011). Het wassen van lijken, een ander oud gebruik, kan de kans op verspreiding van hiv/aids, zoals verderop in het proefschrift aan de orde komt, bevorderen.

Ik heb me niet met de inhoud van teksten, vormgeving van de theatervoorstellingen en organisatie van de groep bemoeid. Ik heb me als onafhankelijke observator opgesteld.

De performers van de projectgroep KIUKAKI hebben hun teksten op papier-behalve de toneelstukken- gezet en mij ter beschikking gesteld. Ik heb geprobeerd deze zodanig te vertalen dat hun eigen woorden zo veel mogelijk behouden bleven. Het vertalen van gedichten is een moeilijke opgave. Ik heb niet gestreefd om de vertalingen literaire allure te geven, mijn doel was om de connotatie van de woorden en de context te begrijpen. Voor de betekenis en vertaling van straattaalwoorden heb ik voortdurend met de rappers overlegd.

Ik ben me bewust van het feit dat in de antropologie de dichotomie tussen ‘traditioneel’ en ‘modern’, ‘westers’ en ‘niet-westers’ niet gewenst is. Ik heb geprobeerd deze woorden zoveel mogelijk te vermijden, maar ik heb ze toch gebruikt bij de verwijzing naar auteurs, die deze termen zelf gebruiken.

Over de medische termen en vragen heb ik met een arts overlegd. Uiteraard ben ik zelf verantwoordelijk voor de gegeven uitleg.

Waar gaat deze studie over?

In deze studie probeer ik te achterhalen hoe de bevolking in de omgeving van Kibara in Noord Tanzania de aidsepidemie ziet; welke denkbeelden ze hebben over de ziekte; wat hun gedachten zijn over de oorsprong van de ziekte; wat hun opvattingen zijn over het voorkomen en de behandeling van aids; te achterhalen welke aspecten van de ziekte ze graag zouden willen weten. Het taalgebruik in de communicatie over aids analyseer ik om achterliggende opvattingen op te sporen. De achterliggende gedachte voor mij is dat het belangrijk is eerst in kaart te brengen wat bestaande opvattingen zijn, welke kennis de bevolking heeft en welke behoefte aan kennis ze hebben, voordat efficiënt verdere voorlichting gegeven kan worden. De opvattingen over aids probeer ik in deze studie te achterhalen door teksten, toneel en post-performance discussies van de theatergroep, bestaande uit leden van de bevolking rondom Kibara, te onderzoeken.

Metaforische benamingen voor aids die in de omgeving gangbaar zijn, analyseer ik om meer zicht te krijgen op de denkbeelden over hiv/aids.

De theatergroep geeft voorstellingen gebaseerd op vragen die de bevolking heeft, en op gebeurtenissen rondom hiv/aids in de directe omgeving. De leden van de groep zijn zelf inwoners van dorpen als Kibara en zijn goed op de hoogte van wat er leeft bij de bevolking.

Ik hoop dat ik door dit onderzoek te doen ertoe heb bijgedragen orale cultuur te bewaren.

1 Introductie

*Nyimbo ya kufunzwa haikeshi ngoma*³

“Wil je even meekomen?” zo verwelkomt de aids-verpleegkundige me. Ze neemt me bij de hand en zonder dat ik een idee heb wat er speelt, lopen we de aidspoli in. In de wachtruimte zitten een paar mensen gelaten te wachten. We lopen door naar de behandelruimte waar een jonge vrouw op bed zit met een klein jongetje op schoot. De verpleegkundige vraagt de patiënt -ik zal haar nu Esther noemen- haar verhaal te doen. Esther vertelt dat ze in een van de bars in het stadje Bunda met een man seks heeft gehad en meteen van hem zwanger was, van het kindje dat ze nu op schoot houdt. Zij, maar ook het kindje, blijken nu aids te hebben. Op de vraag van de verpleegkundige waarom ze deze man vertrouwde, antwoordt Esther “omdat hij een colbertje droeg”. “Wat heeft hij jou betaald?” vervolgt de verpleegkundige. “Vijf dollar” luidt het antwoord. Esther is door haar familie verstoten en kan nu niet meer voor zichzelf en het kindje zorgen. Bij mijn volgend bezoek tref ik Esther psychisch in de war op straat aan. Haar kindje is inmiddels overleden. Een half jaar later is zij zelf ook dood.

Dit verhaal van Esther is niet uitzonderlijk. Tijdens dit bezoek en eerdere verblijven in deze regio zag ik hoe voorlichting vanuit het medisch biologisch model, veelal *top-down* gegeven, niet aansloot bij de opvattingen over ziekte van de bevolking zelf. De oproep tot gedragsverandering om de ziekte een halt toe te roepen kwam niet over. Onderzoekers benadrukken het belang dat interventies moeten steunen op begrip en kennis van lokale ziekteopvattingen, die op gespannen voet kunnen staan met het biomedisch model (Bastien, 2009; Beck 2006; Haram, 2005; Ahlberg e.a., 2003; Higgins, 2010; Airhihenbuwa en Obregon, 2000; Blystad, 2004). Hoe ziekte ervaren wordt, is niet alleen een ervaring van het individu zelf, maar hangt samen met de sociale context (Ahlberg e.a., 2003).

Het doel van mijn onderzoek is te achterhalen hoe de bevolking van het Mwibara Schiereiland in Tanzania over aids denkt. Hoe wordt er gedacht over herkomst, preventie, behandeling en besmetting? Welke vragen,

³ Een lied dat door iemand van buiten af onderwezen wordt, beklijft niet. (Wamitilia, 2001).

eventueel welke angsten leven er bij de mensen? Ik acht kennis over het gedachtengoed van de bevolking betreffende aids als een noodzakelijke basis voor verdere gezondheidsvoorlichting. Pas wanneer we goed op de hoogte zijn van wat er leeft onder de bevolking, kan er een efficiëntere dialoog plaats vinden tussen voorlichters en bevolking. Om de aidsdiscourse in kaart te brengen heb ik gedurende drie jaren een theatergroep gevolgd en vele uitvoeringen bijgewoond. Om antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen richt ik me op drie pijlers.

- De teksten van de verschillende genres in de voorstellingen. Welke opvattingen komen hierin voor?
- Metaforische benamingen voor aids die ten tijde van de research gebruikt werden in het onderzoeksgebied. Wat zeggen de ‘verborgen betekenissen’ in de benamingen over de opvattingen?
- De post-performance discussie aan het einde van de voorstellingen. De vragen die het publiek stelt, geven informatie over hoe de voorstelling ontvangen is en welke vragen er leven onder de bevolking.

De analyses van deze drie gebieden geven ons een beeld over de opvattingen over aids in het onderzoeksgebied.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, analyseer ik teksten van de theatergroep KIUKAKI, een *Theatre for Development* groep, die hun teksten baseren op wat er leeft bij de bevolking. Mijn research geeft ook inzicht op de interne differentiatie van het publiek: hoe er verschillen in opvattingen zijn tussen mannen en vrouwen, oudere en jongere mensen.

1.1 Indeling van het boek

In dit eerste hoofdstuk, de introductie, schets ik een beeld van het onderzoeksgebied en de aidsepidemie in deze regio. Vervolgens zal ik mijn onderzoeksvragen, de manier waarop ik de data verzameld heb en de wijze waarop ik de gegevens analyseer, uiteenzetten.

Na de introductie beschrijf ik in hoofdstuk 2 een dag waarop de theatergroep KIUKAKI een uitvoering geeft om zo een beeld te schetsen van de werkwijze en sfeer van de voorlichting en introduceer ik de gebruikte genres. De volgende drie hoofdstukken bevatten de centrale analyse van de teksten van de uitvoeringen met drie verschillende invalshoeken. De onderzoeksvraag welke discourse over aids gevoerd wordt, benader ik in hoofdstuk 3 door alle genres te bespreken: de *nyimbo* (liederen), de *utenzi* (gedichten), *shairi* (gedichten), *ngonjera* (episch toneel), *rapu* (raplieders) en de *tamthilia* (toneelstukken). In dit hoofdstuk bespreek ik, uitgaande van het theoretisch gedachtengoed van de Critical Discourse Analysis, wat de teksten ons leren over de opvattingen over aids, de context van de bevolking

van het Mwibara Schiereiland, over de machtsverhoudingen en hoe de uitvoerders de bevolking willen bereiken met hun boodschappen. Ik zal stil staan bij de overeenkomsten en de verschillen van de genres van de uitvoeringen. In hoofdstuk 4 analyseer ik metaforische benamingen voor aids die in de onderdelen van de uitvoeringen gebruikt worden. Het doel is door analyse van deze metaforen te achterhalen welke opvattingen over aids in deze benamingen besloten liggen. In hoofdstuk 5 zal ik de vragen van de post-performance discussie bespreken. Op deze wijze is het niet alleen mogelijk te achterhalen welke vragen over aids de toehoorders hebben, maar ook wat het effect is van de performance op het publiek. In hoofdstuk 6 vat ik de bevindingen van mijn onderzoek samen. In de appendices zijn de teksten van de onderdelen van de voorstelling in het Swahili te vinden en mijn vertaling ervan. In het nawoord beschrijf ik een aantal boeken uit de literatuur die over epidemieën gaan.

1.2 Het onderzoeksgebied

Allereerst zal ik de geografische en sociaaleconomische situatie van het onderzoeksgebied beschrijven, omdat die, zoals ik later zal aangeven, van invloed is op de aidsepidemie en de reactie daarop. Het onderzoeksgebied is het Mwibara Schiereiland aan het Victoriameer, ook wel Victoria Nyanza genoemd in noordwest Tanzania. Het schiereiland strekt zich uit van de stad Bunda tot het dorp Kisorya, vanwaar een bootverbinding is naar het eiland Ukerewe. Het schiereiland maakt deel uit van het Bunda District en de Mara regio, een van de dertig regio's van het vasteland van Tanzania.⁴ Musoma is de hoofdstad van deze regio. Mwibara Schiereiland heeft de decimale graden (DD) voor de breedtegraad – 2.15 en voor de lengtegraad 33.45 (<http://www.database.earth>). Het schiereiland ligt ongeveer 1130 m boven zeeniveau. Het wordt omsloten door het Victoriameer met de Baumann Golf aan de noordelijke kust en Speke Golf aan de zuidelijke kust.

⁴ Tanzania is verdeeld in dertig regio's, die weer onderverdeeld zijn in 169 districten, de districten zijn onderverdeeld in *wards*, een administratieve eenheid van een bepaald gebied met meerdere dorpen. Het Mwibara Schiereiland is verdeeld in dertig *wards* (*ward* in Engels en *kata* in Swahili).

Afbeelding 1.1 Kaart regio

Het onderzoek werd uitgevoerd in het centrale deel van het schiereiland in de dorpen Kibara, Nakatuba, Namalebe, Busambara, Bunere, Nambaza, Mwitende en Nansimo, dorpen die alle behoren tot de *ward* (subdistrict) Kibara. Kibara is de grootste plaats en ligt halverwege het schiereiland aan de doorgaande route, een onverharde weg, van Bunda naar Nansio, een plaats op het eiland Ukerewe. Het doorgaande verkeer gebruikt deze weg: bussen, vrachtwagens, busjes van de visindustrie, reizigers vanuit Mwanza, evenals fietsers en voetgangers. Kibara en Nansimo zijn stopplaatsen en handelsplaatsen voor reizigers. Een aantal andere dorpen, zoals Nakatuba en Namalembe, waar de theatergroep voorlichting geeft, ligt afgelegen in de heuvels. Het tropische klimaat op het schiereiland is vochtiger dan elders op het vasteland met het hele jaar door temperaturen van gemiddeld 28-30 graden overdag. Het regenseizoen is doorgaans van november tot mei, maar tegenwoordig zijn de regenperiodes onregelmatig waardoor de oogsten kunnen mislukken. Het schiereiland wordt gekenmerkt door rotsachtige heuvels in het midden van het schiereiland, de Kurwiri Hills en de Ragata Hills. Het landschap is een savanne. Barton (2004), een Engelsman die als District Commissioner ⁵ in het gebied werkte in de jaren zestig van de vorige eeuw, beschrijft de heuvels van het schiereiland als een woonplek voor dieren als de Thomson gazelle, wildebeest, zebra, giraf en zelfs voor wilde honden en hyena's. Ten gevolge van de toenemende ontbossing leven deze

⁵ De functie van de District Commissioner is vergelijkbaar met die van de Commissaris van de Koningin in Nederland

dieren hier niet meer, met uitzondering van hyena's die in de heuvels leven en gedurende de nachten naar dorpen komen op zoek naar water en voedsel.⁶

Het grootste deel van de bevolking van het Mwibara Schiereiland behoort tot de etnische groep Jita. In de omgeving van de dorpen Guta en Bulamba behoren vele bewoners tot de Kuria stam. In de omgeving van Kisorya wonen mensen van de Sukuma stam naast die van de Jita. De moedertaal van de meeste inwoners is Jita.⁷ In de omgeving van Kisorya wordt Kerewe gesproken, en in Guta, Kuria. Naast de moedertaal spreekt op het schiereiland, net als in de rest van Tanzania, vrijwel iedereen Swahili, de nationale taal van Tanzania. Dit is te danken aan de eerste president van Tanzania, Julius Nyerere, die na de totstandkoming van de Republiek *Tanganyika* in 1962 het een-taal beleid voerde. Swahili werd de officiële taal in heel Tanzania, moest op alle lagere scholen onderwezen worden en was de enige taal die in de politiek, ambtenarij en de administratie gebruikt werd (Askew, 2002:47; Whiteley, 1969; Bjerk, 2017).

De sanitaire voorzieningen en gezondheidssituatie in het gebied aan het Victoriameer zijn slecht. Er is onvoldoende toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen. De helft van de bevolking is afhankelijk van het Victoriameer voor het drinkwater en ten gevolge van deze gebrekkige voorzieningen en armoede is de gemiddelde levensverwachting van de bewoners laag met een gemiddelde van 44.6 jaren voor mannen en 47.8 voor vrouwen (Kamanzi, 2012: 46). Het drinkwater uit het Victoriameer is besmet met de schistosomiasis parasiet.⁸ In een aantal dorpen zijn er waterputten geslagen. Bewoners uit afgelegen dorpen leggen lange afstanden af om drinkwater te verkrijgen. Er is weinig werkgelegenheid voor de bevolking van het schiereiland. De bevolking leefde lange tijd van de visvangst: cichliden met name tilapia, die voor eigen consumptie en kleinschalige handel gebruikt werd. De laatste tientallen jaren wordt er industrieel gevist op de nijlbaars. De nijlbaars, een roofvis, komt oorspronkelijk niet in het Victoriameer voor. Tijs Goldschmidt (1994) beschrijft hoe de nijlbaars uitgezet is en het ecologisch systeem van het meer verstoord heeft doordat deze vis vele cichlide vissoorten, zoals de tilapia, eet. Voor de lokale

⁶ Hyena's lopen 's nachts vaak door het dorp om water uit het Victoriameer te drinken. Bewoners leggen grote stenen op graven om te voorkomen dat hyena's lijken opgraven.

⁷ Zie Downing (1996) voor uitleg Jita.

⁸ Schistosomiasis of bilharzia is een infectie die veroorzaakt wordt door parasitaire wormen. De tussengastheren zijn slakjes die in de rietkragen langs het strand van het Victoriameer leven. De parasieten kunnen onder meer urogenitale - en darm-lever problemen opleveren.

bevolking is het steeds moeilijker geworden om aan tilapia te komen als voedsel en handelswaar.⁹

Voor de verspreiding van aids worden vissers, vrachtwagenchauffeurs van de visindustrie en barmeisjes verantwoordelijk gehouden door de bewoners. De eilanden voor de kust hebben een slechte naam bij de bewoners van het schiereiland. Er wordt gezegd dat daar een leven van Sodom en Gomorra (raplied 10, regel 24) geleid wordt. Er wonen veel vissers en vrouwen die vanuit het vasteland er naar toe gaan om er als kok te werken. De vissers en de chauffeurs, die de vis naar de fabrieken in Mwanza en Musoma brengen, besteden hun inkomen in de bars en aan prostituées op het schiereiland. De plaats Kibara, het centrum van het schiereiland, is een belangrijke doorgangplaats, waar reizigers en vrachtwagenchauffeurs een stop maken om inkopen te doen of een pauze te nemen. Sinds de opkomst van de visindustrie zijn er langs de doorgaande route op het schiereiland vele bars en kleine restaurants gevestigd. De bewoners klagen over het feit dat er openlijk prostitutie bedreven wordt. Met name maken ze zich zorgen om de jonge scholieren die seksuele contacten aangaan.

Het merendeel van de bevolking kan met moeite in levensonderhoud voor hun familie voorzien. De meeste gezinnen leven van kleinschalige landbouw en veeteelt en verbouwen gewassen als cassave, maïs en rijst. De plaats Kibara bestaat uit twee gedeeltes, het ene gedeelte is het centrum met de markt, winkeltjes en de middelbare school, in het andere gedeelte liggen de basisschool en het ziekenhuis. Een aantal huizen langs de hoofdweg is gebouwd met stenen, maar het merendeel van de huizen is gebouwd met lemen blokken, voorzien van een dak van golfplaten of gras. Sinds 2006 is er een vast elektriciteitsnet op het schiereiland, maar de meeste huizen zijn hier niet op aangesloten, omdat het te kostbaar is. Er is netwerk voor mobiele telefoons en vele bewoners bezitten er een.

Wat betreft de onderwijsvoorzieningen is er in Kibara een basisschool en een middelbare school. In Tanzania geldt een leerplicht vanaf zeven jaar en de voertaal op de basisschool is Swahili. Het onderwijs op de basisschool is gratis. Basisscholen kampen met een tekort aan leerkrachten, lesmateriaal en lokalen. Veel kinderen stromen niet door naar de middelbare school. Voor het onderwijs op de middelbare school wordt een financiële bijdrage gevraagd en de middelbare school heeft ook te kampen met een

⁹ Hubert Sauper maakte een documentaire *Darwin's Nightmare*, waarin te zien is hoe grote vliegtuigen in Mwanza de nijlbaars ophalen voor verdere expeditie. Deze documentaire heeft veel stof doen opwaaien. Enerzijds herkenden mensen het geschetste beeld van de visindustrie, anderzijds ervoer men, waaronder politici, de film als een belediging. Met name vanwege de suggestie dat er behalve vis ook wapens vervoerd zouden worden.

ernstig tekort aan middelen en leerkrachten mede door de aidsepidemie. De voertaal op de middelbare school is het Engels. Jongeren, die de kans krijgen verder te studeren, keren meestal niet terug naar het schiereiland, maar kiezen ervoor in stedelijke gebieden te gaan werken. Het merendeel van de bewoners beschikt niet over media als internet, televisie en kranten.¹⁰

Op het schiereiland ligt een ziekenhuis in Kibara, van oorsprong een missieziekenhuis en in Bunda, zestig kilometer van Kibara, ligt een DDH-ziekenhuis.¹¹ Zieken kunnen het ziekenhuis slechts bereiken via het openbaar vervoer, vervoer door naasten of taxi; er zijn geen ambulances voor spoedgevallen. De meest voorkomende ziekten zijn infectieziekten, zoals hiv/aids en malaria, die door de nabijheid van het Victoriameer hyper endemisch is. Ook ondervoeding en diarree zijn een groot probleem.

Op het schiereiland zijn gebedshuizen van diverse geloofsgemeenschappen te vinden, katholieke kerk, African Inland Church, Zevende Dag Adventisten, Pinkstergemeente en Islamitische moskeeën.

1.3 Aids in Oost-Afrika en Tanzania

Het rapport UNAIDS 2023 vermeldt dat er in 2022 geschat wordt dat wereldwijd 39,0 miljoen mensen leven met hiv, waarvan 53% vrouwen en meisjes. Oost- en Zuid-Afrika worden het zwaarst getroffen door hiv met 20,8 miljoen mensen. Vrouwen en meisjes worden disproportioneel getroffen door hiv. Nieuwe hiv-infecties zijn driemaal hoger bij adolescente meisjes en vrouwen (in de leeftijd van 15-24 jaar) dan bij mannen van dezelfde leeftijd. De afname in hiv-infecties is veel groter bij jongens en jonge mannen (56%) dan bij meisjes en jonge vrouwen (42%) of bij oudere vrouwen (in de leeftijd van 25-49 jaar) (29%).

Hiv- prevalentie in Tanzania bedraagt in 2021 28.200.000. In vergelijking met enkele omringende landen van Tanzania is de prevalentie: Kenia 25.700.000; Malawi 9.200.000; Rwanda 6.600.000; Uganda 20.700.000 en Zambia 10.500.000. Het aantal nieuwe hiv-infecties bij meisjes (15+) bedraagt 28.000 tegen 16.000 bij jongens (UNAIDS Data 2022).

Als redenen dat een hiv-infectie meer meisjes en vrouwen treft dan jongens en mannen worden biologische verschillen genoemd, discriminatie van vrouwen, (seksueel) geweld en taboes over seksualiteit. Vrouwen en meisjes hebben te weinig mogelijkheden te onderhandelen over

¹⁰ Tot 2011 waren er geen kranten beschikbaar op het schiereiland, wel in de stad Bunda, gelegen op het einde van het schiereiland.

¹¹ DDH: Designated District Hospital. Vaak van oorsprong een missieziekenhuis, dat later gesteund wordt door de overheid. Het salaris van het personeel wordt voor een deel overgenomen door de overheid.

voorbehoedsmiddelen en hulp te zoeken. Aids is wereldwijd de belangrijkste doodsoorzaak onder vrouwen tot 49 jaar (UNAIDS Data 2017; Aidsfonds 2021).¹²

Het is niet exact aan te geven wanneer het hiv-virus Tanzania binnenkwam, maar algemeen wordt aangenomen dat in de jaren 1970 via de Oegandeese-Tanzaniaanse grens het land binnen kwam en in de jaren tachtig uitgroeide tot een epidemie (Iliffe, 2006: 23). De eerste drie aidspatiënten werden gediagnosticeerd in het Kagera gebied in 1983. Medici denken achteraf dat ze al eerdere aidspatiënten hebben gezien (Iliffe, 2006). Exacte cijfers van de hiv-incidentie en prevalentie op het Mwibara Schiereiland voor de onderzoeksperiode 2007-2010 heb ik niet kunnen bemachtigen.¹³

Als mogelijke oorzaken van de snelle verspreiding van het hiv-virus in Afrika en Tanzania worden meerdere factoren genoemd. Verschillende auteurs geven oorzaken aan die ik als de psychologische, de gender gerelateerde, de sociologische en de evolutionistische hypothese samenvat.

Kamanzi (2012) presenteert een ‘psychologische’ hypothese als hij concludeert dat bewoners van de eilanden in het Victoriameer in Tanzania zich in risicovolle seksuele gedragingen begeven omdat het leven niet meer de moeite waard is. De druk van het bestaan is zo groot dat ze deze proberen te verminderen door toevlucht te zoeken in drank en seks. Hiv kan, evenals andere infectieuze ziekten, gemakkelijk overgedragen worden op mensen, die een niet goed functionerend immuunsysteem hebben ten gevolge van armoede en ondervoeding (Stillwaggon, 2003).

Een tweede hypothese is de gender gerelateerde oorzaak. Sociaaleconomische factoren, die een rol spelen zijn genderrelaties zoals het Sugar Daddy syndroom. Bij het in heel Tanzania bekende ‘Sugar Daddy’ syndroom gaan oudere mannen een relatie aan met jonge meisjes in de hoop van aids bevrijd te worden. Jonge meisjes bedrijven seks met mannen in ruil voor geld, aandacht en andere attenties.¹⁴ Gender opvattingen spelen een rol in seksualiteit. Het wordt veelal als een belediging en uiting van wantrouwen opgevat als vrouwen hun sekspartner voorstellen om een condoom te gebruiken (Schoepf, 2004). Dit illustreert dat het voor vrouwen moeilijk is in de seksuele relatie invloed uit te oefenen (Akeroyd, 2004). Seksueel geweld tegen vrouwen staat ook bij landelijke campagnes op de agenda. Kamanzi (2012:107) onderzoekt de gender relaties met betrekking tot aids in de streek rond het Victoriameer, met name het Kagera gebied. Hij ziet hoe vrouwen gebruik maken van stereotype rolpatronen door zich te profileren als

¹² <http://www.unaids.org> fact sheet 2023: <http://www.aidsfonds.nl>

¹³ De reden hiervoor is dat er bij de overheid en gezondheidsinstellingen geen officiële cijfers bekend waren. Het taboe op testen was groot.

¹⁴ Mehta Abeid (2003) beschrijft dit verschijnsel in een boekje voor scholieren.

betrouwbaar, goede kok, gastvrij en mooi. Ook hebben vrouwen stereotiep gedrag aangenomen waarbij ze zichzelf als seksobject en de man als consument van seks zien. Dus, zo concludeert hij, dragen vrouwen op deze manier bij aan de verspreiding van aids (Kamanzi, 2012:107).

De ‘sociologische’ hypothese benadrukt het probleem van mobiliteit. Mobiliteit onder de bevolking wordt genoemd in verband met de verspreiding van het hiv-virus (Iliffe, 2006; Lyons, 2004, Unaid, 2017). Tot de mobiele groepen behoren soldaten, vrachtwagenchauffeurs, sekswerkers en arbeiders die ver van huis werken zoals mijnwerkers en vissers. De klassieke arbeidersmigrant was de man, die vaak ver van huis reisde om werk te vinden. Tegenwoordig zijn er ook vrouwen die migreren op zoek naar economische mogelijkheden. Weiss (1993) beschrijft al eerder dat ook vrouwen uit het Kagera gebied in steden gaan werken, vaak in de prostitutie, en bij terugkeer met hun geld land kopen voor henzelf en hun familie.

Vervolgens is er een ‘evolutionistische’ hypothese. Seksuele gedragingen in Afrika worden in de aidsdiscussie vanuit een Amerikaanse lens bekeken, zo betogen Oppong en Kalipeni (2004). Stillwaggon (2003) en Ahlberg (1994) waarschuwen voor hetzelfde. Stillwaggon laat zien hoe het gebruik van metaforen en suggestief taalgebruik vergelijkingen maken die niet ondersteund worden door de werkelijkheid (2003:812). Ze zet uiteen hoe de metafoor van Caldwell en Caldwell, (1987:410) kritiekloos door anderen overgenomen wordt. Het betreft de metafoor *Homo Ancestralis*, waarmee informatie van de vroege hominids geprojecteerd wordt op moderne Afrikanen en waarmee gesuggereerd wordt dat hun seksueel gedrag primitiever, exotischer en vreemder is dan de westerse. Ze toont aan hoe in de meeste wetenschappelijke tijdschriften en boeken westerse portrettering van een exotisch en exceptioneel Afrika overgenomen wordt.¹⁵ Weliswaar wordt de metafoor door latere auteurs niet gebruikt, maar door telkens te verwijzen naar de theorie van Caldwell blijven de vooroordelen bestaan. Het in verband brengen van aids in Afrika met exotische en uitzonderlijke seksualiteit beperkt goed wetenschappelijk onderzoek. Ik citeer Stillwaggon:

“The hundreds of works that cite Caldwell and Caldwell (1987) and Caldwell et al (1989) do not generally repeat the metaphor explicitly, but the theme of an ‘African sexuality’ that is universal (pan-African), ahistorical, and exotic carries over”. (Stillwaggon 2003: 814).

¹⁵ Patrick Allegaert en Bert Sliggers (2009) laten in hun rijk geïllustreerd boek zien hoe in de periode tussen 1870 en 1940 groepen mensen die bijzonder waren vanwege huidskleur, gebruiken en kleding als andere mensensoorten in beeld gebracht werden. Ook wetenschappers werkten hieraan mee.

Een voorbeeld hoe naar andere auteurs verwezen wordt en de opmerkingen van de vermelde auteurs anders geframed worden vond ik bij Poku (2017). Poku schrijft dat sociaal-culturele factoren die te maken hebben met ‘tradities’ en praktijken een belangrijke invloed hebben op de verspreiding van aids. Als voorbeeld noemt hij het hebben van meerdere partners. Ik citeer Poku, die naar Schoepf (1993) verwijst:

“In most African societies, many people either do not or cannot, limit their sexual activities, to a single, infection-free partner” (Poku, 2017).

Hij vervolgt dan met de opmerkingen dat uit ander onderzoek blijkt dat 30-50% van de vrouwen buitenechtelijke relaties heeft. Poku suggereert hier dat de seksuele gedragingen, het hebben van meerdere sekspartners, in vele samenlevingen in Afrika verantwoordelijk is voor de snelle verspreiding van aids. Hij voegt de woorden ‘In most African societies’ toe, woorden die Schoepf niet gebruikt en laat zijn verwijzing voorafgaan met de opmerking dat deze multi-partner praktijken samenhangen met tradities. Schoepf (1993:1401) maakt weliswaar de opmerking dat vele mensen zich niet kunnen beperken tot één partner, maar in zijn artikel wil hij duidelijk maken dat vrouwen door economische crisis aangezet worden tot commerciële seks. Weinig vrouwen, aldus Schoepf, kunnen seksueel risico vermijden door hun economische afhankelijkheid en hun geringe sociale autonomie. Poku gebruikt de opmerking van Schoepf, die bedoeld was om de relatie tussen armoede en seksueel gedrag te leggen, om een ander beeld te schetsen van de Afrikaanse seksualiteit. Schoepf (2003) waarschuwt juist tegen deze praktijken en geeft aan dat het onwetenschappelijk is om anderen te beschrijven als ‘The Dangerous others’, zoals hij ziet gebeuren met homoseksuele mannen, Haïtianen en Afrikanen. Schoepf vervolgt: “With respect to Africa, some early writers, novices to African Studies, produced rapid assessments and cobbled-together surveys. The worst literature searches tore bits of erotica from context. Sweeping statements were made about a special “African sexuality” based on “traditional” (i.e. unchanging) marriage patterns that were different from those of Europe and Asia”. (Schoepf, 2003:19).

Van deze hypothesen is de evolutionistische de meest becritiseerde.

1.4 Aids op het Mwibara Schiereiland

Zoals al vermeld, is het exacte cijfer van aidsbesmetting op het Mwibara Schiereiland moeilijk vast te stellen tijdens de onderzoeksperiode. Zeker in die periode was de bereidheid om op aids te laten testen gering en moesten

er schattingen worden gemaakt op grond van mensen die zich wel lieten testen. Tijdens mijn verblijven in Kibara heb ik gesprekken gevoerd met bewoners, patiënten, hun familie, ziekenhuismedewerkers, gezondheidsvoorlichters, de performers van het project KIUKAKI, en politici. Het beeld dat zij schetsten van de sociaaleconomische- en de aidssituatie kwam onderling sterk overeen. Ik zal hun beschrijvingen samenvatten.

De sociaaleconomische situatie op het Mwibara Schiereiland is slecht. De meeste bewoners proberen zich in hun levensonderhoud te voorzien door kleinschalige landbouw en veeteelt. Velen werkten vroeger als visser, maar door de opkomst van de industriële visserij, is het moeilijker voor hen om zelfstandig te vissen. Regelmatig was er zelfs een verbod om voor eigen gebruik op tilapia te vissen omdat deze vissoort met uitsterven bedreigd was. In het dorp Kibara richtten vrouwen in 2007 een vrouwencollectief op waarin ze door middel van een klein microkrediet weer andere vrouwen konden helpen. Ze stimuleerden elkaar met het drijven van handel, dit alles op kleinschalig niveau.

De reactie van de bewoners op aids is lange tijd een van stilzwijgen geweest. Tijdens mijn bezoeken in 2005 en 2006 gaf men aan zich niet te willen laten testen. Ze zeiden bang te zijn voor de uitkomst, maar ook om verstoten te worden door familie en werk. Ook was er geen vertrouwen dat het zin zou hebben de ziekte te herkennen of kenbaar te maken. Medicijnen waren niet voorradig. Tijdens de begrafenis van een aan aids overleden persoon werd als doodsoorzaak veelal een andere genoemd zoals een slangenbeet, hartfalen en tbc.

Het ziekenhuis in Kibara heeft een hiv-aidspolikliniek waar patiënten voor diagnose en advies terecht kunnen. In de wachtruimte staat een televisie, waar video's te zien zijn die over aids gaan. Aan het ziekenhuis is in deze periode een NGO verbonden, the Catholic Relief Service (CRS). De door deze organisatie aangestelde ziekenhuismedewerker bezoekt samen met een verpleegkundige aidspatiënten en hun familie in de regio. De familie krijgt ondersteuning en wat voedsel. De aidscoördinator vertelde hoe moeilijk het was patiënten te behandelen. In die periode waren er in Tanzania wel antiretrovirale medicijnen in omloop, maar er kwam maar weinig medicatie in Kibara aan. Slechts enkele patiënten kregen geneesmiddelen. De voorlichting op het Mwibara Schiereiland bleef vóór 2007 beperkt tot een aantal initiatieven van vrijwilligers. AMREF¹⁶ heeft vóór de start van het project KIUKAKI twee jaar voorlichting gegeven op

¹⁶ De African Medical & Research Foundation is een zelfstandige Afrikaanse gezondheidsorganisatie, die onder andere werkzaam is in Tanzania.

vergelijkbare wijze als de performance groep. Er was geen andere vorm van voorlichting. Kranten zijn niet beschikbaar en slechts weinig mensen hebben een televisie of radio; er is geen internet.

De gevolgen van de aidsepidemie zijn op het Mwibara Schiereiland, zoals in de rest van Tanzania, verstrekkend. De langzame ontwikkeling van het ziektebeeld en de uiteindelijke ziekte leiden tot armoede; zieken kunnen minder goed aan werkzaamheden deelnemen terwijl de kosten voor de familie toenemen vanwege medische zorg en een uiteindelijke begrafenis (Iliffe, 2006:112). Tijdens mijn bezoeken gaven zowel patiënten als familieleden aan dat zieken verstoten werden uit familie en werk. De gevolgen van het wegvallen van deze leeftijdsgroep jongvolwassenen heeft niet alleen financiële consequenties, maar treft ook het onderwijs.

Schoolbestuurders van zowel basis als middelbare scholen gaven aan met een ernstig tekort aan onderwijzend personeel te kampen. De impact op het familieleven is enorm. Grootouders staan voor de taak om voor kleinkinderen te zorgen door het overlijden van hun kinderen, terwijl ze zelf niet meer goed in staat zijn om arbeid te verrichten en juist hun kinderen nodig hebben om voor hen te zorgen. Vóór de aidsepidemie hadden ze daar ook op gerekend. De Klerk (2011) beschrijft hoe ouderen in het Kagera district met deze veranderde zorgtaken te maken krijgen. Het spanningsveld dat ze beschrijft tussen zorg moeten geven, terwijl ze zorg nodig hebben en dachten te krijgen, is vergelijkbaar met die op het Mwibara Schiereiland. Bovendien verliezen ze ook vaak kleinkinderen aan aids.¹⁷ Familieleden worden veelal op het eigen erf begraven en bij de meeste huizen zijn meerdere graven te zien. Het aantal weeskinderen op het schiereiland is groot. Kinderen worden over het algemeen opgenomen in gezinnen van familieleden, maar de politieke bestuurders maken zich zorgen over het toenemend aantal weeskinderen dat rondzwerft over het schiereiland.

Van de eerdergenoemde hypothesen voor de snelle verspreiding van aids in het onderzoeksgebied is de combinatie van de psychologische, de genderrelatie en de sociologische hypothese voor mij de meest aannemelijke. De beschreven angsten en de fatalistische houding spelen een psychologische rol. De genderrelaties zijn belangrijk, zoals we straks aan de hand van de teksten van de voorstellingsgroep zullen zien en de hierboven beschreven sociologische situatie. De evolutionistische benadering verwerp ik en ik ben het met Stillwaggon eens dat er vooroordelen bestaan ten aanzien van de seksualiteit in Afrika.

¹⁷ Kinderen kunnen tijdens de embryonale fase of lactatieperiode besmet raken met het hiv-virus.

1.5 Gezondheidszorg op het Mwibara Schiereiland.

Voor gezondheidszorg kan de bevolking van het schiereiland terecht in het ziekenhuis van Kibara. Deze gezondheidszorg is niet gratis, behalve de moeder-kind zorg tot het vijfde levensjaar van het kind, de tbc/lepra zorg en de hiv/aids zorg. Het ziekenhuis heeft een polikliniek voor hiv/aids, waar mensen zich kunnen laten testen en advies kunnen krijgen. Medicijnen, antiretrovirale middelen, tegen hiv waren in de onderzoeksperiode niet beschikbaar in het ziekenhuis. Tijdens de laatste jaren van mijn bezoeken tussen 2001 en 2011 staat er in de wachtruimte van de polikliniek een televisie waarop door middel van videobanden toneelstukken over aids vertoond worden. De bevolking bezoekt voor medische zorg niet alleen het ziekenhuis, maar gaat ook te rade bij lokale genezers. Zoals in grote delen van Afrika en daarbuiten maken mensen geen strikt onderscheid tussen wat ik de biomedische geneeskunde zal noemen en de ‘traditionele geneeskunde’. Mbiti (1969) beschrijft hoe het geloof in bovennatuurlijke krachten alom aanwezig is in de Afrikaanse samenleving. Voor Afrikanen, aldus Mbiti, zijn ziekten en tegenspoed niet louter fysieke ervaringen, maar het zijn ‘mythische’ ervaringen van een diepreligieuze aard. Niets gebeurt bij toeval, maar alles wordt veroorzaakt door het gebruik van mythische macht door iemand en dit kan ook een overleden voorouder zijn. Ook al aanvaardt men dat de ziekte veroorzaakt is door een bacterie of muskiet, dan wil men ook weten wie die bacterie of muskiet gestuurd heeft. Het is de taak van de traditionele genezer om de oorsprong van de ziekte op te sporen en voor de juiste behandeling te zorgen. Ieder dorp heeft een traditionele genezer, die Mbiti medicijnman en specialist noemt. In Kibara en directe omgeving zijn er meerdere. Zowel mannen als vrouwen kunnen deze functie vervullen. Ze moeten betrouwbaar, vriendelijk, toegankelijk en moreel oprecht zijn. Er zijn meerdere vormen van traditionele behandelwijzen. Zo zijn er genezers die zich concentreren op natuurlijke geneesmiddelen en zelf medicijnen maken uit planten; er zijn waarzeggers; genezers die in contact staan met de bovennatuurlijke wereld zoals verstoorde voorouders en een combinatie van deze en andere vormen. Een behandeling heeft een fysiek, psychologisch en spiritueel aspect. Fysieke aspecten kunnen zijn dat de genezer over de patiënt heen springt, met naalden werkt en bloed afneemt. Er kunnen medicijnen gegeven worden die uit kruiden, botten, poeders en wortels bestaan. Aangezien ziekten en tegenspoed als religieuze ervaringen worden beschouwd, doet de genezer moeite om tegemoet te komen aan deze behoefte (Mbiti 1969:169). De traditionele genezer geeft de patiënt ook veel tijd en aandacht wat psychologisch van belang is. De genezer kan vragen een geit of kip te offeren.

In de literatuur worden termen als ‘witchcraft’, ‘sorcery’ en ‘magie’ frequent gebruikt, ook al geeft Mbiti al in 1969 aan dat deze termen geleden hebben onder Europees-Amerikaanse schrijvers en dat medicijnmannen vaak ten onrechte ‘witch-doctors’ genoemd worden. Ik zal de term ‘bovennatuurlijke krachten’ gebruiken als in de literatuur de woorden witchcraft en sorcery gebruikte worden en zoveel mogelijk het woord *upepo* (wind, geest) in de teksten van de performance omdat de uitvoerders dit woord ook gebruiken. Ik doe dit bij gebrek aan beter; woorden als witchcraft, hekserij en ‘sorcery’, tovenarij, voldoen niet echt en maken niet duidelijk genoeg wat er precies bedoeld wordt. In de literatuur wordt vooral het woord ‘witchcraft’ gebruikt en ik heb overwogen in de vertaling het woord magie te gebruiken. Ook aan deze vertaling kleven weer nadelen. Het woord magie kan een negatieve connotatie hebben: als iets dat tegenover wetenschap en religie staat. Magie heeft twee kanten: de ‘goede’ en de ‘kwade’ magie.

Volgens Mbiti wordt de goede magie toegepast bij ziekte en tegenspoed. De genezer probeert de verstoorde verhoudingen te herstellen met degene die de ziekte veroorzaakt heeft. De kwade magie wordt toegepast om iemand anders schade te berokken. Ook bij de aidsepidemie ziet men bovengenoemde opvattingen. De opvatting dat aids zowel een biologische oorzaak heeft als een bovennatuurlijke is wijdverspreid. Het geloof in magie en het zoeken naar lokale genezers is onderzocht en beschreven door velen (Mabunda, 2001; Plummer e.a. 2006; Mshana e.a., 2006; Ashfort, 2001). Juist omdat opvattingen in bovennatuurlijke krachten samengaan met opvattingen over de biologische oorzaak wordt een samenwerking bepleit tussen traditionele en biomedische genezers (Mabunda, 2001; Mills e.a. 2006; Kayombo e.a. 2007; Liverpool e.a. 2004). De medisch-biologische geneeskunde geeft een verklaring voor de biologische oorzaak en de traditionele geneeskunde geeft een antwoord waarom het onheil plaats vindt (Ashforth 2001). Een daaruit voortvloeiend probleem kan de *witch-finding* zijn, het zoeken en beschuldigen van mensen die de kwade magie gebruikt hebben (Kalichman, 2004; Rödlach, 2006).

Tijdens de onderzoeksperiode heb ik meerdere traditionele genezers bezocht en met hen gesproken over hun werkwijze. Ik bezocht enkele natuurgenezers, die me lieten zien hoe ze in hun tuin kruiden verbouwen om ze te verwerken in medicijnen. Hun receptuur hielden ze geheim. Verder bezocht ik een genezer die zei in contact te staan met voorouders. Ik heb interviews met hem gehad over zijn wordingsgeschiedenis tot genezer en zijn werkwijze. Hij nodigde me uit een sessie bij te wonen.

1.6 Aidsvoorlichting in Afrika en in Tanzania, Theatre for Development

In Tanzania staan langs de weg reclameborden waarop slogans te lezen zijn over het gebruik van het condoom en het trouw zijn aan één partner. Op de radio worden voorlichtingspraatjes gehouden en op de televisie zijn er toneelstukken over dit onderwerp te zien. Vanuit vrijwilligersorganisaties, politieke organisaties en gezondheidsinstellingen wordt voorlichting gegeven die veelal van het ABC-paradigma uitgaat, waarbij gepleit wordt voor *Abstinence* (A), *Be trustful* (B) en *Condom* (C). Op dit paradigma is inmiddels de nodige kritiek omdat onthouding niet reëel is, trouw blijven aan een mogelijk overspelige partner risicovol is (Schoepf, 2004) en bij de aanbeveling om het condoom te gebruiken er weinig rekening gehouden wordt met plaatselijke opvattingen, weerstanden of genderongelijkheid, die het gebruik in de weg staan (Yamba, 2004; Blystad, 2004; Beck 2006; Dilger, 2003; Akeroyd, 2004). Andere onderzoekers benoemen dat de voorlichting te veel vanuit een medisch-biologisch model wordt gevoerd en dat er te weinig rekening gehouden wordt met de plaatselijke opvattingen. Yamba (2004) beschrijft zijn dilemma's als antropoloog als hij adviezen voor gedragsverandering moet geven die simpel zijn en niet compleet, zoals adviezen om trouw te blijven aan één partner. Hij bepleit dat mensen eigenaar van het probleem worden en adviezen niet van boven af opgelegd worden. Haram (2005) en Blystad (2004) zijn van mening dat kennis over de lokale context over machtsongelijkheid en genderopvattingen noodzakelijk is om gedragsverandering te bewerkstelligen.

In toenemende mate worden populaire media ingezet tegen de strijd tegen aids in Tanzania.

In de *Tingatinga* schilderkunst, die vooral in en rond Dar es Salaam geproduceerd wordt, zijn taferelen rondom aids terug te vinden. Beck (2006) vergelijkt twee stripverhalen *Kingo* en *Sara* en concludeert dat de stripverhalen zoals ze nu gebruikt worden geen geschikt middel zijn voor preventiecampagnes. Ze steunen niet alleen te veel op impliciete en historische ideeën over hiv/aids, maar ook op de manier waarop er internationaal gesproken wordt over de doelen van preventie en de manier van communiceren hierover. Ze contrasteren met lokale opvattingen waarop hiv/aids gezien wordt (2006:536).

Theater wordt de laatste decennia steeds meer als een bottom-up benadering bij aidsvoorlichting in de vorm van *Theatre for Development* (vanaf nu TfD) toegepast. Het is een leerstrategie waarin theater wordt gebruikt om gemeenschappen aan te moedigen hun zorgen te uiten en te reflecteren op de oorzaken van hun problemen en mogelijke oplossingen daarvan (Epskamp, 2006). TfD is een combinatie van onderwijs en vermaak.

De term Theatre for Development suggereert dat het vooral om toneelstukken gaat, maar de uitvoeringen in Theatre for Development kunnen ook uit andere genres bestaan zoals gedramatiseerde poëzie, dans, verhalen en poppenspelen. De Brazilianen Paolo Freire en Augusto Boal worden als de grondleggers gezien. Freire (1970, 2007) startte rond 1970 een bevrijdingspedagogiek voor de onderdrukte Brazilianen. Hij vindt het noodzakelijk dat er bij onderwijs een dialoog ontstaat tussen degenen die onderwijzen en degenen die onderwezen worden en dat die laatsten zich bewust moeten worden dat ze hun situatie kunnen verbeteren. Hierbij worden eigen levenservaringen als vertrekpunt gekozen. Iedereen kan zich uitspreken, krijgt een stem en vervolgens moet er geluisterd worden naar de reacties van de ander. Zo ontstaat een dialoog. Boal (1993) ontwikkelde een pedagogiek van het populaire theater. Hij zag het theater als een middel tot bewustwording en om problemen op te lossen. Boal's theatertechnieken werden toegepast in Tfd of in 'Popular Theatre', zoals het in de jaren zeventig genoemd werd (Epskamp, 2006). In de daaropvolgende jaren wordt Tfd op grote schaal toegepast op verscheidene gebieden, zoals gezondheidsvoorlichting en het bespreekbaar maken van sociale problemen. Tfd is in diverse Afrikaanse landen toegepast. Zo was David Kerr (1995, 1998) actief in Malawi en Zambia. In Tanzania is Penina Muhando Mlamba (1991) een bekende naam en Eckhard Breitingen (1994) publiceerde over Popular Theatre in Uganda, Nigeria, Cameroon en Zimbabwe. Eugene van Erven (2002) maakt een vergelijkende studie over Tfd in verscheidene landen. Kees Epskamp (1989, 1992, 2006) schrijft over de ontwikkelingen en toepassingen van Tfd en in zijn postume uitgave (2006) wordt een uitgebreid overzicht gegeven van de geschiedenis, toepassingen en van de voor- en nadelen van de verschillende vormen van Tfd. Op het gebied van aidsvoorlichting beschrijft Frank (1995) Tfd in Uganda, Koch (2008) evalueert projecten in Tanzania en Odhiambo (2008) in Kenia. Andere theatervormen als zang en dans, die toegepast worden om bewustwording te bevorderen worden beschreven in *The Culture of Aids in Africa* (Bartz en Cohen, 2011). Zoals we verderop in dit proefschrift zullen zien, is het streven van dit onderzoek de kloof te overbruggen tussen internationale/nationale voorlichting en lokale ideeën over gender relaties en aids (Haram (2005) en Blystad (2004) door Theatre for Development te bestuderen.

1.7 Onderzoeksvragen

Mijn onderzoeksvraag is: Welke aidsdiscourse wordt er op het Mwibara Schiereiland gevoerd en meer in het bijzonder in Kibara en omliggende dorpen? Hoe spreekt de bevolking over aids en welke opvattingen over de ziekte vindt men terug in het taalgebruik? Van Dijk (2009) wijst erop dat het

begrip *discourse* zich moeilijk laat definiëren, omdat het meerdere dimensies heeft en uit vele andere fundamentele begrippen bestaat die een definitie behoeven. Ik citeer van Dijk:

“Thus, discourse is a multidimensional social phenomenon. It is at the same time a linguistic (verbal, grammatical) object (meaningful sequences or words or sentences), an action (such as an assertion or a threat), a form of social interaction (like a conversation), a social practice (such as a lecture), a mental representation (a meaning, a mental model, an opinion, knowledge) an interactional or communicative event or activity (like a parliamentary debate), a cultural product (like a telenovela) or even an economic commodity that is being sold and bought (like a novel). In other words, a more or less complete ‘definition’ of the notion discourse would involve many dimensions and consists of many other fundamental notions that need definition, that is, theory, such as meaning, interaction and cognition” (Van Dijk 2009:67).

Mijn onderzoeksvraag formuleer ik in de volgende sub-vragen:

1. Welke opvattingen heeft de bevolking rondom Kibara over aids? Hoe wordt er gedacht over de wijze van verspreiding en hoe over de behandeling?
2. Welke vragen heeft de bevolking over aids?
3. Welke boodschappen worden overgebracht, op welke wijze en door wie?
4. Wat zijn mogelijke weerstanden om gedrag te veranderen?
5. Verandert er iets in de aidsdiscourse door de voorlichting van de performance groep KIUKAKI? Zo ja, wat zijn de effecten?

1.8 Theoretische oriëntatie

Voor het werk met de theatergroep KIUKAKI heb ik me laten inspireren door de theorie van de *Motivational Interviewing* van Millner en Rollnick (2013); Prochaska en DiClemente (1986), en van ‘action research’ van Paulo Freire (1970, 2007). De methode van Motivational Interviewing vind ik bruikbaar vanwege de aandacht voor de verschillende fasen in gezondheidsvoorlichting en vanwege de aandacht voor de context van degene die voorlichting ontvangt. Action research inspireerde mijn praktijk van veldwerk met de theatergroep, die deelname aan de groepsvergaderingen en hulp bij het vinden van financiële steun, omvatte. Mijn opstelling lag dicht bij action research door mijn betrokkenheid bij de groep, maar strikt genomen heb ik geen action research gedaan. Ik heb me als onderzoeker

opgesteld en in die hoedanigheid geobserveerd en de teksten geanalyseerd. Ik heb de onderzoeksgroep bevraagd op woorden of gebeurtenissen in de voorstellingen die me onduidelijk waren, maar ik heb me niet gemengd in inhoudelijke discussies en onderwerpen.

Ik ga verder uit van het theoretisch gedachtengoed van de Critical Discourse Analysis (CDA) van Fairclough (1995, 2001, 2003, 2008, 2009) volgens welke methode ik de teksten van de performance analyseer. Voor de analyse van de metaforische benamingen ga ik uit van het theoretisch kader van Mio en Katz (1996), Hart (2008) en Fauconnier en Turner (2003). De eerste twee theoretische kaders zal ik hier uiteenzetten en het laatste in hoofdstuk 4.

Zoals hierboven aangegeven is mijn onderzoeksvraag hoe er over aids gedacht wordt op het Mwibara Sschiereiland. Het betekent dat we focussen op de lokale discourse over de aard van de ziekte, risico's om besmet te worden, behandeling en preventie. Om dat te onderzoeken zal ik nagaan hoe deze zaken aan de orde komen in de aidsvoorlichting van de theatergroep KIUKAKI, die de opvattingen van de bevolking grotendeels deelt (zie de beschrijving van het theaterproject hieronder en in hoofdstuk 2). Aids campagnes hebben als doel verdere verspreiding van aids te voorkomen door mensen voor te lichten, kennis te verschaffen over het ontstaan van de aandoening en factoren die de ziekte kunnen verergeren. Een onderdeel bij de voorlichting is mensen bewust te maken welke individuele keuzen ze hierin kunnen maken.

Er zijn vier indelingen van gezondheidsvoorlichting als preventie gebruikelijk, de indeling naar doelgroep, de fase van de ziekte, het type maatregel en de interventiemethode.

Doelgroep	Van gezonde mensen tot en met chronisch zieken
Fase van ziekte	Primaire: richt zich op niet-zieken Secundaire: opsporen van ziekten bij mensen met verhoogd risico Tertiaire: focus ligt op complicaties en voorkomen van ziekte verergering
Type maatregel	Voorkomen: b.v. screening Gezondheidsbevordering: b.v. leefstijl Gezondheidsbescherming: b.v. verkeersveiligheid
Interventiemethode	b.v. voorlichting; regelgeving

Afbeelding 1.2: Indeling preventie Bron: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2020).

Zoals verderop uit de studie zal blijken, richt de gezondheidsvoorlichting van de theatergroep KIUKAKI zich tot de doelgroep die varieert van gezonde tot zieke mensen en promoot de maatregel om de levensstijl te veranderen door middel van de interventiemethode van voorlichting.

Miller en Rollnick (2012) erkennen dat gedragsverandering een moeilijke zaak is en tot frustratie van hulpverleners kan leiden. Ze hebben een gespreksmethode ontwikkeld voor de verslavingszorg, die in de gezondheidszorg succesvol toegepast wordt: de *Motiverende gespreksvoering*. Hun theoretische achtergrond en praktische benadering biedt inspirerende thema's, die geschikt zijn om toe te passen bij de evaluatie van de aidsvoorlichting.

Voor mijn onderzoek is hun benadering waardevol om na te gaan welke doelen de theatergroep KIUKAKI nastreeft en waar in het proces tot gedragsverandering ze zich bevinden. Ik zal de belangrijkste uitgangspunten van de Motiverende Gespreksvoering beschrijven en in het laatste hoofdstuk kom ik bij de evaluatie van de performance en de resultaten ervan hierop terug. Prochaska en DiClemente (1986) beschrijven het veranderingsproces in hun Transtheoretisch Model voor Gedragsverandering. In dit model zijn er vijf fasen van gedragsverandering:

1. De fase van voorbeschouwing, waarin gedragsverandering nog niet overwogen wordt.
2. De fase van overpeinzing waarin verandering overwogen wordt.
3. De fase waarin de beslissing genomen wordt om te veranderen.
4. De fase van het actieve veranderingsproces.
5. De fase waarin verandering geconsolideerd wordt.

Afbeelding 1.3: Model van Prochaska & DiClemente voor thema's die verkend dienen te worden voor iedere fase.¹⁸

In het model staan tussen de fasen in de ballonnen (zie afbeelding 1.3) met daarin de thema's die verkend dienen te worden voordat er overgegaan wordt naar de volgende fase. Zo is aan het model af te lezen dat, wil iemand geprikkeld worden om verandering te overwegen, het van belang is niet alleen te weten over welke kennis men beschikt, maar ook hoe het risico van bestaand gedrag ingeschat wordt en over welke waarden en attitudes de persoon beschikt. Zo heeft iedere fase eigen voorbereidend werk nodig en is het verkennen van de barrières en de sociale steun die iemand heeft, nodig alvorens over te gaan tot het maken van een veranderingsplan. Hierbij kunnen we ons voorstellen dat iemand die opgroeit in een omgeving waarin de kamer blauw staat van de sigarettenlucht van gezinsleden, geen steun ondervindt om te stoppen met roken.

Motiverende gespreksvoering richt zich op het uitlokken van iemands intrinsieke motivatie om te veranderen en richt zich niet op het afdwingen van verandering. De uitgangspunten zijn coöperatie, evocatie en autonomie. Met coöperatie wordt bedoeld dat er een bondgenootschap bestaat tussen hulpverlener (hier voorlichter) dat recht doet aan de deskundigheid en perspectieven van de voor te lichten persoon en er een

¹⁸ Met dank aan mijn collega's dr. Marieke Kools en dr. Ilse Mesters, die dit schema gemaakt hebben en toestemming voor gebruik hebben gegeven.

sfeer wordt gecreëerd, die bijdraagt tot verandering van gedrag in plaats van afdwingen van verandering. Met evocatie bedoelen ze dat de middelen en motivatie voor verandering zich in de voor te lichten persoon bevinden en de intrinsieke motivatie voor verandering bevordert wordt doordat de perceptie, doelen en waarden van deze persoon erbij gehaald worden. In tegenstelling tot andere vormen van voorlichting zal er niet alleen maar kennis verstrekt worden om het veranderingsproces te bewerkstelligen, maar ook wordt er aandacht besteed aan de context van de voor te lichten persoon. Met het begrip autonomie wordt bedoeld dat degene bij wie gedragsverandering gewenst is, het recht en vermogen heeft tot zelfsturing, in tegenstelling tot een situatie waarin de hulpverlener, voorlichter, die autoritair zegt wat de ander moet doen. Gedragsverandering gaat altijd gepaard met ambivalentie, aan de ene kant de wens gedrag te veranderen en aan de andere kant het moeilijk los kunnen laten van het oude ongewenste gedrag. Motiverende gespreksvoering richt zich op het verkennen en oplossen van die ambivalentie, wat doorslaggevend is om verandering uit te lokken. De ambivalentie bestaat tussen willen veranderen, maar toch ook aangetrokken worden tot het ongewenste gedrag. Bij de processtrategie van het veranderingsproces wordt aandacht geschonken aan de weerstand om te veranderen en wordt 'verandertaal' uitgelokt door evocatieve vragen te stellen zoals wat het belang voor de ander kan zijn om te veranderen. Voorbeelden van 'verandertaal' zijn zinnen waarin de wens tot verandering uitgedrukt wordt zoals 'ik ben van plan 'en 'Ik ga'. Essentieel daarbij is dat er afgestemd wordt op de waarden van de ander. Verandering kan zich pas voltrekken als ze relevant is voor de eigen waarden van die ander.

Een voorbeeld uit mijn corpus is *ngonjera* 1 waarin de weerstand tot gedragsverandering van de burgers duidelijk wordt: de voorlichters proberen de burgers duidelijk te maken dat onveilige seks gevaarlijk is en tot aids en de dood kan leiden. Burgers antwoorden dat je toch ergens dood aan moet gaan en dat liefde bedrijven van alle tijden is en zo zoet is als snoep. Voorbeelden van verandertaal vinden we in de vragen bij de post-performance discussie. Mensen vragen wat ze moet doen (actie) als ze ontdekken na testen besmet te zijn en vragen hoe ze angst voor het testen weg kunnen nemen.

Bij de analyse van de teksten heb ik me laten leiden door de theorie van de Critical Discourse Analysis (CDA), van Norman Fairclough (1995, 2001, 2003, 2009); Wodak en Meyer, (2009); van Dijk, (2009). CDA is een vorm van *discourse analytical research* die kritisch onderzoekt hoe taal zich verhoudt tot sociale relaties van macht, dominantie en ideologie. Macht, dominantie en ongelijkheid tussen sociale groepen behoren tot het macroniveau van analyse. Taal, discourse en communicatie behoren tot het

microniveau van de sociale orde. CDA moet dan ook een kloof overbruggen tussen micro en macro benadering (van Dijk, 2015:468-469). Deze kloof valt volgens van Dijk te overbruggen door een analyse van:

1. *Member-groups*: taalgebruikers zijn leden van sociale groepen en organisatie (in dit onderzoek de performers, die deel uitmaken van de bevolking van het Mwibara Schiereiland)
2. *Action-proces*: sociale acties van individuele actoren zijn onderdeel van groepen en sociale processen, zoals berichtgeving en wetgeving (in dit onderzoek de aidsvoorlichting).
3. *Context-social structure*: situaties zijn deel van een sociale structuur. De 'local' en 'global' context zijn er nauw mee verbonden (in dit onderzoek de ziekte aids en de reacties erop in Mwibara Schiereiland).
4. *Personal and social cognition*: taalgebruikers als sociale actoren hebben zowel persoonlijke als sociale cognities.

CDA-research onderzoekt hoe machtige groepen het publieke debat beïnvloeden, hoe dit debat de minder machtige groepen beïnvloedt en wat de sociale gevolgen hiervan zijn. Het significante onderscheid tussen CDA en andere benaderingen van tekstanalysen, Discourse Studies (DS), is de probleemgeoriënteerde en interdisciplinaire benadering van CDA. Juist omdat CDA niet alleen geïnteresseerd is in de linguïstische eenheid op zich, maar ook in de sociale context, staat CDA een multidisciplinaire en multi-methodische benadering voor en daarom kies ik voor deze methode.

1.9 Project KIUKAKI

De door dit project ontwikkelde theatermaterialen en performances vormen het corpus van aidsvoorlichting dat ik in mijn onderzoek analyseer. Tijdens een bezoek aan Kibara in 2006 bezocht ik met ziekenhuismedewerkers, aidspatiënten en hun familie en woonde ik een aantal bijeenkomsten bij waarin vrijwilligers van de CRS voorlichting gaven. Ik ontmoette daarbij een aantal mensen, die een aantal jaren eerder voor AMREF gewerkt hadden en ze vroegen mijn steun bij een voorlichtingsproject over aids dat ze wilden starten. Zij hebben de theatergroep KIUKAKI opgericht. De naam bestaat uit de volgende afkortingen: KI zijn de eerste twee letters van *kikundi* wat groep betekent; U is de eerste letter van *uhamasisha* dat motivatie betekent; KA zijn de eerste twee letters van het woord *Kanda* wat betekent regio en de laatste KI is de afkorting voor *Kibara*. De naam KIUKAKI staat dus voor voor 'de groep uit de regio Kibara die motiveert'. De Theatre voor Development groep KIUKAKI past in de voorstellingen diverse genres toe: liederen (*nyimbo*), gedichten (*utenzi* en *shairi*), epische toneelstukken (*ngonjera*), rapliedertjes, een toneelstuk en op het einde van de voorstelling

een een post-performance discussie. Ik beschrijf deze voorstellingsgroep en haar werkwijze uitgebreider in hoofdstuk 2.

1.10 Data en Analyse

In 2006 heb ik in het onderzoeksgebied onderzoek gedaan naar opvattingen over aids en hiervoor liederen verzameld (Huijgen-Koolen 2006). In die periode werd er alleen maar gezongen dat aids een fatale aandoening was, dat er niets aan te doen was en iedereen er dood aan ging. Er was geen bereidheid om zich te laten testen op hiv/aids, omdat het weinig zin had en de kans groot was om verstoten te worden uit de familie. Deze gegevens beschouw ik als base-line als uitgangspunt voor de huidige studie.

Gedurende de drie jaren van uitvoering, 2007, 2008 en 2009 heb ik twee, driemaal per jaar gedurende vier tot zes weken het project bezocht. Ik fietste met de groep mee naar de dorpen, woonde de voorstellingen bij en maakte foto's en video-opnamen. Tijdens mijn afwezigheid gingen de uitvoeringen door en een van de groepsleden had de taak op zich genomen om mij op de hoogte te houden via email.¹⁹ Ik kreeg dan een verslag van het aantal bezoekers van de performers en de vragen die gesteld werden door het publiek. Ik heb keuze in de wijze van analyse moeten maken om mijn researchvragen te beantwoorden. Dit onderzoek is geen sociologisch onderzoek en geen strikt linguïstisch onderzoek. De focus van het onderzoek ligt op het achterhalen van de aidsdiscourse in de omgeving van Kibara. Ik analyseer teksten uitgaande van de Critical Discourse Analysis. Deze methode is het meest geschikt omdat de sociale context bij de analyse betrokken wordt. Ik volg de multidisciplinaire en multi-methodische benadering van de CDA. Taalanalyse met name conceptuele analyse kan het mogelijk maken te ontrafelen wat mensen denken (Ameka & Hill, 2022).

Mijn data voor dit onderzoek bestaan uit teksten van de uitvoeringen, video-opnames van de voorstellingen, inclusief reacties van het publiek en foto's van de voorstellingen.²⁰ Het corpus voor mijn onderzoek bestaat uit: twaalf teksten van liederen, *nyimbo*, (appendix 2); vier vertaalde *utenzi*-gedichten (appendix 3); vijf *shairi*-gedichten (appendix 4); vier teksten van *ngonjera*-toneelstukken (appendix 5); elf rapliedertjes (appendix 6); tweehonderd post-performance vragen en 54 toneelstukken. Ik heb vele uren aan beelden van verschillende genres kunnen verzamelen. Alle

¹⁹ Het mailen was in die tijd geen makkelijke zaak. De groepsleden waren niet vertrouwd met het gebruik van de computer en ze moesten hiervoor naar de stad Mwanza om beschikking over internet te hebben.

²⁰ Voor het maken van foto's en opnames heb ik toestemming gekregen van de plaatselijke *diwani*, dorpssecretaris, die ook de groepsleden gecoacht heeft, door regelmatig te overleggen. De *diwani* is een politiek leider die in hiërarchie boven de burgemeester staat.

uitvoeringen waarbij ik aanwezig was, heb ik op video- en geluidsbanden opgenomen. Dit laatste omdat de geluidskwaliteit van de video niet optimaal was door omgevingslawaai van verkeer, wind, reactie van publiek en omdat de uitvoerders geen gebruik maakten van versterkers. De video-opnames heb ik gebruikt om alle genres regelmatig te bekijken. Ze waren input bij het vertalen van de teksten die in de appendix te vinden zijn. Verrassend voor mij was om pas bij herhaald terugkijken belangrijke subtiele gebaren te ontdekken die woorden versterkten. Ik heb de analyse van de toneelstukken niet in het onderzoek opgenomen, omdat dit te omvangrijk voor het proefschrift zou worden. Alle opnames bevinden zich in mijn archief. In de toekomst kan het materiaal nog voor andere doelen gebruikt worden.

Ik heb met burgers, uitvoerders van de groep KIUKAKI en bestuurders uitgebreid gesproken over de aidsproblematiek. De teksten van de uitvoeringen zijn opgeschreven door de auteurs zelf en aan mij overhandigd met het verzoek de teksten te bewaren en vertalen. Ook heb ik lijsten ontvangen met vragen, die tijdens de discussie door het publiek gesteld zijn. Met de groep en afzonderlijke groepsleden heb ik vele gesprekken gevoerd, niet alleen om de betekenis van straattaalwoorden te achterhalen, maar ook over de betekenis van de toneelstukken. De geschreven teksten dienen voor de groepsleden als geheugensteuntje, de meeste liederen en gedichten kennen ze uit hun hoofd. Van de liederen, gedichten en de epische toneelstukken, de *ngonjera*, zijn geschreven teksten, van de toneelstukken, *tamthilia* niet, daarvan heb ik veel beeldmateriaal en zijn door mij bekeken. De spelers spreken het scenario van voor de voorstelling met elkaar af en oefenen het toneelstuk van tevoren. In het volgende hoofdstuk zal ik een typische dag van een uitvoering beschrijven.

Een aantal liederen en gedichten die niet over aids gingen, maar over andere thema's als geslachtsziekten, geboortebepierking en andere sociale problemen heb ik niet opgenomen in dit onderzoek. Ik zal in de volgende hoofdstukken de verschillende genres bespreken. Tijdens een performance wordt er gekozen voor een aantal liederen, uit de *utenzi*, *shairi* en *ngonjera* worden een of twee per performance gekozen, de uitvoering van een raplied is een vast onderdeel net als het toneelstuk. Iedere uitvoering wordt afgesloten met een discussie, waarin de toehoorders vragen kunnen stellen. De liederen en gedichten heb ik vertaald in het Nederlands, de raplieders in het Engels en van de *ngonjera* heb ik een samenvatting gegeven.

Bij het vertalen van de teksten heb ik de uitvoerders geraadpleegd. Dit was vooral noodzakelijk bij de straattaalwoorden in de raplieders. Zoals eerder vermeld, bepaalde de groep zowel de inhoud als de uitvoeringsstijl en ik heb zo min mogelijk invloed proberen uit te oefenen op de boodschappen

die ze overbrachten. Mijn doel was om te achterhalen welke opvattingen en boodschappen ze hadden over aids en ik streefde ernaar dit te kunnen meten zonder mijn invloed erop uit te oefenen. Om deze reden heb ik vragen gesteld om hun ingebrachte thema's beter te begrijpen, zoals vragen over bezoeken aan een Tanzaniaanse dokter, het geloof in bovennatuurlijke krachten en angst om zich te laten testen. Ik wilde leren hoe deze bottom-up benadering werkt en heb zelf geen extra informatie gegeven, om een top-down benadering van mijn kant te vermijden. Wel hebben de performers tussentijds een workshop gehad van een arts.

Mijn interactie met de KIUKAKI leden heeft in twee gevallen mogelijk invloed gehad op de uitvoeringen. Tweemaal heb ik commentaar gegeven op een toneelstuk. De eerste keer was na het toneelstuk waarin een man, besmet met het hiv-virus, suïcide pleegde. Als psycholoog is mij bekend dat het plegen van suïcide voorbeeldgedrag kan zijn en daarmee een risicofactor is voor anderen die met suïcidale gedachten rondlopen. De tweede keer was na een toneelstuk waarin een verkrachting verbeeld werd. Ik uitte mijn bezorgdheid dat de boodschap niet goed begrepen zou kunnen worden en dat het toneelstuk als een verkeerd voorbeeld zou kunnen dienen. Ik ben me ervan bewust dat het psychologische risico van de voorbeelden groter was dan het risico van een mogelijke vooringenomenheid in mijn onderzoek, dus heb ik besloten om hier een opmerking over te maken. De performers reageerden positief op mijn feedback en gaven aan dat ze zich niet bewust waren van de mogelijke negatieve voorbeeldfunctie die van de toneelstukken kan uitgaan. Ze maakten daarna toneelstukken met een positieve boodschap bijvoorbeeld dat het opvoeden van weeskinderen, hen een opleiding geven, ook vruchten kan afwerpen. Dit zijn de enige keren geweest waarvan ik me bewust ben dat ik me kritisch uitgelaten heb over de inhoud. Deze feedback heb ik na de uitvoering gegeven.

1.11 Parallellen tussen hiv/aids en COVID-19

Tijdens de COVID19-pandemie zag ik overeenkomsten tussen deze epidemie en de aidsproblematiek, beschreven in dit onderzoek, en eerdere epidemieën. Dit proefschrift is grotendeels geschreven vóór de uitbraak van de COVID-19 pandemie, eerder de coronapandemie genoemd, maar ik wil een stukje actualiteit in deze paragraaf toevoegen. COVID-19, de afkorting van *coronavirus disease 2019*, werd in december 2019 in China ontdekt en verspreidde zich binnen enkele maanden over de wereld. In februari 2020 maakte de Wereldgezondheidsorganisatie bekend dat er sprake was van een pandemie en dat deze voortaan COVID-19 genoemd zou worden. In deze periode herken ik parallellen tussen de aids-pandemie in Tanzania en de COVID-19-pandemie in Nederland. Ik wil een aantal van

deze overeenkomsten beschrijven, ook al valt een grondige analyse van deze pandemie buiten het bestek van dit proefschrift. Naast overeenkomsten zijn er ook verschillen tussen beide pandemieën. In tegenstelling tot de aids-pandemie hebben we allemaal met COVID-19 te maken gehad. Daar waar aids voor velen een ver-van-mijn-bed gebeuren was, kregen we met COVID-19 indringend te maken ook zonder patiënt te zijn.

Al vanaf het begin van de COVID-19-pandemie hoopten en rekenden wetenschappers op de opbouw van groepsimmunitet, iets waarvan bij de aids-pandemie geen sprake kon zijn. Bij COVID-19 communiceerde de RIVM-directeur dat het virus zou rondwaren en dat het tot groepsimmunitet zou leiden. Ten gevolge van de COVID-19 zijn er vele overledenen te betreuren, met name in de beginperiode. In principe kan een onbehandelde COVID-19 patiënt nog overleven, een onbehandelde aidspatiënt heeft geen overlevingskans.

Er zijn overeenkomsten te zien bij beide pandemieën. In de beginfase van beide waren er nog niet veel zieken bekend. Wetenschappers waarschuwden op dat moment al bij beide ziekten dat ze snel tot een pandemie zouden kunnen leiden. Politici wereldwijd en burgers konden of wilden dit eerst niet geloven. Er werd door politici bij beide pandemieën sussend opgetreden. Of door onwetendheid of vanuit de intentie geen paniek te willen zaaien. In Afrika waren er een aantal politieke leiders die het hiv-virus bagatelliseerden. Zowel hiv/aids als COVID-19 zijn onbekende virale ziekten in het begin en eerder is er geen bewezen behandeling of vaccinatie beschikbaar. Van beide ziekten werd gedacht dat het zoönose zouden zijn, een infectieziekte die van dier op mens kan overgaan. Wat betreft hiv/aids bestaat er wetenschappelijke discussie of hier wel sprake is van een zoönose. Er is ook bij onderzoekers onzekerheid en gebrek aan bewijsmateriaal in de beginfase van COVID-19. Onderzoekers waren voorzichtig met hun bevindingen, omdat er onvoldoende wetenschappelijk bewijs was. Politici in ons land werden geadviseerd door wetenschappers over de ontwikkeling van de pandemie en de te nemen maatregelen. De maatregelen en de manier waarop ze aangekondigd werden, leidden tot verwarring en verzet. Er ontstond verwarring over het gebruik van mondkapjes; over de soort mondkapjes; over het houden van afstand; over de vraag of kinderen de besmetting konden overdragen; verwarring en discussie ontstond er over het sluiten van scholen en kerken; verwarring over het verbod op samenscholing zoals het beperkt thuis bezoek ontvangen; het verbod mensen in verpleegtehuizen te bezoeken; en discussie hoelang de maatregelen moesten duren. Ook ethische kwesties, die niet zo genoemd werden, deden zich voor. De vraag of iedereen verplicht kon worden zich te laten vaccineren leidde tot verzet bij meerderen. Er ontstond discussie over de vraag of mensen zonder

coronapas —een vaccinatiebewijs of bewijs dat je de ziekte doorstaan had— gewerd mochten worden bij restaurants. De discussie ging ook over de vraag of er voldoende keuzevrijheid zou zijn en of er een tweedeling in de samenleving zou kunnen ontstaan. Ook bij de hiv/aids-pandemie zijn de te nemen maatregelen vaak zonder voldoende informatie aangekondigd. Het ABC-paradigma, *Abstinence - Be trustful - Use a Condom* en de slogan: leef gezond doe je oefeningen en leef verder met hoop, informeerden de bevolking niet voldoende.

De wekelijkse persconferenties bij COVID-19 in Nederland, waarbij de minister-president, de verantwoordelijke minister voor het COVID-19 beleid en de RIVM-directeur, strak in het pak en IC-artsen, in witte jassen, hun mening gaven, deden mij denken aan de top-down benadering zoals ik die bij voorlichting in Tanzania gezien heb. Ook daar werkte het niet als artsen in witte jassen kwamen vertellen wat de bevolking doen moest. In beide pandemieën is er onvoldoende geluisterd naar welke vragen onder de bevolking leefden, welke angsten ze hadden en wat ze zouden willen weten.

De onduidelijkheid over de oorsprong, ernst van het virus, welke maatregelen passend zijn en de gevolgen daarvan, leidden bij beide pandemieën tot complottheorieën. Men schat dat 15 % van de bevolking complottheorieën omarmde bij COVID-19. Zoals de opvatting dat men dat het coronavirus gemaakt heeft in een laboratorium als biologisch wapen of dat het te maken had met het 5 G mobiel netwerk. Complottheorieën over hiv/aids deden zich ook voor in Tanzania. Zo geloofden men in het begin dat de ziekte vanuit het buitenland kwam of door kwade magie ontstond. Ik zal daar nader op ingaan in hoofdstuk 4.

Bij beide pandemieën werd de oorsprong in het buitenland gezocht, zoals vaak bij een nieuwe epidemie gebeurt, zoals beschreven is door Susan Sontag (1991). Bij COVID-19 ziet men de oorsprong in Wuhan in China. In Tanzania geloofde men aanvankelijk dat aids uit Europa kwam.

De bevolking zag zich bij COVID-19 geconfronteerd met maatregelen zonder gehoord te zijn. Nederland en vele andere de landen gingen in lockdown. Reizen naar het buitenland werd moeilijk, de avondklok, sluiting van winkels en horeca, een zeer beperkt aantal bezoekers die in huis toegelaten mochten worden, gingen veel verder dan de maatregelen die bij de aids-pandemie aanbevolen werden. Ouderen in verpleeghuizen mochten geen bezoek meer ontvangen en stervenden op de IC moesten het leven verlaten zonder familie erbij. Deze vorm van isolatie, die tot eenzaamheid leidt, zag ik ook in Tanzania, waar aidspatiënten vaak geïsoleerd werden door familie.

Opzettelijk willen besmetten komt ook bij beide pandemieën voor. In hoofdstuk 4 beschrijf ik een toneelstuk waarin de performers spelen dat ze

huizen binnendringen om mensen opzettelijk te besmetten. Dit bleek op een ware gebeurtenis gebaseerd te zijn. In dezelfde tijd, in 2007, speelde in Nederland, in Groningen, een vergelijkbaar incident waarbij mannen andere mannen tijdens een feestje opzettelijk wilden besmetten. Ook bij het coronavirus speelde deze problematiek. Er waren mensen die liever COVID-19 kregen dan een vaccinatie. De gedachte erachter zou zijn dat ze dan een herstelbewijs zouden kunnen krijgen, dat weer toegang gaf tot het uitgangsleven. Websites die hierbij bemiddelden zijn verwijderd.

Rebellie en openlijk geweld deed zich in Nederland bij COVID-19 voor. De avondklok, de onduidelijkheid over de maatregelen, de ziekte en de strenge maatregelen leidden tot verzet, zelfs in een aantal plaatsen tot gewelddadige acties. Deze gewelddadig acties heb ik in Tanzania niet waargenomen, maar wel een zekere mate van rebellie tegen de adviezen zoals ik zal beschrijven in hoofdstuk 4.

Bij beide pandemieën gebruiken politici en burgers oorlogstaal. Oorlogsmetaforen worden zowel bij de aids-pandemie als bij de COVID-19 pandemie gebruikt. Ook daarop kom ik in hoofdstuk 4 op terug.

Gedragsverandering wordt bepleit bij beide pandemieën en het blijkt moeilijk te zijn om die door te voeren en vol te houden. In Tanzania worden gedragsveranderingen bepleit van seksueel gedrag en bij COVID-19 wordt bepleit om afstand te houden en hygiënische maatregelen zoals veelvuldig op een goede wijze handen te wassen worden geadviseerd. De vaccinaties die later beschikbaar waren, werden sterk aanbevolen door de overheid. Een gedeelte van de bevolking wilde deze vaccinatie niet om levensbeschouwelijke redenen. Anderen waren angstig voor de prik of voor de mogelijke bijwerkingen. Hier werd nauwelijks aandacht aan besteed. Angst die ook bestond in Tanzania voor het testen op aids. Ook daar werd weinig aandacht aan besteed.

In dit hoofdstuk komen het doel van dit onderzoek, de onderzoeksvragen, het onderzoeksgebied en de wijze van analyse van de data aan de orde. Uitgangspunt is dat het essentieel is om de opvattingen van de bevolking over de ziekte te kennen. Top-down voorlichtingen, gegeven door deskundigen veelal van buiten het gebied, missen vaak hun doel door voorbij te gaan aan de heersende opvattingen. Het doel van dit onderzoek is te achterhalen welke opvattingen over aids onder de bevolking leven, hoe men denkt over verspreiding en behandeling van de ziekte en wat men graag zou willen weten. De bevolking van het schiereiland voorziet zich met moeite in levensonderhoud door middel van kleinschalige veeteelt en landbouw. Toegang tot onderwijs, water en gezondheid is beperkt. Het schiereiland ligt aan de kust van het Victoriameer en vroeger leefden de mensen van de vangst van tilapia. Door de komst van de industriële

visindustrie op het schiereiland zijn er een aantal problemen ontstaan. Allereerst kan de bevolking niet meer de tilapia vangen, consumeren en verhandelen. Er is een mobile populatie ontstaan van vissers en vrachtwagenchauffeurs, die geld te besteden hebben in de toenemende bars. Hierdoor is de prostitutie op het schiereiland toegenomen. Officiële cijfers over aids zijn ten tijde van het onderzoek onvolledig. Mensen houden de ziekte geheim en laten zich nauwelijks testen op aids. Medicatie is niet voorhanden.

Om te achterhalen hoe de aidsdiscourse op het Mwibara schiereiland is, volg ik de theatergroep KIUKAKI. De analyse van de teksten van de genres (hoofdstuk 3), de analyse van metaforische benamingen van aids (hoofdstuk 4) en de post-performance discussie (hoofdstuk 5) geven een antwoord op de onderzoeksvragen (hoofdstuk 6). De werkwijze van deze groep kan als een bottom-up benadering gezien worden. In hun voorstellingen, Theatre for Development, passen ze verschillende genres toe: naast toneel, zijn de genres als liederen, utenzi-gedichten, shairi-gedichten en rapliederen vaste onderdelen.

In het volgende hoofdstuk zal ik een dag van een uitvoering van deze groep geven om de sfeer te schetsen waarin de voorstellingen plaats vinden en de toegepaste genres verhelderen.

2 De voorstelling van de theatergroep

*Elimu ni taa, gizani huzagaa*²¹

In hoofdstuk 1 heb ik het doel van het onderzoek, de researchvragen, het onderzoeksgebied en de performancegroep beschreven. In dit hoofdstuk wil ik allereerst een aantal kenmerken van de groep toelichten, hun relatie met de bevolking en hun werkwijze. Vervolgens zal ik een dag van een uitvoering beschrijven om een beeld te schetsen van de werkwijze en de sfeer van de uitvoeringen. Ik kies er voor de uitvoering in het dorp Nambaza te beschrijven. De werkwijze op deze dag is typerend in termen van indeling en inhoud voor de andere uitvoeringen. De keuze is willekeurig, het had ook een ander dorp kunnen zijn. Ik zal de gedichten, liederen en toneelstukken die tijdens deze dag uitgevoerd worden, beschrijven. In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk zal ik nader ingaan op de verschillende literaire genres die de groep KIUKAKI gebruikt.

2.1 Theatergroep KIUKAKI

Zoals beschreven in hoofdstuk 1 hebben de groepsleden het project zelf georganiseerd. De initiatiefnemers zoeken andere leden onder familieleden en vrienden. Door de organisatoren is bewust gekozen voor jonge mensen tussen de twintig en dertig jaar en voor een gelijk aantal mannen en vrouwen. Hun keuze berust op de gedachte dat hun geloofwaardigheid en overtuigingskracht groter is dan die van ouderen, omdat ze in de leeftijdscategorie vallen waarin veel mensen besmet worden. De achtergrond van de leden is vergelijkbaar. Ze hebben de basisschool doorlopen en hebben niet de mogelijkheid gehad naar de middelbare school te gaan omdat ze thuis moesten werken. Ze kunnen allen goed lezen en schrijven, spreken onderling Jita en Swahili, maar niemand heeft kennis van de Engelse taal. De meeste van hen hebben een gezin te onderhouden zonder dat ze een reguliere baan hebben. Het financiële aspect, het feit dat ze een dagvergoeding krijgen, is een van de motiverende factoren om mee te doen. Daarnaast delen ze de liefde voor muziek en zijn ze vertrouwd met het geven van uitvoeringen: de meeste leden hebben hun muzikale vorming opgedaan in kerkkoren. Uiteindelijk bestaat de groep uit 32 leden en draagt de afkorting KIUKAKI, ‘de groep die motiveert in de regio Kibara’.

De groepsleden, allen afkomstig uit de regio, stellen zich enerzijds op als buurtgenoten en ervaringsdeskundigen, anderzijds stralen ze autoriteit uit door hun presentatie. De afstand tussen hun rol als ‘acteur’ en als ‘lid van

²¹ Onderwijs is als een lamp, het licht verspreidt zich in de duisternis (eigen vertaling).

de samenleving' is klein. Ze spreken de toehoorders vaak toe als 'onze vrienden' en suggereren daarmee een geringe afstand tot de bevolking. Ik zal bij de analyse van de teksten in de komende hoofdstukken hier voorbeelden van geven. De spelers zijn als dorpsgenoten goed op de hoogte van wat er leeft onder de bevolking, welke opvattingen ze hebben en wat hun vragen zijn. Deze kennis passen ze toe door deze informatie als uitgangspunt te nemen bij de uitvoeringen.

Een voorbeeld hiervan is de dood van een jonge moeder. Deze vrouw was na haar huwelijk in de stad gaan wonen en keert een aantal jaren later doodziek met haar kindje terug bij haar ouders. Ze overlijdt na korte tijd en de bevolking vraagt zich af hoe ze zo snel heeft kunnen overlijden. De spelers verwerken in het toneelstuk dat de vrouw naar de lokale dokter gaat, daar veel geld uitgeeft aan medicijnen die niet helpen en uiteindelijk te laat in het ziekenhuis komt. Na het toneelstuk kunnen de toehoorders in de discussie opheldering vragen over wat ze niet begrepen hebben. Een van de groepsleden geeft dan antwoord op de vragen. De maandelijkse terugkerende uitvoeringen in ieder dorp maakt dat er doorgeborduurd kan worden op de kennis en vragen die eerder aan de orde kwamen.

De groepsleden stellen zich ook op als ervaringsdeskundigen. Zo noemen de rappers uit de groep zich *Wazee wa kumi na nane*, 'de wijze oude mannen van 18'. De drie rappers behoorden tot een vriendengroep van achttien mannen. Ze vierden het leven met uitgaan en vrouwen. Van deze vriendengroep zijn de meesten overleden ten gevolge van aids en de rappers noemen zich *wazee*, Swahili voor 'oude wijze mannen', om hiermee aan te geven dat ze hun lesje geleerd hebben. Enerzijds beseffen zij hoe bepaalde leefstijl tot aids kan leiden en ze willen deze boodschap uitdragen aan de bevolking. Behalve uit hun eigen ervaring leren ze ook van liederen en discussie die ze via de radio horen. Anderzijds willen de uitvoerders ook gezag uitstralen, als degenen die willen onderwijzen. Ze dragen een uniform, blauw broek of rok en een geel T-shirt. Met het dragen van een uniform willen ze eenheid en objectiviteit uitdrukken. Als leden van de sociale gemeenschap weerspiegelen zij de heersende opvattingen en problemen. Ze laten niet alleen zien hoe aids opgevat wordt, maar beïnvloeden ook het ontwikkelingsproces van bewustwording bij de bevolking door nieuwe informatie te geven en onomwonden over sociaal gevoelige onderwerpen te spreken. Hoe dat precies gebeurt komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

Ook hun onderlinge relaties laten deze afstand en nabijheid zien. Ze gaan vriendschappelijk met elkaar om tijdens pauzes en zijn in het dagelijks leven vrienden, familie of op zijn minst kennissen van elkaar. Tijdens de voorbereidingen en de uitvoeringen zelf bewaken ze deze nabijheid. Ze

organiseren en managen het project professioneel. Zo kiezen de groepsleden een bestuur bestaande uit een voorzitter, penningmeester en secretaris. De overige leden worden verdeeld over verschillende commissies, die alle een eigen taak hebben zoals het schrijven van teksten, het organiseren van de uitvoeringen en het beheer van materialen en gelden. Ieder jaar kiezen de groepsleden een nieuw bestuur en vormen nieuwe commissies. Iedere maandagochtend vergadert de groep over de organisatie, waarna ze, op maandagmiddag, de programmaonderdelen van de uitvoering repeteren. De vergaderingen verlopen gedisciplineerd. Het bestuur zit achter een tafel en de overige groepsleden zitten op bankjes voor hen. Eenieder die het woord vraagt, richt zich tot de voorzitter. De onderwerpen die tijdens de vergadering ter sprake komen, betreffen zaken als dagvergoeding, de agenda van de uitvoering, rolverdelingen, problemen in de groep en thema's die aangedragen zijn door de bewoners. Tijdens de vergaderingen kan ieder zijn zegje doen en bij het nemen van besluiten wordt er gestemd. De vergaderingen en repetities vinden plaats in een ruimte die door de gemeenteraad ter beschikking is gesteld. De *diwani* van het gebied Kibara is beschikbaar voor overleg en advies. De groep heeft een eigen gedragscode opgesteld. Zo bepalen de groepsleden dat ze zelf een goed voorbeeld moeten geven. Ze mogen niet rondhangen in kroegen, geen wisselende seksuele contacten onderhouden en niet zwanger worden zonder een vaste partner te hebben. De sociale controle uit de samenleving is groot. Als groepsleden zich niet aan hun eigen regels houden dan rapporteren burgers dit aan het bestuur en worden er maatregelen genomen.

Een aantal leden van de groep schrijven de teksten voor de liederen en gedichten en *ngonjera*. Het zijn mensen met een bijzonder talent hiervoor of zoals de andere groepsleden het noemen, ze hebben een gave Gods, *kipaji*. De auteurs van de teksten horen de andere groepsleden of dorpsgenoten aan en schrijven dan, vaak zittend te midden van de anderen, hun tekst. De collega's geven suggesties. Bij het samenstellen van de toneelstukken zitten de leden van de toneelcommissie bij elkaar en brainstormen dan over het scenario, dat volstaat om een uur lang geanimeerd toneel te spelen. Ze schrijven het scenario niet uit, ze bespreken hun rollen en teksten, onthouden deze en improviseren vaak tijdens het spel. De leden van de theatergroep zijn geen professionals op het gebied van drama, maar ook niet op het gebied van aids. Hun kennis over de ziekte hebben ze opgedaan vanuit hun eigen ervaring of door de informatie die ze sporadisch over de radio horen en een aantal leden hebben kennis vanuit hun werk met AMREF een aantal jaren geleden. In de loop van de uitvoeringsperiode merken ze dat hun kennis te kort begint te schieten, omdat de bevolking

steeds meer kennis krijgt en steeds moeilijkere vragen gaat stellen. Dit bespreek ik in hoofdstuk 5 en 6.

2.2 Beschrijving van een uitvoeringsdag

Ik zal een uitvoering beschrijven, zoals die op 22 juli 2008 in het dorp Nambaza plaats vond.

Analyse en commentaar daarop worden in de volgende hoofdstukken gegeven.

De keuze voor de teksten van liederen en gedichten verschilt per keer. De keuze berust niet alleen op de vragen vanuit de bevolking, maar de groep wil ook voor afwisseling zorgen. De toneelstukken *ngonjera* en *tamthilia* worden afgestemd op de vraagstukken die er leven bij de bevolking. Voor iedere voorstelling worden uit de twaalf liederen een aantal gekozen, uit de vier *utenzi*-gedichten, wordt er één gekozen, evenals uit de vijf *shairi*-gedichten, en één uit de elf raplieders. Ook komt het voor dat de uitvoerders ervoor kiezen een keer geen *ngonjera* of *utenzi* uit te voeren, omdat ze dan meer tijd willen besteden aan het toneelstuk.

In de loop van deze ochtend op 22 juli verzamelen enkele groepsleden zich voor het ziekenhuis in Kibara. Saidi heeft de doodskist, gemaakt van karton, achter op de bagagedrager van de fiets, een ander groepslid heeft trommels gestapeld op zijn fiets en weer een ander draagt de megafoon waarmee straks de dorpsgenoten opgeroepen worden. Ik voeg me bij het groepje en onderweg als we andere dorpen passeren, sluiten groepsleden, die daar wonen aan. Het is een uur fietsen naar Nambaza over de onverharde weg, waar ook bussen en vrachtauto's met een snelheid van rondom tachtig kilometer voorbijrazen. Onderweg passeren ons vrachtwagens met het opschrift *Samaki tu* (alleen maar vis). In deze vrachtwagens wordt de vis, nijlbaars, naar de fabrieken in Mwanza en Musoma gebracht. De chauffeurs worden vaak door de burgers als zondebok aangewezen voor de verspreiding van aids (zie 1.2). Tijdens het fietsen zingen groepsleden delen van de liederen die ze straks uitvoeren.

Na aankomst in het dorp wordt er eerst gezamenlijk geluncht in het plaatselijke eetcafé en dan gaat de groep uiteen in kleine formaties.²² Het toneelstuk wordt door een aantal groepsleden doorgenomen en geoefend, anderen nemen de liederen door. Twee leden gaan met de megafoon door het dorp fietsen om bewoners op te roepen om naar de uitvoering te komen. Er

²² De groepsleden koken samen of eten in een café van een familielid en de kosten voor de lunch worden gefinancierd van het geld van HIVOS. Een goede maaltijd is niet alleen van belang voor het uithoudingsvermogen van de performers, maar is ook een van de redenen om mee te doen aan dit project.

wordt gewacht tot de zon minder fel zal is. De uitvoering vindt plaats in de buitenlucht op een open plek onder een grote mangoboom langs de weg waar het verkeer voorbijraast. Er staat een tafel klaar waar straks de burgemeester van het dorp, de voorzitter van de groep KIUKAKI en ik uitgenodigd worden te komen zitten. Om aan te geven dat ze met de uitvoering willen starten, beginnen Saidi en Vincenti op de trommels te slaan en gebruiken daarbij hun pennen of takjes als slagmateriaal. Geleidelijk aan stroomt het publiek toe, eerst kinderen, later scholieren en oudere mannen en vrouwen. Het bestuur schat telkens het aantal bezoekers en geeft aan dat er ongeveer driehonderd mensen bij de voorstelling aanwezig zijn. In de regentijd, zoals op deze datum, is het aantal kleiner, omdat mensen ervoor kiezen om op het land te werken. Niet alleen het seizoen bepaalt of er veel mensen op de uitvoering af komen, maar ook de publiciteit die de plaatselijke bestuurders aan de uitvoering geven, de ligging van de dorpen en de inzet van het groepslid dat er woont. Een aantal dorpen ligt afgelegen, hoog in de heuvels, waardoor mensen uit de omgeving niet gemakkelijk naar de uitvoering kunnen komen.

Staande achter de tafel waar ook de burgemeester en ik zitten, heet de voorzitter van KIUKAKI via de megafoon de bewoners welkom: *Karibuni wanainchi* (welkom burgers). Met een aantal vragen richt hij zich tot het publiek met de woorden *mpo* (zijn jullie er?) waarop de mensen *tupo* (we zijn er) antwoorden. “We zijn de groep KIUKAKI en komen om jullie te onderrichten over de ramp aids die over ons heen komt. Dit zijn de leden van de groep”. Met een weids gebaar wijst de voorzitter naar de groepsleden, die allen naar het publiek zwaaien. Hij legt het programma uit en kondigt aan dat hij een aantal mensen voorstelt. Te beginnen bij de burgemeester. De burgemeester, een vrouw, begroet enthousiast een aantal malen het publiek. *Hoi Nambaza* een groet waarbij zij een ferme armzwaai maakt en die de burgers op dezelfde wijze beantwoorden. Daarna maant zij streng de oren en ogen goed te openen en de boodschappen van de groep serieus te nemen. Ze begroet de toeschouwers van de ene kant amicaal, als vrienden, aan de andere kant autoritair en belerend. “Aids is een ramp die over ons heen spoelt en het wordt tijd dat we ons gedrag veranderen”. Deze woorden uiten vrijwel alle burgemeesters bij het begin van een uitvoering.

De voorzitter van KIUKAKI kondigt vervolgens aan dat het programma uit verschillende onderdelen bestaat en op het briefje dat voor hem ligt staat:

Utambulisho (Voorstellen)
Nyimbo (liederen)
Ngonjera (toneel in dichtvorm)

Utenzi (episch gedicht)
Rapu (rap)
Shairi (gedicht)
Tamthilia (toneelstuk)
Nyimbo (liederen)
Maoni na maswali (meningen en vragen)

Nyimbo, de liederen

De trommels worden in het midden van de open ruimte opgesteld. De groepsleden Saidi en Vincenti geven enthousiast het ritme aan en het koor, bestaande uit alle leden van KIUKAKI, verzamelt zich achter de trommels. Ze dragen uniforme kleding, bestaande uit een blauwe broek of rok en een geel T-shirt met de opdruk de naam van de groep. Vincenti zingt de eerste maat van het lied om de toonhoogte aan te geven. Ze hebben geen stemvork of een instrument nodig. Vanachter de trommels komen de groepsleden naar voren. Hun voeten schuifelen ritmisch over de grond en armen en heupen bewegen volgens hetzelfde ritme. Ze nemen hun plaats in voor de trommels, meestal mannen rechts en vrouwen links. Deze uitvoering van liederen volgt een bekend patroon voor de toehoorders. Tijdens ceremonies als herdenkingen of andere feestelijke gelegenheden worden liederen volgens deze wijze uitgevoerd. Het thema varieert met de gelegenheid, maar de muzikale begeleiding en de presentatiewijze zijn het publiek bekend. Op deze wijze creëren de performers een vertrouwelijke sfeer. In het inleidend lied heet het koor de burgers welkom. Vervolgens delen ze in het volgende lied mee dat ze over aids zullen voorlichten. “We komen jullie onderwijzen over de symptomen van aids, de ramp die over het land spoelt. We roepen jullie op je gedrag te veranderen. Tanzania zal zonder aids zijn”. Het koor zingt nu na de inleidende liederen het lied *Usia wa Wanafunzi*. Het publiek reageert met vrolijk rumoer. Ze lachen en slaan elkaar op de rug als het koor zingt dat de leerlingen geen kinderen meer zijn, maar ook niet mee kunnen praten aan tafel, een variant op de Nederlandse uitdrukking ‘te groot voor het servet en te klein voor het tafellaken’. Vrij vertaald: ook al zijn jullie aan het puberen, menstrueren jullie en rijpen jullie borsten, jullie zijn nog kleine vogeltjes die bedreigd worden.²³ Als het koor met gebaren het rijpen van borsten verbeeldt, klinkt er luid gelach en gaat men met elkaar praten. Openlijk spreken over lichamelijkeheid en seksualiteit is bepaald niet aan de orde van de dag. “*Ni kweli*”, (het is echt waar), roept de burgemeester en klapt daarbij enthousiast in haar handen. Ze vertelt me dat het seksueel gedrag van jongeren een groot probleem is. Daarna trekken de koorleden

²³ Zie appendix 3 *Nyimbo*, nr 8.

zich op dezelfde wijze terug als ze opgekomen zijn en de voorzitter belooft dat ze straks op het einde van de voorstelling weer zullen optreden.

Ngonjera, toneel in dichtvorm

Na de liederen kondigt de voorzitter van KIUKAKI plechtig via de megafoon het volgende onderdeel aan. Zoals meestal tijdens bijeenkomsten en vergaderingen in de regio is alles strak georganiseerd. Terwijl de leden van KIUKAKI een opstelling voor het toneelstuk maken, legt de voorzitter uit dat er nu een *ngonjera* uitgevoerd zal worden. Hij legt niet uit wat het is. In de jaren zestig werd de *ngonjera* gebruikt bij politieke debatten. Kenmerkend voor een *ngonjera* is dat in het toneelstuk twee partijen met elkaar in discussie gaan, waarbij aan het einde van het stuk beide partijen het met elkaar eens worden. De tekst is in dichtvorm en de eindwoorden van de zinnen rijmen. Het is een manier om twee verschillende opvattingen duidelijk te maken.

De twee partijen die in dit toneelstuk met elkaar in debat gaan, zijn enerzijds de groepsleden die gezondheidsvoorlichters spelen en aan de andere kant groepsleden die de onwetende burgers spelen. Het stuk begint met een aankondiging van de speler/bestuurder dat er een vergadering plaats vindt om 14.00 u en dat men verwacht dat de burgers/spelers de gasten met respect en applaus ontvangen. De spelers/gezondheidsvoorlichters nemen plaats achter de tafel en de spelers/burgers nemen plaats op banken. Beide partijen stellen zich aan elkaar voor, zoals dit in een werkelijke vergadering ook gebeurt. De gezondheidsvoorlichters beginnen de discussie met te benadrukken dat hiv een gevaarlijk virus is. “Zij die onveilige seks nastreven zullen in het graf eindigen en zij die dat niet doen, zullen fit blijven”. De burgers, die de opponenten zijn, bestrijden dit met de opvatting dat het virus hen niet klein krijgt en met de relativerende opmerking dat iedereen een keer dood gaat. Beide partijen komen afwisselend aan het woord. De gezondheidsvoorlichters blijven benadrukken hoe gevaarlijk het virus is en dat je besmetting kunt vermijden door niet vreemd te gaan en veilige seks te bedrijven. De tegenstanders geven telkens argumenten dat ze het niet geloven; dat de liefde zoet als snoep is, dat de geliefde een vrucht is die geplukt moet worden. Uiteindelijk, na lang genoeg aandringen van de voorlichters, bezwijkt een van de opponenten voor de argumenten van de voorlichters en spoort de andere vrienden aan toe te geven en het virus te vermijden. Deze omwenteling ontstaat niet door een bepaald argument, maar door de herhaling van de boodschap en overtuigingskracht van de voorlichters. Alle opponenten beloven dan beterschap en stemmen in met de voorlichters. Ze geven elkaar de hand en gezamenlijk sluiten ze af met de tekst dat ze hun gedrag zullen veranderen.

Utenzi gedichten

Na de uitvoering van de *ngonjera* praat het publiek met elkaar en vervolgens vraagt de voorzitter om aandacht voor de *utenzi*. Drie jonge vrouwen brengen het gedicht ten gehore. Het zijn bijna altijd dezelfde vrouwen die de *utenzi* uitvoeren en dit heeft te maken met de onderlinge taakverdeling. Tijdens de uitvoering staan ze naast elkaar en reciteren het gedicht terwijl ze de tekst in hun handen houden. De gedichten zijn geschreven door de twee eerdergenoemde groepsleden, die ook de liederen schrijven en de uitvoerders houden de geschreven tekst bij de hand ter ondersteuning van het geheugen. De uitvoerders houden zich strikt aan de tekst en improviseren niet. Er is geen directe interactie met het publiek, dat geconcentreerd luistert en geen commentaar geeft. De uitvoerders zingen het gedicht met de titel *Nyumba ikishika moto, je, tuokoe mali kwanza* (als het huis vlamvat, laten we dan eerst onze rijkdom redden).²⁴ Ze vergelijken aids met een huis dat in brand staat. “Nu aids allesverwoestend in Afrika te keer gaat, verander je gedrag”, zo roepen ze op. “Houdt op met risicovol gedrag als onveilige seks en het bezoeken van prostituees. Laten we de vijand vermijden door gedrag te veranderen”. Met deze regel eindigt ieder vers.

Rapu, rapliederen

Uit het publiek klinkt onverwacht rapmuziek en een van de drie rappers uit de groep KIUKAKI, komt al rappend naar voren. “Ja man”, klinkt het regelmatig tussen zijn zinnen door. Hij roept een van zijn mederappers die vanuit een andere hoek vanuit het publiek opkomt. Al discussiërend en fragmenten uit andere rapliederen zingend, roepen ze uiteindelijk hun laatste man erbij, hun leider, Master Raba. Hij onderscheidt zich van de anderen door een rode doek die hij op zijn hoofd geknoopt heeft. Ze geven elkaar de *high five* en bewegen druk met armen en benen op hun ritme. Ook nu ontbreekt de begeleiding van instrumenten. In strak ritme zingen ze het lied *Wavuvi* (Vissers).²⁵ In dit raplied worden de vissers opgeroepen om hun geld niet te verkwisten aan alcohol en prostituees. Voor het eigen gezin blijft er anders geen geld meer over, zo houden ze hen voor. Hun eigen kinderen hebben niets te eten, terwijl de minnares steeds meer geld vraagt voor kleding en een mobieltje. Aids is een ramp die over de hele wereld voorkomt, maar in Derde Wereld landen²⁶ zoals Tanzania gaat men in steden, dorpen en op de eilanden voort seks te consumeren, zo vervolgen zij. In het laatste couplet roepen ze op condooms te gebruiken, te stoppen

²⁴ Zie voor volledige tekst appendix 3, nr. 1.

²⁵ Zie voor een uitgebreidere transcriptie appendix 6, nr. 8.

²⁶ Dit is de term die ze zelf gebruiken.

prostituees te bezoeken en geven het advies om op aids te laten testen. De rappers verwijzen naar de problematiek van de vissers, de bewoners van de eilanden bij het schiereiland, waarvan men zegt dat ze prostituees in de regio bezoeken.

Om de beurt zingt een van de drie rappers een couplet en na ieder couplet zingen ze samen het refrein. Degene die het couplet zingt, richt zich tot het publiek en Master Raba maakt van zijn handen een soort luidspreker om zijn woorden kracht bij te zetten. Het publiek lacht als een van de rappers met een hoog stemmetje zingt hoe de minnares de man meer geld probeert af te troggelen.

Het publiek luistert geboeid, enigszins verbaasd ook. Er klinken woorden uit de straattaal die vaak nieuw zijn.²⁷ Ze stoten elkaar lachend aan als ze woorden horen die met seks te maken hebben. Ook zie ik regelmatig vrouwen mijn kant opkijken alsof ze willen peilen wat ik er nou van vind. De rappers maken gebaren voor hun geslachtorgaan als ze over seks zingen. De gebaren worden subtiel uitgevoerd en ze vielen mij pas op bij herhaald terugkijken van de opnames. De raplieders zijn niet zo vertrouwd als de gereciteerde gedichten *utenzi* en *shairi*. Weliswaar zijn er clips en raplieders op radio en televisie, maar zoals eerder vermeld, bereiken deze beelden en liederen het merendeel van de bevolking niet. Nu klinkt een donkere mannenstem vanuit het publiek. Een jongeman, met een paar hiphopsymbolen, een ketting en een 'baggy' broek, voegt zich bij de andere rappers. In een rap tempo zingt hij met begeleiding van de andere rappers het lied *Lagetto* (straattaal voor hangplek). In een strak ritme rappend en verwijzend naar zijn kruis, ontlokt hij gelach aan het publiek. Vooral als hij op de grond gaat zitten en zingt dat de kinderen thuis armoede lijden.²⁸ Dit levert hem een luid applaus en instemmende geluiden op. Vrouwen laten hun instemming blijken door met hun tong een gillend geluid te maken. Een aantal andere groepsleden zijn zo enthousiast dat ze tijdens het zingen rond de rappers dansen. Twee van hen stoppen wat kleingeld in de handen van de rappers. Het uiten van waardering voor een performer door geld toe te stoppen is gangbaar in Tanzania. Mensen komen dan heupwiegend uit het publiek, stoppen geld in de hand en gaan dan weer swingend naar hun plaats terug. Het geld wordt achteraf in de kas van de groep gestort. Deze rapper komt voor de toeschouwers als een verrassing uit het publiek naar voren. Helemaal spontaan blijkt dit achteraf niet te zijn. De rappers vertellen dat hij

²⁷ De rappers geven aan dat de bewoners de straattaal woorden wel begrijpen door ze aan elkaar uit te leggen.

²⁸ Bij verdrietige gebeurtenissen in de toneelstukken wordt vaak gelachen. De reden ervan was me niet duidelijk. Ik heb een aantal mensen hiernaar gevraagd en kreeg twee mogelijke verklaringen: een teken van medeleven en de ander een teken van ongemak.

een vriend van hen is. Deze gast rapper heeft zijn eigen tekst gemaakt, maar baseert zijn melodie op een bestaand landelijk raplied. De vaste rappers van de groep kennen de tekst uit hun hoofd en gebruiken geen geschreven geheugensteuntje. Ze improviseren vaak door delen van verschillende rapliederen door elkaar te zingen voordat ze het lied ten gehore brengen dat ze voor de performance gekozen hebben. Ze gedragen en kleden zich onconventioneler dan de overige leden ook al dragen ze het uniform van de groep. Ze onderscheiden zich volgens de hiphopcultuur van de andere performers door een hoofddoekje of een ketting te dragen.²⁹

Vervolgens kondigt de voorzitter het volgende onderdeel aan. Streng en autoritair maant de burgemeester de burgers weer goed te luisteren met de woorden “Open je oren en ogen, luister goed, zodat jullie je gedrag gaan veranderen”.

Shairi, gedicht

Het *Shairi*-gedicht *UKIMWI, madawa ya kulevya*³⁰, (Aids en drugs) wordt gezongen door Raphael Mtaka, die ook de leider is van de rappers, die rapliederen componeert en, als rapper, Master Raba genoemd wordt. Hij ziet er nu anders uit dan wanneer hij rapt en draagt geen hoofdband en maakt geen drukke gebaren. Statig staat hij midden op het plein, gericht op de tafel waar de burgemeester en de voorzitter zitten. Het papier met de tekst houdt hij in zijn hand.

Tijdens de recitatie is het stil. Het publiek luistert aandachtig en interrumpeert niet. De performer heeft geen directe interactie met de groep. Hij draagt zijn stuk voor en noemt op het einde zijn naam ‘Raphael’. De uitvoerder roept in zijn gedicht op om gedrag te veranderen, omdat het de enige manier is om de vijand aids te lijf te gaan. Oudere mannen spoort hij aan om niet te wedijveren met jonge kerels om de gunsten van vrouwen. Hij adviseert het condoom te gebruiken, slechts één partner erop na te houden en geen prostituees te bezoeken. Hij roept op om te laten testen op aids zoals ook de president heeft gedaan. Voor degenen die al besmet zijn, heeft hij ook adviezen: “schaamte is een slechte raadgever, kom ervoor uit en zoek steun bij God”. De uitvoerder neemt even plechtig als hij begonnen is afscheid, met een hand op zijn borst noemt hij zijn naam en dankt voor de aandacht en overhandigt mij de tekst.

²⁹ De hiphopcultuur, die zich mondiaal verspreidde vanuit New York, kent plaatselijke toepassingen en aanpassingen. Van de vier elementen van de hiphop als graffiti, breakdance, DJing en Rap worden in Tanzania de rap gebruikt en DJing nauwelijks en graffiti en breakdance helemaal niet. Zie voor meer achtergrond Raab (2006).

³⁰ Zie transcriptie appendix 4, nr. 3.

Tamthilia, toneelstuk

Het decor voor het toneelstuk bestaat uit niet meer dan een paar krukjes links en rechts in de open ruimte. De attributen die de spelers gebruiken zijn minimaal. Zo draagt Monica, de commerciële sekswerker in dit toneelstuk, een tasje en heeft haar lippen gestift om haar rol aan te duiden. De hoogopgeleide man uit Zanzibar draagt een aktetas. De oude man heeft een baard van katoenplukken. De witte jassen van de gezondheidswerkers en de spuiten komen uit het naburig ziekenhuis. Het bed is een rieten matje. Het delen van het bed wordt verbeeld door een doek dat beide partners over zich heen trekken.

In dit toneelstuk improviseren de spelers op die dag als uit het publiek iemand zich mengt in het spel.

Akte 1.

Monica, een jonge, goed geklede vrouw, ontmoet een man op straat. Ze is erg vriendelijk tegen hem en stelt belangstellende vragen. Ze nodigt hem in haar huis en vervolgens in bed uit.

Na de seks doet Monica de man vrolijk uitgeleide na hem geld afhandig te hebben gemaakt. Ze beloven elkaar spoedig weer te zien. Monica begeeft zich weer op straat en frivoool wiegt ze met haar heupen en zwaait vrolijk met haar tasje. Ze ontmoet een andere man, gekleed in een wit Islamitisch hemd, een *kanzu*. Hij draagt een aktetas en zegt vanuit Zanzibar op zakenreis te zijn.³¹ Monica toont veel belangstelling voor de man, die van elders komt en een geleerde indruk maakt, door vragen te stellen over zijn werk en zijn reis. De man voelt zich gevlaid en laat zich ook verleiden het bed met haar te delen. Als dank laat ook hij geld achter. Monica gedraagt zich zeer amicaal en vraagt de man spoedig terug te keren. Monica verleidt een derde man op straat om met haar mee naar huis te gaan. De man laat zich niet meteen overhalen, maar Monica weet hem te overtuigen mee te gaan. Leunend op een stok volgt hij haar en als Monica hem in haar slaapkamer uitnodigt, geeft hij zijn twijfel te kennen of hij nog wel tot seksuele prestatie in staat is.

Monica weet hem gerust te stellen en helemaal tevreden verlaat de man het huis met de belofte ook spoedig terug te keren. Tot slot deelt Monica nog het bed met een vierde man die een gezin thuis heeft. Dit patroon met de vier mannen wordt een aantal keren herhaald in het toneelstuk. De mannen komen allemaal uit een andere sociaaleconomische situatie en hiermee willen de uitvoerders aangeven dat dit gedrag bij alle rangen en standen kan voorkomen. De laatste man maakt zich inmiddels wel zorgen over zijn

³¹ In alle genres wordt vermeld dat aids iedereen kan treffen. Ook deze geleerde en rijkere man.

financiële situatie en zijn familie thuis. Monica daarentegen telt verheugd haar bankbiljetten.

Akte 2.

In het dorp roept een gezondheidsmedewerker om dat er een campagne is. Hij roept iedereen op zich te laten testen op aids. Achter een tafel zit een aantal gezondheidsmedewerkers. Met moeite laten de vier mannen, die Monica bezochten en Monica zelf zich overhalen aan het onderzoek mee te doen. Staande in de rij bespreken ze dat ze het eng vinden. De man, die als laatste Monica bezocht heeft, probeert een aantal keren weg te lopen onder luid gelach van het publiek. Hij zegt dat de rij te lang is en dat hij een andere keer terugkomt. De andere mensen in de rij halen hem over te blijven. De gezondheidsmedewerkers spelen dat ze bij de mensen een bloedtest afnemen. De wachtenden kijken gespannen toe en het publiek trekt ook pijnlijke gezichten als de bloedtesten afgenomen worden, alsof het ook daadwerkelijk plaatsvindt. Uit het publiek komt een dronkaard vrolijk aanlopen hetgeen niet in scène was gezet. Hij stroopt zijn mouwen stoer op terwijl hij aansluit in de rij wachtenden. Als hij bij de tafel gearriveerd is, vraagt de gezondheidsmedewerker of hij zich vrijwillig of gedwongen laat testen.³² De dronkenman speelt hoe hij met een verwrongen gezicht bloed laat afnemen en onder luid gelach van het publiek loopt hij, pijnlijk kijkend, terug.

Akte 3

De mensen die zich hebben laten testen, waaronder Monica en haar vrienden, zitten te wachten op de uitslag. Een voor een krijgen ze de uitslag. Als de vrienden en Monica aan de beurt zijn, wordt hen gevraagd of ze er klaar voor zijn om hun uitslag te ontvangen. De bezoekers van Monica en Monica zelf krijgen te horen dat ze besmet zijn. Ze krijgen het advies om met hoop verder te leven, oefeningen te doen en gezond te eten.³³ Degenen die Monica niet bezocht hebben, worden gezond verklaard.

Terwijl de rij nog niet helemaal afgewerkt is, komt de dronken man weer aanzetten wat wederom niet geënceneerd is en hij sluit zich onder veel hilariteit van de toeschouwers weer aan. De uitvoerders nemen de man op in het spel. Eenmaal aan de beurt vraagt de 'arts' ook aan hem of hij klaar is om zijn uitslag te ontvangen. Vrolijk antwoordt de man dat hij geen zorgen heeft, omdat hij al vijf jaar geen seks meer heeft gehad. Het duurt enige minuten voordat het toneelstuk door kan gaan door het gelach van publiek en

³² Dit is een standaardvraag aan mensen die zich op aids laten testen. *Umelazimishwa au umekuja kwa hiari*: vertaling: ben je gedwongen om te komen of kom je vrijwillig?

³³ *Kuishi na matumaini, kula vizuri na kufanya mazoezi* 'Vertaling: leef met hoop, eet gezond en doe je oefeningen, is een advies in de landelijke campagne.

spelers. De dronkaard krijgt te horen dat hij gezond is, geen aids heeft en tevreden kruisjes slaand neemt hij zijn plaats tussen de toeschouwers weer in.

Akte 4

De man die Monica als laatste bezocht heeft, is van streek. Hij probeert thuis zijn vrouw uit te leggen dat het niet goed met hem gaat. Als zijn vrouw hoort wat de reden is, wordt ze kwaad en jaagt hem het huis uit.

Akte 5

De man is alleen, zwerft over straat zonder geld en eten. Hij verliest de moed en maakt plannen om een einde te maken aan zijn leven. Hij zoekt een touw op en knoopt zich op aan een boom, waar hij na enige tijd wordt gevonden. Omstanders halen hem uit de strop, daarbij hun neus dichtknijpend en het lijk wordt in een doek afgevoerd. Vrouwen met hoofddoek lopen christelijke liederen zingend erachteraan, voorafgegaan door een groep mannen.³⁴ Een grote groep kinderen rent erachteraan om te zien waar ‘het lijk’ naar toe gaat.

Het toneelstuk is de climax van de uitvoering. De spanning en aandacht zijn intens. Nu het afgelopen is, ontstaat er rumoer in het publiek. Een aantal mensen vertrekt alsof de uitvoering afgelopen is. De voorzitter vraagt het publiek nog even te blijven voor de liederen van het koor en de discussie.

Nyimbo, liederen

Het koor komt op dezelfde manier op als in het begin van de uitvoering. Terwijl ze naar voren schuifelen, zingen ze dat Tanzania ooit zonder aids zal zijn, mits de bewoners zich verenigen in de strijd tegen de ziekte. Een hoopvol lied en een ander geluid dan dat iedereen aan de ramp zal bezwijken. Vervolgens zingt het koor over aidswezen en roept de bevolking op zorg te dragen voor de kinderen en compassie te hebben met de zieken. Het lied *Usawa wa wanawake* (gelijkwaardigheid voor vrouwen) kan op instemming rekenen, van de vrouwen wel te verstaan. Ze zingen dat vrouwen slecht behandeld worden door hun man die zijn vrouw slaat alsof het een hond is. Ze vervolgen dit lied met de tekst dat mannen hun maîtresse, *mama mdogo*, voorzien van allerlei lekkere dingen als chips en frisdrank, terwijl de echtgenote en de kinderen thuis slechts pap met kleine visjes te eten krijgen.³⁵

De koorleden roepen mannen op hun vrouwen met respect te behandelen en hen niet meer te bedriegen. Enkele vrouwen uit het publiek

³⁴ Zo gebeurt het bij andere gelegenheden.

³⁵ Zie voor volledige tekst appendix 2, lied 12.

staan op en dansen terwijl ze met hun tong instemmende geluiden maken, rond het koor. Ook uit de rest van het publiek klinkt gelach en instemmende gillende tonggeluiden.

Maoni na maswali, meningen en vragen, de post-performance discussie

Het laatste programmaonderdeel is de post-performance discussie. De voorzitter spoort het publiek aan om zijn mening te uiten en vragen te stellen (*kutoa maoni na maswali*). Soms duurt het even voordat iemand de moed heeft een vraag te stellen. Ook nu komt er niet meteen een vraag. De voorzitter spoort het publiek weer aan. Dan steekt een vrouw haar vinger op. Bijzonder dat nu een vrouw de eerste vraag durft te stellen. In de beginperiode durfden de vrouwen nauwelijks mee te doen aan de discussie en waren het vooral jonge mannen die vragen stelden. De vrouw zegt dat ze genoten heeft van de uitvoering en veel geleerd heeft. Ze zegt dat ze het er helemaal mee eens is dat er gedragsverandering, vooral bij de scholieren, moet komen. Ze krijgt bijval van andere vrouwen. Vervolgens stellen een aantal mannen vragen. Er is een vraag hoelang het duurt voordat de verschijnselen van aids zichtbaar worden; er zijn vragen hoe het gaat met de ongeboren vrucht van een met hiv- besmette vrouw en of een besmette moeder borstvoeding kan geven. Na iedere vraag, per uitvoering worden ongeveer vijf vragen gesteld, roept de voorzitter een van de groepsleden naar voren die dan antwoord geeft.

De voorzitter kondigt aan dat we aan het einde van de voorstelling gekomen zijn en geeft het woord aan de burgemeester. Deze bedankt de groep KIUKAKI voor de voorstelling namens de toehoorders en zegt dat ze veel geleerd hebben. Vervolgens steekt ze op haar eigen manier een donderpreek af. Ze betoogt vurig dat het gedrag veranderd moet worden, de jonge meiden moeten stoppen met seks op straat, oude mannen worden gemaand te stoppen met het verleiden van jonge vrouwen en men moet zich aan de huwelijksbelofte houden. Ze vat in haar eigen retoriek samen wat er vanmiddag op andere wijze gezegd is. Ze vertelt het zeker niet monotoon, haar woorden komen er fel en overredend uit. Het publiek luistert aandachtig, maar reageert niet op haar woorden. Ze sluit af zoals ze begonnen is met een paar begroetingen naar de bevolking, die deze ook weer beantwoordt.

Na de uitvoering, die ruim drie uur geduurd heeft, gaan we samen op weg terug. Flink trappend om de volgende regenbui en de naderende duisternis voor te zijn. Onvermoeibaar wordt er op de fiets gezongen en grappen gemaakt.

2.3 De genres in de uitvoeringen van KIUKAKI

Ik zal nu nader ingaan op de literaire genres van de uitvoeringen, die de groep KIUKAKI toepast ook tijdens andere uitvoeringen. De thema's die in de diverse genres aan de orde komen zijn onveilige seks, prostitutie, symptomen van aids, oproep tot gedragsverandering en vermijden van risicovol gedrag. Zoals ik in het volgende hoofdstuk zal uiteenzetten, zijn er overlappingen in de boodschappen die de performers brengen, maar ieder genre heeft zijn eigen stijl. De toehoorders krijgen daardoor de boodschappen herhaaldelijk maar op verschillende wijzen, zowel in performance als in woorden, te horen.

Ik zal de genres, de liederen, *nyimbo* (meervoud van *wimbo*) en *rapu*, de *shairi*- en *utenzi*- gedichten, de toneelstukken, *tamthilia* en *ngonjera*, die tijdens de uitvoeringen toegepast worden, bespreken. Ik zal de genres beschrijven, en vervolgens hoe ze in de uitvoeringen van KIUKAKI toegepast worden. Van alle genres is achterin het boek een foto toegevoegd.

Nyimbo — liederen, als literair genre

Het verschil tussen liederen *nyimbo* enerzijds en de gedichten *utenzi* en *shairi* anderzijds is niet makkelijk aan te geven (Massamba, 2003). Miehe (2002:31) wijst erop dat er ondanks dat er de laatste jaren veel over Swahili poëzie geschreven is, een geaccepteerde terminologie en classificatie van Swahili poëtische patronen ontbreekt. Zij omschrijft het lied als een korte versie van casual dichtvorm. Ik vat deze omschrijving op als gedichten die in het dagelijks leven bij verschillende gelegenheden toegepast worden en over zaken in het dagelijks leven gaan. In tegenstelling tot de gedichten *shairi* en *utenzi* is de toepassing van een rust in een versregel in een lied vrij. Er is een minder strak ritme en vaak rijmen alleen de laatste versmaten van de versregels (Miehe, 2002: 35).³⁶

De liederen worden tijdens de uitvoeringen van KIUKAKI telkens op dezelfde wijze uitgevoerd door het koor (Swahili: *Kwaya*), waarin alle groepsleden deelnemen. De wijze van presentatie komt overeen met uitvoeringen van liederen tijdens andere gelegenheden in de regio en andere delen van Tanzania.

Njogu en Maupeu (2007) geven een korte geschiedenis van de toepassing van de liederen door koren. De uitvoering van liederen startte in

³⁶ Een rust in een versregel is een cesuur (Latijn: *caesura*). Deze wordt meestal aangegeven met een puntkomma, dubbele punt of een gedachtestreepje. De cesuur is bedoeld om een monotoon wordend metrum te doorbreken. Ik heb de geschreven teksten van de liederen van de uitvoerders gekregen en zij maken geen gebruik van een rust als bovenstaande beschreven. Meestal zingt de maker van de liederen een of twee zinnen en het koor valt dan in.

de koloniale tijd in kerken en scholen. Na de onafhankelijkheid werden behalve in scholen en kerken ook tijdens andere nationale feesten liederen gezongen. Bij educatie en politieke bijeenkomsten spelen koren een belangrijke rol. In de jaren 1970 en 1980 installeerde de overheid koren bij diverse instanties zoals het leger, gevangenissen en overheidsbedrijven. Eerder werden kerkelijke melodieën gebruikt met seculiere teksten. Later werden inheemse melodieën toegevoegd (Njogu en Maupeu, 2007).

Iedere uitvoering van KIUKAKI start en eindigt met een aantal liederen, zoals in par.2.2 van dit hoofdstuk beschreven.

Ik heb twaalf liederen in het onderzoek opgenomen. In lied 1 wordt aids vergeleken met een gast, die op bezoek komt en waarvan men het gedrag niet begrijpt. In lied 2 roept men op trouw te zijn aan één partner; in lied 3 beschrijft men de risico's van op te jonge leeftijd seks bedrijven; in lied 4 roept men ouders en mannen op om vrouwen te beschermen, hun gedrag te controleren; lied 5 gaat over de risico's van prostitutie; lied 6 gaat over plaatsen zoals bars die als risico voor het oplopen van aids worden gezien; lied 7 gaat over de bedreiging van aids; lied 8 geeft leerlingen het advies niet te vroeg te beginnen met seks; lied 9 roept op om te laten testen op de ziekte aids; lied 10 beschrijft de geschiedenis van aids in Tanzania; lied 11 roept jonge mensen op om geen drugs te gebruiken, aids te vermijden, omdat ze de steunpilaren van de maatschappij zijn en in lied 12 worden mannen opgeroepen hun vrouwen niet langer zo slecht te behandelen.

Utenzi- gedichten als literair genre

Het genre

De gedichten *utenzi* en *shairi* worden volgens traditie gereciteerd voor een publiek bij verschillende ceremoniële gelegenheden als begrafenissen of huwelijken. De uitvoering kan zowel door mannen als vrouwen gedaan worden en de gereciteerde teksten staan als geheugensteuntje op papier. Mieke (2002) geeft aan dat het publiek betrokken wordt in de performance. Bij de uitvoeringen van KIUKAKI worden de gedichten gezongen, een auditieve beleving. Het publiek is stil, luistert aandachtig en de mensen worden niet aangemoedigd te participeren bij de recitatie. In de regio van het Mwibara Schiereiland is het niet gebruikelijk spontaan te participeren bij de uitvoering van gedichten. De *utenzi* en *shairi* – gedichten zijn didactisch wat inhoud betreft en de stijl is verhalend. De functie is om waardevolle kennis over geschiedenis, religie en moreel gedrag te bewaren en over te dragen.

Een *utenzi*-gedicht heeft groepen van vier regels en iedere regel heeft acht lettergrepen. De laatste lettergrepen van de eerste drie regels rijmen op elkaar, terwijl de vierde regel een rijm heeft die voortdurend door

het hele gedicht gebruikt wordt. Bij recitatie wordt de laatste lettergreep van de vierde regel langer aangehouden en benadrukt. De eerste drie regels eindigen op *-i* en de laatste op *-e*. Het woord *utenzi* is afgeleid van het werkwoord *tenda* (doen, handelen) en verwijst naar de performance, de publieke recitatie.

Uitvoering

Bij de uitvoeringen van de groep KIUKAKI worden de *utenzi*-gedichten telkens voorgedragen door drie vrouwelijke leden van de groep. Zij richten het woord vooral tot hun jongere ‘zussen’. De drie vrouwen staan met hun gezicht naar de tafel waar de voorzitter en de burgemeester zitten. Terwijl ze de gedichten ten gehore brengen, houden ze de tekst op papier bij de hand. Ze zingen staande zonder aanvullende gebaren en het publiek reageert niet tijdens de recitatie.

Ik heb vier *utenzi*-gedichten opgenomen in het corpus. Het eerste gedicht vergelijkt de aids epidemie met een huis dat in brand staat en roept op tot gedragsverandering; het tweede gedicht beschrijft hoe aids iedereen wegvaagt; het derde gedicht roept leerlingen op te stoppen met seks en het vierde gedicht benadrukt de gevaren voor meisjes als ze te vroeg seks bedrijven.

Shairi-gedichten als literair genre

Het genre

Het *shairi*-gedicht wordt gereciteerd.

Ieder couplet bestaat uit zestien versmaten (*mizani*) tot het einde van de regel (*mshororo*). De regel bestaat uit twee delen (*vipande*), een *kipande cha kituo*, het eerste deel en een *kipande cha kina*, het tweede deel van de regel. De eerste drie regels van *kipande cha kina* en de vierde van *kipande cha kituo* moeten rijmen en de vierde *kipande cha kina* heeft dan weer een rijmwoord dat anders is dan de voorafgaande delen (Miehe e.a. 2002:34). De laatste versregel is doorgaans een refrein, *kipokeo*. Het ziet er dan als volgt uit:

Kipanda cha kituo	Kipanda cha kina
o_o_o_o_o_o_-a	o_o_o_o_o_o_-b
o_o_o_o_o_o_-a	o_o_o_o_o_o_-b
o_o_o_o_o_o_-a	o_o_o_o_o_o_-b
o_o_o_o_o_o_-b	o_o_o_o_o_o_-c

In de *shairi* van de performance groep KIUKAKI worden deze regels meestal toegepast, zoals uit de eerste twee versregels van *shairi* 1 (appendix 4) blijkt.

Uitvoering

De *shairi*-gedichten worden telkens door dezelfde persoon uitgevoerd namelijk degene die ook de auteur is van de rapliedertjes. Evenals de uitvoerders van de *utenzi*-gedichten richt hij zich tot de tafel waar de voorzitter en burgemeester zitten.

Ik heb vijf *shairi*-gedichten in het onderzoek opgenomen. Het eerste gedicht benadrukt de bedreiging van aids, waarvan de belangrijkste oorzaak prostitutie is: het tweede gedicht roept op om gedrag te veranderen door te stoppen met prostitutie en het dragen van westerse kleding; het derde gedicht benadrukt dat prostitutie, onbeschermd seks, het gedrag van oudere mannen en drugs, risico's zijn. Het vierde gedicht gaat over zwangerschapsonderbreking bij tienermeisjes en het vijfde gedicht benadrukt het belang te stoppen met overspel.

Ngonjera-toneelstuk als literair genre

Het genre

Een *ngonjera* is een toneelstuk in dichtvorm waarbij twee personen om de beurt hun argumenten aanvoeren. De twee partijen kunnen twee personen zijn die met elkaar discussiëren of twee groepen van personen die de discussie met elkaar aangaan. Deze vorm van poëzie werd geïntroduceerd door Mathias Mnyampala en werd de officiële poëzie van de Tanzaniaanse regering tijdens de *Ujamaa* periode (Bertoncini, 2009). Het episch toneelstuk wordt niet gereciteerd. De tekst wordt gesproken zonder de geschreven tekst bij de hand te hebben. Om de beurt mogen de beide partijen in het debat hun mening uiteenzetten, dit alles in dichtvorm. Het is niet gebruikelijk om beledigende taal te gebruiken in de discussie. Het hoort bij het genre dat één partij de winnaar is en de andere partij toegeeft aan de winnende partij. Het doel van het *ngonjera*-toneelstuk is om te onderwijzen en werd vaak toegepast bij politieke bijeenkomsten (Massamba, 2003).

Uitvoering

De leden van KIUKAKI spelen de twee partijen, waarbij de ene helft van de performers de rol speelt van 'gezondheidsvoorlichters' en de andere partij de rol van 'burgers' speelt. Ze bestrijden elkaar om de beurt met argumenten over de ernst van aids. Op het einde bereiken ze overeenstemming en weten de gezondheidsvoorlichters de burgers te overtuigen. In de *ngonjera* toneelstukken worden elkaars argumenten op een beleefde wijze weerlegd. In alle toneelstukken leggen de performers, die de rol van voorlichters spelen, uit dat het hiv-virus gevaarlijk is en aids dodelijk is. De uitvoerders die de rol van burgers spelen, geven repliek door te zeggen dat iedereen doodgaat. Onvermoeibaar voeren de 'voorlichters' argumenten aan dat aids een ramp is die gestopt kan worden door geen prostitutie te bedrijven, vuile

injectienaalden te vermijden, geen drugs te gebruiken en niet onderling drinkbekers uit te wisselen.³⁷ De ‘burgers’ blijven argumenten aanvoeren zoals dat de geliefde een zoete vrucht is die geplukt moet worden. Ook brengen ze te berde dat God man en vrouw geschapen heeft, waarop de ‘voorlichters’ antwoordden dat God huwelijkse trouw wil. Deze discussie gaat telkens zo dat de ‘burgers’ de adviezen van de ‘gezondheidsvoorlichters’ eerst niet geloven, maar uiteindelijk na lang aanhouden van de voorlichters bezwijken voor hun argumenten. Het is niet zo dat het inzicht door één argument ontstaat, maar de burgers geven toe door de herhaaldelijke uitleg van de voorlichters. Dit alles hoort bij het genre van de *ngonjera*.

Ik heb vier *ngonjera*-toneelstukken in het corpus ingesloten en van deze toneelstukken een samenvatting gegeven. In alle vier de toneelstukken benadrukken de gezondheidsvoorlichters hoe gevaarlijk aids is en dat het van belang is te stoppen met onveilige seks. De andere partij is telkens een groep van burgers die niet geloven in deze risico’s.

Rapliedereen als literair genre

Het genre

Tanzaniaanse rap wordt als een onderdeel gezien van de hiphop muziek in Tanzania *Bongo Flava* genoemd. Over de precieze afgrenzing tussen wat rap is en wat *Bongo Flava* inhoudt, bestaat discussie (Suriano, 2007). Englert (2008) stelt voor de term *Bongo Flava* te gebruiken als een paraplubegrip voor moderne populaire muziekstijlen van jonge musici, de nieuwe generatie *kizazi kipya*, zoals rap, Rhythm and Blues en Tanzaniaanse muziek als *ngoma*, *dansi* en *taarab*.

De naam *Bongo* (verstand) verwijst naar de bijnaam voor Dar es Salaam, omdat er verstand nodig is om te overleven in deze stad en *Flava*, ontleend aan het Engelse *flavour*, verwijst naar de stijl. *Bongo* verwijst ook naar *chemsha bongo*, het activeren van de hersenen (Stroeken, 2005). *Bongo Flava* en raplieders bevatten een boodschap en hebben thema’s als werkeloosheid, politieke aangelegenheden, armoede en aids (Raab, 2006). Saavedra (2006) benadrukt dat de raplieders de oude traditie van Swahili dichters heeft geïntegreerd en dat de sociale functie van raplieders dezelfde is als die van Swahili dichters zoals die geëxerciteerd werd gedurende eeuwen langs de kust van Oost-Afrika. Elementen vanuit de poëzie die terugkomen in de raplieders zijn de competitie *mashindano* tussen de samenstellers, de wederzijdse consensus tussen hen en het publiek over de normen van adequaat gebruik van poëzie en taal, de toepassing van poëzie

³⁷ Het is een misvatting dat het hiv-virus hierdoor of door speeksel overgedragen kan worden.

om sociale en politieke onderwerpen aan de orde te stellen en het vermogen om de verzen van een gepast ritme te voorzien (Saavedra, 2006). Het educatieve element wordt ook bij andere Tanzaniaanse muziekstijlen beschreven zoals in *musiki wa dansi* (Graebner, 1995, 1997) en *taarab* muziek uit het kustgebied van Tanzania (Khamis, 2005).

Raab (2006) beschrijft hoe *Bongo Flava*, sinds 1990 populair in Tanzania en gebaseerd op de hiphop uit de VS, een eigen stijl ontwikkelt. In de Tanzaniaanse rap zijn een aantal zaken van belang. Het principe ‘hou het reëel’ (hali halisi) heeft betrekking op het feit dat de inhoud van het lied in overeenstemming met de sociale context van Tanzania hoort te zijn (Meulenberg & Gesthuizen 1999; Gesthuizen & Haas, 2000; Thompson, 2008). Het opscheppen over dure auto's bijvoorbeeld zoals dat in Amerikaanse hiphop voorkomt, wordt niet gewaardeerd. Het publiek luistert kritisch of de VS-hiphop niet gekopieerd wordt (Suriano, 2007). Het gebruik van scheldwoorden en vloeken wordt vermeden in Tanzaniaanse rap en zowel rappers, fans als radio-omroepers zien hierop toe (Perullo, 2004/2005). De raplieders worden uitgevoerd in Swahili, al dan niet doorspekt met straattaal en niet in het Engels. President Nyerere heeft het gebruik van Swahili gestimuleerd en de toepassing van deze taal in het hele land heeft bijgedragen tot de vorming van de natie (Askew, 2002, Raab, 2006).³⁸

Het eerste raplied in Swahili werd ten gehore gebracht door Saleh J's met zijn vertaling van het Engelse ‘Ice, Ice, Baby’ in 1991. De lyriek en taalgebruik in raplieders is uitgebreid aan de orde gesteld (Reuster-Jahn 2006, 2007; Englert 2003, 2008; Cutler, 2007; Stroeken 2005; Perullo & Fenn, 2003; Remes, 1998; Roch & Hacke, 2006). Over het gebruik van straattaal in de raplieders lopen de meningen uiteen. Het is geen onderwerp van discussie of er straattaal gebruikt wordt, maar wel over de mate waarin en over de functie ervan. Kiessling & Mous (2004) geven aan dat straattaal ontstaan is doordat jongeren zich willen afzonderen van de oudere generatie. Englert (2008) ziet dat straattaal ingezet wordt om een breder publiek te bereiken. Het gebruik van straattaal is, aldus Englert, afhankelijk van het doel. Ik zal verderop uiteenzetten hoe de rappers van KIUKAKI de straattaal hanteren. De straattaal die in Tanzania gebruikt wordt, *lughya ya mitaani* (LyM), is weer anders dan die van Kenia, *Sheng*, een combinatie van **Swahili** en **English**. *Sheng* wordt in de omgeving van Nairobi gesproken en de basis is Swahili met woorden uit Engels, Kikuyu en Dholuo (Kiessling & Mous, 2004).

³⁸ Zie hoofdstuk 1; Toepassing van Swahili.

De rappers van de groep KIUKAKI gebruiken in hun rapliederen *lugha ya mitaani* en hoewel het Mwibara Schiereiland dichterbij Nairobi ligt dan bij Dar es Salaam zijn ze meer op de straattaal van het eigen land gericht. Ik vermoed dat de reden is dat er sinds de *ujamaa* politiek van president Nyerere een sterke oriëntatie is op de taal en cultuur van Tanzania en de natie het referentiekader is. Reuster-Jahn (2007) heeft de straattaal in rapliederen met betrekking tot de aidsproblematiek onderzocht en Ogechi (2005) heeft dit gedaan bij Sheng.

Uitvoering

De rapliederen in de performance van KIUKAKI zijn gemaakt door Raphael Mtaka, ondersteund door zijn vrienden James Myambi en Deus Mashauri. Ze gebruiken allen een artiestennaam respectievelijk Mr. Raba, RG en K.G. Artiestennamen of pseudoniemen zijn gebruikelijk bij hiphop. De pseudoniemen kunnen fictief zijn en kunnen naar vele dingen verwijzen als een koosnaam, een valse naam of een naam van een opvoering. Vaak kent het publiek alleen de artiestennaam en niet de echte naam (Omari, 2011a). Deze drie mannen brengen de rapliederen iedere uitvoering ten gehore en regelmatig doet een vrouwelijk groepslid mee, Sister Beth. Evenals de andere uitvoerders hebben zij slechts de basisschool gevolgd, spreken Jita en Swahili, maar geen Engels en hebben geen reguliere baan. Raphael schrijft de liederen en bespreekt die daarna met zijn vrienden. Ze hebben geen speciale muzikale opleiding genoten, maar Raphael leidt het kerkkoor op zondag. Ze komen uit een afgelegen dorp, zonder elektriciteit. Raphael vertelt hoe hij zo nu en dan muziek in een bar of via een cassettebandje hoort. Hij beschrijft hoe de muziek die hij hoort hem bezighoudt en hij midden in de nacht wakker kan worden met muziek en tekst in zijn hoofd. De rappers dromen van een muziekcarrière en hopen op een dag een eigen studio te hebben en muziekalbums te kunnen uitgeven. Ze zouden tot de *ma-andagroundi* (Englert, 2003) gerekend kunnen worden, rappers die liederen maken, die niet voor commerciële doeleinden gebruikt worden.

De uitvoering van de rapliederen is een vast onderdeel van het programma. De uitvoerders komen één voor één op al rappend uit het publiek. Zingend stellen ze elkaar vragen en introduceren ze zichzelf en hun thema. Ze dragen geen speciale kleding of 'bling bling' sieraden al zouden ze dat wel willen, zo vertelden ze mij. Soms draagt Raphael, de leider, een rood hoofddoekje. De rappers beschikken niet over eigen instrumenten en gebruiken ook de trommels van de groep niet. Ze zingen *a capella*. Om de beurt zingt iedere rapper een couplet en het refrein na ieder couplet zingen ze samen. Tijdens het zingen maken ze dansende hiphop bewegingen.

Lied 1: *Kinga* (Bescherm)

De drie rappers hebben alle drie een condoom in de hand, maar gebruiken het woord condoom niet. Ze rappen dat bij de eerste keer seks het condoom gebruikt wordt, de tweede keer misschien en de derde keer niet. Ze drukken dit uit met een gebaar alsof ze het condoom weggooien. Ze geven aan dat het dom is om aan *casual* seks toe te geven en met name jonge en oude mannen worden aangesproken op hun seksueel gedrag. Er worden een aantal adviezen gegeven zoals het advies om te laten testen op aids, niet toe te geven aan casual seks en het condoom te gebruiken.

Lied 2: *Ukimwi unatisha* (Aids is een bedreiging)

Dit lied is gericht aan een ex-geliefde, Jescka. De drie rappers verbeelden samen één persoon die verliefd was op Jescka en zowel die persoon als Jescka waren destijds gezond. Jescka is naar de eilanden die voor het schiereiland liggen, gegaan om daar voor de vissers te koken. De hoofdpersoon heeft geruchten gehoord dat ze besmet is. Hij zegt dat hij nu een partner en kind heeft en niet meer beschikbaar is. Hij wil zich door haar niet laten infecteren. Het lied eindigt met het advies het voorbeeld van president Kikwete te volgen en te laten testen op aids.³⁹

Lied 3: *Mapenzi pipi* (Liefde snoep)

In dit raplied wordt liefde, seks, met snoepgoed vergeleken en er wordt gewaarschuwd dat er vergif in kan zitten. Aids wordt vergeleken met terroristen die dood en verderf zaaien. De jeugd wordt geadviseerd om veilige seks te bedrijven en de huwelijksbelofte na te leven.

Lied 4: *Sikitiko la damu* (Verdriet van bloed)

In dit lied wordt verhaald hoe de hoofdpersoon zijn vader, moeder, broer en zus aan aids verloren heeft. Hij is in de steek gelaten door vrienden en kan niet voor de jongere broertjes en zusjes zorgen. Ze moeten nu op straat aan voedsel zien te komen.

Lied 5: *Dunia taabani* (De wereld in crisis)

In dit lied wordt gerapt hoe aids over de hele wereld iedereen wegvaagt. Aids, hier *nyambizi*, *duikboot*, genoemd, is een heimelijke killer. Seks wordt vergeleken met zoetheid waar vergif in zit. God wordt om hulp gevraagd.

Lied 6: *Nashangaa* (Ik ben verbaasd)

³⁹ Toenmalig president Kikwete heeft in september 2009 het vrijwillig testen op aids gepromoot en op de televisie was te zien hoe hij en zijn vrouw zich lieten testen.

In dit raplied krijgen jonge meiden een veeg uit de pan: hun manier van kleden, de imitatie van de westerse kledingstijl, wordt afgekeurd. Oude mannen worden aangespoord te stoppen met het verleiden van jonge meisjes. Iedereen, jong en oud, arm en rijk, die onbeschermd seks bedrijft, gaat aan aids ten onder.

Lied 7: *Naogopa* (Ik ben bang)

Dit raplied wordt als een toneelstuk uitgevoerd, waarbij drie vrienden een meisje ontmoeten. Een van de drie is verliefd op haar, wil met haar naar bed en bezingt haar lichamelijke schoonheid, haar billen, benen en ogen. Hij is echter bang dat ze besmet is. De hoofdpersoon geeft vervolgens toe dat hij bang is zelf besmet te zijn, omdat hij vroeger veel wisselende partners heeft gehad. Ze besluiten met zijn allen zich te laten testen en het resultaat is dat de hoofdpersoon, de man die frequent vreemdging inderdaad besmet blijkt te zijn.

Lied 8: *Wavuvi na pesa* (Vissers en geld)

In dit lied richten de rappers zich tot de vissers, die geld aan prostituees en alcohol uitgeven. De prostituee die steeds meer geld vraagt voor kleren en een mobieltje wordt met een hoog stemmetje verbeeld door een mannelijke rapper. Er wordt benadrukt dat onveilige seks tot aids leidt.

Lied 9: *Zigizaga* (Zigzag)

In dit lied worden scholieren vermanend toegesproken. Ze krijgen het verwijt dat ze in plaats van te studeren, seks bedrijven en illegale abortus plegen. Ze worden geadviseerd condooms te gebruiken.

Lied 10: *Masera* (Vrienden)

In dit lied wordt verhaald dat aids overal ter wereld mensen wegvaagt. Toegeven aan seks en vooral prostitutie leidt tot aids en de dood.

Lied 11: *Sha, sha* (Snel, snel)

Hierin wordt bezongen dat op iedere hoek van de straat de uitnodiging klinkt om snelle seks te bedrijven. De rappers vertellen dat zij met dit gedrag gestopt zijn. De wereld is gek, een wereld waarin God ontkend wordt, albino's gedood worden en onveilige seks bedreven wordt.

Tamthilia- toneelstuk als literair genre

Tamthilia, een woord uit het Arabisch, is een toneelstuk. In het toneelstuk vinden debatten en gesprekken plaats tussen twee of meer personen. Kenmerkend voor de gesprekken is dat ze snel en kort zijn. De relatie tussen

de acteurs en het publiek is belangrijk en in sommige toneelstukken wordt het publiek betrokken. Toneelstukken worden bij vele gelegenheden in Tanzania opgevoerd zoals bij feesten en voorlichtingen.

Het Swahili toneelstuk als literair genre ontstond na 1950 (Mutembei, 2011:258; Mlama 1983). Bertocini (2009) ziet dat de westerse vorm van theater weliswaar een nieuw genre is in de Swahili literatuur, maar dat het drama ook een lange traditie heeft in heel Afrika. Traditioneel Afrikaans theater was een sociale activiteit waarbij iedereen in de samenleving betrokken werd. De onderwerpen in de uitvoeringen waren altijd bekend bij de kijkers en waren een deel van hun realiteit (Bertocini 2009:171). Dit geldt ook voor de toneelstukken van KIUKAKI. Binnen de tamthilia zijn er meerdere soorten drama, waaronder de tragedie, komedie, het 'domestiki-drama' dat vooral over het gewone leven gaat en de tragikomedie die zowel tragische als komische elementen bevat.

De toneelstukken in de voorstellingen van KIUKAKI bevatten elementen uit alle bovengenoemde soorten. De tragische gebeurtenissen gaan over aids en de dood, de komische elementen zijn te zien daar waar verliefdheid gespeeld wordt en de 'domestiki' elementen, de afspiegeling van het dagelijkse leven hebben ook komische elementen.

Na de onafhankelijkheid van Tanzania werden toneelstukken in Swahili geschreven en enkele vooraanstaande toneelschrijvers zijn Hussein (1969) en Topan (1973). Er is consensus dat het Swahili drama is beïnvloed door de principes voor drama van de Griekse filosoof Aristoteles (Mlama, 1983, Mutembei, 2011, Nicolini, 2016). Mutembei (2011), die aangeeft dat het thema 'aids' in toneelstukken een eigen genre is geworden, analyseert twee gepubliceerde toneelstukken, *Ushuhuda wa mifupa*, (The Skeleton's Testimony) van Ngozi (1990) en *Kilio chetu* (Our Lament) van Mutemebei (1996) een toneelstuk dat op de middelbare school gebruikt wordt, op de principes van Aristoteles. Mutembei (2011) is van mening dat de aidstoneelstukken als tragedies beschouwd kunnen worden en de principes van Aristoteles erin terugkomen ook al zijn er verschillen en discussiepunten. De principes betreffen het plot, het karakter van de protagonist, gedachten, dictie, muzikaal element en spektakel, dat Mutembei vervangt door *catharsis*. Wat betreft het plot zijn de begrippen *peripeteia* en *agnosis* van belang. *Peripeteia* betekent hier 'een ommekeer van de bedoeling' en *agnosis* 'verandering van onwetendheid naar kennis'. Mutembei is van mening dat juist op deze twee begrippen er verschil is met de principes van Aristoteles. Van *peripeteia* in de toneelstukken is er hooguit van een moment sprake, zoals de plezierige seks in het begin van een toneelstuk om kan slaan in de catastrofe van besmetting door het hiv-virus. Mutembei is van mening dat bij aidstoneelstukken er geen sprake kan zijn

van een ommekeer, omdat aids geen omkeerbaar proces is. Dit geldt ook voor de *agnosis* het verkrijgen van de noodzakelijke, eerder ontbrekende kennis, omdat deze kennis niet helpt voor het oplossen van de virale crisis in het lichaam. Wat betreft het tweede principe dat van het karakter van de protagonist is volgens de principes van Aristoteles de hoofdpersoon iemand die aanzien geniet en dan zonder dat hij zondig of moreel zwak is in ellende vervalt. Bij de aidstoneelstukken gaat het juist om moreel zwakke mensen (Mutembei, 2011). Ik kom hier na de bespreking van de toneelstukken van KIUKAKI op terug in hoeverre dit ook van toepassing is bij hun toneelstukken.

Toneelstukken in de performances van KIUKAKI

Zoals eerder vermeld heb ik tijdens mijn bezoeken bij iedere uitvoering van KIUKAKI video-opnamen van toneelstukken gemaakt. In totaal zijn het 54 toneelstukken. Het is onmogelijk deze alle te bespreken of analyseren in dit proefschrift. Ik zal hieronder een overzicht van de inhoud en thema's van toneelstukken geven.

De *tamthilia*, door de performers ook *utendaji* 'performance' genoemd, komt telkens op het einde van de uitvoering, slechts gevolgd door de post-performance discussie. Bij geen enkel onderdeel van de hele uitvoering zijn er zo veel mensen aanwezig als bij het toneelstuk, het enthousiasme van het publiek is groot. De mensen uit het publiek reageren op dit onderdeel het meest, ze lachen, uiten zich instemmend, meelevend of afkeurend. De betrokkenheid bij jong en oud is groot. De kinderen rennen na afloop achter de performers aan om te zien wat er verder gebeurt.

Zoals eerder beschreven maken de performers geen geschreven script van het toneelstuk. De leden van de commissie gaan bij elkaar zitten, dragen een thema aan en bespreken dan de opzet van het toneelstuk en verdelen de rollen. Het thema ontleen ze aan vragen van de bevolking of een recente gebeurtenis binnen de gemeenschap. Binnen de groep KIUKAKI zijn er geen vaste rolverdelingen, behalve dat de moederrol door oudere vrouwen binnen het gezelschap gespeeld wordt en jongere, ondeugende mannen worden gespeeld door de twee kleinste mannen van het gezelschap. Het decor van het toneelstuk is sober, de open dorpsruimte met het publiek er omheen, geeft een beeld van een amfitheater. In de open ruimte liggen hooguit een paar boomstammen die dienstdoen als zitruimte, de slaapkamer wordt gesymboliseerd met een doek, een *kitenge*, die over twee partners gedrapeerd wordt. Een aantal attributen die de rol moeten verduidelijken zoals een doktersjas, en injectienaalden hebben de performers van het ziekenhuis gekregen.

De toneelstukken verlopen, ook al kan het thema variëren, volgens een vast patroon. De openingsscène laat zien hoe iemand verleidt en hoe

iemand zich laat verleiden tot onveilige seks. Daarna is er een scene waarin de mogelijkheid om getest te worden op aids gespeeld wordt. In dit fragment wordt duidelijk gemaakt dat degene die zich risicovol heeft gedragen hiv-positief blijkt te zijn en degene die dat niet gedaan heeft gezond wordt verklaard. Vervolgens is er een scene waarin gespeeld wordt hoe de besmette persoon ziek wordt en hulp zoekt. Dit is in vele gevallen in de toneelstukken eerst een bezoek aan de lokale dokter, die veel geld vraagt voor de behandeling. We zien dat de patiënt steeds zieker en zieker wordt en uiteindelijk in het ziekenhuis terecht komt. Helaas, komt de patiënt hier te laat, er blijkt geen behandeling meer mogelijk te zijn. In de slotscène overlijdt de zieke en de familie rouwt om de overledene. Dit verloop vindt telkens in een andere context plaats, afhankelijk van het thema. De thema's die aan de orde komen zijn prostitutie, machtsmisbruik, overspel, het gebruik van alcohol of drugs, het verloop van aids, magie, verkrachting, abortus provocatus en aidswezen.

De situaties waarin onveilige seks aan de orde komt, zijn gevarieerd. Ik noem de meest voorkomende. Een van de echtelieden laat zich verleiden tot overspel. Soms is dat de vrouw, die uit armoede geld wil bijverdienen. Dan weer is het de man, die zich laat verleiden tot buitenechtelijke seks, wat niet alleen zijn gezondheid ruïneert, maar ook de financiële situatie en uiteindelijk het huwelijk. Er zijn toneelstukken die beginnen met een scene van een prostituee, die meerdere mannen verleidt. In deze scenes wordt duidelijk gemaakt dat dit mannen van alle rangen en standen kunnen zijn. Zo passeren geleerden, arme mensen, onderwijzers, oude mannen en priesters de prostituee. Dit thema komt overeen met de teksten in alle genres dat aids iedereen kan treffen, arm en rijk, geleerd of niet. In de teksten van de andere genres wordt dit slechts genoemd, in de toneelstukken laat men zien hoe mannen en vrouwen door zucht naar geld of seks hun gezondheid vernietigen. Er zijn toneelstukken waarin een leerling van de middelbare school verleid wordt door een oudere man in ruil voor frisdrank, snoepgoed of geld. Deze oudere mannen, die vermanend toegesproken worden in met name de *shairi* en raplieders, worden hier uitgebeeld als sluwe oude mannetjes die jonge meiden omkopen. Vrouwen, die mannen verleiden tot seks, worden in diverse situaties uitgebeeld. Nu eens zijn het vrouwen, moeders, die uit wanhoop vanwege geldgebrek commerciële seks bedrijven, dan weer zijn het berekenende, uitdagende vrouwen die heel bewust mannen bedriegen en verleiden.

De vraag is in hoeverre de hierboven besproken opmerkingen van Mutembei (2011) over het plot en karakter ook betrekking hebben op de toneelstukken van KIUKAKI. Dat er geen echte sprake kan zijn van *peripeteia*, een ommekeer van de bedoeling, omdat aids geen omkeerbaar

proces is, is natuurlijk moeilijk te weerleggen. Ik ben wel van mening dat het juist de bedoeling is van de performers om die ommekeer duidelijk te maken: de ommekeer van plezierige seks naar aidsbesmetting met de dood als gevolg. Wat betreft de *agnosis* is het bij aidstoneelstukken waar dat het verworven inzicht of kennis helaas niet meer leidt tot een positieve verandering voor het individu, maar dat het doel van de toneelstukken –en andere genres– is dat het publiek, de collectieve gemeenschap, aan inzicht en kennis wint. Ook wat betreft het karakter zie ik evenals Mutembei (2011) dat er verschillen zijn met de principes van Aristoteles. In een aantal toneelstukken van KIUKAKI is de protagonist een persoon van aanzien, zoals de onderwijzer en de priester. In de meeste toneelstukken zijn de hoofdpersonen ‘gewone’ mensen, die als personages dicht bij het publiek staan. Ze komen allen in de ellende terecht doordat ze moreel zwak zijn. De toneelstukken lopen alle slecht af en er is geen positieve oplossing en in deze zin zijn het echte tragedies. Ik herken elementen van de *vichecheko*, kluchten, zoals Mlama (1983), die beschrijft. De toneelstukken hebben ondanks de gespeelde ellende ook humoristische elementen en zijn bedoeld als zowel onderwijs als vermaak. Ook wordt er geen gebruik gemaakt van een geschreven script, maar wordt de test door de performers per toneelstuk bedacht. De toneelstukken van KIUKAKI bevatten zowel elementen van de *vichecheko* als die van het drama, beïnvloed vanuit het westen.

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de theatergroep, waaraan ik mijn data ontleen, te werk gaat. In par 2.1 komt de organisatie en werkwijze van de groep aan de orde. In par 2.2 wordt een voorstelling van de groep beschreven om een beter beeld van de sfeer, de werkwijze en de toegepaste genres te krijgen. De voorstelling van deze dag laat zien hoe voorstellingen op andere dagen eruit zien. Par 2.3 gaat nader in op de genres als literaire genres. De groep beschikt over een repertoire van teksten. Niet alle genres worden telkens bij iedere voorstelling uitgevoerd. Een enkele keer wordt er door gebrek aan tijd, bijvoorbeeld een heftige regenbui die de voorstelling verstoort, een onderdeel achterwege gelaten. De groep past de volgende genres toe: liederen (*nyimbo*), rapliederen (*rapu*), *utenzi*-gedichten, *shairi*-gedichten, *ngonera*-toneelstukken en *tamthila*-toneelstuk. Het slottoneelstuk is gebaseerd op een sociale gebeurtenis of op vragen van de bewoners. De leden van de groep, die zelf deel uit maken van de bevolking, zijn goed op de hoogte van de situatie in de regio en hoe mensen denken. De groepsleden vertolken in het toneelstuk en andere genres het gedachtegoed van de bevolking.

In het volgende hoofdstuk worden de teksten van de genres geanalyseerd met als doel te achterhalen welke opvattingen over aids gangbaar zijn.

3. De boodschappen in de verschillende genres

Het doel van dit onderzoek is om opvattingen over aids te achterhalen op het Mwibara schiereiland, regio Kibara.

In het vorige hoofdstuk is een beeld geschetst van een voorstelling van de theater groep en zijn de toegepaste genres beschreven.

In dit hoofdstuk worden de teksten van de performance geanalyseerd om de perceptie over aids te achterhalen. De teksten van alle genres worden geanalyseerd, behalve de slottoneelstukken, *tamthilia*. Het corpus van deze toneelstukken was te groot voor dit proefschrift.

Bij de analyse van de teksten ga ik uit van de Critical Discourse Analysis, een multidisciplinaire benadering. De analyse omvat onderzoek naar woordgebruik, genderrelaties, de boodschappen en de manier waarop deze worden gebracht. Een overzicht hiervan is te vinden in afbeelding 3.2.

3.1 Critical Discourse Analysis (CDA) en de teksten van de uitvoeringen

Gebruikmakend van de CDA-benadering zal ik in dit hoofdstuk per genre bespreken hoe het taalgebruik over aids is; wat de uitvoerders over aids zeggen; wat we uit het taalgebruik kunnen afleiden wat betreft machtsrelaties - met name gendervraagstukken- en welke strategieën de performers gebruiken om het publiek te overtuigen. Specifieke metaforen worden in hoofdstuk 4 besproken. De wijze waarop het publiek de performers weer beïnvloeden, bespreek ik in hoofdstuk 5.

De CDA-benadering vindt zijn oorsprong in de jaren negentig van de vorige eeuw in Amsterdam met Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen en Ruth Wodak (Wodak & Meyer, 2009:3). De CDA-theorie gaat niet uit van één enkele specifieke theorie of één enkele research methode, maar is een multidisciplinaire en eclectische benadering met wortels in onder meer linguïstiek, cognitieve wetenschappen, literatuurstudies, filosofie en sociale psychologie. CDA wil kritische kennis produceren zodat mensen zich kunnen emanciperen (Wodak & Meyer, 2009:7). CDA beoogt te begrijpen hoe taal functioneert in het vormen en overdragen van kennis, in het organiseren van sociale instituties en het uitoefenen van macht (Wodak & Meijer, 2009; Fairclough, 1995, 2001, 2003; Bloor & Bloor, 2007). Mijn aandacht voor de teksten van KIUKAKI gaat vooral naar deze laatste doelstelling uit.

Voor de volledige teksten van de uitvoeringen in Swahili en mijn vertaling daarvan verwijs ik naar appendices 2, 3, 4, 5, en 6.

3.2 Nyimbo, de liederen (appendix 2)

Zoals beschreven in hoofdstuk 2 start en eindigt iedere uitvoering van KIUKAKI met het koor dat de liederen zingt. Het koor herhaalt de meeste liederen bij volgende uitvoeringen.

Taalgebruik, woorden en hun context.

Het taalgebruik in de liederen is te kenmerken als het alledaags Swahili. Woorden voor liefde of seks in de liederen zijn veelal alledaagse en begrijpelijke Swahili woorden zoals *ngono nzembe* ‘onveilige seks’, *fanya mapenzi* ‘liefde bedrijven’ en *uasherati* ‘overspel’. Het enige niet-standaard Swahili woord in de liederen voor seks is *chomolea* ‘snelle seks op straat’, een woord dat ik alleen op het schiereiland tegen ben gekomen. De vertrouwdsheid van de woorden is groot, omdat hele zinnen in deze liederen overgenomen zijn uit landelijke liederen of slogans.

De liederen sluiten aan bij teksten die de bevolking al kent. Het lied *Mgeni*, ‘Gast’ en de landelijke slogan *kula vizuri, fanya mazoezi na ishi na tumaini* ‘Eet gezond, doe je oefeningen en leef met hoop’ zijn hier voorbeelden van. De samenstellers van de liederen vergroten de vertrouwdsheid van de tekst door gebruik te maken van woorden die op het schiereiland gangbaar zijn, zoals de metaforische benamingen voor aids als, *Juliana*, *Nyambizi*, *Mgeni*, *Umeme*, *Gaidi* en *Jambazi*, benamingen die ik in het volgende hoofdstuk bespreek.

Uitingen over aids.

Zoals benoemd sluiten de teksten van de liederen aan bij bestaande landelijke liederen, met als gevolg dat ook de achterliggende opvattingen over aids in deze liederen, overeenkomen met heersende, landelijke opvattingen. In de liederen zingt men dat de dodelijke ziekte aids iedereen kan treffen, jong, oud, arm, rijk, geleerd of ongeletterd: het maakt niet uit.⁴⁰ In meerdere liederen benadrukken de zangers dat er geen behandeling mogelijk is tegen aids.⁴¹ Deze fatalistische houding, die ik aan het begin van het onderzoek vooral zag, keert in de liederen vaker terug dan in de andere genres. Ik zie als verklaring hiervoor dat teksten uit al langer bestaande liederen opnieuw gebruikt worden. Deze opvattingen hebben niet zo zeer te maken met het genre op zich, maar meer met eerdere opvattingen over aids, die overgenomen zijn. Ook heeft het te maken met de samensteller van de liederen, die zich meer oriënteert op ‘traditionelere’ opvattingen dan de

⁴⁰ Zie appendix 2, lied 1 vers 5.

⁴¹ Zie appendix 2, lied 1; lied 2 vers 1; lied 4 vers 1; lied 6 vers 3; lied 7 vers 1.

samenstellers van de raplieders. Beide samenstellers hebben weliswaar dezelfde leeftijd, dezelfde opleiding en sociale rol, maar verschillen in persoonlijke positie. De samensteller van de liederen heeft eerder aan een campagne van AMREF meegedaan en baseert zich op deze ervaringen. De samensteller van de raplieders doet voor het eerst mee aan een aidscampagne en is vooral gericht op moderne hiphopmuziek. In persoonlijke opvattingen uit de samensteller van de liederen meer behoudende ideeën, terwijl de rapper ook persoonlijke ervaringen prijsgeeft.

Aids wordt in de liederen op verscheidene wijzen voorgesteld. De ziekte wordt vergeleken met een gast die vreemd, onvoorspelbaar gedrag vertoont,⁴² als een slang die gif bevat,⁴³ en vooral als een vijand, die moeilijk te herkennen is, omdat hij geen uniform draagt en wapens gebruikt die je niet hoort aankomen.⁴⁴

In de liederen zingt men dat aids van buitenaf komt en dat men aanvankelijk dacht dat de ziekte vanuit Europa kwam⁴⁵ en dat aids als een slang vol met gif in 1983 via het Kagera district het land in kwam en vanaf dat moment vele Tanzanianen verzwolgen heeft.⁴⁶ In het eerste lied met de titel *Mgeni* wordt aids ook als een vreemde gast verbeeld, die van buitenaf komt, maar halverwege het lied komt dan de boodschap dat de bevolking zelf voor verspreiding zorgt. De zangers waarschuwen in vrijwel ieder lied dat het virus zich vooral verspreidt door onveilige seks en prostitutie.⁴⁷ Ze noemen andere manieren waardoor het virus zich snel kan verspreiden zoals bij het zetten van een piercing, het gebruik van smerige scheermesjes en bij circumcisie.⁴⁸ Ook noemen ze het erven van weduwen en het verzorgen van lijken als een risico voor verspreiding.⁴⁹ De performers leggen hierbij niet uit waar het risico uit bestaat.

De zangers noemen bars als een risicovolle plek en ze roepen op om niet te baden aan het strand, iets wat vrijwel iedereen doet.⁵⁰ Ze leggen niet uit dat ze verwijzen naar de verleidelijkheid die van het blootzijn uit kan gaan en dat dit de kans op ‘casual’ seks vergroot. Ook manen ze meisjes aan geen korte rokjes te dragen, omdat ze daardoor verleidelijk zijn.⁵¹ Om aids te

⁴² Zie appendix 2, lied 1 vers 1.

⁴³ Zie appendix 2, lied 10 vers 1.

⁴⁴ Zie appendix 2, lied 6.

⁴⁵ Zie appendix 2, lied 4, vers 1 en vers 6.

⁴⁶ Zie appendix 2, lied 10, vers 1.

⁴⁷ Zie appendix 2, lied 1, vers 6; lied 3, vers 6; lied 4, vers 5; lied 5 vers 3 en 6; lied 9, vers 2; lied 10, vers 3; lied 11, vers 5.

⁴⁸ Zie appendix 2, lied 6, vers 5.

⁴⁹ Zie appendix 2, lied 6, vers 5; lied 10, vers 3.

⁵⁰ Zie appendix 2, lied 6, vers 5; lied 10, vers 4.

⁵¹ Zie appendix 2, lied 4, vers 4; lied 10, vers 5.

voorkomen adviseren ze vooral te stoppen met prostitutie en om er slechts één partner op na te houden, de B (Be trustful) van het ABC-paradigma.⁵² De A (Abstinence) adviseren ze de jongeren en de C (Condom) komt in de liederen niet voor. Het advies voor degenen die toch besmet zijn, is om verder te leven met hoop. Er worden geen adviezen gegeven hoe men verdere besmetting kan voorkomen.

Genderrelaties.

Een belangrijk onderwerp in de CDA en sociolinguïstiek is de relatie tussen sociale macht en taal, hoe taalgebruik en ongelijke sociale relaties verbonden zijn (Fairclough, 2001; Wodak & Meyer, 2009). CDA onderzoekt hoe de *discourse* genderdiscriminatie ondersteunt of creëert, zoals de stereotiepe manier waarop mannen en vrouwen weergegeven worden (Bloor & Bloor, 2007: 94). Ik onderzoek in hoeverre er genderdiscriminatie in de teksten voorkomt: wat wordt er gezegd over het gedrag van mannen en vrouwen?

In de liederen is er sprake van een ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Vrouwen worden verantwoordelijk gehouden voor de verspreiding van aids. Dit gebeurt in een aantal liederen indirect, zoals de oproep aan de meisjes om geen korte rok of rokken met een split te dragen.⁵³ Jonge meisjes worden aangespoord niet te jong de liefde te bedrijven vanwege gezondheidsrisico's, maar er wordt geen woord over jongens of mannen gezegd, die met hen de liefde bedrijven.⁵⁴ Leerlingen worden gemaand de liefde niet te bedrijven. Ook al denken ze dat ze volwassen zijn, ze zijn nog maar kuikentjes, zo staat er in de tekst.⁵⁵ Uit het woord 'leerlingen' zou men kunnen afleiden dat de performers zich richten tot jongens en meisjes, maar ze zingen over het ontwikkelen van borsten en het krijgen van menstruatie, zodat met die kuikentjes toch voornamelijk meisjes bedoeld worden.⁵⁶ Er wordt uitgelegd waarin het hiv-virus zich kan bevinden en daarbij worden bloed, moedermelk en vagina genoemd.⁵⁷ Men vermeldt niet dat sperma een belangrijk lichaamssap is waarin het virus zich kan bevinden. In een ander lied worden ouders en opvoeders opgeroepen om hun dochters te beschermen, om het hen lastig te maken het huis te verlaten en te weten waar ze zijn op werk of school en hoe laat ze terugkeren. In dit lied komt het gedrag van jongens of mannen niet aan de orde.⁵⁸ In ditzelfde lied stelt men

⁵² Zie appendix 2, lied 2 (hele lied); lied 10, vers 6.

⁵³ Zie appendix 2, lied 4, vers 3; lied 10, vers 5.

⁵⁴ Zie appendix 2, lied 3, vers 2.

⁵⁵ Zie appendix 2, lied 8, vers 1.

⁵⁶ Zie appendix 2, lied 8, vers 2.

⁵⁷ Zie appendix 2, lied 10, vers 2.

⁵⁸ Zie appendix 2, lied 4, vers 3.

vrouwen expliciet verantwoordelijk voor de verspreiding van aids met de woorden:

Aids verspreiden we door ons slechte gedrag, vooral dat van jonge en rijpe vrouwen. Let op de jonge vrouwen van tegenwoordig, hoe ze kleding dragen met een split op de billen, het antwoord op de manier waarop meisjes en vrouwen op straat flaneren, is aids. (appendix 2, lied 4, vers 4).

Nog duidelijker wordt het in het volgende vers van hetzelfde lied waarin gesteld wordt dat meisjes en vrouwen de kunst verstaan de vijand te strikken door middel van overspel en dat 60 % van de aidsbesmettingen overgebracht wordt door meisjes en vrouwen, een misvatting waar ik in het laatste hoofdstuk op terug kom. In het allerlaatste lied wordt een andere toon aangeslagen. Hierin zingen de performers dat vrouwen veracht worden en behandeld worden als beesten. Het is diep triest, zo vervolgen ze, dat een buitenvrouw verwend wordt met lekkernij en dat de echtgenote en kinderen nauwelijks te eten hebben. Ze roepen mannen op hun vrouwen niet te mishandelen, maar voor ze te zorgen zoals ze dat met hun bananenplantage doen.⁵⁹ De liederen zijn gemaakt door dezelfde auteur, hij heeft teksten opnieuw gebruikt die eerder door de voorlichting van AMREF gebruikt werden.

Strategieën.

Een ander belangrijk aandachtspunt binnen de CDA is hoe communicatie gebruikt wordt om bepaalde effecten te bereiken. Fairclough (2003) gaat uit van de theorie van Habermas (1984), waarbij hij onderscheid maakt tussen ‘communicatie actie’, die gericht is op het overbrengen van kennis en ‘strategische actie’, die gericht is op het bereiken van bepaalde doelen, het vergroten van het effect. In het dagelijks leven kunnen deze acties door elkaar gebruikt worden, maar het verdient aandacht hoe strategische acties gebruikt worden.

Ik zal in dit hoofdstuk bij alle genres stilstaan welke van de bovenstaande strategieën de uitvoerders toepassen. Ik ga na welke strategieën de uitvoerders in de liederen en andere genres gebruiken om hun boodschappen over te brengen, hun overtuigingskracht te vergroten en tot wie ze zich richten.

In de liederen vergroten de uitvoerders hun overtuigingskracht door te kiezen voor een vertrouwde wijze van presentatie van hun tekst; door vertrouwde taal te gebruiken; zich op te stellen als leden van de

⁵⁹ Zie appendix 2, lied 12, laatste regel.

gemeenschap en door zich niet superieur op te stellen. De wijze van presentatie sluit aan bij een voor het publiek vertrouwde stijl. Tijdens vele andere plechtige of feestelijke gelegenheden worden op vergelijkbare manier liederen door koren gezongen en op het ritme meegedanst. Melodie en ritme zijn veelal vergelijkbaar. Iedere uitvoering begint en eindigt met vertrouwde liederen en dit maakt de aansluiting voor publiek makkelijker.

Door het gebruik van Standaard Swahili, dat iedereen beheerst, zoeken de uitvoerders gemakkelijk aansluiting bij het publiek. De woorden en teksten raken steeds meer vertrouwd omdat de liederen telkens herhaald worden in de loop van de periode van uitvoeringen.

De koorleden spreken het publiek aan met woorden als *ndugu*, *jamani*, woorden voor vrienden, familie en in alle liederen wordt de ‘wij’ vorm gebruikt.⁶⁰ De performers verbinden zich daarmee met de toehoorders en maken duidelijk dat ze tot de sociale groep behoren. Het groepsgevoel versterken ze met het gebruik van de subjunctieve vorm in de wij-vorm, in Swahili gebruikt als een beleefde imperatief. Voorbeelden hiervan zijn *uasherati twache*,⁶¹ ‘laten we overspel achterwege laten’, *tuepuke*,⁶² ‘laten we vermijden’, *tukapimwe*⁶³, ‘laten we voor een test gaan’. Dit ‘wij-gevoel’ suggereert een bottom-up benadering, maar tegelijkertijd brengen ze hun boodschappen kort en bevelend, zoals bij een top-down benadering. Bevelend in de zin van ‘hou op met’, ‘hou je aan’, ‘wanhoop niet’. De performers stellen zich als deskundigen op met uitdrukkingen als ‘we geven uitleg over het leven’, ‘we zijn hier om meisjes aan te spreken’.⁶⁴ Het benadrukken van ‘wij zijn een van jullie’ versterkt de nabijheid en betrokkenheid, terwijl ze tegelijkertijd autoritaire en bevelende constructies gebruiken.

De boodschappen worden opgesomd, soms meerdere in een vers. Verdere uitleg of verdieping bijvoorbeeld waarom iets gevaarlijk is, wordt niet gegeven. De liederen kondigen boodschappen aan, die in andere genres verder uitgediept worden. De uitvoerders maken gebruik van gebaren en metaforisch taalgebruik zoals in lied 1 waarin ze oproepen ‘om de boel op slot te doen en de sleutel weg te gooien’ daarbij een wegwerpgebaar makend van een ronddraaiende sleutel voor hun geslachtsdeel. Op deze manier proberen ze hun boodschap kracht bij te zetten en kunnen ze zonder woorden sociaal gevoelige onderwerpen duidelijker maken.

⁶⁰ Zie appendix 2, lied 2 vers 4; lied 3, vers 1; lied 7, vers 4; lied 5, vers 3; lied 6, vers 1; lied 10, vers 6.

⁶¹ Zie appendix 2, lied 5, vers 2.

⁶² Zie appendix 2, lied 6, vers 5.

⁶³ Zie appendix 2, lied 7, vers 4.

⁶⁴ Zie appendix 2, lied 3, vers 1 en 2.

Fairclough (2003) onderscheidt bij *speech functions* (manieren waarop ideeën gecommuniceerd worden met als doel dat de luisteraar deze begrijpt) twee vormen: *knowledge exchanges*, bestaande uit beweringen en vragen en *action exchanges*, bestaand uit aanbod en vraag. De *knowledge exchange*, die bedoeld is kennis over te dragen wordt nogal eens ingezet om aan te zetten tot actie zonder dat dit expliciet vermeld is. Deze strategie gebruiken de uitvoerders in de liederen met name als het om het gedrag van vrouwen gaat. Een voorbeeld daarvan is dat ze beweren dat het dragen van korte rokjes een gevaarlijke zaak is⁶⁵ (*knowledge exchange*) en dat ouders en verzorgenden de meisjes moeten bewaken en goed moeten controleren waar ze zijn (*action exchanges*).⁶⁶

In de liederen spreken de zangers vooral jonge mensen aan op hun gedrag en roepen ouders op hun dochters te controleren. De afwezige doelgroep is die van de mannen, het laatste lied uitgezonderd.

3.3 Utenzi-gedichten (appendix 3)

Taalgebruik, woorden en hun context

De taal in de *utenzi*-gedichten is evenals in de liederen het alledaags Swahili zonder moeilijke woorden of straattaalwoorden. Het taalgebruik in deze gedichten is zoals deze gedichten op scholen onderwezen worden en daarmee is het gedicht niet alleen wat betreft de woordkeuzes, maar ook wat betreft de uitvoering vertrouwd voor het publiek. In de gedichten worden spreekwoorden gebruikt, die bekend zijn bij de bevolking.

In de teksten van mijn corpus worden in de *utenzi*-gedichten meer spreekwoorden gebruikt dan in de andere genres: vijf spreekwoorden in vier *utenzi*-gedichten en in de liederen wordt eenmaal een spreekwoord gebruikt, evenals in de rapliederen en de *ngonera*-toneelstukken. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat gebruikelijk is om spreekwoorden in de Swahili poëzie te gebruiken (Miehe, 1995). Schipper (2004: 26-28) zet uiteen dat spreekwoorden omschreven kunnen worden als kernachtige zegswijzen die in vindingrijke vormen geloof of aanvaarde waarheid behelzen. Ze ziet dat dat er vier kenmerken aan toe worden gekend: 1. Een beknopte vorm, vaak beeldend. 2. Een normatieve functie in de samenleving. 3. Gezaghebbende geldigheid. 4. Anonieme bron van herkomst. Ze vervolgt dat door middel van spreekwoorden gevoelige zaken aan de orde gesteld kunnen worden op een indirecte, scherpzinnige manier. In bovengenoemde beschrijving van spreekwoorden zie ik een overeenkomst met de functie van metaforen zoals

⁶⁵ Zie appendix 2, lied 5, vers 4.

⁶⁶ Zie appendix 2, lied 4.

Mio & Katz (1996:5) en Vierke (2012) die beschrijven. Spreekwoorden zijn wijsheden, waarvan de gebruikers weten wat er mee bedoeld wordt. Maar spreekwoorden hebben net als metaforen een beperkte duur van herkenning, ze veranderen mee met de veranderingen in de samenleving. Spreekwoorden gaan over universele waarheden, zijn onderwijzend en dragen vaak culturele inhoud over. Ze moeten wel in de juiste context toegepast worden (Barwani-Streikh & Samson, 1995).⁶⁷ In de *Utenzi*-gedichten worden de volgende spreekwoorden gebruikt:

- *Ukimwiga tembo kunya utapasuka mwaranda*, hetgeen betekent ‘als je de olifant nadoet op de manier waarop hij zich ontlast, dan zal je anus scheuren’.⁶⁸ De vrouwelijke uitvoerders manen met dit spreekwoord hun jonger vrouwelijk publiek aan om geen dingen te doen die nog niet bij hen passen.
- Het gezegde: *leo kwako kesho kwangu*, wordt gebruikt om te waarschuwen om niet te hoog van de toren te blazen, ‘vandaag ben jij en morgen ben ik aan de beurt’.⁶⁹
- Ze waarschuwen de meisjes dat als ze problemen krijgen, spijt krijgen en doen dit met de woorden: *Dawa ya moto ni moto*. ‘Het geneesmiddel voor vuur is vuur’. Vuur moet met vuur bestreden worden,⁷⁰ m.a.w. als je iets ergs doet, wordt het beantwoord met iets slechts.
- *Maji yakizidi unga*. ‘water doet meel in volume toenemen’ Een waarschuwing dat zaken erger kunnen worden.⁷¹
- *Mimbaya mwanaharamu huingia mara ya kwanza, ya pili ni kusidi*; hetgeen betekent: een ongewenste zwangerschap gebeurt een keer, de tweede keer is opzet.⁷²

De spreekwoorden zijn vooral als waarschuwing bedoeld.

In de *utenzi*-gedichten wordt verwezen naar sociale gebeurtenissen in de directe omgeving van Kibara zoals illegale abortussen. Jongeren worden opgeroepen hiermee te stoppen en aan verloskundigen te melden dat abortus provocatus strafbaar is.⁷³ Deze gedichten laten zien hoe de

⁶⁷ Een voorbeeld: tijdens de periode dat ik Swahili les gaf aan coassistenten, bleek dat ze bij mijn uitleg van het Swahili spreekwoord *Damu ni nzitu kuliko maji* overeenkomt met het Nederlandse spreekwoord ‘het hemd is nader dan de rok’. Geen van de coassistenten bleek dit spreekwoord te kennen. De rok verwijst naar een kleed dat vroeger door zowel mannen als vrouwen over een hemd gedragen werd.

⁶⁸ Zie appendix 3, *utenzi* 1, vers 11.

⁶⁹ Zie appendix 3, *utenzi* 2, vers 9.

⁷⁰ Zie appendix 3, *utenzi* 2, vers 7.

⁷¹ Zie appendix 3, *utenzi* 3, vers 7.

⁷² Zie appendix 3, *utenzi* 4, vers 8.

⁷³ Zie appendix 3, *utenzi* 3, vers 3, 7 en 9.

uitvoerders en de bevolking zich zorgen maken om het seksuele gedrag van jongeren.⁷⁴

Uitingen over aids

In de *utenzi*-gedichten wordt aids beschreven als een ramp, een dodelijke ziekte die velen treft en waar geen behandeling voor bestaat.⁷⁵ Het is niet belangrijk te weten waar aids vandaan komt, maar het gaat er om de ziekte te vermijden, zo vermelden de uitvoerders.⁷⁶ Dé manier om dit te bereiken is om gedrag te veranderen en te stoppen met onbeschermd seks.⁷⁷ De performers geven een aantal boodschappen zoals het advies om trouw te blijven aan één partner, te laten testen op aids en in geval van besmetting naar het ziekenhuis te gaan. De gedichten roepen op goed te zorgen voor degenen die besmet zijn en hen niet te discrimineren. Deze opvattingen over aids komen overeen met de landelijke campagnes. De uitvoerders vullen deze informatie aan met de boodschap, die duidelijk aan jongeren gegeven wordt, om in plaats van seks te bedrijven, te concentreren op de studie.⁷⁸

Genderrelaties

Evenals in de liederen geven de uitvoerders in de *utenzi*-gedichten aan dat vooral vrouwen door hun gedrag verantwoordelijk zijn voor de verspreiding van aids en geven ook hier het percentage van 60 % wat feitelijk niet klopt (UNAIDS, 2017). In het gedicht *wanafunzi* worden scholieren aangesproken. Met het woord 'leerlingen' kunnen jongens en meisjes bedoeld zijn, maar uit de rest van het lied blijkt dat meisjes de doelgroep zijn.

Het gedicht gaat over zwanger worden en abortus laten plegen. In *utenzi* 4 worden *wadogo zetu wapenzi* 'onze lieve jongere broers en zussen' aangesproken en ook hier worden vooral meisjes bedoeld. Dit blijkt uit vers 7 door de opmerkingen dat hun heupen nog niet tegen een stootje bestand zijn en de vagina nog smal is en vervolgens wordt er weer over zwangerschap gesproken.

De uitvoerders zijn altijd vrouwen en zij spreken hun seksegenoten aan. Aan de ene kant beschuldigen ze vrouwen met bekende argumenten als het dragen van moderne kleding, het uitdagen van mannen en het onderhouden van seksuele contacten op te jonge leeftijd. Ze geven geen waarschuwingen aan mannen en sporen hen niet aan hun gedrag te

⁷⁴ Deze mening gaven ook vele burgers weer met wie ik sprak weer.

⁷⁵ Zie appendix 3, *utenzi* 2, vers 1.

⁷⁶ Zie appendix 3, *utenzi* 1, vers 3.

⁷⁷ Zie appendix 3, *utenzi* 1, vers 2; *utenzi* 3 (geheel).

⁷⁸ Zie appendix 3, *utenzi* 3 en 4

veranderen. Aan de andere kant sporen de performers hun jonge seksegenoten aan voor hun eigen toekomst te zorgen. Ze roepen hen op te studeren en ervoor te waken niet van school gestuurd te worden vanwege zwangerschap.⁷⁹ De mannelijke auteur die de liederen samengesteld heeft, schreef ook de *utenzi*-gedichten en dit verklaart dat zowel in de liederen en als de gedichten dezelfde opvattingen terugkomen.

Strategieën

De uitvoering van de *utenzi*-gedichten is voor het publiek vertrouwd zowel wat betreft de wijze van presentatie als het woordgebruik. De presentatie is zoals het publiek het gewend is van andere ceremoniële gelegenheden en er worden alleen dagelijkse, bekende woorden uit Swahili gebruikt. In deze gedichten worden niet zoals in de liederen, teksten uit de landelijke campagne gebruikt. Vrouwen voeren de *utenzi*-gedichten uit en de uitvoerders richten zich als oudere zussen, als deskundigen tot de jongeren. Ze spreken hun jongere zussen aan als de kleintjes die de jaren des ondersheids nog niet bereikt hebben en onderwezen moeten worden.⁸⁰ Hun manier van aanspreken is streng en duidelijk. In vergelijking met de liederen is de inhoud van de boodschap niet anders, maar de meisjes worden directer aangesproken. De adviezen worden gebiedend gebracht. Ze zeggen letterlijk “wij verbieden het (seks) jullie, zodat jullie geen problemen krijgen”.⁸¹ Ze geven herhaaldelijk het zusterlijk advies geen seks te bedrijven, niet zwanger te worden en dus niet van school gestuurd kunnen worden, maar hun opleiding af te maken.

3.4 Shairi- gedichten (appendix 4)

Ik heb de teksten van vijf *shairi*-gedichten verzameld, die de KIUKAKI-groep regelmatig uitvoerde. De teksten zijn geschreven door een andere auteur/acteur dan degene die de liederen geschreven heeft. De auteur van de *shairi*-gedichten heeft ook de raplieders, die in 3.6 behandeld worden, geschreven. Zoals beschreven in hoofdstuk 2 gaat een *shairi*-gedicht over de mens en zijn omgeving en het gedicht kan uiteenlopende doelen hebben zoals iemand of iets prijzen, afkraken of opscheppen (Fasihi, 1983).

⁷⁹ Een scholiere van de middelbare school wordt van school gestuurd als ze zwanger is.

⁸⁰ Zie appendix 3, *utenzi* 2, vers 6.

⁸¹ Zie appendix 3, *utenzi* 4, vers 4.

Taalgebruik, woorden en hun context

Het taalgebruik in de *shairi*-gedichten is in vergelijking met de liederen plechtstatig en poëtisch. Een voorbeeld hiervan zijn de eerste verzen van de gedichten waarin de dichter zingt “Ik opende mijn gordijnen, ik heb iets op mijn hart, ik breng jullie een boodschap”⁸² en “Ik ben naar jullie gekomen om te preken, ik betreed het podium”⁸³ en “Ik ben plotseling wakker geschrokken, ik had een droom, hij greep me aan”.⁸⁴ Het plechtstatige wordt versterkt door de rijm en door de wijze van uitvoering, de recitatie. De *shairi*-gedichten lijken wat performance betreft op de *utenzi*-gedichten. De woorden zijn alledaagse Swahili woorden. Het taalgebruik is niet verbloemend, maar direct. Voorbeelden hiervan zijn *nyama kwa nyama*, ‘vlees op vlees’ als uitdrukking voor seks zonder condoom⁸⁵ en ‘mannen, sluit jullie gulp’⁸⁶

Kenmerkend voor de vertelstijl in deze *shairi*-gedichten zijn de beschrijvingen van gedrag. Hierdoor krijgen we een beeld van sociale situaties en de context van de bewoners. De problematiek van jonge meisjes die abortus provocatus (laten) plegen en de manier waarop ze met de foetus omgaan, is me pas duidelijk geworden door de vertaling van *shairi* 3. De uitvoerders hebben me deze situaties beschreven zoals ik ze niet eerder gehoord had in gesprekken met bewoners.

Uitingen over aids

De opvatting dat aids een dodelijke ziekte is en er geen behandeling mogelijk is, vinden we terug in een drietal gedichten.⁸⁷ Het verloop van de ziekte is onbekend.⁸⁸ In alle gedichten wordt vermeld dat de belangrijkste oorzaak van verspreiding prostitutie, overspel en onveilige seks is. De uitvoerders roepen op hiermee te stoppen en op te passen met tatoeages en injectienaalden. Als preventieve maatregel tegen verdere verspreiding bevelen ze driemaal in de *shairi*-gedichten het gebruik van het condoom aan.⁸⁹ Aids wordt beschreven als een straf voor degenen die van pleziertjes houden, de geboden overtreden en hun straf zal de dood zijn.⁹⁰ De opvatting dat aids het gevolg is van immoreel gedrag kan stigmatiserend werken, zoals

⁸² Appendix 4, *shairi* 1, vers 1.

⁸³ Appendix 4, *shairi* 2, vers 1.

⁸⁴ Appendix 4, *shairi* 3, vers 1.

⁸⁵ Appendix 4, *shairi* 3, vers 4.

⁸⁶ Appendix 4, *shairi* 3, vers 10.

⁸⁷ Appendix 4, *shairi* 1, vers 10; *shairi* 2, vers 5; *shairi* 5, vers 5.

⁸⁸ Appendix 4, *shairi* 1, vers 3.

⁸⁹ Appendix 4, *shairi* 1, vers 13; *shairi* 3, vers 11.

⁹⁰ Appendix 4, *shairi* 5, vers 3 en 4.

Sontag (1990) beschrijft. In een nabespreking op het einde van de onderzoeksperiode gaven de groepsleden van KIUKAKI aan dit niet zo bedoeld te hebben, maar dat ze dit beeld gebruiken om mensen bewust te maken van de risico's van onveilige seks.

Genderrelaties

In de *shairi*-gedichten zien we, net als in de liederen en *utenzi*-gedichten, de opvatting dat jonge vrouwen een risico vormen. Ze worden opgeroepen hun slechte gedrag te veranderen, met hun spelletjes te stoppen, hun Europese en Amerikaanse manier van kleden en hun manier van lopen te veranderen.⁹¹ Jonge vrouwen krijgen de vermaning om te stoppen met prostitutie en zwangerschapsonderbreking.⁹² De uitvoerders vragen alle moeders om meer controle uit te oefenen op de gezinsleden.⁹³ Het beeld van jonge vrouwen die verleiden, van oudere vrouwen die controle moeten uitoefenen op hun gezinsleden, blijft terugkomen in de *shairi*-gedichten, maar de toon is anders doordat oudere mannen verantwoordelijk worden gehouden en gemaand worden te stoppen met het verleiden van jonge meiden en tevreden moeten zijn met wat ze thuis hebben.⁹⁴

In de *shairi*-gedichten worden mannen als bedreiging nummer één genoemd, omdat ze jonge meiden verleiden met geld en wedijveren met jonge mannen.⁹⁵ Jonge en oude mannen, jonge en oudere vrouwen krijgen allemaal de boodschap hun verantwoordelijkheid te nemen. In *shairi* 1 en 2 richt men zich in ieder vers weer tot een andere doelgroep.

Strategieën

In de *shairi*-gedichten is enerzijds de wijze van presentatie vertrouwd, omdat deze vorm van gedichten ook bij vele andere gelegenheden op het schiereiland gebruikt worden. Anderzijds is het taalgebruik direct en wordt de boodschap onomwonden gebracht, zoals 'gebruik een condoom om je tegen aids te beschermen'⁹⁶ en de boodschap is 'oude en jonge mannen, sluit jullie gulp'.⁹⁷

De uitvoerder stelt zich op zowel als lid van de bevolking, als de deskundige die het allemaal weet en komt vertellen hoe het moet. De wij-

⁹¹ Appendix 4, *shairi* 2, vers 9.

⁹² Appendix 4, *shairi* 4.

⁹³ Appendix 4, *shairi* 2, vers 7.

⁹⁴ Appendix 4, *shairi* 2, vers 11.

⁹⁵ Appendix 4, *shairi* 1, vers 6; *shairi* 3, vers 5.

⁹⁶ Appendix 4, *shairi* 1, vers 13.

⁹⁷ Appendix 4, *shairi* 3, vers 10.

vorm wordt afgewisseld met de jullie-vorm, zoals ‘laten we voorzichtig zijn, aids richt ons te gronde’ en ‘wat we jullie vragen is overspel achterweg te laten’.⁹⁸ Door de wij-vorm te gebruiken geeft de uitvoerder aan dat hij deel uitmaakt van de bevolking. Hiermee roept de auteur een vertrouwelijkheid op: ‘wij moeten beseffen dat als we doorgaan met prostitutie, we zullen blijven schreeuwen om hulp’. Meteen daarna gebruikt hij de tweede persoonsvorm zoals blijkt in *shairi* 3 ‘jullie strooien met geld, jullie bedrijven onbeschermd seks’.⁹⁹ De strategie is om eerst een vertrouwelijke sfeer te scheppen en vervolgens autoritair aan te kondigen welk gedrag verwerpelijk is. De autoritaire benadering blijkt ook uit het eerste vers van ieder gedicht. Hierin kondigt de performer telkens aan dat hij een belangrijke boodschap komt verkondigen om te voorkomen dat er nog meer ellende komt.

In de *shairi*-gedichten worden de *knowledge exchange* en de *action exchange* naast elkaar gebruikt. Het hele eerste *shairi*-gedicht is hier een voorbeeld van: eerst wordt informatie gegeven en vervolgens wordt er tot actie aangespoord zoals we zien bij de opmerking “weet dat onveilige seks het begin van aids is, man en vrouw, laat rampzalige seks achterwege”.¹⁰⁰

De uitvoerder spoort iedereen aan gedrag te veranderen en hij benoemt dit gedrag concreet. Terwijl in de liederen en *utenzi*-gedichten weliswaar gedragsverandering bepleit wordt, worden in de *shairi*-gedichten ook voorbeelden gegeven worden hoe het gedrag moet veranderen; voorbeelden zoals het gebruik van het condoom en dat oudere mannen tevreden moeten zijn met wat ze thuis al hebben.

3.5 Ngonjera- toneelstuk, poëtisch duel (appendix 5)

Taalgebruik, woorden en hun context

De *ngonjera*-toneelstukken zijn in dichtvorm geschreven. De eerste drie regels van een vers eindigen op dezelfde klinker, terwijl het laatste woord van de laatste regel uit het vers kan eindigen op een andere klinker. De geschreven tekst van de *ngonjera*- toneelstukken lijkt wat betreft rijm op de *shairi*-gedichten en al lezend kunnen deze teksten plechtstatig overkomen. Tijdens de uitvoering van de *ngonjera*-toneelstukken zorgt deze rijm voor een cadans, die de aandacht van het publiek vasthoudt. De uitbeeldingskracht, het vermogen tot toneelspelen van de acteurs zorgen samen met het gebruik van humor ervoor dat het een levendig toneelstuk

⁹⁸ Appendix 4, *shairi* 2, vers 2 en 3.

⁹⁹ Appendix 4, *shairi* 3, vers 2 en 4.

¹⁰⁰ Appendix 6, *shairi* 1, vers 4.

wordt waar het publiek herhaaldelijk om lacht. De woorden in deze toneelstukken zijn vooral die van het alledaags Swahili, met een enkel woord uit de straattaal die gangbaar is in de regio zoals het woord *pekupeku* ‘blootsvoets’, dat wil zeggen ‘zonder condoom’ en de naam *Juliana* voor aids, die ik in hoofdstuk 4 behandel. Ondanks het poëtisch taalgebruik brengen de uitvoerders hun boodschap zonder franje zoals blijkt in het volgende fragment ‘als je toegeeft aan je begeerte, zul je als een lijk, als botjes eindigen, tien inches onder de grond’.¹⁰¹

Uitingen over aids

In alle *ngonjera*-toneelstukken stelt de partij die de voorlichters spelen aids voor als een gevaarlijke, dodelijke ziekte, die een ware ramp is, (Swahili: *balaa* en *jangaa*). Als belangrijkste oorzaak van verspreiding van aids, noemt men prostitutie, het gebruik van vuile naalden, drugs en hetzelfde eetgerei gebruiken als aids zieken.¹⁰² De andere partij, die de burgers speelt, stelt dat aids een gewone ziekte is en dat deze niet te voorkomen is, omdat het bedrijven van de liefde bij het leven hoort. Uiteindelijk aanvaarden de spelers/burgers de opvattingen van de voorlichters en zijn ze het erover eens dat het hiv-virus gevaarlijk is en vermeden kan worden.

De opvattingen over gedrag en de boodschap tot gedragsverandering in de *ngonjera* is dat de jonge mensen niet moeten toegeven aan seksuele driften, geen drugs moeten gebruiken en het gedrag van slechte vrienden niet moeten nabootsten. Ouders krijgen het verwijt dat ze te weinig tijd voor de kinderen nemen en dat de meisjes te veel vrijheid krijgen.¹⁰³

Genderrelaties

De uitvoerders roepen zowel mannen als vrouwen op hun gedrag te veranderen. De oproepen uit de liederen dat oude mannen hun gedrag moeten veranderen en dat jongeren niet voor de verleiding moeten bezwijken keren terug.¹⁰⁴ Ook zien we de opvatting dat meisjes te veel vrijheid hebben en zich anders moeten kleden, terugkomen.¹⁰⁵

¹⁰¹ Appendix 5, *ngonjera* 1, vers 17.

¹⁰² Deze laatste opmerking komt niet overeen met de feiten: via speeksel wordt het hiv-virus niet overgebracht.

¹⁰³ Appendix 5, *ngonjera* 2, vers 13-16.

¹⁰⁴ Appendix 5, *ngonjera* 3, vers 17.

¹⁰⁵ Appendix 5, *ngonjera* 3, vers 21, 23.

Strategieën

In de *ngonjera*- toneelstukken laten de uitvoerders zien dat ze op de hoogte zijn van de meningen van velen, die niet geloven hoe ernstig de ziekte is en niet bereid zijn maatregelen te nemen omdat de liefde zo zoet is. Ze maken gebruik van humor zowel in woord als gebaar, waardoor ze hun begrip voor deze mening benadrukken. Zoals in *ngonjera* 1, vers 16, waarin de acteur/burger zegt dat ‘liefde als snoepgoed is en zijn vriendin troost in zijn leven is’ waarbij hij op komische wijze springt en de arm legt om zijn geliefde.

De acteurs die de voorlichters spelen, geven informatie over het hiv-virus en aids.

3.6 Rapliederen (appendix 6)

Taalgebruik, woorden en hun context

De rapliederen onderscheiden zich wat taalgebruik betreft van de andere genres in de uitvoering door het gebruik van straattaal. Ik vond het opmerkelijk dat de rappers zoveel straattaal gebruikten, omdat de bevolking op het schiereiland in het dagelijks taalgebruik weinig straattaalwoorden hanteert en omdat de rapliederen, die elders in het land gezongen worden, niet veel burgers op het schiereiland bereiken. De rappers wisten, ondanks hun afgelegen woonsituatie, muziek uit Dar es Salaam te bemachtigen en straattaal toe te passen. Ik heb de straattaal woorden, dik gedrukt in de rapliederen in appendix 7.

De straattaalwoorden, toegepast in de rapliederen, hebben betrekking op aids, seks, vrienden, hiphopcultuur en zijn ontleend aan de straattaal zoals gebruikt wordt in Dar es Salaam. Een groot aantal straattaalwoorden komt overeen met die van Reuster-Jahn & Kiessling (2006) met als uitzondering het woord *chomolea*. Reuster-Jahn & Kiessling geven aan het straattaalwoord *chomokea* de betekenis heeft van ‘een meisje benaderen om haar te verleiden tot seks’ Het woord *chomolea* betekent in Standaard Swahili ‘uittrekken’, ‘loskoppelen’ en als een ouder straattaalwoord betekent het ‘lenen’ (Reuster-Jahn & Kiessling, 2006:108). De betekenis die de performers mij gaven van *chomolea* als ‘snelle seks op straat’ ben ik alleen op het schiereiland tegengekomen. Ik zal een aantal voorbeelden van toegepaste straattaalwoorden geven.

Aids oplopen	Aids	Seks	Aids en/of seks gerelateerd	Anders
--------------	------	------	--------------------------------	--------

<i>kanya miwaya</i> ‘op elektriciteitsdraden trappen’	<i>ngoma</i> ‘drum, dans’	<i>chomolea</i> ‘snelle seks op straat’	<i>fataki</i> ‘sugar daddy’	<i>masera</i> ‘vriend’ <i>mashori</i> ‘meiden’
<i>naswa umeme</i> ‘door elektriciteit getroffen worden’	<i>nyambizi</i> ‘onderzeeër’	<i>piga mikasi</i> ‘seks hebben’	<i>demu</i> ‘geliefde’	<i>kiti moto</i> ‘varken’
			<i>mchizi</i> ‘geliefde’	<i>big-up</i> ‘support’ woord uit hip-hop
			<i>pekupeku</i> ‘zonder condoom’	<i>unga kuber</i> ‘cocaine’

Afbeelding 3.1: Overzicht straattaalwoorden

In het taalgebruik gebruiken de rappers metaforen en beelden. Het beeld van de grootmoeder, die verkondigt dat aids gevaarlijk is, verwijst naar de wijsheid van een grootmoeder.¹⁰⁶ Beelden verwijzen naar seksueel gedrag, zo wordt het gedrag van jonge mannen vergeleken met dat van wilde honden,¹⁰⁷ hyena's,¹⁰⁸ en varkens.¹⁰⁹ Het beeld van de oude, kale man, Machunde, die eenzaam op zijn erfje zit en door iedereen verlaten is, maakt duidelijk hoe ouderen respect en sociale cohesie verliezen als ze besmet blijken te zijn.¹¹⁰ De rappers gebruiken metaforen om aan te duiden hoe aids kan toeslaan: ze vergelijken aids met een terrorist als Osama, die traangas gebruikt;¹¹¹ Aids pakt je in zoals een ooglid het oog omsluit;¹¹² aids besluipt je zoals een leeuw een hert besluipt;¹¹³ aids verandert telkens van uiterlijk zoals een kameleon;¹¹⁴ door aids wordt je gedood zoals een hagedis tussen de deur geplet wordt;¹¹⁵ aids verplettert je zoals kippenluizen

¹⁰⁶ Appendix 6, raplied 1, reg. 18-22.

¹⁰⁷ Appendix 6, raplied 1, vers 1, reg.8.

¹⁰⁸ Appendix 6, raplied 1, vers 1, reg. 9.

¹⁰⁹ Appendix 6, raplied 6, vers 2, reg. 22.

¹¹⁰ Appendix 6, raplied 1, vers 4.

¹¹¹ Appendix 6, raplied 3, vers 1.

¹¹² Appendix 6, raplied 3, vers 2, reg. 18.

¹¹³ Appendix 6, raplied 3, vers 3, reg. 24.

¹¹⁴ Appendix 6, raplied 3, vers 3, reg. 26.

¹¹⁵ Appendix 6, raplied 9, vers 2, reg. 30.

verpletterd worden;¹¹⁶ door onveilige seks kan aids je te pakken krijgen zoals een nijlbaars aan de vishaak hangt.¹¹⁷

De inhoud van de rapliederen beschrijft sociale situaties, die de context van aids verhelderen zoals problemen met abortus provocatus,¹¹⁸ het geloof in bovennatuurlijke krachten,¹¹⁹ problemen met de vissers¹²⁰ en de situatie met prostitutie.¹²¹

Uitingen over aids

Uit de teksten van de rapliederen kunnen we, de CDA-analyse volgend, een aantal opvattingen over aids afleiden. De opvatting, die in alle teksten voorkomt, dat aids iedereen kan treffen ongeacht leeftijd of sociale status vinden we ook in de rapliederen terug.¹²² Uit de hierboven genoemde metaforen voor aids, valt af te leiden dat de ziekte moeilijk herkenbaar is (kameleon), een gevaar is dat van buiten komt (terrorist) en waar men weerloos tegen is (terrorist, leeuw). De ziekte werkt verpletterend zoals een hagedis en kippenluis gemakkelijk geplet kunnen worden. Tegelijkertijd benadrukken de rappers de eigen verantwoordelijkheid van eenieder door zowel mannen als vrouwen op te roepen hun gedrag te veranderen. Als belangrijkste manier waarop aids zich verspreidt wordt prostitutie genoemd en daarvan beschrijven de rappers verschillende gedragingen die in de omgeving gesignaleerd worden zoals snelle seks op straat dat ze namen geven als *chomolea* 'letterlijk: stelen van'; *shasha* 'snel, snel' en *zigizaga* 'zigzag'. De rappers bevelen behalve gedragsverandering ook het gebruik van het condoom aan.¹²³

Genderrelaties

In de rapliederen worden meer doelgroepen dan in de andere genres aangesproken. Anders dan in de liederen en *utenzi*-gedichten waar de vrouwen voornamelijk verantwoordelijk worden gesteld voor de verspreiding van aids, krijgen in de rapliederen zowel jonge als oude mannen en jonge vrouwen een veeg uit te pan. Met een sarcastische ondertoon worden oude mannen aangesproken op hun gedrag 'als jullie jonge meiden zien, beginnen jullie te hyperventileren en realiseren jullie je

¹¹⁶ Appendix 6, raplied 11, vers 1, reg. 11.

¹¹⁷ Appendix 6, raplied 11, vers 1, reg. 15-16.

¹¹⁸ Appendix 6, raplied 9.

¹¹⁹ Appendix 6, raplied 4.

¹²⁰ Appendix 6, raplied 8.

¹²¹ Appendix 6, raplied 9,10,11.

¹²² Appendix 6, raplied 4, reg 4; raplied 5, vers 2; raplied 6, vers 2.

¹²³ Appendix 6, rap 1 (hele lied) en rap 3, vers 3, reg. 23; rap-lied 8, vers 3.

niet dat zij jullie kinderen hadden kunnen zijn',¹²⁴ en ze worden aangespoord om te stoppen met het verleiden van jonge meiden en in plaats daarvan maar over hen te dromen.¹²⁵ Jonge mannen worden vergeleken met wilde honden (*mbwa mwitu* in rap 1 vers 1) en varkens (de rappers gebruiken hiervoor het straattaalwoord *kiti moto* 'wild varken').¹²⁶

De rappers roepen jonge mannen en vrouwen op te stoppen met onveilige seks,¹²⁷ en als ze dat doen dan zullen ze gezond blijven.¹²⁸ Vissers worden op hun promiscue gedrag aangesproken,¹²⁹ evenals scholieren,¹³⁰ en jongens en meisjes krijgen de waarschuwing dat als ze hun promiscue gedrag niet veranderen ze als kippenluis verpletterd zullen worden of als een nijlbaars aan de vishaak zullen hangen.¹³¹ Jonge meiden worden evenals in de andere genres ter verantwoording geroepen voor hun westerse manier van kleden,¹³² maar in de rapliederen ligt de beschuldiging zoals zojuist beschreven niet alleen bij de vrouwen. In raplied 7 verdenkt de man eerst dat het meisje waar hij verliefd op is besmet is, maar al snel blijkt dat hijzelf besmet is en geeft zijn promiscue gedrag toe.

Strategieën

De rappers maken gebruik van meerdere strategieën om hun boodschap goed over te laten komen. Enerzijds gebruiken ze een aantal voor het publiek vertrouwde zaken als het gebruik van metaforen en slogans, anderzijds is hun manier van presentatie anders dan bij de overige genres en met name door hun taalgebruik zorgen ze voor opschudding en amusement.

De wijze van presentatie zorgt bij het publiek voor verbazing. Dit is te merken aan het verbaasd lachen en elkaar aanstoten door de toehoorders. De rappers komen ieder uit een andere hoek vanuit het publiek op terwijl ze elkaar toespreken en enkele zinnen uit een rap lied zingen. Door deze ongebruikelijke wijze van opkomen op het toneel is de aandacht van het publiek getrokken. De muziekstijl is ook vernieuwend. De bevolking van het Mwibara Schiereiland is op dat moment nog niet vertrouwd met rapmuziek. Deze combinatie van vertrouwde en nieuwe elementen zorgt ervoor dat het publiek zaken herkent, luistert en tegelijkertijd verbaasd is over wat er

¹²⁴ Appendix 6, raplied 1, vers 4.

¹²⁵ Appendix 6, raplied 6, vers 2.

¹²⁶ Appendix 6, raplied 6, vers 2.

¹²⁷ Appendix 6, raplied 6, vers 1.

¹²⁸ Appendix 6, raplied 3, vers 4 en 5.

¹²⁹ Appendix 6, raplied 8.

¹³⁰ Appendix 6, raplied 9.

¹³¹ Appendix 6, raplied 11, vers 1.

¹³² Appendix 6, raplied 6, vers 1.

gezegd wordt. Een aantal auteurs (Perullo/ Fenn, 2003; Reuster-Jahn, 2006, Englert 2003 en Kiessling & Mous, 2004) is van mening dat het ontstaan van jongerentalen ligt in de behoefte afstand te nemen van de gevestigde orde. De rappers van KIUKAKI willen met het gebruik van straattaal de taal spreken van hun generatie, maar hebben daarnaast een ander doel.¹³³ Zij willen niet alleen hun leeftijdgenoten aanspreken, maar ook de oudere generatie. Englert (2008: 52) komt tot dezelfde bevinding als ze een rapper citeert die vertelt dat hij eerst de liederen in Swahili componeert en later straattaalwoorden toevoegt zodanig dat ook ouderen dit begrijpen. De straattaal functioneert als een 'wake-up call' ook voor de ouderen. Het publiek reageert verbaasd bij het horen van de straattaalwoorden, stoot elkaar aan en vraagt om uitleg aan elkaar. Tijdens de nabesprekingen met de rappers leggen ze mij uit dat ook oudere mensen deze woorden begrijpen doordat ze met elkaar overleggen. De straattaalwoorden worden vooral gebruikt bij verwijzingen naar seks en seksueel gedrag, prostitutie, aids en aids oplopen. Ogechi (2005) geeft aan dat hiv-campagnes effectief zijn als het lexicon van de doelgroep beheerst wordt. De rappers spreken met hun taal voornamelijk generatiegenoten aan, maar beïnvloeden door het gebruik van deze taal ook het bespreekbaar maken van sociaal gevoelige onderwerpen.

Een andere strategie om hun boodschap geloofwaardiger te maken is dat de rappers zich als ervaringsdeskundigen opstellen. Niet alleen verwijst hun artiestennaam *Wazee wa kumi na nane*, zoals besproken in hoofdstuk 2, daarnaar, maar in hun rapliederen bezingen zij hun eigen ervaringen waardoor ze dicht bij de bevolking komen te staan. Zo zingt een rapper over een ex-geliefde die nu besmet is,¹³⁴ hoe zijn hele familie bezweken is aan aids en hij zelf ook besmet is¹³⁵ en in een ander lied bezingen de rappers niet alleen de verleidelijkheid van een vrouw, maar beelden dat ook uit.¹³⁶ De rappers wisselen hun nabijheid tot het publiek af met top-down opmerkingen als 'stop nou eens met dat gedrag'.¹³⁷ Ze 'framen' hun autoriteit door te verwijzen dat anderen het met hen eens zijn zoals toenmalig president Kikwete of ik als buitenlandse en de bekende rapper Ferouz.¹³⁸

Een andere strategie is dat in de rapliederen de woorden in een narratief ingebed worden. In de liederen, *nyimbo*, wordt een boodschap alleen genoemd, maar in de rapliederen wordt de boodschap ingepakt in een

¹³³ Dit legden ze me uit bij de besprekingen over straattaal.

¹³⁴ Appendix 6, raplied 2.

¹³⁵ Dit is fictie, appendix 6, raplied 4.

¹³⁶ Appendix 6, raplied 7.

¹³⁷ Appendix 6, rap 1, reg.30.

¹³⁸ Appendix 6, rap 2, reg.26; rap 5, reg. 41; rap 9, reg.40; rap 3, reg.45.

verhaal, zoals de eigen ervaringen in raplied 4 en raplied 7 en voeren de rappers tijdens het zingen een toneelstuk uit waardoor de boodschap speelser en duidelijker wordt.

3.7 Tamthilia-toneelstukken

Taalgebruik, woorden en hun context

Van de *Tamthilia*-toneelstukken zijn er geen teksten op papier gezet. De uitvoerders bespreken met elkaar het plot en zetten de grote lijnen van het verhaal uit. Iedere acteur kent en speelt de rol alsof het script nauwkeurig woord voor woord is ingestudeerd. Dit proefschrift zou te omvangrijk worden als ik de vele toneelstukken van de groep KIUKAKI zou analyseren, maar ik zal de hoofdzaken, zoals besproken bij de andere genres, aan de orde stellen.

De toneelstukken trekken het meeste publiek, ook kinderen kijken geboeid toe. De onderwerpen die aan de orde komen in de toneelstukken zijn actuele thema's die leven onder de bevolking en door de uitvoerders geïnventariseerd zijn. Het taalgebruik is ook in dit genre het alledaags Swahili, taal die voor iedereen toegankelijk is. Mochten woorden niet duidelijk zijn dan worden ze door de uitbeelding in het toneelstuk duidelijk. Woorden, zeker woorden die sociaal gevoelig liggen, zoals geslachtsgemeenschap en verkrachting, worden vervangen door gebaren bij de uitvoering. Weer andere woorden, zoals de woorden voor diverse manieren van vreemdgaan als *chomolea*, *zigizaga*, *shasha*, krijgen extra kracht doordat ze ook uitgebeeld worden.

De toneelstukken zijn gemakkelijk te volgen; dit wordt vergemakkelijkt door de logische lijn van het verhaal van vreemdgaan, ziek worden en doodgaan. Het verbeelden van zaken, zoals de incontinentie van een patiënt met een luier of het bezoek aan de lokale dokter, spreken gemakkelijk aan en zijn efficiënter dan woorden. De acteurs spelen de werkelijkheid na en ook al gebruiken ze minimaal decor, belangrijke onderdelen zoals doktersjassen, spuiten, doodskisten en attributen van de lokale dokter, bootsen de werkelijkheid gemakkelijk na voor het publiek. De boodschappen, die aan de orde zijn geweest in de voorafgaande genres, worden in de toneelstukken nog eens uitgebreid uitgebeeld.

Genderrelaties

In de toneelstukken wordt iedereen aangesproken en het verantwoordelijk stellen van vooral vrouwen voor de verspreiding van aids, zoals we dat in de liederen zagen, is in de toneelstukken niet aan de orde.

Ik heb tijdens mijn aanwezigheid bij de toneelstukken bij iedere uitvoering een ander toneelstuk gezien. Bij ieder toneelstuk laten de uitvoerders zien hoe divers de mogelijkheden van risicovol gedrag kunnen zijn. Ongelijke machtsverhoudingen zijn een terugkerend thema. Zo is er een toneelstuk waarin een onderwijzer een jonge scholier verleidt; een priester die een relatie start met kerkbezoekers; een ondernemer die een gezin heeft maar de dienstbode ook als seksslavin misbruikt. Er is een toneelstuk waarin twee mannen besluiten een heel dorp te gaan besmetten en in de nacht heimelijk huizen binnen te vallen en mensen verkrachten. Ik schrok van dit toneelstuk, omdat ik vreesde voor de slechte invloed ervan. Ik heb dit besproken met de uitvoerders. Dit verhaal bleek geen fictie te zijn, maar te berusten op een werkelijke gebeurtenis. De mannen zijn in een groot aantal toneelstukken ook het slachtoffer van een geraffineerde vrouw. De mannen kunnen rijk, arm en geleerd zijn, zoals ook in de andere genres van de uitvoeringen telkens terugkomt. Het beeld van de vrouw in de toneelstukken is divers: nu eens zijn het naïeve scholieren die zich laten verleiden; dan weer is de vrouw een sekswerker die berekenend te werk gaat; dan weer een huisvrouw die geld nodig heeft voor de kinderen, terwijl de echtgenoot niets uitvoert.

Strategieën

De uitvoerders willen hun boodschappen aan het publiek overbrengen door meerdere strategieën te gebruiken. Allereerst zijn ze ervan verzekerd dat het publiek de gespeelde situaties zal herkennen, omdat ze eerst geïnventariseerd hebben bij de bevolking welke gebeurtenissen zich voorgedaan hebben. Vervolgens spelen ze deze gebeurtenissen-levensecht na. Het publiek, zo blijkt uit de enthousiaste reacties, leeft zich erg in bij de toneelstukken. De uitvoerders maken gebruik van het alledaags Swahili waardoor ze zeker weten door iedereen begrepen te worden. De variaties in de thema's maken de schouwspelen boeiend en het gebruik van humor- door middel van woorden, gekke gebaren en houdingen- zorgt ervoor dat de toneelstukken niet te zwaar worden. Sociaal gevoelige zaken als seks hoeven niet altijd genoemd te worden maar kunnen uitgebeeld worden zoals het bewegend doek dat over twee mensen gelegd wordt. De thema's die in de genres van de voorstelling genoemd worden, keren allemaal terug in de toneelstukken en worden verder uitgewerkt en verbeeld zoals de verschillende manieren waarop onveilige seks aangegaan wordt.

3.8 Vergelijking van de genres

De genres, die de toneelgroep KIUKAKI toepast, vertonen overeenkomsten en verschillen wat betreft taalgebruik, uitingen over aids, genderrelatie en strategieën om de doelgroep te bereiken.

Ik zal dit in onderstaand schema verduidelijken.

	Taalgebruik	Uitingen over aids	Genderrelaties	Strategieën
<i>Nyimbo</i>	Alledaags Swahili woorden uit landelijke slogans. Boodschappen worden opgesomd zonder uitleg	Dodelijk, niet behandelbare ziekte, die iedereen kan treffen en waar geen behandeling voor is. Vergelijking aids met vreemdeling, slang en vijand van buitenaf. Verspreiding door prostitutie. Aanbevolen: ABC-principe	Ongelijkheid mannen en vrouwen. Vrouwen worden verantwoordelijk gesteld. doelgroep: mannen en vrouwen	Aansluiting bij publiek door vertrouwde vorm van presentatie en woordgebruik. Verbinden zich met toehoorders als behorend bij de sociale groep. <i>Knowledge exchange</i> (informatie) wordt gebruikt als <i>action exchange</i> (oproep tot actie). Gebaren versterken woorden.
<i>Utenzi</i>	Alledaags Swahili. Gebruik spreekwoorden. Verwijzing naar gebeurtenissen in de omgeving.	Dodelijke ziekte, die iedereen kan treffen en waar geen behandeling voor is. Overeenkomst met landelijke campagnes. Prostitutie oorzaak verspreiding:	Vrouwen worden verantwoorde-lijk gehouden. Meisjes worden opgeroepen zich te onthouden van seks en te gaan studeren. Doelgroep: vooral vrouwen.	Vertrouwde wijze van presentatie en taalgebruik. Boodschappen streng en duidelijk gebracht als oudere zussen.

		boodschap trouw aan 1 partner		
<i>Shairi</i>	Poëtisch. Begrijpelijk Swahili. Direct taalgebruik. Beschrijvingen van sociale situatie	Dodelijke ziekte. Prostitutie als oorzaak. Preventie: condoom.	Vrouwen: ook verantwoordelijk (kleding). Mannen gewaarschuwd. Doelgroep: zowel mannen als vrouwen.	Vertrouwde presentatie. Uitvoerder stelt zich op als ervarings- deskundige. Gewenste gedrags- veranderingen worden concreet benoemd. Combinatie: vertrouwelijke sfeer met autoritaire aanbevelingen.
<i>Ngonjera</i>	Alledaags Swahili Humoristisch taalgebruik	Dodelijke ziekte Een ramp Verspreiding d.m.v. prostitutie.	Meisjes krijgen te veel vrijheid. Mannen moeten gedrag veranderen	Vertrouwde presentatie. Laten uiteenlopende standpunten horen. Herhaling van boodschap
Rapu	Straattaal woorden Gebruik van metaforen Beschrijving van sociale gebeurtenissen	Dodelijke ziekte, die iedereen kan treffen Ziekte moeilijk te herkennen Verspreiding: prostitutie Preventie: condoom; stop prostitutie	Iedereen wordt aangesproken: oude en jonge mannen en jonge vrouwen	Wake-up call door straattaal Te veranderen gedrag wordt concreet benoemd Niet-vertrouwde wijze van presentatie die aandacht trekt Uitvoerders stellen zich als ervarings- deskundigen op

				Narratief, verhalende presentatie van boodschap
Tamthilia	Alledaags Swahili Sociale gebeurtenissen nagespeeld	Dodelijke ziekte, die iedereen kan treffen verspreiding door prostitutie	Zowel mannen als vrouwen worden aangesproken er wordt geen verschil gemaakt in machtsrelaties	Herkenbare sociale gebeurtenissen worden nagespeeld Woorden worden bekrachtigd door uitbeelding, gebaren Boodschappen uit andere genres worden uitgebeeld

Afbeelding 3.2 Overzicht vergelijking genres

De genres vertonen overeenkomsten vooral wat betreft de uitingen over aids en de boodschappen die ze hierover brengen. In alle genres geven de uitvoerders aan dat aids een dodelijke ziekte is en dat prostitutie de belangrijkste oorzaak van verspreiding is. De manier waarop deze boodschappen uitgedrukt worden, verschillen per genre: in de liederen worden deze opvattingen vermeld zonder verdere uitleg; in de *utenzi*-gedichten worden minder, maar meer concretere boodschappen gebracht (meisjes laat je niet verleiden, maar studeer). In de *shairi*-gedichten gebruikt de uitvoerder enerzijds poëtisch taalgebruik, anderzijds zijn de uitingen direct (mannen verlustig je niet aan jonge meiden). In de *rapu* brengen de uitvoerders hun boodschap in een verhaal, niet alleen in woord maar ook in beeld. In de *ngonjera* worden twee verschillende standpunten getoond en de discussie hierover. In de *tamthilia*-toneelstukken spelen de uitvoerders waar gebeurde verhalen uit de sociale context na, die voor iedereen begrijpelijk zijn. Dezelfde boodschappen komen telkens op een andere manier terug.

Het taalgebruik sluit in alle genres, behalve dat van de rap-liederen, aan bij het alledaags Swahili, dat vertrouwd is voor het publiek. Ook de wijze van presentatie van alle genres – wederom met uitzondering van de rapliederen – is bekend bij de toehoorders. De uitvoerders krijgen gemakkelijk de aandacht van het publiek door gebruik te maken van vertrouwd taalgebruik en wijze van presentatie. De rappers daarentegen

trekken de aandacht van het publiek door een ongewone wijze van presentatie (opkomend vanuit het publiek) en door het gebruik van straattaal.

In de loop van de hele uitvoering richten de performers zich tot zowel mannen als vrouwen. Ieder genre legt een ander accent: de liederen spreken vooral de vrouwen aan op een verwijtende toon; de *utenzi*-gedichten spreken de jonge vrouwen op een vermanende manier aan; de *shairi*-gedichten spreken zowel mannen als vrouwen aan en de manier waarop dit gebeurt is concreter; in de *ngonjera*-toneelstukken spreken de uitvoerders mannen en vrouwen aan, die niet geloven in de ernst van de ziekte en in de toneelstukken spreken de uitvoerders iedereen aan en in ieder toneelstuk komt weer een andere doelgroep voor het voetlicht te staan. En toch zien we dat vrouwen altijd worden aangesproken. Bovendien wordt vrouwenprostitutie altijd tot de oorzaak van verspreiding gerekend. Dit alles versterkt de verantwoordelijkheid van vrouwen bij de aidsoverdracht.

De kracht van de uitvoering ligt in de herhaling, telkens herhalen de uitvoerders hun boodschap en hanteren daarbij een variatie in presentatie waardoor de boodschap voor iedereen duidelijk gemaakt wordt.

Uitingen over aids

De opvattingen en uitingen over aids zoals die in de andere genres, met name de rap-liederen, van de voorstellingen van KIUKAKI voorkomen, keren terug in de toneelstukken. Dit geldt voor uitingen over aids als: de ziekte kan iedereen treffen; de ziekte is dodelijk; aids is een gevolg van onveilige seks; prostitutie is een belangrijke oorzaak en de ziekte ruïneert de familiebanden. De nadruk in de boodschappen ligt op de manieren waarop aids zich kan verspreiden, niet aan de orde komt hoe men de ziekte kan voorkomen. Bijvoorbeeld wat te doen als een van de partners ziek is, of hoe te handelen bij een nieuwe partner waarvan de seksuele geschiedenis niet bekend is of de wijze waarop kinderen besmet kunnen raken. Het publiek mist op dit gebied informatie en zal hierover vragen stellen tijdens de discussie na afloop van de toneelstukken. In hoofdstuk 5 ga ik daar nader op in.

Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de teksten van de genres geanalyseerd om de researchvragen te beantwoorden. Bij de analyse, gebaseerd op de CDA, is er gekeken naar het taalgebruik en de context ervan; naar de uitingen over aids; genderrelaties en naar de manier waarop de boodschappen overgebracht worden. Een overzicht van de bevindingen staat in afbeelding 3.2.

Alle toegepaste genres zijn vertrouwd voor het publiek: ook bij andere ceremoniële gebeurtenissen worden deze genres toegepast. Alleen de rapliederen vormen een nieuw genre voor de bevolking. Het taalgebruik is in alle genres het alledaagse Swahili, maar er zijn nuances tussen de genres. In de liederen *nyimbo*, worden begrijpelijke woorden gebruikt zoals die ook in landelijke campagnes toegepast worden. In de *Utenzi*-gedichten worden meer dan in andere genres spreekwoorden gebruikt, die bekend zijn bij het publiek. In de poëtische *shairi* wordt ook het begrijpelijk Swahili gebruikt en de boodschappen worden in duidelijke taal gebracht, zoals “mannen sluit jullie gulp”. In de *ngonjera*-toneelstukken wordt het standaard Swahili gebruikt en met humoristisch gebaren ondersteund. Zoals de jongeman bij de woorden “liefde is als snoepgoed” zijn vriendin met overgave knuffelt. De rapliederen worden doorspekt met straattaalwoorden en, zoals *sha,sha* en *chomolea* straattaalwoorden voor snelle seks en metaforische vergelijkingen zoals “je benen zijn als bierflessen”. In het slottoneelstuk wordt Swahili dat voor iedereen begrijpelijk is gebruikt.

Aids wordt in alle genres gezien als een ziekte die dodelijk is, die van buitenaf komt en waar je je nauwelijks tegen kunt beschermen. De ziekte kan iedereen treffen en behandeling is niet mogelijk. De enige manier om verspreiding van aids tegen te gaan is te stoppen met prostitutie en onveilige seks, zo is de boodschap in alle genres. De oproep om het seksueel gedrag te veranderen klinkt in alle genres door. Wat betreft genderrelaties worden in de liederen de vrouwen en meisjes verantwoordelijk gesteld voor de verspreiding. Zij zijn verleidelijk en moeten onder controle gehouden worden. In de *utenzi*-gedichten worden ook vooral de vrouwen aangesproken, maar nu ook op een positievere manier: ze worden aangespoord hun school af te maken en geen seks op jonge leeftijd te bedrijven. In de *shairi*-gedichten worden naast vrouwen ook mannen ferm op hun gedrag aangesproken en opgeroepen hun gedrag te veranderen. Ook in de *ngonera*-toneelstukken wordt besproken dat meisjes te veel vrijheid krijgen, maar daarnaast worden mannen ook op hun gedrag aangesproken. De rapliederen wijzen zowel mannen als vrouwen op hun verantwoordelijkheid. In het slottoneelstuk, de *tamthilia*, wordt gespeeld hoe zowel mannen als vrouwen misbruik maken van macht in seksuele relaties. Wat betreft de strategieën, zien we dat er gebruikt wordt gemaakt van genres die de bevolking kent. Dat geeft meteen vertrouwen. Bij sociaal gevoelige onderwerpen worden woorden vervangen of versterkt door gebaren. Zo gebruiken de rappers het woord *condoom* niet, maar houden het in het raplied *Kinga* in de hand. Seksuele handelingen worden niet altijd benoemd, maar verbeeld bijvoorbeeld door een doek over twee mensen te slaan om

gemeenschap te verbeelden. De genres zijn een mengeling van top-down en bottom-up benaderingen. Nu eens wordt het publiek autoritair toegesproken zoals in de liederen, de *utenzi*-en *shairi*-gedichten met bijvoorbeeld de woorden “wij komen jullie onderwijzen”. In de rapliederen stellen de performers zich op als ervaringsdeskundigen, die goed weten hoe het is vrienden te verliezen aan aids. In de *tamthilia* kunnen mensen zich goed herkennen omdat situatie uit het sociale leven worden afgespeeld.

Concluderend kunnen we zien dat de boodschap in ieder genre dat er gedrag moet veranderen door het unieke van ieder genre veel mensen weet te bereiken en op meerdere wijzen de mening van het publiek vertolkt wordt.

4. Metaforische benamingen voor aids

*Hakuna siri ya watu wawili*¹³⁹

4.1 Introductie

Anajulikana sana kwa majina mengi
De ziekte krijgt vele namen
Mara aitwe Nyambizi mara Mtandao
Soms heet hij *Nyambizi* soms *Mtandao*
Mara aitwe Umeme mara Juliana
Soms wordt hij *Umeme*, soms *Juliana* genoemd
Mara aitwe Silimu mara Jua Kali
Soms wordt hij *Silimu*, soms *Jua Kali* genoemd
Na kumbe jina halisi huitwa Ukimwi.
Maar zijn officiële naam is *Ukimwi*
Lied Mgeni

In het vorige hoofdstuk zijn de teksten van de performancegroep geanalyseerd om een antwoord te formuleren op de researchvraag hoe de opvattingen over aids zijn. Uit de analyse blijkt dat men aids als een ziekte beschouwt die onverwacht van buitenaf komend, kan toeslaan, waar geen bescherming tegen mogelijk is, die iedereen kan treffen en waardoor men dood gaat. De enige manier om verdere verspreiding te voorkomen is om tot gedrag te veranderen en te stoppen met onveilige seks.

In dit hoofdstuk wil ik een antwoord krijgen op de vraag over hoe men over aids denkt door metaforische benamingen over aids te analyseren. Wat kunnen elementen uit de metaforische benamingen ons leren over de opvattingen over de ziekte die de metafoor draagt? In par 4.2 wordt ingegaan op de functie die metaforen kunnen hebben in het algemeen en in het bijzonder in het Swahili taalgebied. Vervolgens wordt het theoretisch kader dat de basis vormt voor de analyses in dit hoofdstuk uiteengezet. De theorieën en de modellen van Fauconnier en Turner (2003) en Hart (2008) dienen als uitgangspunt voor de analyses.

Op het Mwibara Schiereiland zijn sinds langere tijd meerdere metaforische benamingen voor aids in omloop. Tijdens mijn eerste onderzoek voor de Masterthesis in 2006 hoorde ik benamingen als *Ugonjwa*

¹³⁹ Er bestaat geen geheim tussen twee mensen.

wa kisasa (moderne ziekte), *Kamba la Jeshi* (legertas, verwijzend naar herpes zoster als symptoom van aids), *Mtandao* (communicatie, internet, verwijzend naar de snelle verspreiding van aids), *Ngoma* (drum en dans, verwijzend naar het risico van feestvieren en seks) en *Jua Kali* (hete zon, verwijzend naar de zon die de huid uitdroogt zoals aids de huid beschadigt). Deze benamingen hoorde ik niet of nauwelijks meer in de gesprekken met de bewoners of in de teksten van de performancegroep. Ik heb er voor gekozen deze benamingen niet te analyseren, omdat ze nauwelijks nog gebruikt werden. Benamingen die wel terugkeren in de teksten van de performances en in de taal van de bewoners analyseer ik in dit hoofdstuk. Dit zijn de benamingen *Mgeni*, *Nyambizi*, *Juliana*, *Adui/Gaidi/Jambazi* en *Umeme*.

Sontag (1991) beschrijft hoe bij een uitbraak van een nieuwe ziekte die niet goed begrepen wordt, metaforisch denken toegepast wordt. Ze geeft aan hoe dit bij tuberculose, kanker en later aids gebeurde. Men associeerde tuberculose en kanker met passies. De koorts bij tuberculose vergeleek men met een brandend (liefdes)vuur van binnen en kanker zag men als een gevolg van het onderdrukken van emoties. Metaforen kunnen weliswaar helpen om nieuwe huiveringwekkende ervaringen te begrijpen vanuit eerdere ervaringen, maar Sontag bepleit om ziekten te benaderen zonder metaforisch denken. Dit metaforisch denken kan, aldus Sontag, leiden tot stigmatisering, omdat ziekte al van oudsher als een straf voor verkeerd of ongezond gedrag gezien wordt. De consequenties van een positieve hiv-test leidde in de Verenigde Staten in vele gevallen tot ontslag van werk, ook al was dit onwettig en de verleiding werd groot om de uitslag geheim te houden. Deze situatie heb ik, zoals beschreven in hoofdstuk 1, ook aangetroffen op het Mwibara Schiereiland, waar de officiële naam voor aids zelden viel en mensen lange tijd huiverig waren om zich te laten testen uit angst verstoten te worden uit de familie of op het werk ontslagen te worden.

4.2. Metaforen

Metaforen en hun functies

De belangstelling voor metaforen gaat terug naar de Griekse filosoof Aristoteles en in studies naar metaforen wordt regelmatig verwezen naar hem verwezen. Mio en Katz (1996) geven aan dat we bij taalfilosofie en cognitieve psychologie twee benaderingen zien, die we kunnen beschouwen als afgeleide benaderingen van Aristoteles en Plato. De benadering van Aristoteles benadrukt hoe we de externe wereld weergeven met als doel efficiënt en nauwkeurig te zijn en een zo groot mogelijke overeenkomst na te streven tussen de interne en externe wereld. De Platonische benadering betoogt dat ons begrip van de werkelijkheid slechts een flauwe afspiegeling

is van een voortdurende werkelijkheid. De manier waarop we de wereld zien, geeft ons geen indicatie van de werkelijkheid, maar geeft ons inzicht in hoe onze geest de wereld organiseert.

Mio en Katz zijn van mening dat de platonische benadering terug te vinden is bij Lakoff en Johnson. Lakoff en Johnson (1980) hebben baanbrekend werk verricht op het gebied van metaforenonderzoek en introduceren het begrip conceptuele metaforen. Ze beweren dat metaforen niet louter linguïstische uitdrukkingen zijn, mooie uitdrukkingen die vooral in de poëzie voorkomen, maar dat ze alomtegenwoordig zijn in ons dagelijks leven, niet alleen in taal, maar ook in gedachten en handelen. Metaforen structureren hoe we waarnemen, denken en handelen. We zijn ons in het dagelijks leven niet altijd bewust van ons conceptueel systeem en gebruiken het veelal automatisch. Lakoff en Johnson geven aan een manier gevonden te hebben de cognitieve metaforen te identificeren. Een eerdere ervaring helpt ons een andere, minder duidelijk omschreven, ervaring te begrijpen. Ter illustratie geven ze het voorbeeld van de conceptuele metafoor 'argument is strijd'.¹⁴⁰ Veel woorden, die we gebruiken als we spreken over argumenteren worden geconstrueerd door het concept 'strijd'. Uitdrukkingen, woorden die we daarbij gebruiken kunnen zijn: 'onverdedigbaar', 'aanvallen', 'doel', 'vernietigen', 'strategie', 'winnen', 'uitschakelen'. We proberen het argumenteren te begrijpen in termen van het bekende begrip 'strijd'. De term 'mapping' verwijst naar de overdracht van gebied A, de bron, ook wel 'source domain' (SD) genoemd, naar gebied B 'target domain' (TD). 'Strijd' is in dit voorbeeld het source domain en 'argument' het target domain.

De theorie van Lakoff en Johnson heeft geleid tot een waaier van metaforenonderzoek in onder meer de taalkunde, literatuurwetenschappen, psychologie en communicatiewetenschappen.

Huidige studies benadrukken dat bij de metafoor analyses, uitgaande van de cognitieve benadering, het ook van belang is om interdisciplinair samen te werken. Moser (2000) doet onderzoek naar metaforen binnen de psychologie en is van mening dat binnen dit vakgebied vele conceptuele metaforen zoals voorgesteld door Lakoff en Johnson gereproduceerd kunnen worden, maar dat ze tegelijkertijd onvoldoende zijn. Ze pleit voor meer aandacht voor: de sociale en culturele oorsprong van metaforen; voor historisch bepaalde veranderingen in metaforen in de loop van de tijd; voor

¹⁴⁰ In de oorspronkelijke uitgave van 1980 was het voorbeeld 'argument is oorlog'. In de uitgave van 2003 rectificeren ze dit met 'argument is strijd'. Aanleiding was kritiek van lezers dat veel mensen eerder kennis maken met het concept 'argument' dan met het concept 'oorlog'. Strijd daarentegen is een vroegkinderlijke ervaring, die als source domain kan dienen.

context gevoelige metaforen en ze bepleit een combinatie van kwalitatieve benadering met de kwantitatieve. Om dit te bereiken ziet ze graag een samenwerking met andere disciplines zoals de cognitieve wetenschap, taal filosofie, cognitieve antropologie en computerwetenschappen. Wodak (2006) is van mening dat linguïstische en sociologische benaderingen gecombineerd moeten worden om de complexe onderlinge relaties tussen discourse en samenleving goed te analyseren. Ze betoogt dat vele onderzoekers binnen de CDA cognitieve benaderingen verwerpen en zich voornamelijk concentreren op de context waarin de discourse plaats vindt. Wodak bepleit een integratie van sociaal-cognitieve theorieën in de CDA-benadering. In haar onderzoek focust ze zich onder meer op vooroordelen, racisme en antisemitisme. Ze ziet dat als geloofsopvattingen cognitief en emotioneel diep geworteld zijn en ook nog historische wortels hebben dat dan een verandering van frames, denkkaders, moeilijk is. Als voorbeeld geeft ze hoe bij antisemitisme, maar hetzelfde geldt voor seksisme, homofobie en racisme, stereotypieën en vooroordelen versterkt kunnen worden door onder andere metaforen, analogieën, insinuaties en verhalen (Wodak, 2006:185).

De theorieën over de functies van metaforen zijn divers, leggen verschillende accenten en lijken soms zelfs tegenstrijdig (Vierke, 2012:278). Katz (1996: 5) geeft een achttal redenen waarom we metaforen gebruiken.

- Metaforen zijn een onderdeel van ons lexicon en weerspiegelen ons conceptueel systeem (Lakoff & Johnson, 1980).
- Metaforen zijn een middel om een concept op een mooie manier uit te drukken. Zij zijn primair stilistisch (gebaseerd op Aristoteles)
- Metaforen kunnen gebruikt worden om concepten beter te onthouden, omdat de gebruiker gedwongen is het onderwerp uit te werken en daardoor het onthouden stimuleert (Whitney, Budd, Mio, 1996).
- Metaforen kunnen gebruikt worden om een band te creëren tussen de spreker/auteur en de luisteraar/lezer. Aangenomen wordt dat beide partijen over dezelfde kennis beschikken (Gibbs, 1987, 1996).
- Metaforen zijn compact en kunnen op een efficiënte manier de beoogde boodschap overbrengen (Orthony, 1975).
- Metaforen zijn levendig en kunnen de ambiguïteit verminderen¹⁴¹ en de kans vergroten dat de bedoeling van de boodschap begrepen wordt (Orthony, 1975)
- Metaforen zijn boodschappen die zodanig gebracht worden dat verschillen verduisterd worden; een manier om op een overtuigende wijze een leugen te brengen.

¹⁴¹ Metaforen kunnen ook de ambiguïteit vergroten (Vierke, 2012).

- De functie van de metafoor is om een concept te verhelderen of op een zodanige manier uit te leggen zoals het in letterlijke taal niet begrepen kan worden (Orthony, 1975).

Durieux (2014:15) vult aan dat politieke, sociale en culturele metaforen niet alleen een interpretatieve functie hebben, maar dat ze ook een specifieke betekenisvolle benadering ‘beloven’ voor een bepaalde situatie. Succesvolle metaforen, zo betoogt Durieux, suggereren hoe men er mee om kan gaan; ze suggereren een ‘oplossing’.

Ik zal na de metaforische benamingen geanalyseerd te hebben nagaan welke van de hierboven beschreven functies van toepassing zijn op de geanalyseerde benamingen. Voordat ik nader inga op de analyse van de metaforische benamingen en de gebruikte onderzoeksmethode, wil ik stilstaan bij het gebruik van metaforen in Swahili taalgebruik en in de aidsdiscourse in Tanzania.

Het gebruik van metaforen in het Swahili en metaforen over aids

Metaforen worden frequent gebruikt in het Swahili en zijn een essentieel onderdeel van poëzie in Swahili. Poëzie is in Swahilitaalgebruik geen elitaire aangelegenheid, het lezen van Swahili poëzie en het luisteren naar gezongen poëzie op radio en televisie is een bezigheid die vele Tanzanianen dagelijks beoefenen (Kezilahabi, 2008: 191).

Kenmerkend voor metaforen is de ambiguïteit, de meerduidige betekenissen. Kezilahabi (2008: 194) betoogt dat Swahili poëzie gekenmerkt wordt door versluiering: de gewoonte om een deel van de boodschap weg te laten en het gehoor in het gebied van het niet-gezegde te laten zwemmen. Vierke (2012: 278) stelt de vraag aan de orde of de metafoor een onthullend, conceptueel mechanisme heeft of een verhullend poëtisch patroon heeft. Ze komt tot de conclusie dat de poëtische metafoor door zijn ambiguïteit geschikt is om te communiceren over onderwerpen als politiek, erotiek en religie. Juist door het verhullende, gesluierde karakter wordt de verbeelding van de ontvanger geprikkeld en wakker geschud (2012:285). De dubbele gelaagdheid maakt het mogelijk om onderwerpen te bespreken die sociaal gevoelig zijn zoals politiek en seksualiteit (Vierke, 2012:285; Kezilahabi, 2008:191; Graebner, 1995: 268).

Zoals besproken in het vorige hoofdstuk is er om de verborgen boodschappen te ontrafelen in de tekst van muziek als *Bongo Flava*, verstand, *bongo*, nodig.

De meeste onderzoekers naar het gebruik van metaforische uitdrukkingen met betrekking tot aids gaan uit van het gedachtengoed van Lakoff & Johnson (1980). Als ‘Source Domain’ voor metaforen voor aids worden onderwerpen als ‘reizen’, ‘ongeluk’, ‘dieren’ en ‘gevaar’ gebruikt.

De reismetafoor met elementen als reizen, pad, bestemming, ticket, verkeersregels en ongeluk wordt door een aantal auteurs beschreven. Nyakoe (2014) beschrijft de conceptualisatie van hivbesmetting als een verkeersongeluk, veroorzaakt door het niet houden aan de regels van het verkeer. Deze vergelijking vinden we ook terug bij Dilger (2000, 2003) en Kobia (2008). Dilger (2000) beschrijft hoe het risico van seks vergeleken wordt met een verkeersongeluk, waarbij sommige passagiers verwond raken en anderen hun weg kunnen vervolgen. Metaforische uitdrukkingen ontleend aan de voetbalwereld worden beschreven door Mutembei (2002). Deze laatste noemt de metafoor *Redi Kadi*, rode kaart. Het overtreden van de regels kan uitschakeling ten gevolge hebben. De dierenmetafoor voor aids wordt frequent gebruikt. Achieng’Lilian (2017) analyseert metaforen, gebruikt in posters over aids wereldwijd en beschrijft hoe aids vergeleken wordt met een slang, haai, een verslindend monster en zwarte wolf. Mutembei e.a. (2002) beschrijft de metafoor van een wat kleiner doch bedreigend diertje, *akauka*, een klein insect dat een bedreiging was voor de bananencultuur. Het gebruik van metaforische uitdrukkingen kan context gebonden zijn. Op het Mwibara Schiereiland worden geen bananen verbouwd zoals in Kagera, het onderzoeksgebied van Mutembei. In de teksten van de performance, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk, worden dierenmetaforen gebruikt bij de vergelijking met de werkwijze van aids. Mensen worden door aids gedood zoals sprinkhanen vernietigd worden,¹⁴² aids valt mensen aan zoals een leeuw een hert aanvalt,¹⁴³ zieken worden verpletterd als kippenluis¹⁴⁴ en zoals een hagedis die tussen de deur verpletterd wordt.¹⁴⁵ In deze metaforen is er een mix van dieren als slachtoffer en als dader. Dieren die in het dagelijks leven van de bewoners van Mwibara Schiereiland een rol spelen. ‘Gevaar’ komt op diverse manieren terug in de metaforische benamingen. De metafoor van de elektriciteit, *umeme*, is wijdverbreid. Mutembei (2001, 2002:64) constateert dat deze metafoor gebruikt wordt in het Kagera gebied en Kobia (2008) constateert dat deze metafoor in west Kenia in verschillende talen terugkomt. Ook in de teksten van de performance wordt deze benaming gebruikt. Het gevaar van een blootliggende elektriciteitsdraad is dat wanneer je erop stapt groot en dat als je in leven blijft, je brandwonden kunt oplopen. Wonden die vergelijkbaar zijn met de huidbeschadiging die door aids veroorzaakt worden. Metaforen met ‘oorlog’ als Source Domain komen vanaf 1990 voor in Tanzania (Mutembei, 2002). In Kagera gebied worden de

¹⁴² Appendix 6 rap 4, vers 3.

¹⁴³ Appendix 6, rap 3, vers 3.

¹⁴⁴ Appendix 6, rap 10, vers 1.

¹⁴⁵ Appendix 6, rap 9, vers 2.

metaforen *scudi*, skud raket, en *Gadafi* gebruikt. In de teksten van de performance van KIUKAKI worden metaforen als ‘terrorist’, ‘vijand’ gebruikt en later in dit hoofdstuk zal ik deze metaforen analyseren.

Hoe metaforische elementen uit het Source Domain verwijzen naar een Target Domain beschrijft Mutenbei (2002:7,8). Zo kunnen metaforische benamingen verwijzen naar opvattingen over symptomen van de ziekte, kunnen een waarschuwing bevatten of een boodschap over preventie inhouden. Elementen uit de Source Domain, die naar de Target Domain verwijzen, maken duidelijk welke opvattingen over de ziekte in de metaforische benamingen besloten liggen. Mutenbei beschrijft hoe na de uitbraak van de epidemie in het Kagera district men niet goed begreep wat de oorzaak van de ziekte was. In die tijd werd de metaforische benaming *Juliana* gebruikt. *Juliana* was een kledingmerk dat op het label in kleding stond die vanuit Uganda ingevoerd werd. Men geloofde dat mensen die betrokken waren bij de illegale handel degenen met wie ze handeldreven bedrogen hadden en hen hadden vervloekt. In die tijd, midden jaren tachtig, werd ook de benaming *Silimu* gebruikt. *Silimu* (Engels *slim*) heeft als Source Domain ‘gewichtsverlies’ en als Target Domain aids, waarvan men begreep dat gewichtsverlies een symptoom van de ziekte was.

Theoretisch kader voor de analyse van de metafoor

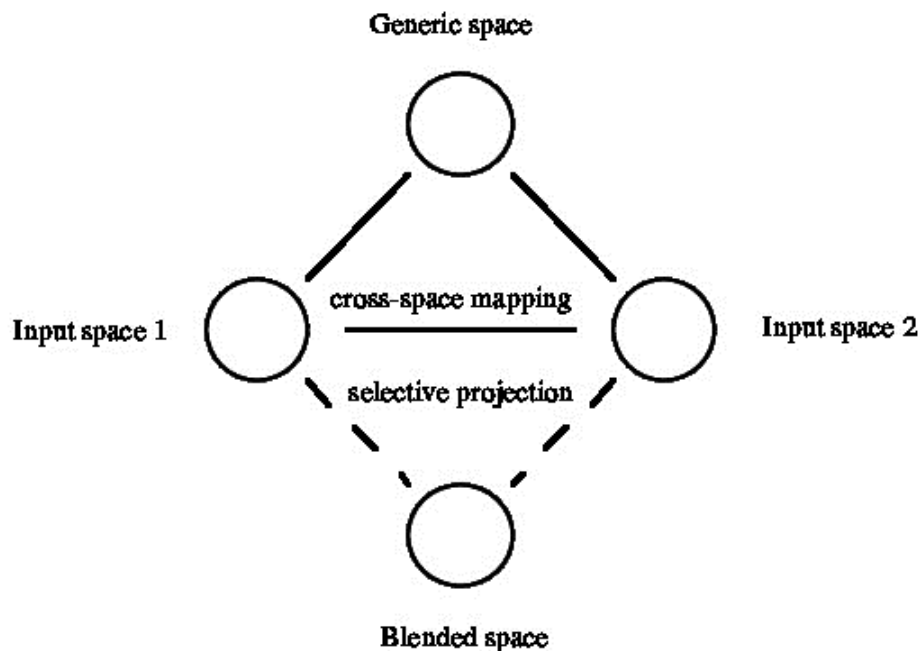
Het doel van de analyse van de metaforische benamingen voor aids is te achterhalen:

- Welke beelden, waarnemingen en houdingen over de ziekte in de metafoor besloten liggen.
- Welke verborgen betekenissen - dat wat Moser (2000) *tacit knowledge* noemt- in de metaforische benamingen zijn.
- Welke rol de sociale situatie speelt.
- Wat de motivatie van de gebruikers van de metaforische benamingen is.
- Hoe de metaforen mogelijk de bevolking beïnvloeden.
- Hoe veelvuldig de metaforische benamingen gebruikt worden
- Hoe het gebruik van metaforische benamingen verandert in de loop van de tijd.

Fauconnier en Turner startten de *Conceptual Blending* theorie in 1993 en sindsdien wordt de theorie veel toegepast. Ik zal bij de analyse van de metaforische benamingen voor aids de *Conceptual Blending* Theorie toepassen van Fauconnier en Turner (2003) en Hart (2008). Zij werken het theoretisch kader van de *Conceptual Metaphor Theory* (CMT) van Lakoff & Johnson verder uit in de *Conceptual Blending Theory* (BT). Beide benaderingen vertonen overeenkomsten en verschillen, volgens Hart. De

overeenkomst is dat de twee theorieën de metafoor meer beschouwen als een conceptueel dan als een linguïstisch fenomeen. Het verschil is dat de CMT uitgaat van een relatie tussen twee mentale representaties en de BT van meer representaties uitgaat. Beide benaderingen verschillen op onderdelen als: focus, motivatie en relatie. De CMT focust vooral op de cognitieve dimensies van de metafoor, terwijl de voorgestelde BT zich richt op cognitieve processen in het discourse proces. Juist daarom acht Hart de BT geschikter voor analyse van de metafoor binnen de Critical Discourse Analysis. Wat betreft motivatie ziet hij dat de CMT geen ruimte laat voor de bedoeling van de spreker. Deze theorie gaat ervan uit dat de conceptuele structuur zijn basis vindt in ervaringen en volgens een vast patroon verloopt. De CDA en BT willen juist onderzoeken hoe sprekers de metaforen kiezen om bepaalde communicatieve doelen zoals overtuiging te bereiken. De BT biedt een cognitieve pragmatische benadering voor de metafoor volgens Hart. Wat betreft de relatie tussen de linguïstische en conceptuele representatie is voor de CMT de oorsprong van de metafoor een conceptuele structuur. De visie van Critical Discourse Analysis daarentegen is dat de linguïstische representatie in de discourse de conceptuele representatie kan beïnvloeden. De CDA heeft behoefte aan een theorie waarin de metafoor de wortels heeft in de discourse. In de *Conceptual Blending Theory* heeft de metafoor zijn oorsprong in de discourse en wordt vervolgens ingebed op conceptueel niveau.

Voor de analyse van metaforen bestaat geen vastomlijnde methode (Todd en Harrison, 2008). Ik kies voor de benadering van Hart, omdat ik niet alleen wil weten welke percepties de metaforische benamingen weerspiegelen, maar ook omdat mijn focus ligt op een sociaal fenomeen en ik graag wil weten wat de motivatie van de gebruikers van de metafoor is en wat de relatie is tussen de linguïstische presentatie en de conceptuele. Fauconnier en Turner behandelen de relaties tussen linguïstische vormen en patronen van constructie van betekenisgeving door conceptuele integratie en samenpersing. Wat ze hier mee bedoelen zal ik uitwerken door hun model en het voorbeeld dat ze daarbij geven te beschrijven (2003: 58, 59). Zij introduceren het model met vier ruimten en ik zal zo veel mogelijk de Engelse termen blijven gebruiken zoals ze dat zelf doen.

Schema 4.1 Het vier-ruimte model van Fauconnier en Turner (2003)

Het model bestaat uit vier met elkaar verbonden mentale ruimten, weergegeven door vier cirkels: twee *Input mental spaces*: *Input space 1* en *Input space 2*, een *Generic space* en een *Blended space*. Twee verschillende gebeurtenissen corresponderen met elkaar, weergegeven in *Input space 1* en *Input space 2*. Zij geven het voorbeeld van een boot race, waarbij men met een catamaran in 1993 sneller wil varen dan een klipper die dezelfde route voer in 1853 van San Francisco naar Boston. *Input 1* is de ene gebeurtenis: de reis van de catamaran en *Input 2* is de andere gebeurtenis: de reis van de klipper. De twee *Input* ruimten bevatten elementen en dit kunnen entiteiten, objecten, acties en processen zijn. De elementen in de ene *Input space* kunnen overeenkomen met elementen van de andere *Input space*, de *counterpart elements*, de gelijkwaardige elementen en de lijn tussen deze elementen vinden we in de *cross-space mapping*, zoals de reis, het vertrek en aankomst, reistijd en boot. De twee gebeurtenissen hebben een schematisch frame van zeilen van San Francisco naar Boston en dit verbindt de twee in de *generic space*. In de *generic space* bevinden zich abstracte structuren die te maken hebben met de gelijkwaardige elementen in *Input 1* en *2*. Bij *blending* worden counterpart elementen uit *Input 1* en *Input 2* geprojecteerd in de vierde mentale ruimte de *blended space* in een enkel element. De nieuwe gevormde elementen in de *blended space* vormen dan een nieuwe

structuur de *emergent structure*. Niet alle elementen uit Input 1 en Input 2 hoeven geprojecteerd te worden in de *blended space* en het nieuwe element dat ontstaat in deze ruimte kan anders zijn dan de elementen uit de beide Input spaces. Elementen uit Input 1 en Input 2 activeren conceptuele frames waartoe zij behoren en relevante structuren kunnen meegenomen worden bij de vermenging. De projectie is een selectieve projectie: dat wil zeggen dat de spreker kan kiezen uit bepaalde structuren om een bepaalde waargenomen werkelijkheid te promoten (Hart 2008: 97). Deze projectie en vermenging is niet altijd bewust. De vermenging heeft een neurobiologische basis: mental spaces worden opgebouwd, met elkaar verbonden en vermengd in het werkgeheugen door structuren die in de lange termijn geheugen opgeslagen zijn met andere woorden eerdere gebeurtenissen en herinneringen zijn opgeslagen in ons brein, zoals Lakoff en Johnson uitleggen (1980/afterword 2003:257). We doen dit alles om de wereld om ons heen beter te begrijpen.

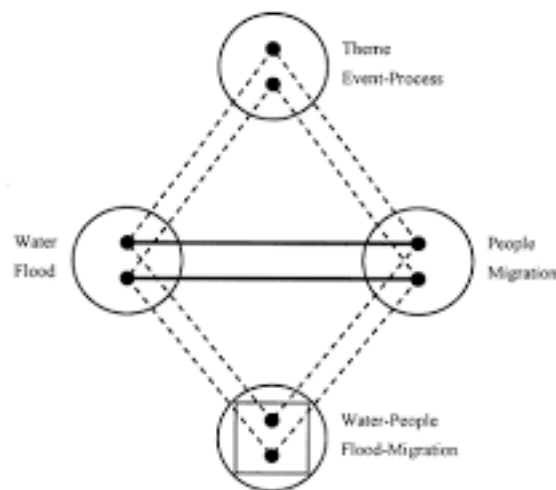
Hart (2008) wijst op het CDA-standpunt dat discourse gezien wordt als linguïstische representaties, die zo geformuleerd worden dat er bepaalde doelen bereikt worden. De referentiële en evaluatieve strategieën worden volgens Hart vaak toegepast in racistische discourse. Referentiële strategieën worden in een bepaald scenario gebruikt om actoren (participanten) te representeren of construeren. Dit houdt in dat er een ‘in-group’ en een ‘out-group’ geconstrueerd en gepolariseerd wordt (Hart 2008,99). Met andere woorden betekent dit dat door deze strategie verwezen wordt naar een ‘wij’ en ‘zij’. Hart vervolgt dat linguïstisch deze strategie bereikt wordt door categorisatie bijvoorbeeld in de vorm van ethnoniemen en toponiemen als categorisatie van volken en plaatsen. Ook een metafoor kan dit bereiken, aldus Hart. Als er een referentiële strategie is dan kan een negatieve representatie van de ‘out-group’ plaatsvinden. Oftewel: de ander of de andere groep wordt negatief afgeschilderd. Hart verwijst weer naar Wodak & Sedlak (2008:233). Evaluatieve strategieën kunnen verscheidene argumenten bevatten, als *topoi*¹⁴⁶ van gevaar, aantal en verplaatsing. De metafoor kan ook als een standaard argument dienen in een evaluatieve strategie (Hart, 2008: 99, 100).

Aan de hand van het volgende voorbeeld licht Hart (2008: 100) de analyse van de metafoor volgens BT toe. Als voorbeeld geeft hij zinnen uit een Engelse tekst waarin immigratie metaforisch vergeleken wordt met een bedreiging en de zinnen zodanig geconstrueerd worden dat door een metonymie immigratie en terrorisme aan elkaar verbonden worden. Deze constructie is, aldus Hart, een topos van gevaar. In een andere paragraaf

¹⁴⁶ *Topos* (uit Grieks, meervoud *topoi*) betekent oorspronkelijk plaats. Het wordt als stijlfiguur gebruikt om een argument op te bouwen.

wordt de beweging van mensen metaforisch gepresenteerd als een vloed van asielzoekers. Deze metafoor realiseert een evaluatieve strategie met de topos van gevaar. Het woord 'vloed' kan beschouwd worden als een topos van aantal en betekent grote hoeveelheden water. Het metaforisch netwerk geeft Hart weer in het volgende schema.

Fig. 5-1. Conceptual blending network for "flood of asylum seekers"

Schema 4.2 Conceptual Blending, Hart, 2008

Aangezet door 'vloed' en 'asielzoekers' worden twee mentale ruimten geconstrueerd in het conceptuele integratie netwerk. In de *emergent structure* komen dan de equivalente elementen uit *Input 1* en *Input 2* samen en worden door compositie vermengd. Door dit mengproces wordt immigratie van mensen geconceptualiseerd als een vloed van water, waarbij 'vloed' als een gebeurtenis en 'immigratie' als een proces gezien wordt. Deze relatie wordt weergegeven in de *generic structure*. In de *blending space* wordt de immigratie geconceptualiseerd als een gebeurtenis die verder gaat als een gebeurtenis-proces. Deze opvatting als een doorgaande 'vloed van asielzoekers' rechtvaardigt de implementatie van een politiek die de immigratie beperkt om de 'vloed' te stoppen. Bovendien wordt de migratie van mensen ook als een enkele beweging geconceptualiseerd, hetgeen weer de benauwde positie van individuele migranten maskeert. Dit proces laat Hart zien in een diagram waarbij het begrip 'container' vergeleken wordt met 'Engeland', 'water' met 'mensen' en 'vloed' met 'migratie' (Hart 2008:17). Hart werkt dit mengproces nog verder uit door andere tekstfragmenten te analyseren. Hij benadrukt nog eens dat de CMT deze

mengprocessen niet aan het licht brengt en de BT om deze reden uitstekend past in de sociocognitieve benadering van CDA.

Ik ben het eens met Hart dat de BT meer aansluit bij de theorie van de Critical Discourse Analysis, juist omdat processen in de sociale discourse beter herkenbaar worden en verduidelijken welke keuzen de sprekers maken om de discourse te beïnvloeden. Bij de analyse van de metaforische benamingen zal ik de analysemethode zoals Hart (2008) die voorstelt, toepassen. In deze analyse komen de elementen die in *Input 1* staan overeen met de Source Domaine uit de theorie van Lakoff & Johnson en de elementen uit *Input 2* met de Target Domaine.¹⁴⁷ Ik zie het als een voordeel van de BT-Methode dat inzichtelijk wordt gemaakt welke elementen beide ruimten gemeenschappelijk hebben. Bovendien komen door deze methode verborgen betekenissen gemakkelijker aan het licht, zoals we bij de analyse van de metafoor *Nyambizi* zullen zien. Ook zien we op deze manier veranderingen in sociale processen zoals bij de analyse van de metafoor *Nyambizi* zal blijken.

In dit hoofdstuk analyseer ik de metaforische benamingen voor aids die in de teksten van de performance gebruikt worden en door de bewoners uit de omgeving van Kibara. De benamingen zijn: *Mgeni*, *Juliana*, *Nyambizi*, *Umeme* en *Adui/Jambazi/Gaidi*.

Benamingen die in 2006 van mijn onderzoek voor de Master Thesis gangbaar waren zoals *Silimu* (magerte), *Kamba la Jeshi* (legertas), *Ugonjwa wa kisasa* (moderne ziekte), *Jua Kali* (hete zon), *Mtandao* (communicatie, internet), *Ngoma* (drum, dans) analyseer ik niet, omdat ze ten tijde van dit onderzoek niet of nauwelijks gebruikt werden.

Bovendien zijn de meeste van de bovenstaande benamingen veeleer een metonymie dan een metafoor. *Silimu* verwijst naar het symptoom van aids van afvallen; *Kamba la Jeshi* verwijst naar een symptoom van aids de gordelroos, herpes zoster en *Jua Kali* verwijst eveneens naar een symptoom van aids, de uitgedroogde huid zoals ook de zon de huid kan uitdrogen. Mutembei noemt bovenstaande benamingen wel metaforische benamingen. Dit kan te maken hebben met het feit dat in de Haya cultuur geen groot onderscheid gemaakt wordt tussen metonymie en metafoor (2001:81). Mutembei noemt de benamingen, ook als het metonymieën zijn, later metaforische benamingen (2002:7).

¹⁴⁷ Ik neem de termen Source Domain en Target Domain hier over.

4.3 De metaforische benaming Mgeni

*Mgeni ni kuku mweupe*¹⁴⁸

De metaforische benaming voor aids *Mgeni* wordt in de liederen van de performance groep KIUKAKI gebruikt in navolging van een vergelijkbaar landelijk lied over aids. Het lied is vertrouwd bij het publiek doordat het herhaaldelijk uitgevoerd wordt door de groep KIUKAKI. Juist vanwege de grote bekendheid van deze metaforische benaming wil ik deze metafoor analyseren.

Hier volgt de tekst van het lied van de performance groep met mijn vertaling.

Ukimwi-Mgeni

1. *Mgeni kesha ingia majumbani*

De gast –let op– komt ons huis binnen

huyu mgeni anatushangaza

Deze gast verbaast ons

Umbo la huyu mgeni linatushangaza

Het uiterlijk van deze gast roept bij ons verbazing op

Halina sura kamili tena linatisha

Hij¹⁴⁹ heeft geen duidelijk uiterlijk en jaagt ons schrik aan

Tabia yake mgeni haina mwingine

Niemand heeft een karakter zoals deze gast

Matendo yake mgeni yanatuchanganya

De handelingen van deze gast brengen ons in verwarring

2. *Mgeni kwetu kafika kafika ndani.*

De gast komt bij ons binnen

Kaenda hadi kuketi chumbani kwa baba

Hij neemt plaats in de kamer van de man

Kazi anayoifanya chumbani kwa baba

Hij gaat te werk in de kamer van het echtpaar

Baba na mama chumbani hawaelewani

Ze begrijpen niet wat er gebeurt

¹⁴⁸ Vertaling: de vreemdeling is een witte kip. Dit spreekwoord betekent dat een vreemdeling meteen herkend wordt als zodanig. Dit spreekwoord wordt gebruikt om te waarschuwen dat men als vreemdeling niet iets schaamtevol moet doen, het zal iedereen opvallen (Wamitila, 2001).

¹⁴⁹ De derde persoon enkelvoud in Swahili maakt geen onderscheid tussen de mannelijke en vrouwelijke persoonsvorm. De gast kan in principe man of vrouw zijn. Ik zal vanwege de leesbaarheid ‘hij’ gebruiken bij de verwijzing naar de gast.

Ameumwaga upupu hadi kwa jirani

De gast strooit prikkelende planten¹⁵⁰ in het rond tot bij de buren

Baba na mama chumbani hujikuna sana

De man en vrouw krabben zich de hele tijd heel erg

3.Mgeni maarufu ana sifa zote

De bekende gast heeft alle reputaties

Ameshavuta mizizi kumng'oa kazi

Hij heeft zijn werk al glans gegeven

Mgeni anadanganya watu kwa asali

De gast bedriegt de mensen met honing

Utamu watupumbaza sumu tunalamba

De zoetigheid bedwelmt ons, we likken aan het gif

Matokeo ya utamu huo ni majuto

Van deze lekkernij krijg je spijt

Kila anayeonja ni kiyama chake

Ieder die er van proeft, tekent zijn doodsvonnis

4.Mgeni siyo mwingine ni adui yetu

De gast is als geen ander onze vijand

Anajulikana sana kwa majina mengi

Hij staat bekend onder vele namen

Mara aitwe nyambizi mara mtandao

Soms wordt hij *Nyambizi* genoemd, soms *Mtandao*

Mara aitwe umeme mara juliana

Soms wordt hij *Umeme*, soms *Juliana* genoemd

Mara aitwe silimu mara jua kali

Soms wordt hij *Silimu* genoemd, soms *Jua Kali*

Na kumbe jina halisi huitwa Ukimwi

Maar tot onze verassing is zijn officiële naam is *Ukimwi*

5.Kama kweli ni UKIMWI na tujihadhari

Als er echt aids is en wij voorzichtig willen zijn

Tuchukue tahadhari kabla ya shari

Laten we ons dan beschermen tegen het kwaad

Gonjwa hili ni hatari kwa maisha yetu

Deze ziekte is een gevaar voor ons leven

Linauwa kila n'ka na jinsia zote

Hij doodt leiders en alle levende wezens

¹⁵⁰ Latijnse naam is *Mucuna pruriens*, in Engels 'velvet bean'. Een groente, die voorkomt in Afrika en Azië. De peulen zijn met fijne haartjes bekleed en kunnen hevige huidirritaties geven.

Linauwa viongozi ngazi mbalimbali

Hij doodt leiders van alle rangen en standen

Watajiri, maskini pia wanafyeka

Ook veegt hij rijke en arme mensen weg.

6. *Ukimwi twaueneza wenyewe jamani*

Aids verspreiden we zelf, mensen,

Kwa kuendekeza ngono zisizo salama

Door toe te geven aan onveilige seks

Twajimali wenyewe kwa kupuuzia

We verspreiden het zelf door onoplettendheid

Chomolea zatuponza twanunua kifo

Prostitutie brengt ons in gevaar; we kopen de dood

Tunajifariji sana kwa lugha potofu

Wij houden ons erg voor de gek door bedrieglijke taal

Eti wengine husema kufa ni kulala

Wel, sommigen zeggen dat doodgaan hetzelfde is als slapen.

7. *Dunia imesalenda kwa gonjwa Ukimwi*

De wereld is al getroffen door de ziekte aids

Kama tusipogutuka twafa tikitiki

Als we niet veranderen sterven we volledig uit

Madaktari mwbingwa na wasoni wengi

Artsen, experts en vele geleerden

Watishaweka sahihi tiba kuikosa

Hebben al beweerd dat er geen behandeling is

Kilichobaki ni mimi na wewe mwenzangu

Wat dan nog rest voor mij en voor jou, beste mensen,

Tufunge kisha funguo tuzitupe mbali

Is dat we de boel op slot doen en de sleutel ver weg werpen¹⁵¹

8. *Shida haina adabu na tujitambue*

Problemen vertonen geen goed gedrag en laten

Leo kwako, kesho kwangu itanifikia

We beseffen: vandaag ben jij aan de beurt, morgen ik¹⁵²

Kwa wale waliokwisha mezwa na nyambizi

En wat betreft zij die al opgeslokt zijn door de *nyambizi*

¹⁵¹ Tijdens de performance maken de zangers bij deze zin gebaren, waarbij ze doen alsof ze hun geslachtsdeel op slot doen en de sleutel wegwerpen.

¹⁵² Een Swahili gezegde dat ons er aan herinnert dat verdriet of vreugde iemand vandaag ten deel kan vallen en ons morgen zelf kan overkomen, waarbij we dan de ander nodig hebben (Wamitila, 2001).

Tusijewanyanyapaa na kuwanyanyasa

Laten we niet vol afkeer van hen terugdeinzen en het hen niet moeilijk maken

Tuyathamini mawazo ya waathirika

Laten we denken aan degenen die besmet zijn

Tushirikiane nao kwa kila namna

Laten we op alle mogelijke wijzen met hen omgaan

Tuwape huduma bora zinazowafaa

Laten we hen de goede zorg geven die ze nodig hebben

Tuwalee kwa upendo bila kubagua

Laten we hen met liefde groot brengen zonder te discrimineren

Usipambane na Ukimwi ni hatari

Kom niet in conflict met het gevaar aids

Silaha weka chini jisalimishe

Leg de wapens neer, geef je over

Silaha za adhui zina angamiza

De wapens van de vijand zijn vernietigend

Acha kumchokoza atakuwa

Hou op om hem te prikkelen, hij zal je doden

Ogopa kukutana na adui wako

Wees bevreesd jouw vijand te ontmoeten.

Het woord *Mgeni*

Het woord *Mgeni* betekent in Standaard Swahili zowel ‘gast, bezoeker’, als ‘vreemdeling’ (TUKI, 2001). Het woord ‘vreemdeling’ wordt voor zowel landgenoten als buitenlanders gebruikt. Het heeft geen expliciet negatieve of positieve connotatie. Als bijvoeglijk naamwoord betekent *geni* dat iets vreemd, ongebruikelijk is. Om te contextualiseren hoe de metafoor ‘gast’ werkt in dit lied, moeten we in ogenschouw nemen wat gastvrijheid in Tanzania betekent.

De gastvrijheid in Tanzania kent een lange historische traditie (Fourshey, 2012). De uitnodiging *Karibu Mgeni*, welkom gast, is bij een bezoek aan het land frequent te horen. Telkens als ik door Kibara of de omgeving ervan wandel, word ik bij het passeren van een huis uitgenodigd met de woorden *Karibu nyumbani*, welkom bij ons thuis. Een bezoeker kondigt zich bij het betreden van het erf aan met het woord *hodi* dat de betekenis heeft van ‘volk’ of ‘is iemand daar?’ De gastheer of gastvrouw antwoordt vaak, zonder te weten wie die gast is of wat hij komt doen, met *karibu* ‘welkom’. Het is in Tanzania gebruikelijk om een gast uit te nodigen binnen te komen, ook als deze onverwacht of op een ongelegen moment langs komt. Uitgenodigde bezoekers worden doorgaans gastvrij ontvangen

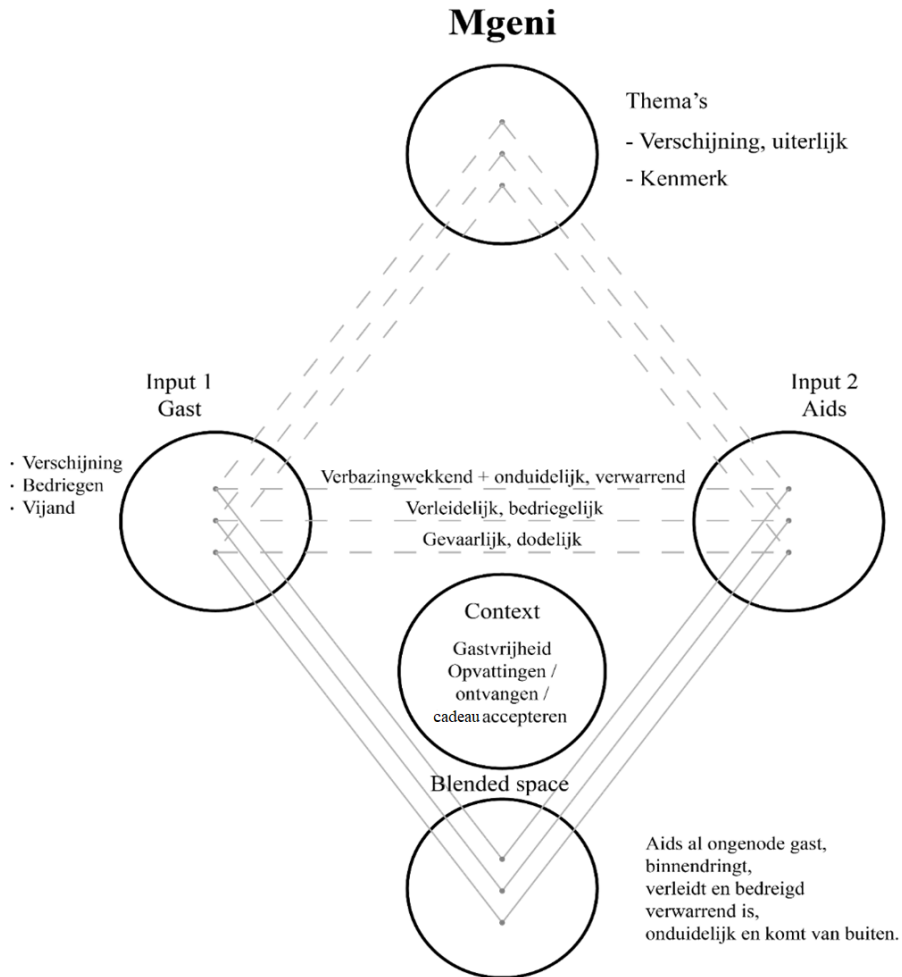
en vaak van een maaltijd voorzien. Gasten komen zelden met lege handen en brengen een cadeautje mee. Dit kan van alles zijn, maar vaak zijn het etenswaren, zelfgemaakt of van het land. Bij binnenkomst neemt een van de huisgenoten het cadeau in ontvangst dat bedekt is met een doek of papier. Het wordt niet uitgepakt in het bijzijn van de schenker en over de inhoud van het cadeau wordt niet gesproken.

De metaforische benaming *Mgeni*

In de eerste drie verzen van het lied *Mgeni* wordt niet openlijk gesproken over aids. Alle drie verzen openen met het woord *Mgeni*. Deze metafoor staat in de eerste drie verzen van het lied centraal. De gast wordt beschreven en ook al weten we nog niet zeker wie hij is, we krijgen wel al een beeld van hem. Pas in vers vier wordt onthuld wie deze gast is. Zijn ware naam, zijn identiteit, wordt onthuld: *Ukimwi*, het officiële Swahili woord voor ‘aids’.

Hoe wordt de gast gekarakteriseerd, welke eigenschappen en kenmerken worden hem toegeschreven?

De BT-analyse volgend plaats ik in de Generic Space het thema gastvrijheid en de gebeurtenis-proces; Input 1 is ‘de gast’ (*Mgeni*); Input 2 is ‘de ziekte aids’ en in de Blended Space komen de vergelijkingen tussen de vreemdeling en aids bij elkaar, hetgeen de opvattingen over aids duidelijk maakt. Ik zal dit nader toelichten en weergeven in diagram 4.3

Afbeelding 4. 3 Diagram Conceptual Blending metafoor Mgeni

In de Generic Space bevinden zich het thema gastvrijheid, zoals die in Tanzania gangbaar is en de gebeurtenis-proces. Met gebeurtenis wordt het ontstaan aids bedoeld en het proces is de epidemie die maar voortduurt.

Aids wordt *mgeni*, gast, vreemdeling genoemd en de ziekte wordt vergeleken met een gast, die binnenkomt en die we niet goed begrijpen. In Input 1 plaats ik 'gast'. Een aspect van de gast, zijn verschijningsvorm, wordt vergeleken met aids. Met deze gast is iets aan de hand: hij ziet er vreemd uit, we herkennen zijn gelaatstreken niet goed en we weten niet goed wat hij wil en hoe zijn karakter is. Het woord *kesha* dat 'let op' betekent versterkt dat. Het lijkt ook niet om een uitgenodigde gast te gaan.

Nergens staat dat de gast zich aankondigt of welkom wordt geheten. De goede gebruiken maken het noodzakelijk die gast binnen te laten en al loopt hij door tot in de slaapkamer dan nog zou het onbeleefd zijn daar iets over te zeggen. Omdat een volk vaak geconceptualiseerd wordt als een huis (Chilton, 1994), kunnen we deze zin opvatten als de ziekte aids die het land binnenkomt. De gast beperkt zich niet tot één plek, maar gaat ook bij de burens verwarring strooien. Een verwijzing dat aids zich ver verspreidt en zich niet aan grenzen houdt. De verbindingslijn tussen de verschijningsvorm van de gast en de ziekte aids bevat gelijkwaardige elementen als de verbazing die opgeroepen wordt, de onduidelijkheid van zijn uiterlijk en gedrag en de verwarring die opgeroepen wordt. De gast veroorzaakt verwarring door prikkelende planten in de slaapkamer – een verwijzing naar seksualiteit- rond te strooien waardoor niet alleen het zicht belemmerd wordt, maar ook huidirritaties veroorzaakt worden, verwijzend naar symptomen van aids. De echtelieden begrijpen niet wat er gebeurt, waarmee verwezen wordt naar het feit dat men niet begrijpt hoe aids te werk gaat. De andere verbindingslijn tussen gast en ziekte wordt gevormd door het kenmerk dat de gast zich bedrieglijk gedraagt, een onderdeel van de verschijningsvorm. De gast neemt een cadeautje mee, zoals gebruikelijk is, maar deze gift is niet wat het lijkt. In de ogenschijnlijke lekkernij zit geen zoetheid maar gif. De gelijkwaardige elementen op deze verbindingslijn zijn bedrog, verleidelijkheid en dodelijk gevaar. Aids kan men oplopen door te bezwijken voor verleidelijkheid –seks- en dit kan men bekopen met de dood. Het was niet duidelijk vooraf hoe gevaarlijk deze verleidelijkheid is.

De verleidelijkheid van seks wordt in de teksten van de KIUKAKI vaak vergeleken met die van lekkernijen als thee, *chai*, cake *keki*, honing *asali* en snoep *pipi*.¹⁵³ Het consumeren van seks wordt vergeleken met het consumeren van lekker voedsel. In de *ngonjera*-toneelstukken¹⁵⁴ worden de jonge meiden zoete vruchten genoemd, die genuttigd moeten worden. De vergelijking tussen eten en seksualiteit is wijdverspreid. Emanatian (1996) analyseert Chaga metaforen voor seks en lust.¹⁵⁵ De meest uitgewerkte metaforen voor seksuele zaken zijn gebaseerd op de ervaring van eten. De basis correlatie is die tussen eten en de seksuele handeling, waarbij de man de eter en de vrouw het voedsel is (Emanatian, 1996: 203). Muhoro (2007) beschrijft dat het Kikuyu volk in Kenia metaforen in de aidsvoorlichting gebruikt die te maken hebben met plaatselijke gewoonten. De metafoor van

¹⁵³ Tekstfragmenten: Appendix 2, lied 9, reg. 2; *utenzi* Appendix 3 gedicht1, reg. 10; rap Appendix 6, lied 4; reg. 42; rap Appendix 6, lied 5, reg. 28; rap Appendix 6, lied 8, reg. 12.

¹⁵⁴ Tekstfragmenten: *ngonjera* Appendix 5 tekst 2, reg. 21; *ngonjera* Appendix 5, tekst 4, reg. 13.

¹⁵⁵ Chaga wordt gesproken door de bewoners van het Kilimanjaro gebied in Tanzania.

het eten van vlees wordt bij hen gebruikt om naar seksualiteit te verwijzen. De verleiding tot seks door middel van zoetigheid vinden we in de sociale context terug in het reeds beschreven Sugar Daddy verschijnsel.¹⁵⁶ Een derde verbindingslijn tussen gast en aids is de vijand die de gast blijkt te zijn. Er is geen grotere vijand dan deze gast, zo staat er te lezen in lied 1 vers 4. Op deze verbindingslijn bevinden zich gelijkwaardige elementen als gevaarlijk, dodelijk. Eenieder of hij nu rijk, arm, ongeletterd of geleerd is, die van de lekkernij snoept, zal gedood worden.

De gelijkwaardige elementen komen bij elkaar in de Blended space, waarin aids een vijand blijkt te zijn, die zich aandient als een gast, waarvan uiterlijk en gedrag moeilijk te plaatsen zijn. De aantrekkelijke verleiding - seks- is voor ieder die ervoor bezwijkt, dodelijk. De bedreigende gebeurtenis, een ingewikkeld langdurig proces, wordt teruggebracht tot één meervoudig samengesteld verschijnsel. (Hart, 2008: 101). Deze reductie tot één verschijnsel maskeert een aantal zaken zoals de eigen verantwoordelijkheid en de individuele verschillen tussen mensen die te maken krijgen met aids.

Door het gebruik van deze metafoor, de gast, wordt er wat Hart een *referential strategy* noemt, toegepast (2008:99). Aids wordt geconceptualiseerd als een ziekte die van buiten de sociale groep komt. De gast is het subject dat ons, object, iets aandoet. Hier wordt 'de ander' ervan beschuldigd 'ons' iets aan te doen. Dit komt overeen met Sontag (1990: 99), die aangeeft dat bij 'nieuwe' ziekten, zeker als ze epidemieën worden, de bron van infectie als komend van buitenaf wordt gezien. Het zoeken van de oorzaak bij anderen, leidt vaak tot beschuldigen van de ander, hetgeen weer stigmatisatie van de zieken tot gevolg heeft (Sabatier, 1988).

Staat in de eerste drie verzen de metafoor nog centraal, in vers 4 wordt naar een omwenteling toegewerkt. Ook vers vier begint nog met het woord *mgeni*, maar meteen daarna wordt kenbaar gemaakt dat de gast, de vreemdeling, zich van vele namen bedient, alsof het een vermomming betreft.

In de laatste regel van vers 4 staat *Na kumbe jina halisi huitwa Ukimwi*. Het woord *kumbe* is een uitdrukking van verbazing, dat gebruikt wordt als iets het omgekeerde blijkt te zijn van wat men verwachtte. Het woord kan vertaald worden door het eenvoudige 'eh', maar het heeft de connotatie 'tot onze verrassing' (Tuki, 2001). Nadat de metafoor in de eerste drie verzen de spanning heeft opgebouwd, volgt dan de onthulling in vers 4 met de woorden 'en tot onze grote verrassing is zijn wettelijke naam aids'. Dit vers is in meerdere opzichten een omwenteling. Allereerst in het

¹⁵⁶ Zie hoofdstuk 1.2 en hoofdstuk 3.6.

beëindigen van het gebruik van de metaforische benaming. In het vierde vers wordt de metafoor niet alleen onthuld, maar er wordt als het ware ook mee afgerekend. Hij heeft zijn functie vervuld om aan te sluiten bij een maatschappelijk vertrouwde metafoor om een sociaal gevoelig onderwerp te bespreken. De laatste zin van vers vier dat de wettige naam 'aids' is, is een oproep om niet langere verhullend taalgebruik te hanteren. Immers vanaf nu wordt de metafoor in het lied – en ook in de rest van de teksten van de performance- niet meer gebruikt. Vanaf nu heet de ziekte in het lied *Ukimwi* 'aids'.

Functie van de metafoor *Mgeni*

Van de achttal eerdergenoemde redenen van Katz (1996) waarom metaforen gebruikt worden, zijn op de metafoor *Mgeni* een aantal van toepassing. De metafoor weerspiegelt een conceptueel systeem, waarover zo meer. De metafoor, die compact is, kan gebruikt worden om deze concepten beter te onthouden. Bij het beeld van die vreemde gast, zijn een aantal boodschappen beter te onthouden: hij is bedrieglijk, moeilijk te plaatsen en dodelijk. De metafoor wordt gebruikt om een band te creëren tussen de spreker en de lezer. De benaming *Mgeni* werd in de eerste jaren landelijk gebruikt en is daarmee vertrouwd voor het publiek.

De BT-theorie volgend kan de metafoor bekeken worden wat betreft de focus, motivatie en relatie. De focus van de BT gaat uit naar cognitieve processen in het discourse proces. De metafoor sluit aan bij het bekende beeld van de vreemde gast, die gevaarlijk is, van buitenaf komt en bedrieglijk is. Met dit beeld kan er gesproken worden over een sociaal gevoelig onderwerp als aids. De motivatie van de gebruikers is om te waarschuwen voor een aantal zaken van deze gevaarlijke gast en heeft een didactische functie doordat er informatie gegeven wordt over het verloop van de ziekte en symptomen ervan. Wat betreft de relatie, waarbij de linguïstische presentatie in de discourse de conceptuele presentie kan beïnvloeden, zien we deze relatie terug in de informatie die over de gast gegeven wordt. In vers 4 wordt duidelijk gemaakt dat het niet belangrijk is of de ziekte van buiten komt, maar dat die onder de bewoners zelf verspreid wordt. Er wordt voorgesteld om niet langer de metafoor voor de ziekte te gebruiken, maar de officiële naam voor aids te gaan gebruiken. De metafoor *Mgeni* wordt in de hele performance alleen in dit lied gebruikt en komt in de andere teksten niet meer voor. Ook in de sociale discourse vermindert het gebruik van de metafoor *Mgeni* en heb ik deze metafoor in 2010 niet meer horen gebruiken door de inwoners van het Mwibara Schiereiland.

Durieux (2014) geeft aan dat succesvolle metaforen een oplossing suggereren hoe met het onderwerp omgegaan kan worden. De oplossing die

in het lied *Mgeni* gegeven wordt, is deze vijand te vermijden (vers 9). Deze vijand, de ziekte, kan vermeden worden door onveilige seks te vermijden (vers 2), door gedrag te veranderen (vers 8). Er wordt gepleit voor seksuele onthouding met de metafoor ‘de boel op slot te doen’. Deze laatste aanbeveling, ook een metafoor, sluit weliswaar aan op het veel gebruikte ABC-paradigma bij aidscampagnes, maar is een weinig succesvolle en irreële aanbeveling. De oplossing voor mensen die toch besmet zijn, wordt gegeven in het advies deze zieken niet te vermijden maar goed voor hen voor te zorgen.

4.4 De metaforische benaming *Nyambizi*

De metafoor *nyambizi*, die gebruikt wordt in het lied *Mgeni*, wordt in de liederen tweemaal gebruikt (lied 1 en 3), vier keer in raplieders (lied 3, 6, 8, 10) en een maal in een *shairi*-gedicht (nr. 3) gebruikt. Ik analyseer deze metafoor omdat hij niet alleen regelmatig gebruikt wordt, maar ook omdat hij systematisch toegepast wordt vanaf de start tot het einde van de onderzoeksperiode in de performances. Het woord *nyambizi* betekent in Standaard Swahili ‘onderzeeër’ (TUKI, 2001). Uit de analyse blijkt dat het woord *nyambizi* vanuit Standaard Swahili een andere betekenis krijgt in straattaal om vervolgens in het gebied rondom Kibara de betekenis van ‘aids’ te krijgen. Deze metaforische benaming voor aids is uniek voor het Mwibara Schiereiland. Ik heb het gebruik van deze metaforische benaming voor aids niet in andere delen van Tanzania kunnen waarnemen.¹⁵⁷

Volgens de analysemethode van de BT zal ik de concepten van aids, die in de metaforische benaming en daarmee in de discourse over aids besloten liggen, verhelderen. Allereerst zal ik nagaan welke kenmerken vanuit het Standaard Swahili woord *Nyambizi* als ‘onderzeeër’ meegenomen worden naar de betekenis in straattaal. Ik zal dit fase 1 noemen. Vervolgens bekijk ik welke kenmerken vanuit de betekenis in straattaal, zoals beschreven door Reuster-Jahn & Kiessling (2006), meegenomen worden in de betekenis zoals die in de omgeving van Kibara gebruikt wordt. Ik zal dat fase 2 noemen.

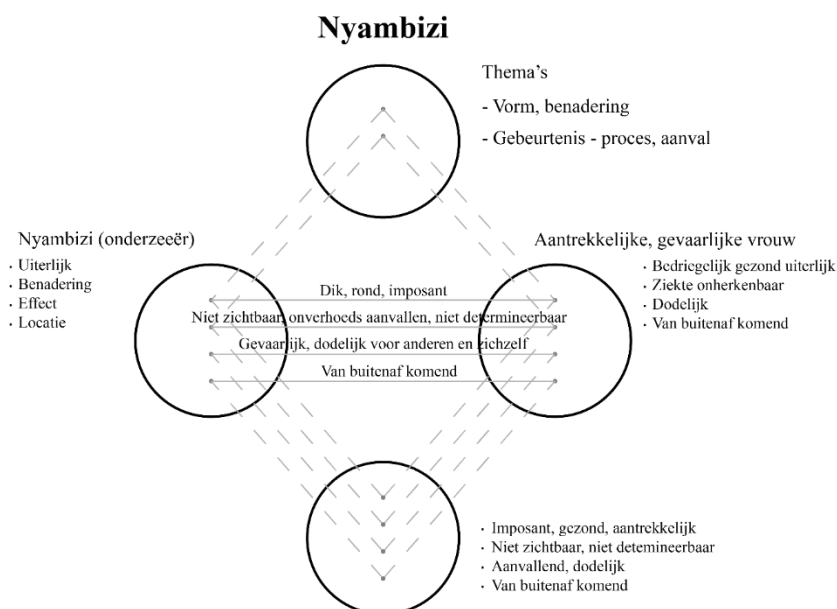
De betekenis van *nyambizi* in Standaard Swahili als ‘onderzeeër’, wordt vervolgens opgenomen in straattaal en krijgt daar een andere betekenis. Reuster-Jahn & Kiessling geven de volgende betekenissen:

1. Mwanamke aliyejaaliwa maungo ya nyuma. ‘Lady with big buttocks’
2. Mtu mnene na ameambukizwa na ukimwi. ‘Fat person attractive and dangerous, because she or he might be infected by aids.’ (2006: 165)

¹⁵⁷ Ook in 2014 gaven jongeren uit Dar es Salaam aan deze betekenis van *nyambizi* niet te kennen. Met dank aan Aidan Njao, arts.

Reuster-Jahn & Kiessling geven aan dat het woord uit Standaard Swahili *nyambizi* sinds 2001 een dysfemistische¹⁵⁸ metaforische uitbreiding heeft gekregen. De betekenis verandert in straattaal van ‘onderzeeër’ naar ‘dik en aantrekkelijk persoon, die gevaarlijk kan zijn omdat hij of zij mogelijk besmet is met aids’. Haar ‘gezonde’ uitstraling doet niet vermoeden dat er een virus in het lichaam schuilt.

De BT volgend kunnen we voor fase 1 in Input 1 het Standaard Swahili woord ‘onderzeeër’ onderbrengen en in Input 2 de straattaalbetekenis als ‘dik, aantrekkelijk, maar gevaarlijk persoon, die mogelijk besmet is’.

Afbeelding 4.4 Diagram Conceptual Blending metafoor *Nyambizi*, fase 1

Een verbindingslijn tussen Input 1 en Input 2 betreft de verschijningsvorm. Het uiterlijk van de onderzeeër is imposant, groot en heeft een ronde vorm bij de romp. Deze kenmerken deelt de boot met de dikke persoon en met name vrouwen met brede, goedgevulde heupen. Een andere verbindingslijn betreft de wijze van benadering. De onderzeeër nadert op een onzichtbare wijze, niet waarneembaar voor de buitenwereld en duikt af en toe op.¹⁵⁹ De

¹⁵⁸ Stijlfiguur. Tegenoverstelden van eufemisme. Bedoeld om gevoelens negatief te verwoorden.

¹⁵⁹ In de Volkskrant van 31 maart 2018 maken onderzoekers naar tuberculose hun zorgen kenbaar dat deze ziekte weer terug is. Een van de onderzoekers T. Ottendoff vergelijkt de

intentie is om tot een aanval over te gaan op een onverwachte wijze. De onderzeeër is een vaartuig dat niet alleen onzichtbaar, maar ook lastig op te sporen is. Slechts met ingewikkelde apparatuur kan de onderzeeboot gedetecteerd worden. Deze kenmerken deelt de onderzeeër met de gezond uitzijnde persoon. In Tanzania wordt een goed gevuld lichaam geassocieerd met gezondheid en camoufleert het feit dat een virus zich hierin kan verschuilen. Een volgende verbindingvorm wordt gevormd wat betreft het effect. De onderzeeër is evenals de vrouw in de straattaalbetekenis gevaarlijk, zowel voor anderen als voor zichzelf. Er is een risico op implosie als de romp van de onderzeeër samengedrukt wordt. Het is dan vrijwel zeker dat de inhoud van de boot, de bemanning, daarbij om het leven komt. Het virus bij een besmet persoon richt de betreffende persoon ten gronde en kan anderen 'aanvallen'. Een andere verbindinglijn betreft de locatie. De onderzeeër komt van buitenaf en niet uit 'ons midden'.

Deze gelijkwaardige elementen op de verbindinglijnen tussen Input 1 en Input 2 worden aangestuurd en beïnvloeden de abstracte thema's in de Generic space. Deze elementen hebben in deze ruimte te maken met de verschijningsvorm, benadering, locatie en effect. Deze verbindinglijnen met gelijkwaardige elementen komen na vermenging bij elkaar in de Blended space. Aan een gezond uitzijnd persoon met ronde vormen op de heupen, verwijzend naar de vrouw, kan men niet zien dat zich mogelijk een virus schuilhoudt. Er is apparatuur, een medische test, nodig om het virus op te sporen. Aids wordt niet geassocieerd met dikte maar wel met magerte. Een van de eerste benamingen voor aids in Tanzania was *Silimu*, afgeleid van het Engels woord 'slim', mager. Mensen begrepen dat gewichtsverlies een duidelijk symptoom van aids is. Reuster-Jahn & Kiessling (2006) vermelden in de eerste straattaalbetekenis van *nyambizi* dat het om een vrouw gaat en in de tweede betekenis dat het om een persoon gaat. Ik heb waargenomen dat in het gebruik van het woord met persoon altijd vrouw bedoeld wordt. Een voorbeeld hiervan is terug te vinden bij de rapper Dully Sykes in zijn lied *Nyambizi* (2001) Hij noemt de vrouw waarmee hij seks zal hebben *alikuwa*

ziekte ook met een onderzeeboot. Ik citeer: "het is net als een onderzeeboot. Die kan heel er lang onder water blijven, maar af en toe moet-ie even bovenkomen. Dan kun je hem detecteren". In dit artikel worden andere metaforische uitdrukkingen gebruikt om de werking van de tuberculosebacterie te beschrijven. Ik citeer: "Geniepig is de tuberculosebacterie zeker. Hij nestelt zich diep in de longen en wacht daar zijn kans af-soms zelfs jarenlang zonder symptomen te geven. Schuilend in het gevangenentransport van een long cel maakt hij zich onvindbaar voor het menselijk afweersysteem. Alleen te zien is zijn wapen: een soort kanon dat door de wanden van de bacterie uitsteekt. Ziet de bacil zijn kans schoon, dan vuurt hij af, breekt uit zijn gevangenis en lanceert zichzelf in de cel". (Hoogleraar en celbioloog Peter Peters.)

na heavy size (ze was dik).¹⁶⁰ Dit lied werd bekritiseerd omdat het als ongepast werd gezien om in tijden van aids te zingen over onbeschermd seks.

In het diagram van Hart kunnen we de waarderingen en normen in de sociale context in de Generic space plaatsen. In de sociale context van Kibara wordt een goed gevuld lichaam met name bij de vrouw gewaardeerd en gezien als een teken van gezondheid en welvaart.¹⁶¹ Of een goed gevuld lichaam bij de man ook als aantrekkelijk wordt ervaren, is zeer de vraag. In de discourse van de sociale omgeving van Kibara ben ik dat niet tegen gekomen. Dit gold ook voor de jonge bewoonster uit Kibara, die ik in de introductie van hoofdstuk 1 beschrijf. De *nyambizi* was in haar geval niet een dikke aantrekkelijke vrouw, maar een slanke man in een colbertje.

Bij de metafoor *Nyambizi* wordt net als bij de metafoor *Mgeni* gebruik gemaakt van de *referential strategy*. De metafoor *Nyambizi* maakt van vrouwen een negatieve groep, die verantwoordelijk wordt gehouden voor het gevaar van de verspreiding van de ziekte aids. De geprojecteerde elementen die in de Blended space samenkomen, reduceren en conceptualiseren het risico op besmetting als een enkele gebeurtenis namelijk de aantrekkelijke vrouw die gevaarlijk kan zijn. Een aandachtspunt is de intentie van de heimelijke aanval, die van buitenaf komt. De metafoor impliceert dat de aantrekkelijk, gezond uitziende vrouw de intentie heeft om tot een aanval over te gaan. Het gevaar komt van buitenaf, waar men zich moeilijk tegen kan beschermen. Dit concept maskeert de verantwoordelijkheid van mannen en de ingewikkelde genderverhoudingen op het gebied van seksualiteit.

De betekenis van *Nyambizi* op het Mwibara Schiereiland

Bij het vertalen van de teksten van de performance stuit ik op de moeilijkheid van de betekenis van het woord *Nyambizi*. De performers geven telkens aan dat het woord 'aids' betekent en nooit geven ze mij de betekenis, die Reuster-Jahn en Kiessling (2006) eraan geven. Voordat ik de BT- analyse toepas op de metafoor zoals die in de teksten van de performance gebruikt wordt, zal ik aan de hand van tekstfragmenten laten zien dat de performers het woord *Nyambizi* gebruiken om de ziekte aids aan te duiden.

¹⁶⁰ <https://www.boomplay.com> Dully Sykes- *Nyambizi* (laatst bezocht 25 mei 2023)

¹⁶¹ Hier komt geleidelijk aan een verandering in: men wordt zich bewust van de gezondheidsrisico's van overgewicht en in de mode wordt een slank figuur steeds meer gewaardeerd.

In de onderstaande tekstfragmenten toon ik aan dat *nyambizi* niet ‘dikke aantrekkelijke, gevaarlijke vrouw’ betekent, maar als benaming voor aids gebruikt wordt.

(1) In lied *Mgeni* (appendix 2. Lied 1 vers 4, reg. 3 en 6) staat:
Soms wordt hij *Nyambizi* soms *Mtandao* genoemd,
Maar o, zijn officiële naam is *Ukimwi*

In dit fragment wordt gesteld dat de officiële naam *Ukimwi* is ook al worden er andere benamingen gebruikt als *Nyambizi* en *Mtandao*. *Nyambizi* wordt hier een andere naam voor aids.

(2) In lied *Kumbukumbu 1983* (appendix 2, lied 13, vers 5, reg. 1+2)
Luister, er zijn een aantal gewoonten en gebruiken
Die de verspreiding van *nyambizi* bevorderen

Hierin wordt aangeduid dat door bepaalde gewoonten en gebruiken *Nyambizi* zich verspreidt.¹⁶² In dit fragment wordt hiermee de ziekte aids bedoeld.

(3) In *shairi* ‘*Ukimwi*’ (appendix 4, lied 3), refrein
Nyambizi is onze vijand en zal ons ten gronde richten.

Met bovenstaande zin eindigt ieder vers in *shairi* no. 3, *Ukimwi*, *Madawa ya kulevea*. Uit deze zin is niet meteen te herleiden of hier een aantrekkelijke doch gevaarlijke vrouw of de ziekte aids bedoeld wordt. In de verzen van dit gedicht wordt uitgelegd hoe je aids kunt oplopen en welke symptomen de aandoening heeft. Na ieder vers, waarin er informatie over aids gegeven wordt, volgt de regel dat de *Nyambizi* onze vijand is die ons ten gronde richt. Hieruit kunnen we concluderen dat ook hier het woord gebruikt wordt als een ander woord voor aids.

(4) In raplied *Ukimwi*, (Appendix 6, Lied 3 vers 3, reg. 22-34) staat
Liefde is gevaarlijk, het is een mooi spel waar je voorzichtig mee moet zijn
Wees voorzichtig, gebruik een condoom als je niet om wilt komen
Aids besluipt ons zoals een leeuw een hert
Als we niet oppassen krijgen we hier dezelfde toestanden als in Bukoba¹⁶³
Nyambizi kan van uiterlijk veranderen zoals een kameleon
Deze terrorist, deze *Nyambizi*
Wie kan er nog meer schade aanrichten?
Oho *Nyambizi* kreeg je te pakken

In dit vers wordt eerst het officiële woord voor aids gebruikt en de aanval van aids vergeleken met een leeuw die een onschuldig hert besluipt

¹⁶² Met deze gewoonten en gebruiken wordt het erven van weduwen bedoeld en de rituelen rondom lijkverzorging

¹⁶³ Bukoba is de hoofdstad van het Kagera gebied, dat grens aan Uganda. In dit gebied zijn de eerst aidspatiënten gediagnosticeerd en de prevalentiecijfers zijn hoog.

om vervolgens te stellen dat de *Nyambizi* als een kameleon van kleur kan veranderen. Ook in dit rap lied is *Nyambizi* een ander woord voor aids.

(5) In rap *Wavuvi wa pesa*, (Appendix 6, rap. 8 vers 1) staat de volgende tekst

Er zijn geen medicijnen of injecties tegen aids
 Voor degene die al in de problemen zit,
 Weet dat aids¹⁶⁴ zwaar is en geen kinderspelletje is
Nyambizi is een ramp

In dit vers wordt het woord *Nyambizi* naast dat van *Ngoma* en *Ukimwi* ter aanduiding van aids gebruikt.

(6) In rap *ZigiZaga*, (Appendix 6, rap 9 vers 1 reg 6)
Nyambizi heeft stokken om te slaan

Ook hier weer wordt niet verwezen naar een wulpse vrouw, maar naar aids.

(7) In rap *ZigiZaga*, (Appendix 6, rap 9 vers 1, reg. 14)
 Leerlingen, hou op overal seks te bedrijven, *nyambizi* zal jullie wegvagen.
Nyambizi wordt hier als een ander woord voor aids gebruikt.

(8) In rap *Masera*. (Appendix 6, rap 10 Reg. 11 en 12)
Nyambizi heeft hen verpletterd en geïnvalideerd, deze ziekte is een ramp.
 Hier wordt de *Nyambizi* ‘deze ziekte’ aids genoemd.

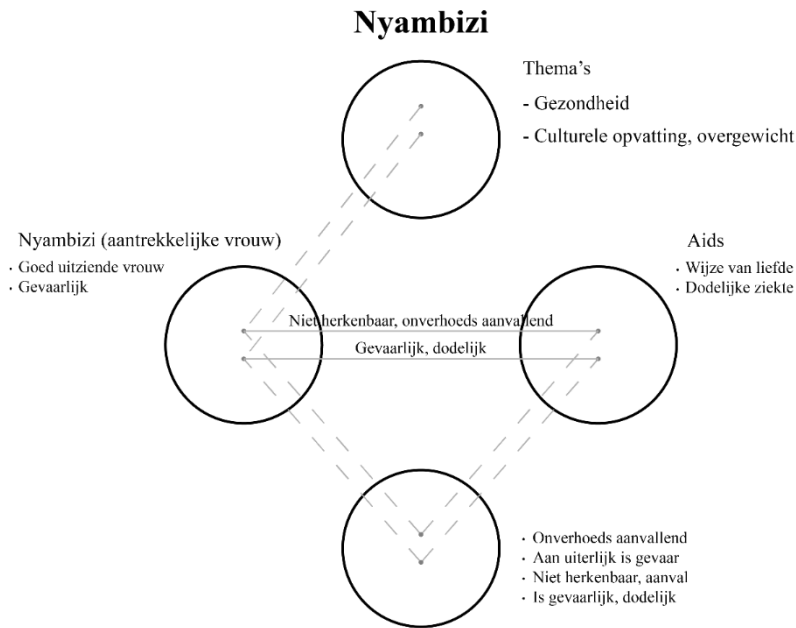
Uit deze tekstfragmenten blijkt dat het woord *Nyambizi* in de performances op het schiereiland niet gebruikt wordt in de zin van de Swahili betekenis ‘onderzeeër’ of de straattaal betekenis ‘aantrekkelijke, maar gevaarlijke vrouw’, die gebezigd wordt in de rest van Tanzania, maar als een woord voor ‘aids’. Het is de vraag of de bewoners en de performers zich bewust zijn van de veranderde betekenis van het woord *nyambizi*. Maar ik vermoed dat in zekere mate de metafoor van onderzeeër leeft, omdat in lied 1, vers 8 staat: ‘zij die al door de onderzeeër opgeslokt zijn.

In de analyse van fase 1 zien we hoe elementen vanuit de betekenis van ‘onderzeeër’ in Standaard Swahili meegenomen worden in de straattaalbetekenis van ‘aantrekkelijke, dikke, maar gevaarlijke vrouw, die mogelijk besmet is met aids’. De performers, die ook de samenstellers van de teksten zijn, kennen de betekenis van het straattaalwoord via de liedjes die ze op radio en cassettebandjes hebben gehoord. Ze gebruiken het woord niet in de betekenis van Reuster-Jahn en Kiessling (2006), maar ze verwijzen met dit woord consequent naar de ziekte aids.

De BT- methode volgend analyseer ik welke elementen vanuit het straattaalwoord in de betekenis van fase 1 meegenomen worden in fase 2 en

¹⁶⁴ *Ngoma* andere metaforische benaming voor aids.

wat dit betekent voor de perceptie van aids in het gebied van het Mwibara Schiereiland.

Afbeelding 4. 5. Diagram Conceptual Blending metafoor Nyambizi, fase 2

Input 1 bevat het begrip *Nyambizi* in de betekenis van ‘aantrekkelijke, maar gevaarlijke vrouw’, zoals Reuster-Jahn en Kiessling die in 2006 geven in hun overzicht van straattaalwoorden. In Input 2 staat het begrip *Nyambizi* met de betekenis ‘aids’ zoals de performers die in de teksten gebruiken.

Vanuit Input 1 kan een verbindingslijn getrokken worden naar Input 2 wat betreft de benadering. De benadering van het gevaar dat zich aan het oog onttrekt, zoals dat bij zowel de onderzeeër als bij de aantrekkelijke vrouw is, zien we terug bij de metafoor van *Nyambizi* voor aids. De heimelijke benadering van de *Nyambizi* wordt in de opvatting van aids met weer andere metaforen vergeleken. In bovenstaand tekstfragment (6) uit raplied *Ukimwi* (appendix 6, lied 3) wordt aids, hier *Ukimwi* genoemd, vergeleken met een leeuw, die heimelijk een hert besluit met de intentie hem aan te vallen. Een paar regels verder, het onderwerp is nog steeds aids, staat dat de *Nyambizi* telkens verandert zoals een kameleon dat doet. De gelijkwaardige elementen op deze verbindingslijn zijn: de niet herkenbare

benadering, het moeilijk detecteerbaar zijn en onvoorzien, maar bewust aanvallen. Een ander verbindingslijn wordt gevormd met betrekking tot het effect. De betekenis van de aantrekkelijke vrouw, die gevaarlijk is, zelf de dood kan vinden en anderen in de dood kan storten, vinden we terug in de betekenis van *Nyambizi* als aids. Ook in de volgende tekstfragmenten heeft *Nyambizi* de betekenis 'aids'. In shairi *Ukimwi* (appendix 6, nr. 3) eindigt ieder vers met *Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani*, aids (*Nyambizi*), onze vijand zal ons doden, mensen. Ook in bovenstaand fragment (10) staat dat aids (*Nyambizi*) ons zal verpletteren. In raplied *Dunia taabani* (appendix 6, lied 5, reg 33) staat *Nyambizi ukikumbwa jua waenda kuzimu*, als je aangevallen wordt door aids, weet dan dat je naar het hiernamaals gaat. De gelijkwaardige elementen op deze verbindingslijn zijn 'gevaarlijk' en 'dodelijk'. In de betekenis van *Nyambizi* als 'aids' zien we de opvatting terug dat aids een ziekte is, die moeilijk herkenbaar is en onvoorzien aanvalt. Het beeld van aids als een ziekte die onverhoeds aanvalt, vinden we terug in de vergelijkingen die gemaakt worden met terroristen. Aids, ook in de benaming van *Nyambizi* wordt veelvuldig vergeleken met een gevaarlijke terrorist. Deze metafoor bespreek ik later in dit hoofdstuk. Aids wordt gezien als een groot gevaar met een dodelijke afloop.

Het element van de 'agency',¹⁶⁵ verandert echter. De ziekte is niet langer iets dat van buitenaf komt. Deze en andere veranderingen zal ik in hoofdstuk 6 bespreken. De opvatting van 'dikke, aantrekkelijke vrouw, die besmet kan zijn' speelt door in de opvatting over aids zoals die op het Mwibara Schiereiland gebruikt wordt. Hierdoor wordt, mogelijk niet bewust, de vrouw beschuldigd als degene die voor de verspreiding van aids zorgt. Een overeenkomst met de metafoor van de dikke vrouw, trof ik aan bij Schoepf (1993, 2004). Hij gebruikte bij aidsvoorlichting in toenmalig Zaïre de metafoor van een gezonde boom. Aan het uiterlijk van deze boom is niet te zien dat hij termieten huisvest. Pas na jaren verliest de boom geleidelijk zijn gezonde bladeren. Het is dan te laat om de termieten uit te roken en de boom gaat dood. Schoepf gebruikte dit beeld, dat weer gebaseerd is op een poster uit een voorlichtingscampagne in Ethiopië, om discussie op te roepen hoe aids vermeden kan worden.

Functie van de metafoor *Nyambizi*

De BT-theorie volgend zien we dat de focus, de cognitieve processen in de discourse, zich verplaatst van een aantrekkelijke vrouw die toch besmettelijk is naar de ziekte aids. De ziekte komt van buitenaf, is niet makkelijk herkenbaar en kan dodelijk zijn voor de persoon die al besmet is

¹⁶⁵ Betekenis: de mogelijkheid van mensen om keuzen te maken

en anderen die besmet kunnen worden door deze persoon. Het woord *Nyambizi* voor aids heb ik alleen op de Mwibara Schiereiland horen gebruiken. De motivatie van de performers is om uitgebreid te waarschuwen tegen de ziekte die niet herkenbaar is en onverwachts kan aanvallen. Wat betreft de relatie zien we dat het woord *Nyambizi* hier op het schiereiland als ‘aids’ gebruikt wordt en elders in het land als ‘aantrekkelijke vrouw’; dit impliceert, mogelijk zonder dat de gebruikers zich dat bewust zijn, dat de vrouw als de verspreider van aids beschouwd wordt. Deze metafoor bevat een aantal oplossingen, zoals Durieux (2014) aangeeft dat metaforen een oplossing suggereren. De waarschuwing om vooral goed op te letten en je niet te laten misleiden door een goed uitziend uiterlijk van een persoon (vrouw); het loslaten van oude gewoonten, als lijkwassing en het erven van weduwen, het gebruik en van een condoom en seksuele onthouding. In het laatste hoofdstuk bespreek ik informatie die gegeven wordt en die niet helemaal overeenkomt met de feiten.

4.5 De metaforische benaming Juliana

Een andere metaforische benaming voor aids die in de teksten van de performance gebruikt wordt is *Juliana*. Deze metafoor wordt weliswaar niet zeer frequent gebruikt tijdens de onderzoeksfase, maar duikt regelmatig op. Ook bij deze metafoor zal ik, de CDA-theorie volgend, eerst de betekenis van het woord en het gebruik van de metafoor in de teksten, bespreken. De onderzoeksvraag hoe aids gepercipieerd wordt, benader ik weer met de BT.

Voordat ik op de herkomst van de metafoor in ga, zal ik eerst uiteenzetten waar en in welke betekenis de metafoor in de teksten voorkomt. *Juliana* wordt vijfmaal gebruikt in de liederen en tweemaal in de *ngonjera*-toneelstukken. De metaforische benaming voor aids, *Juliana*, wordt in grote delen van Tanzania gebruikt en de performers sluiten met het gebruik van deze benaming aan bij een metafoor die vertrouwd is bij de bevolking.

In het lied *Mgeni* (appendix 2, lied 1, vers 4) staat:

Soms wordt hij *Umeme*

Soms *Juliana* genoemd

In het lied *Tumtoroke adui* (appendix 2, lied 5) wordt de metafoor viermaal gebruikt.

Laten we aan de vijand ontsnappen, Juliana is een gevaar

Laten we aan de vijand ontsnappen, Juliana bedreigt ons

Juliana is verbazingwekkend, als hij een klant wil, voelt hij geen schaamte, hij doet wat hij wil

Als we het hebben over Juliana, dan betekent het dat we het over virussen hebben

Juliana verwijst in dit vers naar een gevaarlijke vijand, die ons bedreigt.

Zijn gedrag is verbazingwekkend onbeschaamd.

Deze gevaarlijke vijand is de ziekte aids.

In de *Ngonjera Saa nane* (appendix 5, *ngonjera* 1) wordt *Juliana* twee maal gebruikt.

Of je het nu leuk vindt of niet, *Juliana* is een bedreiging,

liefde is niet als een lekker gerecht¹⁶⁶, laten we zeggen dat jullie er al genoeg van hebben gehad

Zelfs voor degenen die al afgevallen zijn, is het spelletje nog niet afgelopen

Vermijd overspel, deze ziekte is een ramp

Deze ziekte is complex, het is goed als jullie die vermijden

Zeker is dat als hij je te pakken krijgt, kun je de resterende dagen tellen

Als de ziekte in je lichaam zit, dan zal hij je verder verzwakken

Juliana is het einde van alles, onruststoker nummer een.

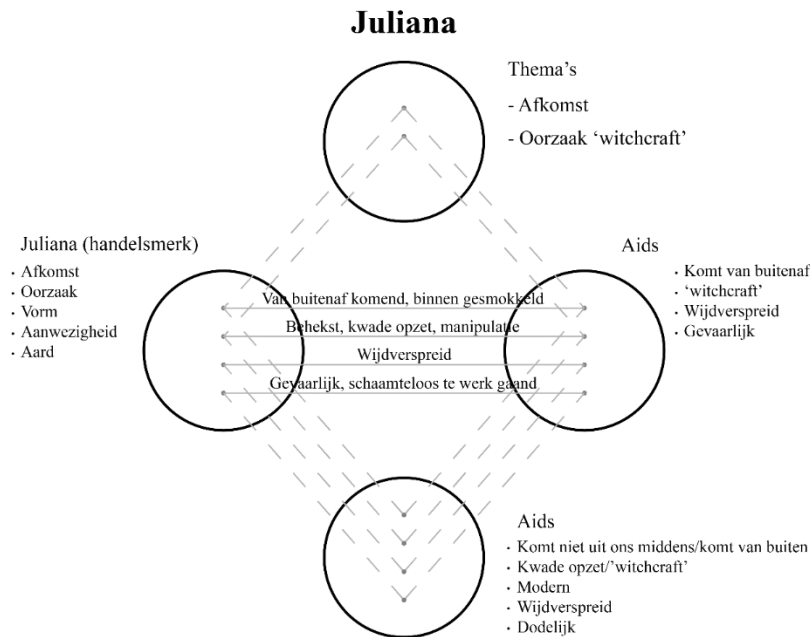
Juliana wordt in dit vers beschreven als een rampzalige, complexe en bedreigende ziekte, een aandoening die het lichaam verzwakt en uiteindelijk de dood veroorzaakt. De metafoor verwijst naar hiv/aids zoals uit de voorbeelden blijkt.

De metaforische benaming voor aids, *Juliana*, werd het eerst gebruikt in het Kagera district in begin jaren tachtig. De eerste drie aidspatiënten werden hier in 1983 gediagnosticeerd. Mutembei (2001, 2002, 2011) brengt de naam in verband met bovennatuurlijke krachten. Er was in die tijd veel onzekerheid over de oorsprong van aids. De ziekte werd als iets mysterieus gezien, omdat de aandoening niet reageerde op de moderne en traditionele geneeskunde. De ziekte werd geassocieerd met ongeneeslijke geslachtsziekten en met de snelgroeiende klasse van jonge zakenlieden, die handelden in illegale goederen. Deze groep jonge mannen en vrouwen droegen kleding van het merk *Juliana*, een handelsmerk met een adelaar op de rug. Onder deze handelslieden vielen vele doden en zo ontstond de opvatting dat deze ziekte geïmporteerd zou zijn met de kleding (Lwihula, 1993: 5). Lwihula geeft aan dat weer anderen dachten dat de mysterieuze ziekte te maken had met onbetrouwbare handelslieden die door middel van bovennatuurlijke krachten de dood konden veroorzaken. De relatie tussen aids en kleding werd volgens Mutembei (2001: 56) gelegd in het eerste gepubliceerde gedicht in Tanzania over aids in 1985. In dit gedicht *Maradhi ya Fungi* wordt vermeld dat de ziekte naar Afrika per schip vervoerd is in besmette kleding uit Europa.

¹⁶⁶ Een gerecht van bonen en mais.

Conceptuele opvattingen in de metafoor

Welke opvattingen over aids liggen besloten in de metafoor *Juliana*?

Afbeelding 4.6. Diagram Conceptual Blending metafoor *Juliana*

De BT- analyse toepassend zien we dat elementaire kenmerken die aan het kledingmerk toegeschreven worden equivalent zijn voor de ziekte aids. In Input 1 plaatsen we het kledingmerk 'Juliana' en in Ruimte 2 de ziekte 'aids'. De kledingstukken die de naam dragen, worden van over de grens, van buitenaf, naar binnen gebracht. In het geval van het lied *Maradhi* zelfs heimelijk binnengesmokkeld. Een verbindingslijn tussen het 'kledingmerk' en 'aids' is de oorsprong en bevat elementen als komend van buiten de gemeenschap, binnengesmokkeld. Een andere verbindingslijn kan gevormd worden wat betreft de oorzaak. De kledingstukken zijn, zowel in het eerdergenoemde lied als in de uitleg die Mutembei (2001) en Lwihula (1993) geven, behekst. Er is sprake van bovennatuurlijke krachten, van manipulatie, van kwade opzet om anderen schade te berokkenen. Een derde verbindingslijn betreft de verschijningsvorm met elementen als modern en niet gebruikelijk in de sociale context. Een volgende verbindingslijn betreft de aanwezigheid: de kledingstukken worden veel gebruikt en zijn

wijdverspreid. Een andere verbindingslijn betreft de kenmerkende aard van zowel de kleding als de ziekte. Beide zijn gevaarlijk, brengen onheil. In de Blended space van het BT- diagram komen deze elementen bijeen. Aids wordt opgevat als een ziekte die van buitenaf komt, die gevaarlijk is en schaamteloos te werk gaat. Er is sprake van kwade opzet, van bovennatuurlijke krachten. Via manipulatie wordt het gevaar verspreid en wel op grote schaal.

Ook bij de metafoor *Juliana* is er sprake van een referentie strategie. In de metafoor ligt een negatieve representatie van de *out-group* besloten. Er is een polarisatie tussen de *in-group* en de *out-group*. Aids is een ziekte die van buiten de sociale groep komt door negatieve beïnvloeding van bovennatuurlijke krachten. De *out-group* wordt ervan beschuldigd de ander iets aan te doen.

Functie van de metafoor

De BT-theorie volgend richt de focus, de cognitieve processen in de discourse, zich op de afkomst van aids, die van buitenaf komt. De metafoor wordt geassocieerd met bovennatuurlijke krachten, kwade bedoelingen en met moderniteit. De associatie met de ziekte is dat hij wijdverbreid en zeer gevaarlijk is. De motivatie van de gebruikers van de metafoor is de waarschuwing voor deze gevaarlijke ziekte, die door bovennatuurlijke krachten veroorzaakt kan worden. Wat betreft de relatie, de linguïstische presentatie die de conceptuele presentatie kan beïnvloeden, is de associatie die de naam *Juliana* maakt met het kledinghandelsmerk dat weer in verband gebracht wordt met bovennatuurlijke krachten. Het is aannemelijk dat de gebruikers van deze metafoor de associatie met het kledingmerk niet meer kennen, maar wel de benaming associëren met bovennatuurlijke krachten. De benaming wordt weliswaar, zoals eerder beschreven in de teksten van de performance gebruikt, maar wordt steeds meer vervangen door de officiële naam voor aids *Ukimwi*. De betekenis van de verandering, de vermindering, van het gebruik zal ik in hoofdstuk 6 beschrijven. De ‘oplossingen’ die de performers suggereren bij het gebruik van deze metafoor is overspel te vermijden.¹⁶⁷

4.6 De metaforische benamingen Adui, Gaidi, Jambazi

In de teksten van de performance worden de woorden *adui*, *gaidi* en *jambazi* gebruikt in de verwijzing naar de ziekte aids. Ook bij deze metaforen zal ik eerst stilstaan bij de betekenis van de woorden en vervolgens hoe de

¹⁶⁷ Appendix 5, *ngonjera* 1.

benamingen in de tekst gebruikt worden. De BT- analyse volgend onderzoek ik de concepten over aids.

In Standaard Swahili betekent *adui* ‘vijand’. *Gaidi* betekent ‘bandiet’, ‘rover’, en *jambazi* heeft de betekenis van ‘bandiet’, ‘een bewapende rover’ en ‘misdadiger’ (TUKI, 2001; Baba Malaika, 2002).¹⁶⁸ De betekenis van deze drie metaforen komt overeen en ik zal ze daarom als een geheel behandelen.

Adui, gaidi en jambazi in de teksten

Adui

Aids wordt vergeleken met een vijand *adui*, in vooral de liederen.

In de eerste drie regels van het lied *Timiza ahadi yako* (appendix 2, lied 2 vers 1) staat: Tanzanianen we roepen jullie nu op samen te vechten tegen de vijand

Er is geen grotere vijand van onze gezondheid dan deze

Het is een ernstige ziekte waar geen behandeling voor is

De vijand is in dit lied de ernstige ziekte aids waar men zich niet tegen wapenen kan.

In het lied *Tumtoroke adui* (appendix 2, lied 5, vers 1 en alle refreinen) staat:

Laten we aan de vijand ontsnappen, Juliana (aids) is een gevaar

Ieder vers van dat lied eindigt met het refrein

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterwege laten

De vijand is in dit lied *Juliana*, een andere metaforische benaming voor aids zoals eerder beschreven.

In lied *Adui wa afya ni msomi* (appendix 2, lied 6, vers 1) wordt de vijand uitgebreider beschreven.

Wij hebben een vijand van onze gezondheid, vrienden

Hij verblindt ons met zoetheit en snoep

De vijand van de gezondheid, deze vijand, mensen

heeft vele manieren om zijn vijand te grazen te nemen

Hij draagt geen uniform, noch draagt hij wapens

Hij valt aan in een oorlog die hij van anderen voert

Hij heeft wapens die geen geluid maken

Je voert de oorlog met elkaar terwijl je spiernaakt bent

¹⁶⁸ De relatie tussen de betekenis van *gaidi* en het Engelse woord The Guide ontdekte ik in 2011. De Libische leider Qadhafi, die door de Libische gezant bij de VN- veiligheidsraad vergeleken werd met Hitler en PolPot, wordt ook ‘Broeder Leider’ genoemd of The Guide. Het relatief nieuwe woord *gaidi* heeft connotaties gekregen zoals met Hitler.

De vijand van de gezondheid is niet herkenbaar aan uniformen of wapens. Hij voert oorlog met stille wapens tegen mensen die kwetsbaar en niet gewapend zijn.

In het lied *Tishio la ulimwengu* (appendix 2, lied 7, vers 3)

Deze vijand, aids, zet mensen tegen elkaar op

Ook zorgt aids ervoor dat mensen elkaar niet begrijpen

De vijand is aids die onbegrip en onrust tussen mensen veroorzaakt.

Gaidi

De metafoor *gaidi* wordt gebruikt in *Ngonjera Kwa Heshima* (appendix 5, *ngonera* 4, vers 2).

Overall ter wereld heeft hij wortel geschoten

Hij heeft zijn handtekening gezet, deze terrorist, de *nyambizi* (aids)

Hij speelt geen spelletje, iedere dag doet hij zijn werk

Mensen laten we voorzichtig zijn, aids zal ons vernietigen

De terrorist, *gaidi*, is in dit vers de ziekte aids, die vernietigend te werk gaat.

In raplied *Mapenzi Pipi* (appendix 6, lied 3 vers 3)

Terrorist Osama, Adolf Hitler en de negatieve leider van Libië en allen die zich gedragen als terroristen.

Net als die terrorist aids oho,

Wie kan nog meer dan deze allen vernietigen

Aids wordt hier vergeleken met terroristen als Osama bin Laden, Hitler en Qadhafi

Jambazi

Het woord *jambazi*, met de betekenis ‘gewapende rover’, ‘terrorist’ wordt gebruikt in de verwijzing naar aids in de volgende teksten.

In raplied *Mapenzi Pipi* (appendix 6, lied 3, vers 1) staat

Een gewapende overvaller is naar ons gekomen met vernietigingswapens

Hij heeft wortel geschoten zoals Osama die *Nyambizi*

Hij heeft geheime wapens en traangas

Hij maakte van ieder plaats waar hij kwam een tranendal

Dat was zijn werk, geen sprake van niets doen

In *Ngongera ‘Kwa Heshima’* (appendix 5, *ngonjera* 4, vers 2) lezen

we

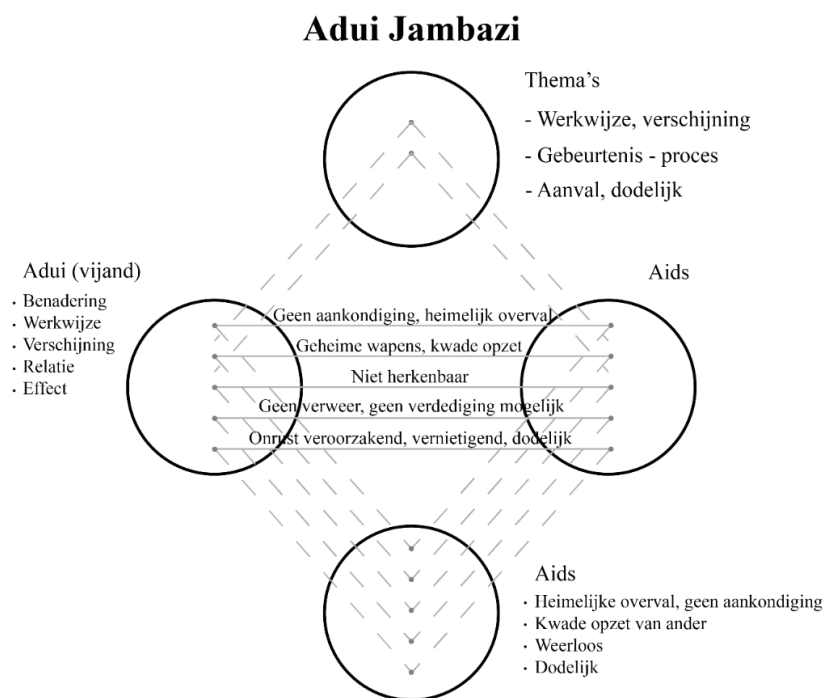
Met veel respect zijn we naar jullie burgers gekomen

We geven jullie advies, wees niet verbitterd

Een rover met veel ellende is bij ons binnengedrongen

Deze bandiet, aids, is een bedreiging voor de wereld.

De gewapende overvaller, die veel ellende komt brengen, is de ziekte aids.

Afbeelding 4.7 Diagram Conceptual Blending metafoor *Adui, Jambazi*

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat aids vergeleken wordt met een gewapende overvaller, die ongewapende burgers aanvalt en vernietigend te werk gaat.

Ook bij deze metaforen is er sprake van een referentiestrategie. Zoals bij de benamingen *Mgeni*, *Nyambizi*, en *Juliana* vindt er een polarisatie tussen de *in-* en *outgroup* plaats. De ander – bandiet, vijand, rover- wordt ervan beschuldigd weerloze mensen te overvallen met aids.

De BT-Theorie volgend zien we dat de focus, de cognitieve processen in de discourse, gericht is op de werkwijze van aids. De ziekte komt als een heimelijke overvaller met geheime wapens, waar men zich niet tegen verdedigen kan. De ziekte is niet duidelijk herkenbaar en zaait onrust en dood. De motivatie van de gebruikers is ook bij het gebruik van deze metafoor de waarschuwing om bedacht te zijn op deze dodelijke overvaller.

De relatie, de linguïstische presentatie die de conceptuele presentatie beïnvloedt, roept angst op. De woorden als ‘vijand’, ‘overvaller’ en ‘rover’ die je onverwacht kunnen overvallen en waar je je niet tegen kunt verdedigen roepen angst op en kunnen een fatalistische instelling oproepen. De oplossing die gesuggereerd wordt wanneer de performers deze metafoor gebruiken is om op te passen voor de aanval en ervoor te waken dat de zieke mensen uit elkaar drijft.¹⁶⁹

4.7 De metaforische benamingen Umeme en Miwaya

Umeme betekent in Standaard Swahili ‘bliksem’, ‘elektriciteit’, (TUKI, 2001; Baba Malaika, 1997). In straattaal heeft dit woord de metaforische uitbreiding ondergaan en de betekenis gekregen van ‘aids’ (Reuster-Jahn & Kiessling, 2006). In de teksten van de performance, wordt naast *umeme*, ook het woord *miwaya* gebruikt. Reuster-Jahn & Kiessling geven aan dat dit woord een metaforische uitbreiding van het standaard Swahili woord *waya* is, afgeleid van het Engelse woord ‘wire’ en elektriciteitsdraad betekent. De woorden *umeme* en *miwaya* worden gebruikt in combinatie met de werkwoorden *nawa*, *naswa* en *kanyaga*. Het werkwoord *nawa* betekent in standaard Swahili ‘handen wassen’. Reuster-Jahn en Kiessling (2006: 161) leggen uit dat in straattaal het woord in relatie met seks verwijst naar het culturele voorschrift om voor het eten de handen te wassen. Eten verwijst weer metaforisch naar seksuele gemeenschap. *Nawa*, ‘handen wassen’ verwijst volgens de auteurs dan weer naar ‘stelen’, ‘koesteren’. De uitdrukking *nawa* of *naswa na umeme* betekent aids oplopen. De uitdrukking *kanyaga miwaya* betekent letterlijk ‘op elektriciteitsdraden trappen’. In de teksten van de performance worden deze uitdrukkingen ook in de betekenis van aids gebruikt. In deze betekenis wordt de uitdrukking ook elders in Tanzania gebruikt. De rapper Ferouz (2005) gebruikt de metafoor *umeme* ‘elektriciteit’ ook voor aids en zingt in zijn bekende lied *Starehe*.¹⁷⁰

Dokta cheki nilivyo konda mwili umetapakaa vidonda

Dokter, kijk, hoe ik ben afgefallen; ik heb overal wonden op mijn
lichaam

Kukohoa kutapika mara sitini na mbili kwa wiki

Hoesten, overgeven tweeënzestig keer per week

Ona hata nyeweke zilivyo nyonyoka

kijk, zelfs mijn haar bestaat uit plukjes

¹⁶⁹ Appendix 2, lied 7 vers 3.

¹⁷⁰ zie YouTube: Ferouz, *Starehe*.

Hii yote dalili zote za umeme

dit zijn alle maal symptomen van de bliksem (aids)

(mijn vertaling)

Umeme en *miwaya* worden in de teksten van de performance als volgt gebruikt:

In het lied *Mgeni* (appendix 2, lied 1, vers 4, reg. 22)

Soms wordt hij/zij *Umeme*, soms *Juliana* genoemd

In het lied *Tumtoroke adui* (appendix 2, lied 8, vers 4, reg. 6)

Msinaswe na miwaya: Let op zodat jullie geen aids krijgen

In het lied *Usia wa wanafunzi* (appendix 2 lied 11, vers 5, laatste regel)

Usije naswa miwaya: Zodat je geen aids krijgt.

Raplied *Ukimwi unatisha* (appendix 6, lied 2, vers 4, reg. 21)

Labda umekanyaga miwaya: Misschien heb je aids

Raplied *Mapenzi Pipi* (appendix 6, lied 3, vers 5, reg. 49, 50)

Reg.49 *umekanyaga miwaya*: jij hebt aids

Reg.50 *umenaswa na umeme*: Jij hebt aids

Rap *Sikitiku la damu* (appendix 6, lied 4, vers1, reg. 11)

Nimekanya miwaya nimenaswa umeme: Nu heb ik aids, ik heb aids

Raplied *Dunia taabani* (appendix 6, lied 5, vers 1, reg. 15)

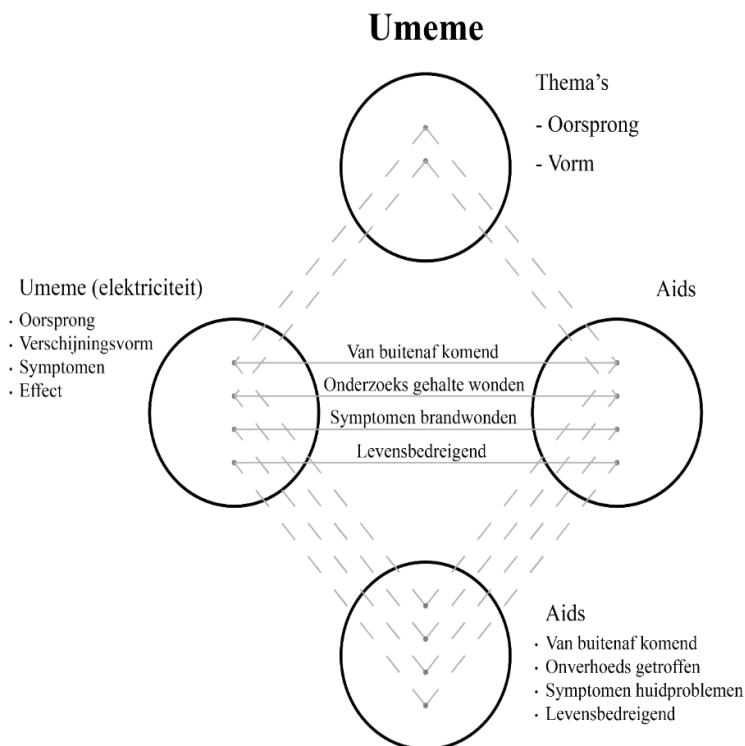
Ukiikanyaga miwaya: Je zult spijt krijgen, als je aids krijgt

Raplied *Masera* (appendix 6, lied 10, vers 3, reg. 43)

Umedata umekanyaga miwaya: Je bent in de war, je hebt aids.

Op de metaforische benaming *umeme* en de uitdrukkingen *naswa na umeme* en *kanyaga miwaya* pas ik weer de Blending Theory van Fauconnier en Turner (2003) en Hart (2008) toe om te achterhalen hoe aids geconceptualiseerd wordt. In het BT- diagram staat in Input1 *Umeme*, 'bliksem, elektriciteit' en in Input 2 'aids'.

De metafoor verwijst naar het gevaar op besmetting en de dood zoals je door elektriciteit geëlektrocuteerd te worden of brandwonden op kunt lopen.

Afbeelding 4.8. Diagram Conceptual Blending metafoor *Umeme*

De BT-Theorie volgend zien we dat de focus, de cognities in de discourse, gericht is op de wijze waarop men geconfronteerd kan worden met aids. Per ongeluk, of door onoplettendheid kun je er plotseling mee in aanraking komen. De dood kan erop volgen of bij meer geluk hou je er vervelende (brand)wonden aan over. De motivatie van de gebruikers is om anderen te waarschuwen voor het gevaar en heeft ook een didactische functie met de uitleg over symptomen van aids. De relatie, de wijze waarop de linguïstische presentatie de cognitieve kan beïnvloeden is, heeft te maken met de opvatting dat je per ongeluk aids kunt oplopen. De 'oplossing' die gegeven wordt bij het gebruik van de metafoor is om behoedzaam te zijn, erop te letten welke stappen je neemt.

4.8 Conclusie: van Mgeni naar Ukimwi

Terugkijkend naar de theorieën van Katz (1996) welke functies metaforen hebben, zien we dat de meeste van de door hem genoemde redenen voor de

in dit hoofdstuk geanalyseerde metaforische benamingen voor aids, gelden. De metaforen weerspiegelen een conceptueel systeem; de metaforen worden gebruikt om de concepten beter te onthouden; er wordt een band gesmeed tussen de performers en het publiek doordat ze samen sociaal gevoelige onderwerpen aan de orde kunnen stellen; de metaforen zijn compact en kunnen op een efficiënte manier de boodschap overbrengen.

De analyse van de metaforen volgens de BT-theorie van Hart (2008) laten een overeenkomst zien tussen de conceptuele elementen in de metaforen voor aids. Zowel voor de metafoor *Mgeni*, *Nyambizi*, *Adui*, *Juliana* geldt dat aids veroorzaakt wordt door iets of iemand van buitenaf. Bij de benaming *Mgeni* wordt aids als een vreemde, moeilijk te herkennen ziekte gekenmerkt. De functie van dit lied is om aids bij de officiële naam te noemen en om de verantwoordelijkheid voor verdere verspreiding zelf te nemen. Er wordt door middel van dit lied afgerekend met de metafoor, die verder niet meer voorkomt in de teksten van de performance. De concepten in de metafoor *Nyambizi* benadrukken ook de onverwachte besmettingsmogelijkheid bij een ogenschijnlijk gezond uitziende persoon, waarmee door de andere betekenis van de metafoor een vrouw bedoeld wordt, waarbij de vraag rijst of de gebruikers zich hiervan bewust zijn. De concepten bij de metafoor *Juliana* verwijzen naar besmetting van buitenaf, die met kwade opzet berokkend is door middel van bovennatuurlijke krachten. De benaming *Adui* en *Gaidi* verwijzen naar de dodelijke aanval die van buitenaf komt en waar nauwelijks bescherming tegen mogelijk is. De metafoor *Umeme* legt de focus op het gevaar, het ongeluk dat bij pech opgelopen kan worden.

De motivatie van het gebruik bij alle hierboven genoemde metaforische benaming is de waarschuwendende en didactische functie. Er wordt gewaarschuwd voor het gevaar dat niet meteen herkenbaar is. Naast de waarschuwendende functie wordt er verwezen naar symptomen van aids, zoals bij *Umeme*, de werkwijze van aids, zoals bij *Nyambizi*, met de uitleg dat ook een gezond uitziend persoon ziek kan zijn. De liederen en gedichten die deze metaforische benamingen gebruiken, roepen ook op om gedrag te veranderen, prostitutie achterwege te laten, roepen op tot onthouding en een enkele maal luidt het advies om een condoom te gebruiken. Door het gebruik van vertrouwde metaforen sluiten de performers aan bij de opvattingen van het publiek, maar voegen er nieuwe boodschappen aan toe. Het gegeven dat niet alle boodschappen haalbaar zijn of overeenstemmen met de feiten, bespreek ik in het laatste hoofdstuk.

Wat betreft het derde aandachtspunt van de BT-theorie, de relatie, de wijze waarop de linguïstische presentatie de conceptuele kan beïnvloeden zien we dat door het gebruik van de geanalyseerde metaforen, de opvatting

herbevestigd kan worden voor de toehoorders dat aids van buitenaf komt en in het geval van *Nyambizi* dat de vrouw beschuldigd wordt.

In het gebruik van de metaforische benamingen van aids treden er veranderingen op. Metaforen als *Mtandao*, *Jua Kali*, *Kamba la Jeshi* en *Silimu* worden in 2006 bij mijn onderzoek voor de Master Thesis nog gebruikt (Huijgen, 2006) In de teksten van de performances in deze studie worden deze benamingen niet meer gebruikt.¹⁷¹

Mutembei (2002) ziet in het Kagera district ook veranderingen in het gebruik van metaforische benamingen voor aids. Hij onderscheidt drie fasen, die elkaar kunnen overlappen in het gebruik van metaforen. De eerste fase is de fase die onzekerheid weerspiegelt. Het gebruik van de metafoor *Juliana* is daar een voorbeeld van. De tweede fase is de fase van begrip, men begrijpt de ziekte beter zoals de metafoor *Umeme* en de derde fase, die nog voortduurt bestaat uit (re)acties zoals waarschuwingen. Op het Mwibara Schiereiland neemt ten tijde van mijn onderzoek het gebruik van metaforische benamingen af en het gebruik van de officiële naam voor aids *Ukimwi* neemt toe. Zoals reeds vermeld wordt in het lied *Mgeni* opgeroepen om aids bij de officiële naam te noemen en geen metaforische benamingen te gebruiken. De namen *Juliana*, *Nyambizi*, *Umeme* en *Gaidi* blijven in de teksten van de performance terugkeren. Het voortbestaan van deze benamingen duidt erop dat de performers niet alleen willen aansluiten bij vertrouwde metaforen bij het publiek, maar ook dat bepaalde opvattingen naast de toegenomen kennis blijven bestaan. Een voorbeeld hiervan is het geloof in bovennatuurlijke krachten bij het gebruik van de naam *Juliana*.

Deze geanalyseerde metaforische benamingen hebben een waarschuwende functie, maar roepen ook een schrikbeeld op, jagen angst aan. Het beeld van een gast, die je kan komen doden, dat van een aantrekkelijke vrouw, die je kan besmetten en het beeld van een terrorist zijn angstaanjagende beelden. Mijn doel van de analyse van metaforische benamingen is te achterhalen welke percepties over de ziekten erin besloten liggen. Een ander doel kan zijn welke metaforen effectiever zijn om mensen te overtuigen hun gedrag zodanig te veranderen dat het besmettingsgevaar afneemt. Het schrikbeeld van een dodelijke ziekte wordt ook mondiaal gebruikt om mensen te motiveren te stoppen met roken. Of angst metaforen beter of slechter overtuigen dan positieve metaforen, zoals de genoemde metafoor *Redi Kadi* 'Rode Kaart', zal nader onderzocht moeten worden.

¹⁷¹ *Mtandao*= SS: internet, LyM: aids (Reuster-Jahn & Kiessling, 2006; *Jua Kali*= hete zon; *Kamba la Jeshi*= legertas; *Silimu*= mager.

Veranderingen in metaforische benamingen

Mutembei (2002, 2003) toont aan dat metaforische benamingen voor aids verwijzen naar de kennis die men heeft over de ziekte. Dit geldt ook voor de metaforische benamingen op het Mwibara Schiereiland. Tussen 2000 en 2005 waren benamingen in zwang die verwezen naar symptomen van aids of de herkomst van aids, zoals *Silimu* (magerte) een verwijzing naar het symptoom gewichtsverlies, *Kamba la jeshi*, (legertas) en een verwijzing naar gordelroos als symptoom; *Juliana*, (naam kledingmerk) en een verwijzing naar bovennatuurlijke krachten als oorzaak; *Ugonjwa wa kisasa* (de moderne ziekte) en een verwijzing naar een nieuwe ziekte; *Ngoma* (letterlijk drum en dans) en een verwijzing naar het risico van feestvieren en seks, *Jua Kali* (hete zon) een vergelijking tussen de zon die planten uitdroogt en een uitgedroogde huid een symptoom van aids: *Mtandao* (communicatie, internet) en een verwijzing naar snelle verspreiding en *Mgeni* (gast, die van buitenaf komt).

Ik plaats de benamingen voor aids, de periode waarin ze gebruikte worden en waar deze benamingen naar verwijzen in een schema in navolging van Mutembei (2011).

Benamingen	Periode voor 2007	Verwijzend naar	Periode na 2010
Juliana	Veelvuldig	Oorsprong in magie	Regelmatig
Silimu	Veelvuldig	Symptoom aids	Nauwelijks
Ngoma	Veelvuldig	Seks als oorsprong	Nauwelijks
Umeme	Veelvuldig	Symptomen van aids	Regelmatig
Mtandao	Veelvuldig	Wijze van verspreiding	Nauwelijks
Mgeni	Veelvuldig	Oorsprong aids	Nauwelijks
Jua Kali	Veelvuldig	Symptomen van aids	Nauwelijks
Kamba la jeshi	Veelvuldig	Symptomen van aids	Nauwelijks
Nyambizi	Niet/ nauwelijks	Wijze van verspreiding	Regelmatig
Jambazi/ Gaidi/ Adui	Nauwelijks	Wijze van verspreiding	Nauwelijks
Ukimwi	Nauwelijks	Officiële naam aids: wat is aids	Veelvuldig

Afbeelding 4.9. Gebruik metaforen

We kunnen concluderen dat er vóór 2007 benamingen voor aids gebruikt worden die verwijzen naar de oorsprong van aids, vervolgens naar symptomen van aids, daarna vooral naar de wijze van verspreiding. Deze volgorde is niet direct opeenvolgend: langere tijd blijven metaforische

benamingen in gebruik om geleidelijk aan af te nemen en nauwelijks meer gebruikt te worden.¹⁷² De officiële benaming voor aids *Ukimwi* raakt vanaf 2007 steeds meer in gebruik ten koste van de metaforische benamingen. Dit veranderingsproces komt overeen met dat van Mutembei, ook al worden in zijn onderzoeksgebied, Kagera gebied, andere metaforische benamingen gebruikt. De metaforische benamingen *Juliana* en *Nyambizi* blijven weliswaar regelmatig opduiken. Performers en burgers geven in grote getalen aan te geloven dat er een bovennatuurlijke macht in het spel is. Ze zien dat er biologische aspecten aan de ziekte verbonden zijn, maar waarom de een wel besmet raakt met hetzelfde gedrag als iemand die niet besmet wordt, verklaren ze als bovennatuurlijke krachten.

In par. 4.2 worden een aantal onderzoeken beschreven naar metaforische benamingen voor aids.

In hoeverre zijn de metaforische benamingen uit dit onderzoek overeenkomstig of verschillend met die uit andere onderzoeken? De benaming *Mgeni* die in het begin van de onderzoeksperiode gebruikt wordt, wordt ook in landelijke liederen gebruikt. De benaming *nyambizi* wordt op het schiereiland gebruikt en heeft elders in het land vooral de betekenis, van een gezond uitziende vrouw. De benaming *Juliana* wordt door Mutembei genoemd (2001, 2002) en wordt ook landelijk gebruikt. De benaming *Umeme* is wijdverbreid in Tanzania als straattaalwoord voor aids (Reuster-Jahn & Kiessling 2006) en Mutembei beschrijft deze benaming eveneens (2001, 2002). De benamingen *Adui/Jambazi/Gaidi* komen overeen met de bevinding van Mutembei dat er militaire metaforen gebruikt worden, die verwijzen naar de fatalistische aard van aids, de aanval van buitenaf waarbij zonder aanzien des persoons plotseling een overval plaats vindt. In zijn onderzoeksgebied wordt daarvoor de termen *skadi* (Scud raketten) en *Gadafi* gebruikt (2001:61).

De vergelijkingen tussen dieren en aids worden in dit onderzoek en andere onderzoeken gemeld. Het einde van het leven door aids wordt in de teksten van de performance vergeleken met zoals sprinkhanen gedood worden, zoals een leeuw een hert doodt, zoals een kippenluis geplet wordt of zoals een hagedis tussen de deur verpletterd wordt (par. 4.2). Andere dierenmetaforen worden gebruikt door Mutembei (2001) die een klein vervelend beestje in bananenplanten beschrijft, *akauka*. De dierenmetaforen die voor aids gebruikt worden, lijken afhankelijk van de culturele omgeving van de gebruikers. Dilger (2002, 2003) maakt de vergelijking met een verkeersongeluk. Deze metaforen hebben met die uit het onderzoek gemeen

¹⁷² Verantwoording over de begrippen veelvuldig, en nauwelijks. Ik baseer deze indeling op het gebruik in de teksten en sociale discussie, maar hanteer hierbij geen getallen.

dat het oplopen van aids als pech gezien wordt, het kan ieder overkomen en als iets dat van buitenaf komt. Mutembei is van mening dat naarmate de kennis toeneemt de benamingen veranderen zoals de metaforen uit de sportwereld waarbij regels overtreden worden als *redi kadi* (2002). Dit veronderstelt kennis van regels van seksueel gedrag. Toen ik met de performers deze metaforen besprak, bleken ze die wel te kennen, maar noch zij noch de bevolking rond Kibara gebruikten die.

Welke effecten de metaforische benamingen in dit onderzoek hebben wat betreft opvattingen is niet makkelijk meetbaar. De metaforische benamingen die de elementen bevatten als een onheil dat van buitenaf komt, dodelijk is en waar je je niet tegen kunt beschermen, doen vermoeden dat de fatalistische houding in stand gehouden wordt. Naarmate de mensen uit het publiek meer inhoudelijke vragen gaan stellen en de performers benadrukken dat de bevolking zelf verantwoordelijk is voor de verspreiding zien we het gebruik van deze metaforen afnemen en het gebruik van het Swahili woord voor aids *Ukimwi* toenemen.

De metaforische benaming *Nyambizi* kan de opvatting dat de vrouw vooral verantwoordelijk is in stand houden. Toen ik daarover reflecteerde met de performers schrokken ze en zeiden dat ze zich daar niet van bewust waren.

4.9 Metaforen bij Covid-19

Het onderzoek waarvoor de data verzameld werden tussen 2007-2010 was al afgerond toen we in 2020 te maken kregen met de pandemie COVID-19, eerder het Coronavirus genoemd.

Bij de berichtgeving over dit virus gebruikten politici, (wetenschap)journalisten en medici metaforen. Het valt buiten het bestek van deze studie om de metaforen, die tijdens de COVID-19 pandemie gebruikt werden, te analyseren. Graag wil ik een stukje actualiteit aan dit hoofdstuk toevoegen, omdat ik opvallende overeenkomsten zie tussen metaforen gebruikt in de aidsepidemie en COVID-19 pandemie.

In recente journalistieke publicaties wordt er terug gekeken naar metaforen, die gebruikt werden tijdens de COVID-19 pandemie. De meest gebruikte metaforen zijn oorlogsmetaforen. Politici gebruikten metaforen, zeer waarschijnlijk, om in hun toespraken de bevolking te overtuigen om zich aan de voorgeschreven maatregelen te houden. Zo gebruikte Hugo de Jonge, verantwoordelijk minister voor het COVID-beleid, metaforen als ‘mammoettanker’; ‘het virus ruikt op’; ‘medici en verpleegkundigen bevinden zich in de frontlinie’. De Franse president E. Macron sprak over een ‘gezondheidsoorlog’; ‘de vijand is hier’; ‘we zijn in oorlog met de vijand’. De toenmalige Amerikaanse president D. Trump sprak over een

‘onzichtbare vijand wiens aanval erger is dan die op Pearl Harbor en het World Trade Center terwijl hij eerder de ernst van COVID-19 ontken- de.

Deze oorlogsmetaforen, gebruikt bij COVID-19, vertonen overeenkomst met de in dit hoofdstuk geanalyseerde metaforen over aids als *Mgeni* en *Adui*, waarbij er sprake is van een onzichtbare, onduidelijke vijand die onverwacht aanvalt.

De Vlaamse minister-president J. Jambon gebruikte in zijn toespraken de metafoor ‘Brand’ voor COVID-19. Hij zei: ‘niet willen blussen voordat het huis in brand staat’. De Belgische viroloog Marc van Ranst gebruikte de metafoor ‘alle brandjes moeten blussen om te voorkomen dat we uitslaande brand krijgen’. Hij visualiseerde deze metafoor door zelf met de brandweer in Gent brand te blussen om duidelijk te maken dat vaccineren nodig is om de epidemie te stoppen. De metafoor van ‘Brand’ passen de performers van de theatergroep KIUKAKI toe in de *utenzi*.

De vraag of oorlogsmetaforen positief of negatief in gebruik zijn stellen wetenschappers aan de orde (Flusberg, 2018; Semino, 2021; Mutsaers 2020). Flusberg (2018) en Semino (2021) benadrukken dat het van de context afhankelijk is of oorlogsmetaforen positief of negatief zijn. De metaforen kunnen door het urgente karakter en de negatieve lading motiveren tot actie, maar ook angst oproepen. Mutsaers (2020) is tegen het gebruik van oorlogsmetaforen, omdat ze het gevoel van apocalyptische dreiging kunnen versterken. Tijdens de lockdown is in 2020 een werkgroep van wetenschappers gevormd #ReframeCovid om in plaats van oorlogsmetaforen andere metaforen voor COVID-19 te zoeken.

In dit hoofdstuk zijn metaforische benamingen voor aids geanalyseerd die in omloop zijn ten tijde van het onderzoek en voorkomen in de teksten van de performance. Dit zijn de benamingen *Mgeni*, *Nyambizi*, *Juliana*, *Adui/Gaidi/Jambazi* en *Umeme*. Elementen uit deze metaforische benamingen geven aan hoe er over aids gedacht wordt.

Uit de analyse van de metaforische benaming *Mgeni* (gast, vreemdeling) blijkt dat aids gezien wordt als een vreemde gast, die van buitenaf komt. Men begrijpt zijn gedrag niet en hij veroorzaakt verwarring. Hij gedraagt zich verleidelijk, maar de aangeboden lekkernij bevat vergif. In de loop van de onderzoeksperiode vervangt de officiële benaming voor aids *Ukimwi* de metaforische benaming *Mgeni*.

Uit de metaforische benaming *Nyambizi* (letterlijk ‘onderzeeër’, daarna in straattaal ‘dikke gezonde vrouw die het hiv-virus kan dragen’ en in dit onderzoek ‘aids’) kunnen we afleiden dat aids een ziekte is die van buitenaf komt en die je onverwacht kan overvallen. Een gezond uitziende vrouw doet niet vermoeden dat ze een gevaarlijk virus heeft. Dit ziet men

niet aankomen net zo min als een onderzeeër goed te detecteren is, maar onverwacht een dodelijke aanval kan aanrichten.

In de benaming *Juliana* (naam van een kledingmerk) die niet alleen in het onderzoeksgebied maar ook elders in Tanzania gebruikt wordt, zien we de verwijzing naar aids als een ziekte die door kwaad bedoelde bovennatuurlijke krachten veroorzaakt wordt. Elementen uit deze benaming geven aan dat men gelooft dat de ziekte van buitenaf komt.

Adui (vijand)/ *Gaidi* (terrorist)/ *Jambazi* (rover) bevatten elementen die verwijzen naar de opvatting van aids als een ziekte die zonder aankondiging een overval pleegt, onherkenbaar is, waar nauwelijks verweer tegen mogelijk is en vernietigend te werk gaat.

De benamingen *Umeme* (bliksem en elektriciteit) en *Miwaya* worden ook in andere delen van Tanzania gebruikt. Deze benamingen verwijzen naar opvattingen over aids dat je pure pech kunt hebben. Zoals je door de bliksem getroffen kunt worden of op elektriciteitsdraden kunt trappen. Het kan je dood betekenen en in het gunstigste geval hou je er brandwonden aan over, verwijzend naar wonden die aids kan veroorzaken.

In pas 4.8 wordt beschreven hoe in de loop van de tijd het gebruik van metaforen kan veranderen. In dit onderzoek zien we dat de metaforische benamingen voor aids steeds meer plaats maken voor de officiële Swahili naam voor aids *Ukimwi*.

In par. 4.9 voeg ik een stukje actualiteit toe en beschrijf in een niet wetenschappelijke paragraaf overeenkomsten tussen metaforen in het onderzoek en metaforen die in de COVID 19 tijd gebruikt zijn.

In het volgende hoofdstuk worden de vragen uit de post-performance besproken. Hieruit kunnen we afleiden hoe het publiek de performance ontvangt en welke vragen er leven bij de bevolking.

5. De post-performance discussie

In dit hoofdstuk wordt de researchvraag welke opvattingen over aids onder de bevolking leven, benaderd door de vragen, meningen en adviezen die het publiek stelt te analyseren.

In par. 5.1 beschrijf ik het verloop van de post-performance discussie. In par. 5.2 komen alle vragen (*maswali*), meningen (*maoni*) en adviezen (*ushauri*) die door het publiek gesteld zijn aan de orde. Ook de performers hebben hun vragen met mij besproken en op papier gezet. In par. 5.3 komt het verband tussen de vragen en de performance aan de orde. Welke vragen heeft het publiek naar aanleiding van de uitvoering en welke vragen hadden ze zelf al? In par. 5.4 wordt ingegaan op eventuele verandering van vragen in de loop van de tijd. Tot slot wordt in par. 5.5 het proces van kennisverwerving geëvalueerd.

5.1 Het verloop van de post-performance discussie.

Een van de doelstellingen van Theatre for Development is, zoals besproken in hoofdstuk 1, om het publiek direct bij de performance te betrekken en te laten participeren (Freire, 1993; Epskamp, 2006). Op het einde van iedere uitvoering van de groep KIUKAKI, die we gevolgd en bestudeerd hebben, volgt de post-performance discussie, die door KIUKAKI *maswali*, *maoni na ushauri* 'vragen, meningen en adviezen' wordt genoemd. Het publiek blijft op de plaats in de kring staan tijdens de post-performance discussie. Na het slottoneel zijn wel mensen naar huis gegaan, maar het merendeel blijft voor de discussie. De uitvoerders hebben met het publiek gemeen dat ze eenzelfde sociale achtergrond hebben als de mensen uit het publiek, die van typisch ruraal Tanzania. Ze hebben weinig opleiding en hebben moeite om zichzelf en familie in levensonderhoud te voorzien. De uitvoerders hebben anders dan het publiek ervaring in muziek met name kerkkoren. De bewoners van het Mwibara Schiereiland zijn niet gewend onuitgenodigd te discussiëren of te participeren. De voorzitter van KIUKAKI kondigt bij aanvang van iedere performance al aan dat de toehoorders op het einde van de uitvoering vragen kunnen stellen, meningen kunnen uiten en adviezen kunnen geven. Dit herhaalt de voorzitter bij de opening van de post-performance discussie en vraagt ook wat het publiek begrepen heeft, wat ze ervan vonden, welke vragen ze hebben en of ze nog adviezen hebben. Mensen die vragen willen stellen, steken hun hand op, de voorzitter bepaalt wie het woord krijgt. Vervolgens worden de vragen genoteerd en daarna wijst de voorzitter een van de groepsleden aan om de vragen te beantwoorden. Dit kan soms leiden tot een wedervraag van de vraagsteller zelf of iemand anders, maar er zal

nooit een fel debat ontstaan met argumenten voor of tegen. Wel wordt er regelmatig naar aanleiding van een vraag onderling gelachen of gepraat, maar de voorzitter zal dan snel weer om rust en respect vragen om naar elkaar te luisteren. Tijdens de post-performance discussie, worden per uitvoering vijf tot tien vragen gesteld. De meeste vragen worden gesteld door mannen, vooral oudere mannen, zeker in de beginfase. Vrouwen, zowel jong als oud en jonge mannen stellen zich in de beginfase terughoudend op. Scholieren staan in de beginfase vaak achter een boom te luisteren. Naarmate de onderzoeksperiode vordert gaan steeds meer vrouwen, jonge mannen en scholieren aan de discussie deelnemen. Oudere vrouwen uiten regelmatig heftig hun ongenoegen over de manier waarop prostitutie op het schiereiland bedreven wordt. De post-performance discussie duurt meestal twintig minuten.

De camera heb ik aan het begin van de post-performance uitgezet. Dit om de discussie te bevorderen doordat mensen zich vrijer voelen zich te uiten zonder camera. Ook achtte ik het uitzetten van de camera ethisch juist, omdat ik geen overeenstemming met het publiek heb. De performers hebben alle vragen genoteerd, ook tijdens mijn afwezigheid en mij de vragen toegestuurd.

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal wat ik als onderzoeker kan leren van de post-performance discussie. Om die vraag te beantwoorden zal ik eerst de vragen, die het publiek stelt, behandelen. Ik zal daarbij aangeven wat ik kan herleiden uit de vragen over wat het publiek weet, niet weet en wil weten en hoe de vragen samenhangen of niet met de performance. Na de behandeling van de vragen zal ik ingaan op mijn vraag wat we kunnen leren van de post-performance discussie

5.2 De vragen

In totaal heb ik gedurende het onderzoek tweehonderd schriftelijke vragen verzameld, vertaald en in categorieën ingedeeld. Vragen die meerdere malen gesteld zijn, heb ik in het overzicht eenmaal vermeld. Ik heb de vragen – in willekeurige volgorde – in de volgende categorieën ingedeeld en zal de vragen per categorie bespreken.

- Betekenis van woorden en begrippen
- Herkomst van aids
- Symptomen van aids
- Verloop en behandeling van de ziekte
- Herkenbaarheid
- Risico's om aids op te lopen
- Hoe verloopt besmetting

- Besmetting moeder-kind
- Virus
- Testen
- Preventie en het gebruik van condooms
- Middelbare scholieren
- Politieke en sociale opmerkingen
- Vragen die de performers hebben

Deze indeling van categorieën suggereert dat tijdens de performance deze thema's achtereenvolgens aan de orde zijn gekomen. In werkelijkheid worden er tijdens de discussie allerlei vragen gesteld, waarbij in de beginperiode vooral vragen gesteld worden over de herkomst van aids, de symptomen van de ziekte en herkenbaarheid ervan en waarbij in de loop van de tijd steeds meer naar details gevraagd worden over de aard van besmetting, preventie en het gedrag van het virus. Naarmate de tijd vordert in de drie jaar van het project, worden de vragen intiemer en persoonlijker. Bij de bespreking van de post-performance vragen zal ik de vragen bij iedere categorie eerst vermelden. Sommige vragen hebben direct betrekking op de uitvoering. Toehoorders vragen verduidelijking over wat ze gezien of gehoord hebben. Andere vragen zijn niet direct gerelateerd aan de uitvoering, maar verwijzen naar vraagstukken die mensen al hebben. Ik zal de vragen beschrijven en aangeven in hoeverre ze al dan niet met de performance samenhangen. Vragen die niet gesteld worden, zal ik ook bespreken.

Op een aantal vragen weten de performers niet het juiste antwoord, zoals ik nog zal bespreken. Bij de behandeling van de vragen kan ook de lezer zich afvragen wat het antwoord op bepaalde vragen is. Het valt buiten het bestek van dit proefschrift om medische informatie te verschaffen. Om de leesbaarheid te bevorderen heb ik informatie gegeven in voetnoten. Dit geldt voor de voetnoten 173, 176, 177 en 178. Voor de beantwoording van deze vragen heb ik een arts geraadpleegd, sites van het RIVM en aidsfonds. Het betreft de onderwerpen: wat CD-4 cellen zijn (voetnoot 174); wat de relatie is tussen een tuberculose-infectie en een hiv-infectie (voetnoot 177); het onderwerp dat mensen met een onbehandelde hiv-infectie minder immuniteit hebben tegen een andere geslachtsziekte (voetnoot 178); hoelang de incubatietijd is van het hiv-virus (voetnoot 179); de vraag naar hoe lang een lijk van een aidspatiënt besmettelijk is. Voor de uiteindelijke beantwoording van deze vragen ben ik zelf verantwoordelijk.

Ik zal in deze paragraaf van iedere categorie de vragen beschrijven en de reacties van het publiek en de performers hierop en de vragen die niet gesteld worden; in paragraaf 5.3 behandel ik de verbanden tussen vragen en

de performance; in paragraaf 5.4 komen de ontwikkelingen van vragen in verloop van tijd aan de orde en in paragraaf 5.5 kom ik terug op het proces van kennisverwerving.

Betekenis van woorden en begrippen

De vragen in deze categorie zijn:

- Wat betekent KIUKAKI?
- Wat is *ugumba*?
- Wat betekent *chomolea*?
- Wat is het verschil tussen *ugumba* en *utasa*?
- Waar betekent de afkorting hiv? En aids?
- Wat betekent *nyanyapaa*?
- Wat is de Engelse naam voor *Ukimwi*?
- Wat betekent *pangusa*?
- Wat betekent *shamiri* ?
- In het toneelstuk horen wij dat de dokter tegen de patiënt zegt dat hij medicijnen moet gebruiken om CD4 te vermeerderen. Wel wat betekent CD4?

Bij vrijwel iedere post-performance discussie zijn er een paar vragen over betekenis van woorden. De vragen naar betekenis gaan veelal over Standaard Swahili woorden. Iedereen verstaat en spreekt weliswaar Swahili, maar een aantal woorden zijn niet bij iedereen bekend. Zoals de woorden *ugumba* en *utasa*, twee woorden voor steriliteit, *pangusa* dat schoonvegen betekent, *shamiri* betekent wijdverspreid zijn en *nyanyapaa* betekent in afkeer afwenden. Hoewel in de raplieders veel straattaalwoorden gebruikt worden, die niet algemeen bekend zijn, worden er weinig vragen over deze woorden gesteld. Men bevraagt elkaar naar de betekenis van straattaalwoorden.

Er wordt regelmatig gevraagd naar de betekenis van de woorden hiv en aids. De performers leggen de Swahili woorden uit, maar kunnen de afkortingen van hiv en aids in het Engels niet uitleggen. Ze leggen wel uit dat hiv staat voor het virus dat het afweersysteem verzwakt en aids voor de ziekte, die ontstaat als het afweersysteem te zeer verzwakt is. Het publiek leert wat de begrippen inhouden, maar niet waar de afkortingen voor staan. De performers hebben geen kennis van de Engelse taal en kunnen die uitleg niet geven. Ze lossen het op door de begrippen uit te leggen. Dit geldt ook voor de vraag wat CD-4 betekent, een term die de performers zelf gebruiken. De exacte betekenis kunnen de performers niet geven, maar wel de uitleg dat

dit met de weerstand te maken heeft.¹⁷³ De vraag wat *Ukimwi*¹⁷⁴ betekent kunnen de performers goed uitleggen.

De vragen naar de betekenis van woorden zijn alle gerelateerd aan de performance. De woorden zijn gebruikt in de teksten van de uitvoering en mensen uit het publiek vragen om opheldering. In de loop van de tijd dat de uitvoeringen plaats vinden worden deze vragen minder vaak gesteld.

Herkomst van aids

De vragen in deze categorie zijn:

- Wanneer werd aids in Tanzania ontdekt?
- Wie heeft aids ontdekt?
- Wie bracht aids naar Tanzania?
- Uit welk land kwam aids?
- Klopt het dat aids in de Sahara ontdekt is en in welk jaar?
- Hoe is aids ontstaan?
- In welk land ter wereld is aids het eerst ontdekt?
- Aids werd het eerste geconstateerd in het Kagera gebied. Hoeveel mensen waren dat?
- In 1983 is aids ontdekt. Hoeveel zieken zijn er nu?

De performers verwijzen in verschillende teksten naar de herkomst van aids.

In lied 4 wordt er gezongen: “Vroeger dachten we dat aids vanuit Europa Afrika binnenkwam en in een mum van tijd hebben we het in Tanzania gekregen”. In lied 10 wordt vermeld dat aids in 1983 via het Kagera district in Tanzania kwam. In een aantal liederen wordt benadrukt dat aids wereldwijd verspreid is, zoals in rap lied 5 en dat zowel Europa, Amerika als Afrika bittere tranen laten vanwege aids.

Soms zijn er mensen uit het publiek die zeggen dat ze gehoord hebben dat apen de ziekte overgebracht hebben of dat de ziekte uit Europa komt. Hun vragen, die ze naar alle waarschijnlijkheid al voor de uitvoering hebben en nu opgeroepen worden door de opmerkingen tijdens de voorstelling, doen vermoeden dat ze iets over de mogelijke theorieën over de herkomst van aids gehoord hebben.¹⁷⁵ De vraag over de herkomst kan ook te

¹⁷³ CD-4 cellen zijn een gedeelte van de witte bloedcellen, die door het hiv-virus gebruikt worden om zich te vernietigd worden. Hoe lager het aantal CD-4 cellen hoe lager de weerstand van het lichaam.

¹⁷⁴ *Ukimwi* is het acroniem van *upungufu wa kinga mwilini*: gebrek aan immuniteit van het lichaam.

¹⁷⁵ Er zijn een aantal theorieën, maar men is terughoudend om een plek aan te wijzen, omdat het stigmatiserend zou werken. Wetenschappers willen deze vraag graag uitzoeken, om een

maken hebben met de metaforische benaming voor aids *Mgeni*, die het beeld schets van een vreemdeling die van buiten komt en een dodelijke uitwerking heeft.

Zeker in de beginperiode van de uitvoeringen vragen mensen waar aids vandaan komt. Deze vragen zijn ook gerelateerd aan de performance. De vragen, die gesteld worden, zijn herhalingen van wat de performers gezegd hebben. De performers antwoorden dat het een feit is dat aids in Tanzania is, maar dat nu ieder de opdracht heeft om verdere verspreiding te voorkomen. In de loop van de tijd wordt de vraag steeds minder gesteld, waarschijnlijk omdat de performers aangeven dat het belangrijker is om verdere verspreiding te voorkomen dan te weten waar aids vandaan komt en dat het publiek in de loop van de tijd deze antwoorden kent. De performers willen de discussie over de herkomst van aids niet aangaan, omdat ze de nadruk willen leggen op de aanpak van aids, maar ze geven ook aan, zo blijkt uit hun vragen, dat ze het zelf niet goed weten. Ik kom hierop terug.

Symptomen van aids

De vragen in deze categorie zijn:

- Welke symptomen heeft iemand die besmet is met het aidsvirus?
- Wat zijn de symptomen van syfilis?
- Vallen alle mensen die aids hebben af?
- Wat zijn bulten?
- Wat zijn de symptomen van de ziekte die mensen wegvaagt?
- Stel: ik heb geen aids en ik slaap met iemand die wel aids heeft en na korte tijd heb ik een branderig gevoel in mijn geslachtsdeel en ik krijg geen zaadlozing, betekent het dan dat ik aids heb?
- Jullie zeggen dat een droge hoest een van de symptomen van aids is, was er vroeger dan geen aids?
- Als de letterlijke vertaling van *Ukimwi* is: afname van weerstand van het lichaam: wel, als ik verlies van weerstand heb zonder de liefde bedreven te hebben, betekent het dan dat ik besmet ben met aids?

betere behandeling mogelijk te maken. De theorie dat het virus overgebracht wordt van dier (chimpansee) naar mens is wijdverspreid. Over hoe deze overdracht plaats heeft gevonden, lopen de meningen uiteen. Zo is de 'jager-theorie': de overdracht doordat de mens op apen jaagt en met besmette apen in aanraking komen en eten. De 'polio-theorie': het virus zou via het poliovaccin verspreid zijn (E. Hooper, 1999) en een 'samenzweringstheorie', die beweert dat het virus bewust verspreid is.

- Verminderde weerstand van het lichaam wordt veroorzaakt door vele ziekten, Wel, als ik verminderde weerstand heb, is het dan aids of hiv?

Tijdens de uitvoeringen worden een aantal symptomen van aids genoemd en in de toneelstukken worden de symptomen uitgebeeld. De vragen over de symptomen van aids, die het publiek stelt, zijn vooral gerelateerd aan de voorstellingen. Ze stellen vragen over wat ze gezien hebben, maar de voorstelling roept ook andere vragen bij hen op. Zo kennen de mensen de symptomen van aids als gewichtsverlies, verminderde weerstand en hoesten. Symptomen die we ook in de eerste benamingen voor aids zien als *Silimu*. Toch roepen deze bekende symptomen vragen op. Zo weten ze niet zeker of de genoemde symptomen ook een symptoom van een andere ziekte kunnen zijn. Ze willen weten of de symptomen van gewichtsverlies en hoesten altijd betekenen dat er sprake is van aids. De performers benadrukken deze verschijnselen als symptomen van aids en laten achterwege dat er ook sprake kan zijn van andere aandoeningen als tuberculose en kanker. Er zijn vragen of alle mensen die aids hebben afvallen. Deze vraag kan te maken hebben met het feit dat men niet voldoende vertrouwd is met het verschil tussen hiv en aids. In de teksten van de performance en de toneelstukken komt de lange hiv-incubatietijd niet aan de orde. Het publiek ziet in de toneelstukken dat iemand vreemdgaat, ziek wordt en doodgaat. Er wordt een snel verloop gesuggereerd. De performers leggen in antwoord op de vragen wel uit dat de incubatietijd van hiv lang kan duren en dat symptomen van aids pas na lange tijd duidelijk kunnen worden. Ze leggen niet uit dat een hiv-infectie in het begin ook klachten kan geven en dat dan een tijd, soms wel 10 jaar de klachten sluimerend kunnen zijn totdat de weerstand zo laag is dat er sprake is van aids.

Met de vraag ‘wat zijn bulten’ vraagt het publiek om verduidelijking. De performers noemen de bulten als symptoom van aids.

De opmerking en vraag “Jullie zeggen dat een droge hoest een van de symptomen van aids is, wel, was er vroeger dan geen aids?” kan te maken hebben met het feit dat vele mensen ook in het verleden een droge hoest hadden, omdat er velen- toen en nu- tuberculose hadden. De relatie tussen een tuberculose-infectie en een hiv-infectie komt in de voorstellingen niet aan de orde.¹⁷⁶

Er zijn vragen over wat de symptomen van syfilis zijn en of een branderig gevoel aan het geslachtsdeel en problemen met zaadlozing

¹⁷⁶ Tuberculose, kan zoals iedere besmettelijke ziekte, het reeds verzwakte immuunsysteem van een hiv-patiënt verder ondermijnen. De progressie van hiv naar aids, maar ook de tuberculose kan sneller verlopen.

symptomen van aids zijn. Deze vragen maken duidelijk dat de relatie tussen geslachtsziekten en hiv voor het publiek niet helder is. De performers leggen de relatie in de voorstellingen niet uit, maar geven in antwoord op de vragen wel het risico van geslachtsziekten aan, zonder concrete informatie te geven.¹⁷⁷

Zo zien we dat de voorstellingen vragen oproepen doordat de performers voor een deel concrete informatie niet kunnen geven. Ze laten niet bewust deze informatie achter. Ze gaven in gesprekken met mij aan dat in de loop van de tijd ze te weinig kennis hadden om de vragen goed te beantwoorden. Dat blijkt ook uit de vragen die de performers zelf hebben. Het publiek vraagt om opheldering en de performers geven in hun antwoord een deel van de informatie.

De voorstellingen en de teksten zorgen voor soms verwarring doordat de informatie niet compleet is zoals we ook bij de andere categorie vragen zullen zien. Verwarring zoals hierboven beschreven over de symptomen. De verwarring zorgt er wel voor dat het publiek scherpere vragen gaat stellen en daarmee de performers noodzaakt tot nauwkeurigere antwoorden. Ik kom hier in hoofdstuk 6 op terug.

Verloop en behandeling van de ziekte

De vragen in deze categorie zijn:

- Als je met een besmet iemand hebt geslapen hoelang duurt het dan voordat je verschijnselen van aids krijgt?
- Als je aids hebt duurt het een lange tijd voordat je sterft, hoe kan het dan dat het meisje in jullie toneelstuk snel doodgaat?
- Hoelang duurt het voordat het hiv-virus zich tot aids ontwikkelt?
- Wat is de duur van hiv?
- Jullie leggen ons uit dat er verschil is tussen een hiv en een aidspatiënt. Wie van de twee is het meest besmettelijk?
- Hoe lang kunnen mensen die aids hebben nog leven?
- Welke organen worden door het hiv-virus aangevallen waardoor het lichaam verzwakt?
- Als ik ontdek dat ik met aids besmet ben, wat kan ik dan doen om lang te leven?
- Hoe kan het dat als twee besmette mensen seks hebben, er eentje eerder sterft dan de ander?

¹⁷⁷ De performers maken niet duidelijk dat hiv-infectie ook een seksueel overdraagbare aandoening is. En dat mensen met een onbehandelde hiv-infectie minder immuniteit tegen een andere geslachtsziekte hebben.

- Als iemand ontdekt dat hij aids heeft, en besluit dit geheim te houden en hij gezond eet, hoe lang kan hij dan nog leven?
- Hoeveel soorten aids zijn er en welk soort veroorzaakt snel de dood en na hoeveel tijd?
- In 1983 is aids ontdekt. Hoeveel zieken zijn er nu?
- Zijn geslachtsziekten niet te behandelen? Als ze te behandelen zijn vragen we medicijnen of middelen om te beschermen zodat we de ziekten niet krijgen
- Welk voedsel moet een aidspatiënt eten om zijn gezondheid te verbeteren?
- Als een herbalist aids krijgt, heeft hij dan medicijnen?
- Is het mogelijk geslachtsziekten te genezen? Zo ja, dan vraag ik medicijnen of bescherming zodat ik de ziekte niet krijg.
- Jullie zeggen en beloven dat als we geslachtsziekten krijgen, we zorg kunnen krijgen, wel waar halen we die hulp vandaan?
- Jullie zeggen dat door geslachtsziekten de eileiders verstopt kunnen raken. Wel is er geen behandeling in het ziekenhuis mogelijk?
- Waarom wordt iemand die na testen besmet blijkt te zijn, aangeraden medicijnen te nemen die het leven verlengen?
- Waarom gebruiken aidspatiënten medicijnen om het leven te rekken.
- Als iemand na testen besmet blijkt te zijn en het advies krijgt medicijnen te gebruiken, hoelang moeten de medicijnen dan gebruikt worden?
- Op welke manier moet ik verder leven als ik besmet ben met aids?

In de loop van de tijd worden er steeds meer vragen gesteld waarin verduidelijking wordt gevraagd over hiv en aids, begrippen die vooral in de post-performance aan de orde komen. In de teksten horen mensen hoe gevaarlijk aids is en in de toneelstukken zien ze hoe snel en dramatisch het ziekteproces kan verlopen. Ze krijgen tijdens de uitvoeringen meerdere malen te horen dat als ze aids hebben gezond moeten eten, lichamelijke oefeningen moeten doen en verder moeten leven met hoop. Aan de hand van deze vragen zien we dat velen zich niet meer tevredenstellen met deze adviezen. Het publiek vraagt in de loop van de tijd steeds meer naar concrete details die te maken hebben met hoe de ziekte verloopt en wat ze concreet moeten doen als ze besmet zijn. Ze vragen naar verdieping van wat ze gezien hebben.

Het advies van de performers en de landelijke slogan om gezond te eten, roept de vraag op wat gezonde voeding is, waarmee ze hun gezondheid

kunnen verbeteren. De performers leggen vooral uit dat gezonde voeding de weerstand kan verbeteren, maar hoe dat voedingspatroon er uit zou moeten zien maken ze niet concreter. De vraag naar wat gezonde voeding zou zijn, is gerelateerd aan de performance, maar hangt ook samen met de landelijke campagne waarin de zin telkens terugkomt.

In de performance wordt vermeld dat er vele aidspatiënten zijn. In de discussie wordt gevraagd hoe de stand van zaken van de ziektecijfers is. In de toneelstukken ziet het publiek hoe snel het verloop van de ziekte kan zijn. In de discussie vragen ze hoelang het hiv-proces duurt voordat het aids wordt. Uit hun eigen ervaring weten ze dat er individuele verschillen zijn in het verloop van de ziekte en in de discussie vragen ze waardoor die individuele verschillen bestaan. Het lichaam wordt verzwakt zo leren ze in de performance en in de discussie wordt gevraagd welke organen aangetast worden.

In het laatste jaar van de uitvoering wordt door de performers voor het eerst besproken dat er medicijnen voor aids patiënten bestaan. De vraag in de discussie wordt gesteld hoelang ze de medicijnen moeten gebruiken. Er wordt niet gevraagd waar ze de medicijnen kunnen krijgen en hoe ze die moeten gebruiken. De performers gaan hier ook niet op in. Wel geven ze antwoord op de vraag waar medicijnen tegen geslachtsziekten te verkrijgen zijn. Deze vraag geeft aan dat er modificatie is in de informatie die de uitvoerders geven. Ik kom hier in hoofdstuk 6 op terug.

De vraag wordt gesteld welke zin het heeft om het leven te rekken als je aids hebt. Dit kan te maken hebben met het dramatisch einde van de ziekte zoals ze dat zien in de toneelstukken en vanuit hun eigen ervaringen met zieken.

Het advies van de performers om verder te leven met hoop roept de vraag op hoe verder te leven met een aidsbesmetting. De performers geven adviezen om de weerstand te vergroten. Wat niet gevraagd wordt, is hoe het met de seksualiteit verder moet. Misschien bedoelt de vraagsteller dit wel, maar dit wordt niet duidelijk gemaakt. De performers gaan nergens in op dit vraagstuk.

De vragen welk voedsel gezond is voor een besmet iemand en hoe er verder geleefd kan worden na een besmetting zijn voorbeelden van 'verandertaal', taal die erop duidt dat men verandering overweegt. De zinnen drukken een intentie uit, een plan of in ieder geval het overwegen van een plan (Miller en Rollnick 2012). Ik kom er in hoofdstuk 6 op terug.

Herkenbaarheid

De vragen in deze categorie zijn:

- Kun je mensen die getest zijn en gezond zijn onderscheiden van mensen die besmet zijn, zodat ze niet doorgaan met anderen te besmetten?
- Hoe herken je iemand die besmet is met hiv?
- Hoe zie je dat iemand besmet is? Hoe herken je dat?
- Kun je aids herkennen aan de ogen

Over de herkenbaarheid van aids worden weliswaar vragen gesteld, maar minder dan over de wijze van besmetting, het verloop van de ziekte en de werking van het virus. De performers leggen op vragen hoe je aidszieken kunt onderscheiden van patiënten die met het hiv-virus besmet zijn, telkens uit dat de ziekte lange tijd verborgen kan blijven en dat aan de buitenkant moeilijk te zien is of iemand besmet is.

Wat ze wel weten is dat aids moeilijk te herkennen is en dit is gerelateerd aan de uitvoering. Het publiek heeft behoefte om meer te weten hoe ze een aidspatiënt kunnen herkennen. Ze weten dat een besmet persoon een ander kan besmetten, maar niet hoe je dit kunt voorkomen.

Risico's om aids op te lopen

De vragen in deze categorie zijn

- Wat zijn de risico's van het verzorgen van een aidspatiënt?
- Jullie geven aan dat het strand een risicovolle plek is om aids op te lopen. Waarom kun je hier het hiv-virus oplopen?
- Waarom draagt het bloot baden bij met meer, bij aan de verspreiding van aids?

De vraag wat de risico's zijn van de verzorging van aidspatiënten is niet zozeer gerelateerd aan de performance. In de toneelstukken ziet het publiek hoe familieleden de aidspatiënt verzorgen of verstoten, maar in de voorstellingen komen eventuele risico's niet aan de orde. Het is een relevante vraag: velen hebben met een ziek familielid te maken. De performers verwerken deze vraag niet in een nieuw toneelstuk, lied of gedicht. Zoals blijkt uit hun eigen vragen kennen ze de risico's zelf ook niet. Op dit gebied schiet hun kennis tekort op den duur tekort.

Zoals besproken in hoofdstuk 3 waarschuwen de performers voor gebruiken en plaatsen, die risicovol zijn om aids te kunnen oplopen. Zo noemen ze dat het baden en bloot zijn aan het strand als een risico gezien wordt om aids op te lopen. Deze vraag is aan de performance gerelateerd met name aan de liederen. De uitvoerders verduidelijken niet dat ze verwijzen naar het risico van de verleiding die van bloot zijn kan uitgaan. Ze geven het risico aan zonder uit te leggen wat het risico is. In de toneelstukken komt dit onderwerp niet aan de orde. De waarschuwing staat

in contrast met het dagelijks leven. Voor de bewoners van het schiereiland is het gebruikelijk om te baden in het Victoriameer, waar aparte gebieden voor mannen en vrouwen zijn. Ik heb de bewoners of bestuurders niet horen klagen over deze risicovolle plek en denk dat deze opmerking in de liederen vooral voor de rekening van de auteur van de liederen is. Over andere risicovolle plekken zoals bars worden geen vragen gesteld. De relatie tussen bars, te veel alcohol en ‘casual’ seks lijkt duidelijk te zijn.

Hoe verloopt besmetting

De vragen in deze categorie zijn:

- Als je één keer slaapt met iemand die aids heeft, krijg je het dan ook meteen?
- Als je seks hebt met iemand die besmet is, krijg je het dan ook?
- Als je na onderzoek ontdekt dat je besmet bent, wat moet je dan doen?
- Als ik met aids besmet ben en vervolgens contact heb met een koe, kan die koe dan ook besmet worden?
- Als ik een wond heb en ik raak een aidspatiënt aan met een wond, kan ik dan aids krijgen?
- Jullie zeggen dat er gelegenheden zijn waar je samen iets doet, zoals uit een kom pap eten, risicovol kunnen zijn voor besmetting. Hoe kan het dat mensen hierdoor aids krijgen?
- Als een man zich voor de zaadlozing uit de vrouw terugtrekt kan hij haar dan toch besmetten?
- Is het gevaarlijk om samen met een besmet iemand te eten?
- Zijn er nog andere manieren om besmet te raken dan met seks?
- Iemand die een geslachtsziekte heeft, kan die besmet worden met hiv als hij contact heeft met een zieke?
- Kan iemand aids verspreiden via speeksel?
- Als een vrouw na seks met een besmette man het vocht na geslachtsgemeenschap verwijdt, hoe kan het dan dat die man toch besmet raakt.
- Als ik één keer seksbedrijf met een besmette vrouw, ben ik dan ook besmet?
- Als uit de test blijkt dat een man besmet is, zonder seks te hebben gehad, hoe kan hij dan besmet zijn geraakt?
- Kun je aids krijgen als je je scheert met zeep?
- Kan aids verspreid worden via scheermesjes?
- Als je scherpe mesjes gebruikt, die al door een aidspatiënt gebruikt zijn, na hoeveel tijd weet je dan of je besmet bent of niet?

- Hoe lang kan het vocht dat uit een lijk komt besmettelijk zijn?
- Waardoor worden geslachtsziekten veroorzaakt?
- Hoe verspreidt aids zich? Door seks te bedrijven met of zonder condoom?
- Iemand die een geslachtsziekte heeft, kan die besmet worden met hiv als hij contact heeft met een zieke?
- Stel dat ik besmet ben en bloedgroep A heb en dan seks heb met een vrouw met bloedgroep B, besmet ik haar dan met aids?
- Als je uit hetzelfde glas bier drinkt met een aidspatiënt, kun je dan besmet raken?

Uit bovenstaande vragen blijkt dat men weet dat door het bedrijven van seks met een aids patiënt de kans op besmetting groot is. Men weet echter niet hoe die besmetting precies plaats vindt en welke rol de lichaamssappen daarbij spelen. Het publiek wil graag weten op welke manier ze zich kunnen beschermen bij seks. De kennis dat bij het bedrijven van seks een besmetting plaats kan vinden is gerelateerd aan de performance. Met name tijdens de toneelstukken wordt uitgebeeld dat prostitutie en seksueel contact met meerdere partners risicovol zijn. Tijdens de performance wordt genoemd dat geslachtsziekten de kans op besmetting groter maken. Het blijkt voor de mensen niet duidelijk te zijn wat die relatie precies is. De vraag naar hoe verder te leven met aids, maakt duidelijk dat er behoefte is aan meer adviezen dan louter het advies, om gezond te eten, te bewegen en verder te leven met hoop. Wat deze vraagsteller graag zou willen weten is niet helemaal duidelijk. Het kan de vraag naar zingeving zijn, hoe men aan medicatie kan komen, maar ook hoe het seksueel gedrag zou moeten zijn. De performers exploreren deze vraag niet verder. In de liederen wordt uitgelegd dat het gebruik van scheermesjes gevaarlijk kan zijn. Men weet niet waar dat gevaar in schuilt en men wil graag weten wat het gevaarlijk maakt, de zeep of de mesjes. De performers leggen dan uit dat het hergebruik na het scheren van een besmet persoon risicovol kan zijn, waarna in een latere vraag weer is hoe lang de mesjes besmettelijk blijven.

Voor het publiek is niet duidelijk welke lichaamssappen nu wel of niet gevaarlijk zijn, zo blijkt uit bovenstaande vragen. Ook voor de performers is dit niet duidelijk zo geven ze zelf in hun vragen aan. De vraag hoe lang de overledene door zijn sappen besmettelijk blijft kunnen ze niet beantwoorden en willen de performers graag zelf ook weten. Ook weten de performers niet dat speeksel niet besmettelijk is. Ze geven het advies om niet uit een beker te drinken van een besmet persoon. Daar worden regelmatig vragen over gesteld. In het dagelijks leven delen mensen vaak eenzelfde kop met elkaar. Veel vragen worden opgeroepen door de performance, maar in

de loop van de tijd gaat men naar meer details vragen die niet in de performance vermeld worden.

Besmetting moeder-kind

De vragen in deze categorie zijn:

- We zagen in het toneelstuk dat een vrouw een telefoontje kreeg van haar minnaar. Wat deed ze met het kind toen ze bij haar minnaar was?
- Op welke wijze kan een moeder haar kind besmetten?
- Kan een embryo in de buik van een besmette moeder ook aids krijgen?
- Als een vrouw hiv heeft en zaad ontvangt dat ook met het hiv-virus besmet is, is het kind dan ook besmet?
- Kan een zwangere besmette vrouw een gezond kind baren?
- Wat is het percentage gezonde kinderen dat geboren wordt uit besmette moeders?
- Jullie zeggen dat bij een besmette vrouw het hiv-virus in de moedermelk zit en jullie raden aan de borstvoeding dan achterwege te laten. Wel is dat dan geen bedreiging voor de gezondheid van het kind?
- Kan een besmette moeder na de bevalling borstvoeding geven?
- Als een zwangere vrouw medicatie gebruikt, werken die dan ook bij het kind?
- Mijn vrouw is zwanger en heeft geen aids. Ze besluit vervolgens vreemd te gaan met iemand die het hiv-virus heeft. Krijgt het kind in de buik dan ook hiv?

Tijdens de performances komt de besmetting van moeder op kind nauwelijks aan de orde. Het publiek maar ook de performers weten niet hoe die besmetting kan verlopen bij de bevruchting, zwangerschap en lactatieperiode. In de loop van de tijd heeft het publiek de behoefte veel meer te weten over hoe de besmetting van moeder op kind verloopt en stelt specifieke medische vragen, die verder gaan dan de performance en de kennis van de performers. In het laatste jaar van de uitvoeringstijd komt wel aan de orde dat via moedermelk besmetting kan plaats vinden. Het feit dat de performers geen duidelijk antwoord geven hoe dat verloopt maar adviseren het geven van borstvoeding achterwege te laten, leidt tot de kritische vraag of dat advies ook niet levensbedreigend is. De vragen komen ook voort uit ervaringen van mensen. In het dagelijks leven worden ze geconfronteerd met kinderen die besmet zijn.

Virus

De vragen in deze categorie zijn:

- Jullie zeggen dat het hiv-virus in het bloed leeft, kan het virus via de botten bij de man binnen dringen?
- Jullie zeggen dat bloed van een besmet iemand niet gebruikt moet worden voor transfusie, hoe weten we of het bloed virusvrij is?
- Jullie leggen ons uit dat er verschil is tussen een hiv en een aidspatiënt. Wie van de twee is het meest besmettelijk?
- Zit het hiv-virus in sperma, speeksel en tranen?
- Als ik de dag nadat ik geslapen heb met een aidspatiënt me laat testen, kan het virus dan meteen die dag aangetoond worden?
- Waar wordt hiv door veroorzaakt?
- Welk dier heeft het virus veroorzaakt?
- Hoelang duurt het voordat het hiv-virus zich tot aids ontwikkelt?
- Jullie leggen ons uit dat het hiv-virus in lichaamssappen leeft. Wel, leeft het hiv-virus ook in de ogen?
- Als je seks hebt gehad met een aidspatiënt en je laat je testen, na hoeveel maanden kan het virus dan aangetoond worden?
- Bij hiv en aids: wat dringt het lichaam binnen?
- Krijgen alle mensen met het hiv-virus aids?
- Ik heb gehoord over aids en daarna over het hiv-virus: wat is het verschil?
- Als er twee soorten hiv-virussen zijn, welk soort veroorzaakt snel de dood?
- Hoe komt het virus het lichaam binnen?
- Kun je het hiv-virus hebben zonder aids te hebben?
- Wat is het verschil tussen geslachtsziekte en het aidsvirus?
- Wat doet het virus in de mens precies?
- Wat betekent het als je het virus in het bloed kunt aantonen?

Er worden veel vragen over het hiv-virus gesteld. De vragen worden opgeroepen door de performance, maar we zien dat de vragen in de loop van de tijd gedetailleerder worden. Men weet dat het hiv-virus het lichaam binnen dringt, maar er blijft onduidelijkheid hoe het virus te werk gaat. Mensen willen meer informatie over de werking van het virus; over de relatie van het virus met geslachtsziekten; hoeveel tijd na risicovolle seks het virus aangetoond kan worden. De performers benoemen een aantal zaken en we zien dat het publiek meer wil weten en om meer informatie vraagt. Een voorbeeld hiervan is ook de vraag over bloed. De performers benoemen in de voorstellingen dat er door bloed een virus overdracht plaats kan vinden,

ook bij een transfusie. Het publiek wil weten hoe het bloed onderzocht kan worden. In de performance wordt genoemd dat lichaamssappen voor het virusoverdracht kunnen zorgen en zoals eerder vermeld schept het verwarring dat de performers sperma niet noemen. In de discussie vraagt men dit wel en de uitvoerders vermelden dat in de discussie steeds vaker. De waarschuwing in de performance om niet uit dezelfde beker te drinken, suggereert dat speeksel voor overdracht kan zorgen, hetgeen onjuist is. De opmerking over lichaamssappen roept de vraag op of het virus ook in tranen en in ogen leeft.

Preventie en het gebruik van condooms

De vragen in deze categorie zijn:

- Als iemand zich heeft laten testen en gezond is en vervolgens slaapt met iemand die besmet is en er behoefte is om verdere liefde te bedrijven, wat moet je doen om te voorkomen dat er ook andere mensen besmet worden?
- Hoe kun je met een besmette vrouw slapen zonder aids te krijgen?
- Wat als een besmet persoon ernaar verlangt de liefde te bedrijven?
- Als ik het condoom na een week weer gebruik kan ik dan besmet worden met het virus?
- Een condoom heeft gaten of niet. Hoezo?
- Wat is het percentage dat het gebruik van het condoom geen aids veroorzaakt?
- Als je het condoom draagt dan raak je niet in aanraking met vaginaal vocht, maar als je er wel in aanraking mee komt, ben je dan niet besmet?
- Is er nog een andere manier om je te beschermen tegen aids dan het gebruik van condooms?
- Kan het condoom niet gratis verspreid worden?
- We hebben het advies gekregen bij seks het condoom te gebruiken, maar hoe moet het dan met orale seks waarbij geen condoom gebruikt wordt?
- Is het waar wat veel mensen zeggen dat er een vloeistof in het condoom zit dat schade berokkent?
- We weten niet hoe het condoom gebruikt moet worden, kunnen jullie dat ons uitleggen?
- Kan een condoom wel groot genoeg zijn om te passen bij een grote erectie?

Tijdens de uitvoeringen wordt summier stilgestaan bij preventieve maatregelen. Het gebruik van het condoom wordt een aantal malen genoemd tijdens de raplieders.

Men weet wel dat het gebruik van het condoom aanbevolen wordt om verdere verspreiding van het virus te voorkomen, maar men weet niet hoe het gebruikt moet worden. Uit de vragen blijkt dat niet duidelijk is waarom het gebruik van het condoom seks veilig maakt. Men weet niet dat het condoom voor eenmalig gebruik is. Ze willen graag weten hoe vaak en na hoe lange tijd het condoom opnieuw gebruikt kan worden. Een vragensteller houdt tijdens de post-performance discussie zijn gebreid mutsje in zijn handen, wringt het uit en vraagt hoe vaak hij dit kan doen.

Het publiek vraagt niet alleen hoe het condoom gebruikt moet worden, maar geeft ook angst voor het gebruik aan. Deze angst blijkt uit de vraag of het condoom aan de binnenkant een middel bevat dat onvruchtbaarheid kan veroorzaken.

Opvallend is ook de openheid waarmee deze vragen in een groot publiek gesteld worden. In het dagelijks leven is het een sociaal gevoelig onderwerp. De sfeer tijdens de performance is zo veilig geworden dat deze vragen openlijk gesteld kunnen worden.

Testen

De vragen in deze categorie zijn:

- Als je besluit om je te laten testen, krijg je dan ook meteen de uitslag?
- Waar kan ik me op aids laten testen, zodat ik zekerheid krijg over mijn gezondheidstoestand.
- Kunnen leerlingen zich op aids laten testen?
- Als je na onderzoek ontdekt dat je besmet bent, wat moet je dan doen?
- Als ik bang ben om me te laten testen, wat raden jullie me aan om die angst weg te nemen?
- Jullie onderwijzen ons en raden ons aan op vrijwillige basis ons te laten testen. Kunnen jullie ons die voorziening hier niet geven?
- Hoe vaak moet je je op aids laten testen?
- Worden scholieren niet aangeraden zich op aids te laten testen?
- Wat moet een leerling doen als hij zich laat testen en dan besmet blijkt te zijn?

In alle teksten van de uitvoeringen wordt erop aangedrongen om op aids te laten testen. Zoals eerder vermeld is de bereidheid om de test te laten

uitvoeren sinds 2005 duidelijk toegenomen ook door landelijke campagnes. Men kent het advies om te laten testen. Ze willen weten waar je je kunt laten testen, hoe lang het duurt voordat de uitslag bekend is. De vraag hoe vaak je de test moet herhalen is medisch gezien belangrijk.¹⁷⁸ Men wil graag weten wat er te doen valt aan de angst voor het testen. In de toneelstukken is te zien hoe mensen bang zijn voor de prik. Het is niet duidelijk of de vraagsteller de angst voor het prikken bedoelt. In de toneelstukken is ook te zien dat mensen na de positieve uitslag radeloos zijn en vaak uit het gezin verstoten worden of zo radeloos zijn dat ze een einde aan hun leven maken. De gevolgen van een positieve test die ze in het dagelijks leven ervaren en zoals die in de performance weergegeven worden, zijn niet angst reducerend.

Middelbare scholieren

De vragen in deze categorie zijn:

- Hoe moeten wij, leerlingen, vermijden te bezwijken aan de verleidingen van de liefde?
- Hoe kunnen we de scholieren duidelijk maken dat ze het verlangen om de liefde te bedrijven moeten beteugelen?
- Op welke manier kunnen wij, leerlingen, voorkomen dat we ernaar verlangen de liefde te bedrijven.
- Wat kunnen wij leerlingen van de middelbare school doen om kennis over aids te krijgen?
- Wat is nu precies jullie boodschap in jullie liederen voor ons leerlingen: het condoom te gebruiken of de liefde achterwege te laten?
- Is de voorlichting alleen voor leerlingen bedoeld?
- Waarom zeggen jullie dat we geen seks mogen bedrijven als we jong zijn? Mag ik wel veilige seks bedrijven als ik groot ben?
- Jullie raden ons aan geen seks te bedrijven, maar wat moet ik doen als ik er zin in heb?

Uit de vragen van de scholieren blijkt vooral welke informatie ze willen hebben en niet zo zeer welke kennis ze al hebben.

Er zijn veel vragen over hoe ze met hun seksueel verlangen moeten omgaan. Tijdens de toneelstukken zien ze vooral dat scholieren door oudere mannen verleid worden. De vraag hoe ze met hun verlangen moeten omgaan, komt vanuit hun eigen beleving, maar wordt ook opgeroepen door de performance. Ze willen graag meer kennis over aids. In de performance

¹⁷⁸ De incubatie tijd van het virus kan 6 weken zijn. Wanneer de test te vroeg afgenomen is na seksueel contact kan de test vals - negatief zijn. Het herhalen van testen is aanbevolen twee maanden na ieder seksueel contact.

worden ze in de liederen en *utenzi*-gedichten gewaarschuwd om geen seks op jonge leeftijd te hebben. De performers waarschuwen dat hun lichaam nog niet geschikt is om de liefde te bedrijven en zwanger te raken. In de voorstellingen wordt niet uitgelegd wanneer dat wel kan. Uit de vragen blijkt ook dat de boodschappen verwarring oproepen. Ze zien een dilemma: is de boodschap om geen seks te hebben of om seks te hebben met een condoom. Deze vragen worden vooral aan het einde van de onderzoeksperiode gesteld. In de beginperiode is hun houding afwachtend.

Politieke en sociale situaties

De vragen in deze categorie zijn:

- Moeten de grenzen van Tanzania niet gesloten worden om mensen die het land in willen komen eerst te laten testen op aids om, als vervolgens blijkt dat ze besmet zijn, ze niet toe te laten?
- Is het niet verstandig een voorlichtingsbureau met experts te starten zodat jongeren daar terecht kunnen om hun onverantwoord gedrag te kunnen verminderen?
- Wat heeft iemand die aids heeft nodig vanuit de sociale gemeenschap?
- Waarom gaan jullie niet naar de eilanden om daar voorlichting te geven?
- Welke stappen onderneemt de regering tegen ouders van zwangere leerlingen?
- Wat doet de groep KIUKAKI nog meer om het aantal besmettingen omlaag te brengen?
- Zijn er nog manieren om met landen als Kenia en Uganda samen te werken om aids te controleren (hoe zijn de resultaten in deze landen?)
- Als iemand aids heeft, hoe kunnen we hem dan helpen?
- Hebben jullie nog andere manieren om voorlichting te geven dan jullie nu doen met de performance? (Road show)
- In het toneelstuk zag ik dat een weeskind slachtoffer was van meerdere verkrachters, wel, hoe kunnen jullie een slachtoffer van verkrachting helpen?
- Advies: de leden van de groep KIUKAKI zijn de spiegel van de samenleving, het advies is dat zij een voorbeeld moeten zijn in goed gedrag
- Als in een huwelijk een van de twee besmet blijkt te zijn met hiv en ze scheiden, waarom stuurt de man de vrouw dan weg?
- Jullie zeggen en beloven dat als we geslachtsziekten krijgen, we zorg kunnen krijgen, wel waar halen we die hulp vandaan?

Deze vragen maken duidelijk dat het publiek weet dat aids in Tanzania en omringende landen wijdverspreid is. Dit komt in de performance met name in de liederen aan de orde. Men wil graag weten welke maatregelen vanuit de overheid genomen kunnen worden om de epidemie in te dammen. Het publiek vraagt zich af of het sluiten van grenzen en het testen bij binnenkomst van het land een mogelijkheid zijn. Samenwerking met de omringende landen wordt voorgesteld.

Ze willen graag meer voorlichting zoals op de eilanden, waarvan de problematiek in hoofdstuk 1 beschreven staat. Ze willen graag meer hulp vanuit de maatschappij om mensen met aids en slachtoffers van verkrachting te ondersteunen. Ze willen ook graag dat de leden van de performance groep een voorbeeldfunctie hebben in de samenleving. Dit is gerelateerd aan de performance waarin gewaarschuwd wordt voor risicovol gedrag. Deze opmerking heeft ook te maken met het feit dat de bevolking een aantal keren klaagde over het gedrag van enkele leden. Deze klachten zijn door het bestuur van de groep behandeld. De vraag of het wel goed is om de echtgenote weg te sturen als blijkt dat er in de relatie van besmetting sprake is, is relevant. Het wegsturen van een besmet persoon kan tot verdere verspreiding leiden. Deze vraag heeft ook te maken met de het proces van de maatschappelijke discussie. In het begin van de uitvoeringsperiode was het wegsturen nog aan de orde en op het einde van de uitvoeringsperiode werd er openlijk over gediscussieerd of dit wel een goed oplossing is.

Het is voor het publiek niet duidelijk waar ze hulp kunnen krijgen voor geslachtsziekten en men vraagt waar ze terecht kunnen voor deze problematiek.

Vragen van de performers

De vragen in deze categorie zijn:

- Hoeveel soorten hiv-virussen zijn er?
- Als het bloed van een koe in een spuit wordt gedaan en bij een koe wordt ingespoten, kan die koe dan ook aids krijgen?
- Hoeveel tijd na de besmetting kan het hiv-virus aangetoond worden?
- Hoe staat het met het gebruik van antiretrovirale-middelen?
- Kan besmetting plaats vinden d.m.v. elektrische wasmachines waarin kleding vermengd wordt?
- Als het hiv-virus in sperma zit, kan het embryo vrij zijn van het virus?
- Hoe kan het dat er kleine en grote symptomen van aids zijn?
- Graag uitleg over het gebruik van condooms.

- Als het hiv-virus in lichaamssappen leeft, kunnen dan tranen en speeksel voor verspreiding van het virus zorgen?
- Op welke wijze kan een moeder haar kind besmetten?
- In welk land ter wereld begon de aidsbesmetting?
- Hoe lang is het vocht dat uit een overledene komt besmettelijk?

De performers hebben zelf ook hun vragen op papier gezet. In de loop van de uitvoeringsperiode stelt het publiek vragen die de kennis van de uitvoerders te boven gaat. Hun vragen maken vooral duidelijk wat ze niet weten en graag willen weten. Ze geven aan dat ze onvoldoende weten over het hiv-virus. Ze vragen hoeveel soorten hiv er bestaan. Ik heb niet met hen kunnen bespreken waar deze vraag vandaan komt, mogelijk dat een enkeling jaren geleden in de samenwerking met AMREF hierover iets gehoord heeft. Ze weten ook niet wanneer het virus in het bloed aangetoond kan worden. Als het publiek deze kritische vragen stelt dan geven de performers een ontwijkend antwoord, omdat ze het zelf ook niet weten. Datzelfde gebeurt bij vragen over de besmetting van moeder op kind. De vraag of het virus in tranen en speeksel zich kan bevinden, is gesteld door het publiek. De performers beginnen blijkbaar te twijfelen aan het (verkeerde) antwoord dat ze altijd gegeven hebben.

In de beginjaren van de uitvoering meldden ze in de performance dat er geen behandeling voor aids is. Op het einde van de uitvoeringsperiode geven ze tijdens de post-performance aan dat er medicijnen zijn waardoor een aidspatiënt langer kan leven. Uit hun vraag over medicatie blijkt dat ze hier geen kennis over hebben. Dat is ook niet vreemd. In de onderzoeksperiode zijn de antiretrovirale middelen weliswaar in Tanzania beschikbaar, maar de medicatie bereikt het Mwibara Schiereiland nauwelijks.

De vraag of kleding van besmette patiënten in wasmachines het virus kan overdragen komt zeer waarschijnlijk van ziekenhuismedewerkers. Daar is mij die vraag door de mensen die de was doen ook gesteld. Ook een arts uit de regio gaf te kennen dat hij graag wasmachines had om de besmette kleding op hogere temperatuur te wassen.

De performers hebben vragen over het gebruik van het condoom. Ze kunnen de vragen uit het publiek over hoe het gebruikt moet worden en of het hergebruikt kan worden niet goed beantwoorden. Ze vertellen mij dat er veel geruchten gaan dat er een middel in het condoom zit dat onvruchtbaarheid kan veroorzaken.

De vraag over hoe lang het vocht uit een lijk besmettelijk is, is in eerste instantie een vraag uit het publiek en is al besproken bij de vragen over het virus.

De meeste vragen van de performers zijn vooral aan het einde van de onderzoeksperiode gesteld. Ze merken dat het publiek steeds moeilijkere vragen gaat stellen. De meeste vragen van hen zijn onbeantwoord gebleven, omdat ze aan het einde van de onderzoeksperiode duidelijk werden. De uitvoerders hebben wel een workshop van een arts gehad. De vraag over hoe lang een lijk besmettelijk is heb ik in Nederland aan een aidsdeskundige gesteld en zijn antwoord dat het lichaam van de overledene een aantal dagen besmettelijk is heb ik hen verteld. Ik heb bemerkt dat huisartsen in opleiding in Nederland ook niet wisten hoe besmettelijk kleding van aids patienten is en hoe deze gewassen moesten worden en ook niet hoe lang een lijk besmettelijk is.

Welke vragen komen niet aan de orde?

Over een aantal onderwerpen die wel in de performance voorkomen, worden geen vragen gesteld. Ook zijn er vragen die niet helemaal duidelijk zijn en waar de performers een ontwijkend antwoord op geven.

Vragen die niet aan de orde komen zijn:

- Het 'Sugar Daddy'- syndroom wordt niet aan de orde gesteld door het publiek. De performers stellen dit verschijnsel stevig aan de orde, zoals beschreven in hoofdstuk 3. Het is een groot probleem zo laten bestuurders in de regio en de performers weten. De oudere mannen, die relaties aangaan met jonge meisjes doen dit vaak om 'schoon' te worden van aids. Ze verspreiden daarmee het virus. De gevolgen voor scholieren die zwanger en mogelijk ziek worden zijn groot. Ze moeten hun school verlaten en hebben daardoor weinig ontwikkelingskansen. Oudere vrouwen klagen in de post-performance discussie wel over het gedrag van meisjes, maar ik heb in de post-performance geen vragen, opmerkingen of adviezen aan oudere mannen gehoord. Waarom deze vraag niet aan de orde gesteld wordt door het publiek is mij niet duidelijk. Mogelijk ligt het nog in de taboesfeer of durft men uit ontzag voor oudere mensen hun gedrag niet openlijk af te keuren.
- In de performance waarschuwen de uitvoerders dat 'oude gewoonten' risicovol zijn. Oude gewoonten zoals het erven van weduwen en het verzorgen van overledenen. Over dat laatste wordt wel de vraag gesteld hoe lang een lijk besmettelijk is. Wat het gevaar is van het erven van weduwen wordt niet gevraagd door het publiek en niet uitgelegd door de performers. Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat dit gebruik, waarbij de broer van de overleden man de echtgenote erft, in Oost-Afrika sinds lange tijd gewoon is. Anderzijds heeft het ook te maken met het feit dat de

performers niet goed weten hoe het virus zich gedraagt en dat de weduwe, zeker als haar man, overleden is aan aids, makkelijk haar zwager kan infecteren.

- Er worden geen vragen gesteld over de ontwikkeling van aids bij kinderen. Wel worden vragen gesteld hoe een foetus of baby besmet kan raken. Hoe het kan dat oudere kinderen besmet blijken te zijn, komt in de performance en de post-performance discussie niet aan de orde. In het dagelijks leven en heeft de bevolking te maken met vele kinderen die aids hebben.
- Er worden geen vragen gesteld over het belang de seksuele geschiedenis van de partner te kennen. De performers roeren dit thema aan met name in raplied 7. Ze wijzen er wel op dat het van belang is om je te laten testen, maar als dan de vraag uit het publiek komt hoe vaak je je moet laten testen en waarom is dat een vraag waar de performers moeilijk een antwoord op kunnen geven.
- De 'lokale' geneeskunde komt in met name de toneelstukken in de performance aan de orde. Daarin laten de performers, op voor het publiek amusemanier, zien hoe de lokale dokter te werk gaat, veel geld vraagt en de patiënt dan toch overlijdt. Een vermakelijke maar geen positieve voorstelling van zaken. In het dagelijks leven is het een gewone zaak de lokale dokter te bezoeken. Over de behandeling daar worden geen vragen gesteld.
- In de performance komt zeker in het laatste jaar de illegale abortus ter sprake in de rapliederen en toneelstukken. In het dagelijks leven heeft men te maken met jonge vrouwen die overlijden na een illegaal uitgevoerde abortus.
- Er worden geen vragen gesteld over de beschikbaarheid en werking van antiretrovirale middelen. Zoals reeds beschreven zijn ze ten tijde van de uitvoeringsperiode nauwelijks beschikbaar in de regio. De performers geven in hun vragen ook aan dat ze niet weten hoe het met deze medicatie gesteld is.
- Er worden geen vragen gesteld over de ontwikkeling van aids in landen buiten Oost-Afrika.

5.3. Wat zijn verbanden tussen vragen en de performance?

In de performance krijgt het publiek informatie over zaken die bij hen leven. Immers voor de performance hebben de uitvoerders de vraagstukken die actueel zijn geïnventariseerd. De verschillende genres brengen alle op een andere wijze de informatie. Het eigen karakter van ieder genre en de combinatie van al die genres maakt dat de boodschappen telkens op een andere manier binnenkomen. Wat bij het ene genre onduidelijk was, kan

door het andere verhelderd worden. De post-performance discussie biedt ruimte aan het publiek om meer duidelijkheid te vragen over dat wat ze gezien hebben. Maar het is meer dan dat: ze worden aan het denken gezet over zaken die ook spelen in hun eigen leven.

Er zijn verschillende verbanden tussen de vragen en de performance aan te geven.

- Het publiek kan opheldering vragen over woorden en begrippen die ze gehoord, maar niet begrepen hebben.
- We zien aan de hand van de vragen dat ze meer medische informatie willen, meer doorvragen naar de achtergrond van de onderwerpen die in de uitvoering aan de orde zijn geweest, zoals de vragen naar het risico van borstvoeding, gebruik van condoom en het verloop van het ziekteproces.
- Aan de hand van een aantal vragen, zien we dat de performance ook verwarring over een aantal onderwerpen oproept. Verwarring die opgeroepen wordt, omdat de uitvoerders of tegenstrijdige of onvolledige informatie geven. Voorbeelden hiervan zijn de vragen over de scheermesjes, waarbij de performers niet goed genoeg uitleggen wat het risico is van besmette mesjes; vragen wat maakt dat baden aan het strand gevaarlijk maakt, omdat de performers niet uitleggen dat ze bedoelen dat een naakt lichaam verleidelijk kan zijn, en de vraag van scholieren wat hen nu aangeraden wordt: of geen seks hebben of het condoom gebruiken.
- Vragen die opgeroepen zijn door de performance, maar niet uitgelegd zijn. Voorbeeld daarvan is de oproep om condooms te gebruiken. De performers leggen niet uit hoe het condoom te gebruiken en wat de voordelen ervan zijn.
- Vragen die niet direct terug te voeren zijn op de performance maar het gevolg zijn van de vertrouwelijke sfeer die ontstaat. Voorbeelden hiervan zijn het gebruik van het condoom en vragen over het bedrijven van seks.

Het is moeilijk om een een-op-een relatie aan te geven tussen de verschillende genres en de vragen. Ik denk dat het geheel van de genres maakt dat de combinatie van de performance en de post-performance discussie een goede is. Met uitzondering van de toneelstukken, die door het visualiseren van de problematiek de onderwerpen nog duidelijker maken voor het publiek. In de post-performance discussie wordt er met respect geluisterd naar de vraagsteller zowel door het publiek als door de performers. Er ontstaat een sfeer van veiligheid en vertrouwen waardoor mensen ook vragen durven te stellen die summier in de voorstelling voorkwamen of intieme vragen durven te stellen voortkomend uit hun

privéleven. De performers krijgen door de vragen van het publiek feedback over de uitvoering. De vragen maken niet alleen duidelijk wat er leeft onder de bevolking, maar ook wat het publiek begrepen heeft en waar ze onvolledige informatie geven. Dit stelt hen dan weer in staat om de volgende voorstellingen te verbeteren.

5.4. Ontwikkeling van vragen in verloop van de tijd

In 2006 verzamelde ik liederen over aids voor de masterscriptie. Men zong daarin vooral over wat een ramp aids is, een ziekte die dodelijk is en iedereen kan treffen. Geen onwaarheden en ook overeenkomstig met hun bittere werkelijkheid. Men had nauwelijks hoop en er was geen motivatie om zich te laten testen op aids als de uitkomst toch fataal kon zijn. In het begin van de uitvoeringstijd van dit onderzoek wordt er vooral herhaald wat ze gehoord en gezien hebben en gevraagd naar opheldering van woorden en begrippen. Het publiek stelt, vaak terughoudend, feitelijke vragen zoals wanneer de eerste aidspatiënten in Tanzania gediagnosticeerd zijn en uit welk land aids afkomstig is. De vragen worden in de beginfase vooral door oudere mannen gesteld. In de loop van de tijd worden de post-performance discussies levendiger, gaan meer mannen en vrouwen en scholieren meedoen en de aard van de vragen verandert. Het publiek vraagt zeker in het derde uitvoeringsjaar naar gedetailleerde medische informatie. De vragen worden zo specifiek dat de performers vaak het antwoord niet weten. Voorbeelden hiervan zijn de vragen naar besmetting bij moeder en kind. Dit thema komt in de performance niet aan de orde, maar in de loop van de tijd stelt men hier veel vragen over. In die drie jaar tijd veranderen de vragen van algemeen naar zo specifiek dat de kennis van de performers tekort schiet. In de post-performance discussie geven de performers ook veel informatie. De kennis van het publiek neemt toe, omdat ze maandelijks een uitvoering zien en iedere keer weer vragen kunnen stellen. De vragen worden in de loop van de tijd ook steeds intiemer en persoonlijker. De maandelijks terugkerende uitvoeringen en de respectvolle post-performance discussie maken het mogelijk dat het taboe op vragen over seksualiteit doorbroken wordt.

5.5. Proces van kennisverwerving

In de loop van de onderzoeksperiode zien we dat de vragen van het publiek veranderen. De toehoorders stellen aan het begin van de onderzoeksperiode algemene vragen zoals de herkomst van aids en de vragen worden steeds specifiek en medisch inhoudelijk. De mensen willen meer medische details zoals hoe precies het virus zich gedraagt en overgedragen kan worden.

De post-performance discussie maakt het voor het publiek mogelijk vragen te stellen over wat ze gezien hebben tijdens de uitvoering, vragen te stellen die bij hen opgekomen zijn naar aanleiding van de performance en vragen die ze al hadden te stellen. De uitvoerders geven antwoorden op hun vragen in de post-performance discussie, waardoor de kennis van het publiek toeneemt. De uitvoerders nemen de vragen die leven bij het publiek op in volgende voorstellingen. Die kunnen dan weer aanzetten tot andere vragen, waarop ze weer antwoord krijgen. Zo ontstaat er een circulair proces bij het publiek waarin hun kennis toeneemt. Ook krijgen de uitvoerders feedback door de vragen in hoeverre hun boodschap overgekomen is, wat er leeft onder de bevolking, wat ze weten en nog willen weten. De uitwisseling van vragen en antwoorden stimuleert een proces bij zowel de uitvoerders als publiek. Het feit dat de performers iedere maand weer terugkomen in het dorp, maakt het mogelijk voort te borduren op eerdere vragen en thema's. Een proces waarin de kennis over aids toeneemt bij het publiek en de kennis van de uitvoerders over welke gedachten, weerstanden en wensen er leven bij de bevolking.

In onderstaand schema gebaseerd op de theorie van Millner en Rollnick komen kennis, risicoperceptie, attitudes en waarden aan de orde (Prochaska & DiClemente 1986). Hierdoor komt het publiek in de fase van precontemplatie naar contemplatie en worden veranderingen door het publiek overwogen.

De uitvoerders lopen tegen het einde van de uitvoeringsperiode door de toegenomen kennis van het publiek en door het feit dat het publiek steeds gemakkelijker vragen kan stellen tegen de grenzen van hun kennis aan. Bij de lezer kan de vraag opkomen waarom ik als onderzoeker geen extra informatie gegeven heb daar waar er leemtes bij de uitvoerders waren. Het was mijn doel om te inventariseren welke opvattingen over aids de bevolking heeft en welke informatie de uitvoerders geven. De leemtes in de kennis worden voornamelijk op het einde van de uitvoeringsperiode duidelijk. Dit betekent dat de bottom-up benadering maar beperkte tijd geldig is en dat er een nieuwe fase aanbreekt waarin de kennis van de uitvoerders uitgebreid moet worden. De verwarring die door sommige informatie gegeven wordt, komt ook door de performance zelf. In een tijdsspanne van enkele uren spelen ze bijvoorbeeld het ziekteproces versneld terwijl mondelinge informatie is dat het proces lang kan duren. De post-performance discussie heeft voor veel leermomenten gezorgd voor het publiek en de uitvoerders. Ook is door de vertrouwelijke sfeer het mogelijk geworden dat sociaalgevoelige onderwerpen aan de orde konden komen zoals het condoom gebruik.

Afbeelding 6. Fasen van overweging gedragsverandering, 2.

Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de vragen, meningen en adviezen die het publiek gesteld heeft tijdens de post-performance discussie geanalyseerd. De toehoorders stellen niet alleen vragen over de uitvoering, maar ook vragen waar ze al langer over denken. Ze uiten hun meningen over de situatie van aids in hun regio. Op deze manier hebben we een beeld gekregen van de opvattingen van de bevolking.

De discussie verloopt respectvol, men luistert naar elkaar, men lacht niet om een vraag die onwetendheid verradt. Er wordt wel gelachen als reactie op intieme vragen die humoristisch gesteld zijn. De veilige en open sfeer maakt dat mensen in de loop van de tijd meer intieme vragen gaan stellen. In de genres van de performance wordt duidelijk gemaakt dat hiv/aids verspreid wordt door onveilige seks. We zien dat mensen steeds meer biologisch specifieke vragen gaan stellen over de aard van het virus, hoe overdracht precies verloopt. Ook worden steeds intiemere vragen over de geslachtsdaad gesteld.

In de analyses van de genres en de metaforische benamingen zien we dat aids opgevat wordt als een ramp die van buitenaf komt. De

performers brengen in de genres de boodschap dat de bevolking, ze spreken in de wij-vorm, de ziekte verspreiden. Deze boodschap lijkt overgekomen te zijn als we de vragen goed bekijken.

De opmerkingen en vragen van de mensen uit het publiek laten zien dat er een proces van bewustwording opgang gekomen is: van precontemplatie, het niet overwegen van gedragsverandering, naar contemplatie, het overwegen van gedragsverandering.

De performances die iedere maand vonden en de boodschappen die telkens weer herhaald worden, gaven de mogelijkheid voort te borduren op opgedane kennis. Op de vraag of ook niet andere factoren daar een invloed op hebben gehad komt ik in het volgende hoofdstuk op terug.

In het volgende en laatste hoofdstuk kom ik terug op de onderzoeksvragen en reflecteer ik op de bevindingen.

6. Conclusie

In dit hoofdstuk komen de conclusies van en reflecties op het uitgevoerde onderzoek aan de orde. In par.6.1 worden de onderzoeksvragen en de antwoorden daarop behandeld. In par. 6.2 beschrijf ik de veranderingen in opvattingen, attitudes, metaforische benamingen en vragen van de bevolking die in de onderzoeksperiode plaats vinden. In par 6.3 reflecteer ik op Theatre for Development. In par 6.4 wordt er stil gestaan bij de sterke en zwakke punten van het onderzoek en verdere suggesties. In par. 6.5 staan de belangrijkste conclusies (en aanbevelingen) beschreven.

In deze studie wil ik achterhalen hoe in het onderzoeksgebied, het Mwibara Schiereiland in noordwest Tanzania, over aids gedacht en gesproken wordt. De onderliggende gedachte voor dit onderzoek is dat er bij gezondheids-voorlichting eerst de opvattingen over het onderwerp van voorlichting die leven bij de doelgroep, bekend moeten zijn. Voorlichting, gebaseerd op de behoeften van de bevolking, zal beter werken dan voorlichting die niet aansluit bij de vragen van de doelgroep. Voorlichting die top-down, vanuit experts gegeven wordt en vanuit een ander referentiekader, kan zijn doel voorbijschieten. Een bottom-up benadering die uitgaat van vragen van de bevolking, maakt meer kans van slagen, zoals ik in par.1.6 in hoofdstuk 1 beschreven heb. Theatre for Development is een methode die uitgaat van deze bottom-up benadering. Zang, gedichten, toneel en participatie van het publiek maken deel uit van Theatre for Development. Het doel van Theatre for Development is om kritisch bewustzijn te creëren bij het publiek en deelnemers bewust te maken van de mogelijkheden om actie te ondernemen om hun problemen op te lossen. Verandering kan bewerkstelligd worden door informatie te verschaffen om zo de manier van denken te beïnvloeden en het publiek een bepaalde gedachte te laten accepteren die tot gedragsverandering kan leiden (Epskamp 2006:5).

6.1 De onderzoeksvragen

Om te achterhalen welke opvattingen de bevolking in het onderzoeksgebied heeft, heb ik drie jaar lang de theatergroep KIUKAKI gevolgd. De teksten van deze performancegroep en de vragen vanuit het publiek na de uitvoering heb ik geanalyseerd, gebaseerd op de theorie van de Critical Discourse Analysis.

Mijn onderzoeksvraag welke aidsdiscourse op het schiereiland wordt gevoerd, heb ik in sub-vragen onderverdeeld.

De sub-vragen zijn:

1. Welke opvattingen heeft de bevolking rondom Kibara over aids, hoe wordt er gedacht over de wijze van verspreiding en hoe over de behandeling?
2. Welke vragen heeft de bevolking over aids?
3. Welke boodschappen worden overgebracht, op welke wijze en door wie?
4. Wat zijn mogelijke weerstanden om gedrag te veranderen?
5. Verandert er iets in de aidsdiscourse door de voorlichting van de performance groep KIUKAKI? Zo ja wat zijn de effecten?

Ik zal de belangrijkste conclusies in de beantwoording van de sub-vragen beschrijven.

Sub-vraag 1. Opvattingen, verspreiding en behandeling

De eerste sub-vraag welke opvattingen men heeft over de ziekte, de verspreiding en de behandeling is beschreven in hoofdstuk 3 en 4.

Opvattingen

In de eerste helft van de onderzoeksperiode ziet men aids als een ramp, die iedereen kan treffen, jong en oud, rijk en arm. De ramp is als een brand, als een vloedgolf, als een wild dier, als een terrorist, als een vijand die mensen onherroepelijk doodt. Er is niets aan te doen.

Uit de analyse van de metaforische benamingen voor aids blijkt dat de ziekte gezien wordt als een aandoening die van buitenaf komt. In de metaforische benaming *Mgeni* wordt aids geassocieerd met een vreemde gast die zomaar je huis kan binnenkomen en je doodt. De ziekte kan je overvallen als een vijand *adui*, als een terrorist *gaidi* of als een rover *jambazi*. Aids wordt ook geassocieerd met bovennatuurlijke krachten zo blijkt uit de metaforische benaming *Juliana*, een kledingmerk dat met magie verbonden wordt. Ook kan aids je overvallen als een onderzeeër die je niet ziet aankomen en als een gezond uitziende vrouw, die toch het virus heeft, zo blijkt uit de metafoor *nyambizi*.

De opvatting dat aids een ziekte is waar weinig aan te doen valt, vinden we ook terug in de liederen en *utenzi*-gedichten, maar de genres *shairi*, *ngonjera* en de toneelstukken benadrukken dat onveilige seks en prostitutie belangrijke veroorzakers zijn en dat aids niet van buiten komt, maar door de bevolking zelf veroorzaakt wordt.

Verspreiding

Voor de verspreiding van aids worden vrouwen verantwoordelijk gehouden met name in de liederen en *utenzi*-gedichten. In de *shairi*-gedichten, de rapliederen en de toneelstukken worden ook mannen op hun verantwoordelijkheid aangesproken.

Hoe aids zich precies verspreidt, hoe het hiv-virus werkt is niet duidelijk voor de bevolking. De performers geven aan dat onveilige seks en plaatsen die dat in de hand lijken te werken risicovol zijn. Ook wijzen ze op het gevaar van besmette scheermesjes, en het drinken uit dezelfde beker (hetgeen niet klopt).

Behandeling

Zeker in de beginperiode is men overtuigd dat er geen behandeling mogelijk is. Ter vermijding van de ziekte bevelen de performers seksuele onthouding aan en in een paar genres het gebruik van het condoom. Gezonde voeding en leven met hoop is het advies als men eenmaal besmet is. Pas op het einde van de onderzoeksperiode geven de uitvoerders aan dat medicatie kan helpen om langer te leven.

Sub-vraag 2. Vragen van de bevolking over aids.

De post-performance discussie geeft het publiek na de voorstelling gelegenheid om vragen te stellen en meningen te uiten. De vragen die het publiek stelt en de bespreking daarvan staan in hoofdstuk 5.

Bij de analyse van de vragen heb ik gekeken naar wat het publiek weet over aids, wat de toehoorders graag aan nieuwe informatie willen en welke vragen niet gesteld worden. Het publiek stelt vragen over wat ze gehoord en gezien hebben bij de uitvoering. Aanvankelijk zijn deze vragen algemeen van aard en vragen de toehoorders waar de ziekte vandaan komt, naar de betekenis van woorden en begrippen in de teksten en welke symptomen bij aids horen. De mensen uit het publiek vragen in de loop van de drie jaren steeds meer door en willen opheldering over wat ze tijdens de performance zien. Een voorbeeld daarvan is het snelle verloop van de ziekte zoals het publiek dat ziet in de toneelstukken, wat voor de toeschouwers in tegenstelling staat met de vermelding in andere teksten dat het lange tijd kan duren voordat hiv zich tot aids ontwikkelt. De vragen worden steeds specifieker, men wil meer gedetailleerde informatie, zoals welke voeding gezond is voor een patiënt. De vragen gaan steeds meer over hoe het virus overgebracht wordt. Ze begrijpen dat het tijdens seksueel contact kan gebeuren, maar willen graag weten hoe dat dan in zijn werk gaat en hoe ze dat kunnen voorkomen. Een ander voorbeeld van het steeds specifieker worden van de vragen is dat de performers vermelden dat borstvoeding van een besmette moeder gevaarlijk kan zijn. Het publiek wil informatie hoe die besmetting verloopt en wat ze er aan kunnen doen. De vragen laten zien dat het publiek zich minder tevreden stelt met algemene informatie en meer medische details wil horen. Het publiek reageert niet alleen op de uitvoering die ze gezien hebben, maar stelt ook vragen die bij hen leven en mogelijk door de performance opgeroepen worden. Zoals vragen van scholieren hoe

ze met hun seksuele driften moeten omgaan; geruchten over een gevaarlijke vloeistof in het condoom; hoe lang een lijk besmettelijk is; hoe lang kleding besmettelijk is en hoe de kleding het beste gewassen kan worden. De vertrouwelijke sfeer van de uitvoeringen en de post-performance discussie maken het mogelijk dat er vragen gesteld worden die sociaal gevoelig liggen zoals het condoomgebruik en seksuele contacten.

Het publiek vraag niet naar het gevaar van het Sugar Daddy-syndroom; het gevaar van 'oude gewoonten' als het erven van weduwen; aids bij kinderen en de beschikbaarheid van medicatie.

Ook de performers hebben hun vragen geformuleerd. Deze vragen gaan over het condoomgebruik, verschillen in het hiv-virus en de besmetting van moeder op kind. Op het einde van de onderzoeksperiode geven de performers aan dat ze zich overvraagd voelen en dat de vragen van het publiek hun kennis te boven gaat.

Sub-vraag 3. Welke boodschappen worden overgebracht, op welke wijze en door wie?

Deze vraag is behandeld in hoofdstuk 3 en tabel 3.2 biedt een overzicht hiervan. De performers brengen boodschappen aan het publiek en het publiek heeft weer boodschappen voor de performers en voor elkaar.

De performers hebben in alle genres als belangrijkste boodschap dat de dodelijke ziekte, aids, die iedereen kan treffen, alleen maar gestopt kan worden als de bewoners hun gedrag veranderen. De metaforische benamingen drukken uit dat aids opgevat wordt als een ramp die van buitenaf toe kan slaan, maar in de teksten van de genres wijzen de performers er op dat het niet belangrijk is te weten waar aids vandaan komt, maar dat gedragsverandering nodig is. "Aids verspreiden we zelf, mensen, door toe te geven aan onveilige seks", zo staat er in het lied *Mgeni*. De belangrijkste boodschap is dat aids verspreid wordt door prostitutie en onveilige seks. Deze boodschap brengen ze in de performance op verscheidene wijzen. Iedere performance heeft meerdere genres: liederen, *utenzi*-gedichten, *shairi*-gedichten, *rap*-liederen, *ngonjera*- toneelstukken en de *tamthilia*-toneelstukken.

De uitvoerders roepen de burgers op seksueel gedrag te veranderen: meisjes mogen niet te vroeg aan seks beginnen en ouders moeten hen bewaken. Jonge mannen moeten hun seksuele driften beteugelen en oude mannen moeten jonge meisjes met rust laten. De liederen richten zich vooral op jonge meisjes, en ouders worden gemaand om hun dochters goed in de gaten te houden. In de *utenzi*-gedichten wordt de ernst van aids uitgelegd en meisjes worden aangespoord om geen seks te hebben en hun opleiding te voltooien. In de *shairi*-gedichten is ook de belangrijkste boodschap te

stoppen met prostitutie en onveilige seks. In deze gedichten wordt iedereen aangesproken en vooral mannen worden aangespoord om hun gedrag te veranderen. In de rapliederen, een onbekend genre voor het publiek, wordt iedereen aangesproken. In deze liederen wordt straattaal, *lugha ya mitaani*, gebruikt om mensen wakker te schudden en seksuele onderwerpen die in de taboesfeer liggen te benoemen. In de *shairi*-gedichten en rapliederen worden de mannen het sterkst aangesproken op gedrag dat ze moeten veranderen. In de *ngonjera*-toneelstukken vindt discussie plaats tussen voor- en tegenstanders van gedragsverandering. Op beleefde wijze wordt naar elkaars argumenten geluisterd. De ambivalenties wat betreft gedragsveranderingen worden hierin besproken. In de *tamthilia*-toneelstukken wordt veel van wat er al gezegd of bezongen is in beeld gebracht. Men laat op een realistische wijze zien hoe vreemdgaan tot besmetting kan leiden en wat de gevolgen zijn. In deze toneelstukken zijn zowel tragische als komische scènes. Het publiek laat merken dat ze genieten van deze toneelstukken waarin zowel mannen als vrouwen in verschillende maatschappelijke posities voorkomen. De combinatie van de verschillende genres maakt dat de boodschappen gevarieerd gebracht worden aan het publiek. In de totale performance wordt iedereen op een andere manier aangesproken. De kracht van de performance ligt in de combinatie van de diverse genres. Het slottoneelstuk, de *tamthilia* heeft grote invloed. Het uitbeelden van de problematiek die tot dan in de andere genres in woorden gebracht is, is een *edutainment* dat goed ontvangen wordt door het publiek.

Het publiek heeft ook een aantal boodschappen voor elkaar. Ze bespreken in de post-performance discussie vragen die niet alleen voor de uitvoerders zijn, maar waar de andere toehoorders ook naar luisteren. Ze geven de boodschap dat er vrijelijk gesproken kan worden over vragen betreffende seks en het condoom. Het publiek geeft de uitvoerders de boodschap dat ze zelf een goed voorbeeld in gedrag moeten zijn. Ook willen ze graag dat er nog meer voorlichting komt in de regio en voor risicogroepen als de vissers.

Sub-vraag 4. Mogelijke weerstanden om gedrag te veranderen.

Zoals besproken in hoofdstuk 1 gaat het motiveren tot gedragsverandering gepaard met ambivalentie (Miller en Rollnick, 2012). In de fase waarin gedragsverandering overwogen wordt doen zich ambivalenties voor: men wil van de ene kant gezonder gedrag, aan de andere kant is het moeilijk vertrouwd gedrag los te laten ook al is het ongezond. In deze fase kunnen ambivalenties zichtbaar worden in opvattingen die tegenstrijdig zijn. Die tegenstrijdigheid probeert men op te heffen door cognitieve dissonantiereductie. Een voorbeeld hiervan is de uitspraak in de *ngonjera*-

toneelstukken waarin een jongeman zegt “waarom zou ik veranderen, ik wil genieten van de liefde” en een andere uitspraak “we moeten toch allemaal dood” en “vroeger werd toch ook de liefde bedreven”.

De weerstanden kunnen niet alleen te maken hebben met de moeite om vertrouwd gedrag los te laten, maar kunnen ook samenhangen met gebrek aan kennis of geruchten die er in de samenleving rond gaan. Er is onvoldoende kennis over de werking van het virus. Om weerstanden te verminderen en gedrag te veranderen is er ook steun uit de sociale omgeving nodig. De sociaaleconomische situatie op het schiereiland, de armoede en de vissersproblematiek houden de prostitutie in stand.

Sub-vraag 5. Verandert er iets aan de aidsdiscourse door de performance groep? Zo ja wat zijn de effecten?

In de loop van de onderzoeksperiode zijn er veranderingen in de aidsdiscourse te zien. Er is een verandering van de benaming van aids en het gebruik van metaforen. In het begin van het onderzoek gebruikte de bevolking nauwelijks het officiële woord voor aids *Ukimwi*. Om de ziekte aan te duiden gebruikte men metaforische benamingen voor hiv/aids. Ook het gebruik van metaforische benamingen veranderde. De metaforen veranderden van *Mgeni* (vreemde gast) naar *adui*, *gaidi* en *jambazi* (vijand, terrorist en rover) naar *nyambizi* (onderzeeër en gezond uitziende vrouw die toch besmet is). Tijdens de onderzoeksperiode gaat men steeds meer de officiële benaming voor aids gebruiken *Ukimwi*.

De verandering van de metaforen naar het gebruik van de officiële naam voor aids laat zien dat men anders is gaan denken over aids. In het begin dacht men fatalistisch over de ziekte: er was niets aan te doen, het leidde onherroepelijk tot de dood en nam iedereen te grazen. Men dacht dat de ziekte je kon overvallen zoals een vijandig persoon kan doen, onverwacht, zonder dat je het ziet aankomen.

Men beschouwde aids als een vreemde snuiter, als een gecamoufleerde overvaller. Het publiek bij de uitvoeringen wil steeds meer weten over hiv en aids, over de werking van het virus. Ze willen meer weten wat ze zelf kunnen doen om te voorkomen dat ze besmet worden en voorkomen dat ze anderen besmetten. De noodlottige passieve houding verandert in een actievere houding waarin oplossingen gezocht worden.

In figuur 5.9 met daarin de fasen van gedragsverandering, kunnen we zien dat er een verschuiving te zien is van de precontemplatie fase waarin geen gedragsverandering overwogen wordt naar de fase van contemplatie waarin verandering overwogen wordt. Bij de vragen en opmerkingen tijdens de post-performance discussie zien we verandertaal. Taal waarin wensen en intenties om te veranderen uitgedrukt worden. Voorbeelden daarvan zijn

“wat kan ik doen”, “hoe kan ik voorkomen”, “waar kan ik terecht”, “wat is gezonde voeding”.

Een andere verandering in de aidsdiscourse is de manier waarop het publiek over onderwerpen spreekt die eerder sociaalgevoelig waren of in de taboesfeer lagen. Tijdens de post-performance discussie durven mensen steeds meer vragen te stellen over seksuele omgang en het gebruik van het condoom. Ook durven ze hun angsten, zoals angst voor het testen en geruchten, zoals middelen die in het condoom zouden zitten, bespreekbaar te maken.

6.2 Veranderingen.

In de loop van de drie jaar dat de uitvoeringen plaats vonden, zijn er veranderingen te zien in het gebruik van metaforische benamingen, in attitudes, in de vragen die het publiek stelt, in de informatie die de uitvoerders geven en in de manier waarop mensen over sociaal gevoelige onderwerpen spreken. Een aantal veranderingen zijn in de vorige paragraaf beschreven, zoals de veranderingen in metaforische benamingen.

Er zijn in de loop van de tijd veranderingen in attitudes. In de beginfase had men een fatalistische houding ten aanzien van aids. In de liederen die ik eerder, in 2006, verzameld heb, werd er alleen gezongen dat je dood zou gaan aan aids (Huijgen-Koolen, 2006). Ook in de teksten van de performances in dit later onderzoek wordt herhaald dat aids een dodelijke ziekte is, die iedereen kan treffen. Steeds meer komt de boodschap terug dat aids vermeden kan worden door vermijding van risicovol gedrag. Uit de vragen van de post-performance discussies blijkt dat mensen meer willen weten wat ze concreet kunnen doen om geen aids op te lopen. Vanuit een fatalistische houding is er een beweging naar het besef dat de ziekte voorkomen kan worden. Ook is er een andere attitude ten aanzien van het bespreekbaar maken van aids. In de beginfase werd de ziekte verzwegen en bij zieken en doden werd niet vermeld dat er sprake was van aids. In de post-performance discussie wordt er steeds opener gesproken over aids en seksualiteit.

Er is een verandering in de soort van vragen. In de beginfase wordt vooral gevraagd waar aids vandaan komt maar het publiek gaat steeds meer gedetailleerde vragen stellen over de werking van het virus en het voorkomen van aids.

Ook in de informatie die de performers geven is er verandering te zien. In het begin van de onderzoeksperiode gaven ze de informatie dat er voor een besmet persoon weinig anders op zat dan gezond te eten, lichamelijke oefeningen te doen en te leven met hoop. Op het einde van de

onderzoekperiode leggen ze uit dat er medicijnen zijn die het leven kunnen verlengen.

In de voorstellingen is een verandering te zien. De meest opvallende was dat ze op het einde van de drie jaar een toneelstuk uitvoerden waarin te zien was hoe aidswezen in een gezin opgevangen werden en dit als positief werd ervaren door de opvangouders. De heftige toneelstukken over zelfdoding en groepsverkrachting zijn niet meer uitgevoerd.

Ik kan niet uitsluiten dat andere factoren de veranderingsprocessen mede bepaald hebben. Ik acht het niet aannemelijk dat er belangrijke andere factoren zijn. Wel werd de toenmalige president van Tanzania, Kikwete, die als voorbeeld stelde om zich samen met zijn echtgenote te laten testen, genoemd en besproken. Een ander voorbeeld zou kunnen zijn dat de toenmalige paus bekend maakte dat het condoomgebruik in sommige noodsituaties (aids?) toegestaan mocht worden. Ik heb echter niet kunnen waarnemen dat dit van grote invloed is geweest. In de jaren dat ik het gebied bezocht en met de theatergroep optrok, heb ik ervaren dat de sociale situatie, de beïnvloeding van buitenaf stabiel was. Ook een paar jaren na het onderzoek bleven de bewoners de toegang tot internet en social media ontbreken.

6.3 Theoretische reflectie op Tfd

In deze paragraaf wil ik reflecteren op wat de werkwijze van Theatre for Development doet. Wat werkt positief? Welke doelen zijn bereikt? Welke volgende stappen kunnen aanbevolen worden? Zoals Epskamp (2006:61) stelt is het effect van Tfd moeilijk te meten, omdat het doel van Tfd niet is om concrete, meetbare resultaten in sociaaleconomische termen te bereiken. In tegendeel, zo vervolgt hij, Tfd is gericht op waarden, opvattingen en attitudes die kunnen leiden tot duurzame menselijke ontwikkelingen. Dit onderzoek heeft duidelijk gemaakt hoe zonder inmenging van deskundigen, de opvattingen, waarden, attitudes en behoefte aan kennis duidelijk zijn geworden en daarmee een uitgangspunt voor verdere efficiënte voorlichting zijn. De werkwijze van deze bottom-up voorlichting zoals KIUKAKI die heeft toegepast bleek werkzaam te zijn, zoals we aan de veranderingen in kennis, metaforen, vragen en gegeven informatie kunnen zien. Een belangrijk aspect dat in de Tfd benadering heeft gewerkt is dat de herhaling van de boodschappen in de verschillende genres verschillende mensen kon bereiken. De een kan zich aangesproken door bijvoorbeeld raplieders, een ander kan meer geraakt worden door een klassieke benadering zoals de liederen en de *utenzi*-gedichten. Ongeletterde mensen konden door de orale en visuele presentatie bereikt worden. Een ander aspect dat een positieve werking had, is de combinatie van woord en beeld. De woorden uit de

teksten van de liederen en gedichten worden in de toneelstukken nog eens uitgebeeld. De afwisseling in de toneelstukken tussen tragische en komische scènes maakt dat de voorstelling niet te beklemmend of vervelend wordt. De uitvoeringen waren, zoals Tfd bedoeld is, een combinatie van onderwijs, *education* en vermaak, *entertainment*, dus *edutainment*. De uitvoerders hebben gebruik gemaakt van genres die voor het publiek vertrouwd waren, hetgeen in het voordeel heeft gewerkt. De post-performance discussie heeft belangrijke leermomenten opgeleverd voor zowel de uitvoerders als de toehoorders. De maandelijkse terugkeer naar de dorpen voor een volgende voorstelling zorgde er voor dat er een ontwikkelingsproces bij beide partijen ontstond. We kunnen dit een circulair proces noemen: de uitvoerders gaan uit van de behoefte van de bevolking en baseren hun voorstelling daarop. Het publiek kan vragen stellen waardoor de uitvoerders weer feedback krijgen over de kennis en hun uitvoering weer aanpassen.

Zoals eerder vermeld bereiken de performers door de toegenomen kennis van het publiek de grenzen van hun kennis aan het einde van de onderzoeksperiode. Hiermee zijn de grenzen van de bottom-up benadering bereikt en is het tijd voor de volgende fase. Bekijken we het schema van Prochaska en DiClemente (1986), zie afbeelding 2. par.1.8, dan kunnen we stellen dat de fase van precontemplatie en contemplatie door deze voorstellingen doorlopen zijn. Van de attitude bij de bevolking als ‘het is wel goed zo’, ‘ik zie het probleem niet’ in de precontemplatie zijn in de fase van contemplatie, doelen, vaardigheden, eigen effectiviteit, barrières aan de orde gekomen. Het publiek is, zo zien we bij de vragen van de post-performance discussie, zich bewust van de risico’s geworden en is bereid om met gedragsverandering aan de slag te gaan. Voor de volgende fase die van de preparatie van een veranderingsplan is meer deskundigheid van de performers nodig. De performers geven zelf aan dat ze meer kennis willen. Hoe dat zou kunnen plaats vinden, is een vraag waar ik me over gebogen heb. De volgende fasen volgens het model van Prochaska en DiClemente van preparatie, actie en behoud, vragen om ondersteuning van deskundigen voor de performers. Epskamp (2006:56) beschrijft dat de acteurs professionals zijn bij Tfd en dat ze gesteund worden door een team van gezondheidsorganisaties. Deskundigen, die hij *facilitators* noemt, geven praktische workshops en gezondheidswerkers en sociale werkers geven dan weer feedback over de resultaten. Deze aanpak lijkt me aan te bevelen voor de volgende fasen. In mijn onderzoek zijn de acteurs geen professionals en dat lijkt me ook niet nodig. De performers spelen goed toneel en het feit dat de performers deel uitmaken van de plaatselijke bevolking had als voordeel dat ze goed op de hoogte waren van de lokale situaties rondom aids en dat ze de opvattingen kenden. De performers hielden altijd contact met de

medeburgers om op de hoogte te blijven van hun opvattingen. Het feit dat ze deel uitmaakten van de bevolking gaf het voordeel dat ze dichtbij de mensen stonden en hun boodschappen geloofwaardig waren. Deze bottom-up benadering ging ook gepaard met top-down aspecten. Door hun uniformen, door hun kennis die groter is dan die van de bevolking straalden ze top-down aspecten uit. Dit heeft niet negatief gewerkt, want een zekere mate van autoriteit is iets wat de bevolking op het Mwibara Schiereiland verwacht. Het voordeel van lokale performers is dat er voorkomen kan worden dat de uitvoeringen top-down worden en onvoldoende aansluiten bij de waarden en opvattingen van de bevolking.

Voor de volgende fasen in de voorlichting met name bij de fasen van preparatie is het van belang dat de dilemma's of de weerstanden van de bevolking tegen gedragsverandering uitgebreid besproken worden. De voor- en nadelen van veranderingen zullen uiteengezet moeten worden, zodat mensen zelf een keuze kunnen maken. Meer nadruk op positieve effecten van verandering kunnen daarbij behulpzaam zijn. Dit klinkt simpel, maar hoe moeilijk gedragsverandering kan zijn, is genoegzaam bekend.

6.4 Beperkingen en suggesties voor verder onderzoek

In deze paragraaf ga ik in de op de sterke punten en de beperkingen van het onderzoek. Ik zal suggestie voor verder onderzoek geven.

Het voordeel van deze studie is de multidisciplinaire benadering. Ik heb zelf in het onderzoek gestaan met een achtergrond als psycholoog, met een Master in Talen en Culturen van Afrika en als docent. Deze achtergrond heeft mijn onderzoeksvragen gestuurd. De methode van de Critical Discourse Analysis wil meer dan alleen de analyse van de linguïstiek, maar wil ook de sociale context en machtsverhoudingen erbij betrekken. Het volgen van de Theatre for Development groep heeft veel data opgeleverd, te veel om alles te analyseren. Dat betekent dat ik een keuze heb moeten maken in zowel de methode van onderzoek als de data die geanalyseerd kunnen worden. Het is een beperking dat ik de genres niet meer specialistisch heb kunnen onderzoeken. Een close-reading van de gedichten en liederen zou nog meer informatie aan het licht gebracht hebben. Een analyse van de grote hoeveelheid toneelstukken is niet aan de orde kunnen komen. Mijn suggestie voor verder onderzoek is om gedichten, liederen en toneelstukken nader te analyseren.

Mijn doel was in kaart te brengen wat de bevolking denkt over aids. Een voordeel was dat ik van te voren geen vooropgezette ideeën had van wat de performance groep zou moeten doen. De performancegroep, die de stem van de bevolking vertolkt, heeft zonder mijn inhoudelijke inmenging vorm en inhoud kunnen geven aan hun uitvoeringen. De bevolking heeft kunnen

zeggen wat ze denkt over aids. Het voordeel van deze bottom-up methode is dat het gedachtengoed van de bevolking geïnventariseerd is en dat de performers met hun diversiteit aan genres mensen hebben kunnen motiveren om gedragsverandering te overwegen. Een beperking van deze wijze van bottom-up werken is dat de uitvoerders hun grenzen van hun kennis bereikten. Een suggestie voor verder onderzoek is om uitgaande van de basis bevindingen van het gedachtengoed verdere voorlichting te geven, waarbij de uitvoerders extra onderwijs krijgen over de medische inhoud.

Mijn onderzoek heeft zich gericht op de bevolking van Kibara in Tanzania. Een beperking is dat ik de bevindingen van mijn analyses onvoldoende heb kunnen vergelijken met vergelijkbare benaderingen. Ik heb kunnen aangeven wat in de literatuur beschreven staat over de toepassing van Theatre for Development, maar het is een suggestie om deze studie te vergelijken met vergelijkbare elders uitgevoerde projecten.

Na dit onderzoek heeft er geen follow-up onderzoek plaats gevonden. Het zou boeiend zijn geweest om na te gaan welke veranderingen er na bijvoorbeeld een jaar zouden zijn, rekening houdend met veranderingen in de sociale context zoals toegang tot internet of social media.

6.4 Belangrijkste conclusie

De belangrijkste conclusie is dat door de werkwijze van Tfd zoals die toegepast is door de uitvoeringsgroep het doel bereikt is dat de opvattingen over aids van de bevolking in kaart zijn gebracht. De andere conclusie is dat deze bottom-up methode geschikt is om de lokale opvattingen te achterhalen. Dat deze bottom-up benadering zijn grenzen kent is duidelijk geworden. Na de fase van bewustwording bij het publiek hebben de uitvoerders meer deskundigen ondersteuning nodig.

In dit laatste hoofdstuk worden de onderzoeksvragen en antwoorden samengevat. De antwoorden op de eerste onderzoeksvraag over opvattingen, verspreiding en behandeling van aids kan als volgt samengevat worden. Aanvankelijk ziet men aids als een ramp die je kan overkomen en waar niets aan te doen is. De ziekte kan je plotseling, van buitenaf overvallen zoals een vijand of terrorist. De performers benadrukken in alle genres dat de bevolking zelf verantwoordelijk is voor de verspreiding van aids. Men denkt dat er geen behandeling mogelijk is. Wat betreft vraag 2 zien we dat het publiek steeds meer wil weten over hoe de werkzaamheid van het virus is. De mensen uit het publiek vragen wat ze precies kunnen doen om het virus ter verspreiden. De vragen worden steeds meer medisch inhoudelijk. De wijze waarop de boodschappen overgebracht worden (vraag 3) is gevarieerd. De performers die de bevolking vertegenwoordigen benadrukken in alle

genres dat onveilige seks de reden van verspreiding is en dat gedragsverandering nodig is. De boodschappen keren in alle genres op gevarieerde wijze terug. In de liederen worden vooral vrouwen verantwoordelijk gehouden voor de verspreiding van aids. De andere genres noemen ook de verantwoordelijkheid van mannen. In vraag 4 worden mogelijke weerstanden besproken. Weerstand om gedrag te veranderen in dit onderzoek is zoals weerstand bij gedragsverandering in het algemeen. Er is een ambivalentie: enerzijds wil men het gewenste gedrag anderzijds is het moeilijk om het ongewenste, maar vertrouwde gedrag los te laten. De steun van de sociale omgeving is nodig bij gedragsverandering. In het onderzoeksgebied blijft in de situatie, de armoede een in standhoudende factor. Ook gebrek aan kennis kan een belangrijke factor zijn. In vraag 5 wordt de vraag beantwoord wat er in de aidsdiscourse verandert en wat de effecten zijn. Er is een verandering waar te nemen in de wijze waarop er over aids gesproken wordt. Van een fatalistische opvatting- er is toch niets aan de ziekte te doen- verandert de opvatting dat het een seksueel overdraagbare ziekte is waar maatregelen tegen genomen kunnen worden.

In par 6.2 wordt stilgestaan bij veranderingen die waar te nemen zijn in opvattingen, attitudes en wijze waarop de performances uitgevoerd worden. Er is een interactie tussen de uitvoerders en het publiek. Het publiek stelt vragen naar aanleiding van wat ze gezien hebben in de uitvoeringen en de vragen worden steeds meer medisch-inhoudelijk. Uiteindelijk ervaren de performers dat de vragen uit het publiek hun kennis overstijgt.

Ik acht het zeer waarschijnlijk dat de veranderingsprocessen voornamelijk toe te schrijven zijn aan de terugkerende uitvoeringen. Ik kan niet uitsluiten dat er andere factoren een rol hebben gespeeld. Ik heb in de onderzoeksperiode geen duidelijk andere factoren gezien. De sociale situatie van de inwoners bleef dezelfde. Informatie via internet of social media bereikte de bevolking nauwelijks

Geraadpleegde literatuur

- Abeid, Mehta (2003). *Mtego Kabambe*. Dar es Salaam: Mathews Bookstore & Stationers.
- Achieng'Lilian, Magonya (2017). Cross-cultural Variations of the HIV-AIDS Death Pictorial Metaphor. *Linguistics and Literature Studies* 5(5), 375-389.
- Ahlberg, Beth Maina (1994). Is there a distinct African Sexuality? A Critical Response to Caldwell. *Africa*, 64,(2), 220-242.
- Ahlberg, Beth Maina, Mwangi, R., Poggensee, G., Feldmeier, H. & Krantz I. (2003). 'Better infection than hunger'. A study of illness perceptions with special focus on urinary schistosomiasis in Northern Tanzania. *African Sociological Review*, 7(1), 18-34.
- Airhihenbuwa, Collins, Obregon R. (2000). A Critical Assessment of Theories/Models Used in Health Communication of HIV/AIDS. *Journal of Health Communication: International Perspectives*, 5:S1, 5-15.
- Akeroyd, Anne V. (2004). Coercion, constraints, and cultural entrapments: A further look at gendered and occupational factors pertinent to the transmission of HIV in Africa. In Ezekiel Kalipeni, S. Craddock, J.R. Oppong & J. Ghosh, eds., *HIV & Aids in Africa: beyond epidemiology*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 89-104.
- Allegaert, P. & Sliggers, B. *De exotische mens: andere culturen als amusement*. Tiel: Lannoo.
- Ashford, Adam (2001). *Aids, witchcraft and the problem of power in post-apartheid South-Africa*. School of social Science.
- Askew, Kelly (2002). *Performing the Nation: Swahili music and cultural politics in Tanzania*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Baba Malaika (1997). *Modern Swahili-Modern English- The friendly Dictionary*. Arusha: Kase Stores Ltd.
- Barton, Donald (2004). *An affair with Africa : Tanganyika remembered*. Hertford: Authors Online.
- Barwani-Sheikh, Sauda & Samson, R.(1995). Sprichwörter und ihr Gebrauch. In Gudrun Mieke & Wilhelm Möhlig, eds., *Swahili-Handbuch*. Köhl: Rüdiger Köppe Verlag, pp. 347-356.
- Barz, Gregory (2011). Singing for Live: Songs of Hope, Healing, and HIV/AIDS in Uganda In Gregory Bartz and Judah M. Cohen, eds., *The Culture of Aids in Africa*. New York: Oxford University Press, pp. 20-35.

- Bastien, Sheri (2009). Access, agency and ambiguity: communication about AIDS among young people in Northern Tanzania. *Culture, Health & Sexuality: An International Journal for Research, Intervention and Care*, 11(8), 751-765.
- Beck, Rose Marie (2006). Popular media for HIV/AIDS prevention? Comparing two comics: Kingo and the Sara Communication Initiative. *Journal of Modern African Studies*, 44(4), 513-541.
- Bertoncini-Zubkova, Elena, Gromov, M., Khamis S., Wamitila, W. (2009). *Outline of Swahili Literature*. Leiden: Brill.
- Bjerk, Paul (2017). *Julius Nyerere*. Athens: Ohio University Press.
- Bloor, Meriel & Bloor, Thomas (2007). *The Practice of Critical Discourse Analysis. An introduction*. London: Hodder Education.
- Blystad, Astrid (2004). On HIV, Sex and Respect: Local-Global Discourse Encounters among the Datoga of Tanzania. *African Sociological Review*, 8(1), 47-66.
- Boal, Augusto (1993). *Theatre of the Oppressed*. U.S.: Theatre Communications Group Inc.
- Bos, Cornelis A. (2003). Metafoor bij Aristoteles. *Philosophia Reformata*, 68(2), 123-136.
- Breitinger, Eckhard (1994). Theatre and Performance in Afrika: Intercultural Perspectives. *Bayreuth African Studies*, no. 31. Bayreuth: Bayreuth University/Institute for African Studies.
- Caldwell John C. & Caldwell, P. (1987). The cultural context of high fertility in sub-Saharan Africa. *Population and Development Review*, 13(3), 409-437. DOI:<https://doi.org/10.2307/1973133>.
- Chilton, Paul (1994). "La plaie qu'il convient de fermer...": Les métaphores du discours raciste. *Journal de Pragmatics*, 21(6), 583-619.
- Cutler, Cecelia (2007). Hip-Hop Language in Sociolinguistics and Beyond. *Language and Linguistics*, 1(5), 519-538.
- Dilger, H. (2000). "Aids ist ein Unfall": Metaphern und Bildlichkeit in Aids-Diskursen Tansanias. *Afrika Spectrum* 35(2), 165-182.
- Dilger, H. (2003). Sexuality, AIDS and the lures of modernity: reflection and morality among young people in rural Tanzania. *Medical Anthropology*, 22 (1), 23-52.
- Durieux, Hugo (2014). Against and Beyond Fortress Europe. *Academia.edu*.
- Downing, Laura, & Katamba, F. (1996). *The Tonal Phonology of Jita*. München: Lincom Europe
- Dilger, H. (2003). Sexuality, AIDS and the lures of modernity: reflexivity and morality among young people in rural Tanzania. *Medical Anthropology*, 22(1), 23-52.

- Emanatian, Michelle (1996). Everyday metaphors of lust and sex in Chagga. *Ethos* 24 (2), 195-236.
- Englert, Birgit (2003). Bongo Flava (Still) Hidden “Underground” Rap from Morogoro, Tanzania. *Stichproben. Wiener Zeitschrift für Afrikastudien*, (5)3, 73-94.
- Englert, Birgit (2008). *Kuchanganyachanganya*- topic and language choices in Tanzanian youth culture. *Journal of African Cultural Studies*, 20(1), 45-55.
- Epskamp, Kees (1989). *Theatre in Search of Social Change. The relative Significance of Different Theatrical Approaches*. Den Haag: CESO paperback no.7.
- Epskamp, Kees (1992). *Learning by Performing Arts. From indigenous to endogenous Cultural Development*. Den Haag: CESO Paperback no 16.
- Epskamp, Kees (2006). *Theatre for Development*. London: Zed Books.
- Fairclough, Norman. (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman Group.
- Fairclough, Norman (2001). *Language and Power*, 2nd edition. Harlow: Pearson Education
- Fairclough, Norman (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London and New York: Routledge.
- Fairclough, Norman (2008). The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis. In Margaret Wetherell, S.Taylor, & S. Yates. *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London. Sage Publications, pp.229-267.
- Fairclough, Norman (2009). A dialectical-relational approach to critical discourse analysis in social research. In Ruth Wodak & Michael Meyer, eds., *Methods of Critical Discourse Analysis*. London. Sage Publications, pp. 162-187.
- Fasihi: *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili* 111. Dar es Salaam: Chuo Kikuu, 2003.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2003). Conceptual Blending, Form and Meaning. *Recherches en Communication*, 19(19), 57-86.
- Flusberg, Stephen, J., Matlock, T. & Thibodeau, P.H. (2018). War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 33(1), 1-18.
- Fourshey, C.C. (2012). Karibu stranger, come heal thy host: Hospitality as historical subject in Southwestern Tanzania. 1600-1900. *African Historical Review* 44(2), 18-54.
- Frank, Marion (1995). *AIDS Education through Theatre: Case studies from Uganda*. Bayreuth: University of Bayreuth.
- Freire, Paulo (1970). *Pedagogy of the oppressed*. London: Penguin Classics.

- Freire, Paulo (2007). *Education for Critical Consciousness*. London: Continuum.
- Gesthuizen Thomas & Haas Peter-Jan (2000) Ndani ya Bongo. Kiswahili rap keeping it real. In F. Gunderson F. & G. Barz (eds), *Mashindano! Competitive Music Performance in East Africa*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota.
- Gibbs, Raymond W. (1985). On the process of understanding idioms. *Journal of Psycholinguistic Research* 14, 465–472
<https://doi.org/10.1007/BF01666721>
- Gibbs, Raymond W. (1987) Mutual knowledge and the psychology of conversational inference, *Journal of Pragmatics*, 11(1987):561-588
- Gibbs Jr, Raymond W. (1996). Why many concepts are metaphorical. *Cognition* 61(3), 30-319.
- Goldschmidt, Tijs (1994). *Darwins hofvijver: een drama in het Victoriameer*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Graebner, Werner (1995). Mambo-Moderne Textformen und rezente Sprachentwicklung in Dar es Salaam. In Gudrun Mieke & W. Möhlig, eds., *Swahili Handbuch*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag, pp. 263-278.
- Graebner, Werner (1997). Whose Music? The songs of Remmy Ongola & Orchestra Super Matimila. In Karin Barber ed., *African Popular Culture*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, pp. 110-118.
- Haram, Liv (2004/05). “Eyes have no curtains”: the moral economy of secrecy in managing love affairs among adolescents in northern Tanzania in the time of AIDS. *Africa Today*, 51(4), 57-73.
- Hart, Christopher (2008). Critical discourse analysis and metaphor: toward a theoretical Framework. *Critical Discourse Studies* 5(2), 91-106.
- Higgins, Christina (2010). Discursive constructions of responsibility in HIV/AIDS prevention: Re-entextualization practices in Tanzania. In C. Higgins & B. Norton, eds., *Language and HIV/AIDS*. Bristol: Multilingual Matters, pp.133-145.
- Hill, Deborah & Ameka, Felix K. (eds) (2022). *Languages, linguistics and development practices*. Cham (Switzerland): Pgrave Macmillan
- Hooper, Edward (1999). *The River: A Journey to the Source of HIV and AIDS*. London: Little, Brown and Compagny.
- Huijgen-Koolen, Ria (2006). *Hapana siri ya watu wawili. There is no secret between two people. A study of conceptions of Aids in rural Tanzania*. Leiden: Master thesis.
- Hussein, Ebrahim (1969). ‘An Annotated Bibliography of Swahili Theatre’ *Swahili* 39(1), 49-60.

- Hussein, Ebrahim (1983). Hatua Mbalibali za Kubuni na Kutunga Tamthilia kufuatana na *Misingi* ya Ki-Aristotle. *Fasihi*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, 197-206.
- Iliffe, John (2006). *The African Aids Epidemic: A history*. Oxford: James Currey Ltd.
- Kalichman, S.C. & Simbayi, L. (2004). Traditional beliefs about the cause of AIDS and Aids-related stigma in South Africa. *Aids Care: Psychological and Socio-medical Aspects of AIDS/HIV*, 16(5), 572-580.
- Kamanzi, Adalbertus (2012). *Unequal Catch: Gender and fisheries on the Lake Victoria landing sites in Tanzania*. Leiden: African Studies Centre.
- Katz, Albert N.(1996). On Interpreting Statements as Metaphor or Irony: Contextual Heuristics and Cognitive Consequences. In Jeffery Scott, Mio & Albert Katz, eds., *Metaphor Implications and Applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, pp.1-23.
- Kayombo, Edmund J., Uiso, F.C., Mbwambo, Z.H., Mahunnah, R.L., Moshi, M.J., & Mgonda, J.H. (2007). Experience of initiating collaboration of traditional healers in managing HIV and AIDS in Tanzania. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 3, 1-9.
- Kerr, David (1988). Theatre and social issues in Malawi. Performers, audiences, aesthetics. *New Theatre Quarterly*, 4(14), 173-180.
- Kerr, David (1995). *African Popular Theatre: from pre-colonial times to the present day*. London: J. Currey.
- Kerr, David (1998). *Dance, Media Entertainment & Popular Theatre in South East Africa*. Bayreuth: Bayreuth African Studies. 43.
- Kezilahabi, Euphrase (1971). *Rosa Mistika*. Dar es Salaam. Dar es Salaam UP.
- Kezilahabi, Euphrase (2008). The house of Everydayness: Swahili Poetry in Tanzanian Newspapers. In Anja Oed & U. Reuster-Jahn, eds., *Beyond the Language Issue. The Production, Mediation and Reception of Creative Writing in African Languages*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag, pp. 191-201.
- Khamis, Said (2005). "Clash of interests and conceptualization of taarab in East Africa." *Swahili Forum*, 12, 133-159.
- Kiessling, Roland & Mous, Maarten (2004). Urban Youth Languages in Africa. *Anthropological Linguistics* 46(3), 303-341.
- Kiessling, Roland & Mous, Maarten (2006). 'Vous nous avez donné le français, mais nous sommes pas obligés de l'utiliser comme vous le voulez'. *Youth Languages in Africa*. Hamburg/Leiden. Peter Lang p. 385-401.

- Klerk, Josien de (2011). *Being old in times of AIDS*. Aging, caring and relating in northwest Tanzania. Leiden: African Studies Centre.
- Kobia, John M. (2008). Metaphors on HIV/AIDS discourse among Oluluya speakers of Western Kenya. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 2(2), 48-66.
- Koch, Jule (2008). *Karibuni Wananchi. Theatre for Development in Tanzania. Variations and Tendencies*. Bayreuth: P. Thielmann & E. Breitingen.
- Lakoff George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Liverpool, Joan, Alexander, R., Johnson, e.a. (2004). Western Medicine and Traditional Healers: Partners in the Fight against HIV/AIDS. *Journal of the National Health Association*. 96(6), 822-826.
- Lwihula, G., Dahlgren, L., Killewo, J. & Sandstrom, A. (1993). Aids epidemic in Kagera region, Tanzania – the experiences of local people. *Aids care*, 5(3), 347-367.
- Lyons, Maryinez (2004). Mobile Populations and HIV/AIDS in East Africa. In Ezekiel Kaplipeni; S. Craddock, J.R. Oppong & J. Ghosh, eds., *HIV and AIDS in Africa. Beyond Epidemiology*. Oxford: Blackwell Publishing, pp.175-191.
- Mabunda, Michael M. (2001). Perceptions of disease, illness and healing among selected black communities in the Northern Province, South Africa. *South Africa Journal Ethnology*, 24(1), 11-17.
- Massamba, D.P.B. (2003). Utunzi wa Ushairi wa Kiswahili. *Fasihi, Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili*. Dar es Salaam: Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, 54-96.
- Mbiti, John S. (1969). *African religions and philosophy*. Londen: Heinemann.
- Miehe, Gudrun (1995). Stilistische Merkmale der Swahili-Versdichtung. In Gudrun Miehe & Wilhelm Möhlig eds., *Swahili-Handbuch*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag, pp.279-322.
- Miehe, Gudrun, Bromber, K., Khamis S., Grosserhode, R. (2002). *Kala Shairi German East Africa in Swahili Poems*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag.
- Miller, William R. & Rollnick, Stephen (2012). *Motivational Interviewing: Helping People Change*. 3th edition. New York: Guilford Press.
- Mills E, Singh S, Wilson K, Peters E, Onia R, Kanfer I. (2006). The challenges of involving traditional healers in HIV/AIDS care. *International Journal of STD & Aids*, 17(6), 360-363.
- Mio Jeffery Scott & Katz, A. (1996). *Metaphor: Implications and Applications*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- Mlama, P. (1983). Utunzi wa Tamthiliya katika Mazingira ya Tanzania. *Fasihi*, Dar es Salaam: Chuo Kikuu, 206-226.
- Mlama, P. (1991). *Culture and Development. The Popular Theatre Approach in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Mlama, P. (1995). Oral art and contemporary cultural nationalism. In G. Furniss & L. Gunner, (eds.), *Power, Marginality and African Literature*. Johannesburg, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 23-34.
- Moser, Karin S. (2000). Metaphor Analysis in Psychology-Method, Theory, and Fields of Application. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 1(2). DOI: <https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1090>.
- Mshana, Gerry, Plummer, M., Wamoyi J. e.a. (2006). 'She was bewitched and caught an illness similar to AIDS': AIDS and sexually transmitted infection causation beliefs in rural northern Tanzania. *Culture, Health & Sexuality: an International Journal for Research, Intervention and Care* 8(1), 45-58.
- Muhoro, P. Mwangi (2007). The Poetics of Gikuyu Mwombolo: Narrative as a Technique in HIV-AIDS Awareness Campaign in Rural Kenya. *Songs and Politics in Eastern Africa*, 78-9.
- Mutaers, Inge (2020). Corona is geen oorlog: Hoe militaire metaforen angst aanwakkeren. *Trouw*, 16 mei.
- Mutembei, Aldin, K. (2001). *Poetry and AIDS in Tanzania. Changing Metaphors and Metonymies in Haya Oral Traditions*. Leiden: Research School CNWS.
- Mutembei Aldin, K., Emmelin, M.A., Lugalla J.L. & Dahlgren, L.G. (2002). Communicating about AIDS-Changes in Understanding and Coping with Help of Language in Urban Kagera, Tanzania1. *Journal of Asian and African Studies*, 37(1), 1-16.
- Mutembei Aldin, K. (2011). Swahili AIDS Plays, a challenge to the Aristotelian Theory on Tragedy. In Gregory Barr & Judah Cohen, eds., *The Culture of AIDS in Africa. Hope and Healing Through Music and the Arts*. New York: Oxford University Press, pp.256-268.
- Mwenda, Kenneth, K. (2007). African customary law and customs: Changes in the culture of sexual cleansing of widows and to marrying of a deceased brother's widow. *Gondzaga Journal of International Law* 11.1
- Ngozi, Ibrahim (1990). *Ushuhuda wa mifupa*. Inter Press.
- Nyakoe, Damaris, Oloo P, Ongarora D. (2014). Conceptualization of the Seropositive using the journey metaphor in EkeGusii. *Hiv and AIDS*

- Discourse in Kisii County Kenya. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 4(8), 316.
- Nicolini, Cristina (2016). Uhakikiwa wa tamthilia za Kiswahili zihusuzo VVU/Ukimwi. *Swahili Forum* 23, 98-121.
- Njogu, Kimani & Hervé Maupeu (2007). *Songs and Politics in Eastern Africa*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers.
- Odhiambo, Christopher J. (2008). *Theatre for Development in Kenya. In search of an Effective Procedure and Methodology*. African Studies Serie 86. Bayreuth: P. Thielmann & E. Breitingen.
- Ogechi, N.O. (2005). On lexicalization in Sheng. *Nordic Journal of African Studies* 14(3), 334-355.
- Omari, Shani (2011a). 'Call me top in Dar': The role of pseudonyms in Bongo Flewa music. *Swahili Forum* 18, 69-86.
- Omari, Shani (2011b). Youth in Zanzibar: Their Cultural 'Struggle' through Bongo Flewa Music. *4th AEGIS European Conference on African Studies*, 15-18.
- Oppong, Joseph R. & Kalipeni, E. (2004). Perceptions and Misperceptions of AIDS in Africa. In Ezekiel Kalipeni, S. Craddock, J.R. Oppong & J. Ghosh, eds., *HIV and AIDS in Africa: beyond epidemiology*. Oxford: Blackwell Publishing, pp.47-58.
- Ortony, A. (1975). Why metaphors are necessary and not just nice. *Educational Theory*, 25(1), 45-53.
- Pamuk, Orhan (2022) *De nachten van de pest*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Perullo, Alex & Fenn, John (2003). Language ideologies, choices, and practices in Eastern African hip hop. *Global pop, local languages*, 19-51.
- Perullo, Alex (2004/2005). Hooligans and heroes: Youth Identity and Hip-Hop in Dar es Salaam, Tanzania. *Africa Today*, 51(4), 75-102.
- Plummer, Mary, Mshana, G., Wamoyi, J., e.a. (2006). 'The man who believed he had AIDS was cured': AIDS and sexually-transmitted infection treatment-seeking behaviour in rural Mwanza, Tanzania. *AIDS Care* 18(5), 460-466.
- Poku, Nana (2017). *The Political Economy of AIDS in Africa*. New York: Routledge.
- Prochaska, James O, & DiClemente, Carlo C. (1986) Toward a comprehensive model of change. In W. R. Miller e.a. eds. *Treating addictive behaviors. Process of change*. New York: Plenum Press, pp. 3-27.
- Raab, Klaus (2006). *Rapping the Nation. Die Aneignung von HipHop in Tanzania*. Berlin: Lit. Verlag.

- Ramuz, Charles, Ferdinand (2019). *De grote angst in de Bergen*. Amsterdam: Van Oorschot.
- Remes, Pieter Walter (1998). "Karibu geto langu/ Welcome in my ghetto". *Urban Youth, Popular Culture and Language in 1990s Tanzania*. PhD Thesis, Northwestern University.
- Reuster-Jahn, Uta & Kiessling, R. (2006). *Lugha ya Mitaani* in Tanzania- The poetics and sociology of a young urban style of speaking. *Swahili Forum* 13, 1-136.
- Reuster-Jahn, Uta (2007). Let us go Party! Discourse and Self-Portrayal in the *Bongo Flava*-Song *Mikasi*. *Swahili Forum* 14, 225-244.
- Reuster-Jahn, Uta (2008). *Bongo Flava* and the Electoral Campaign 2005 in Tanzania. *Stichproben. Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien*. 14(8), 41-69.
- Roch, Anna and Hacke G. (2006). HipHop in Tanzania zwischen Message und Flava. *Sozialanthropologische Arbeitspapiere* Heft 101. Berlin: Schiller
- Rödlach, Alexander (2006). *Witches, Westerners and HIV. Aids & Cultures of Blame in Africa*. Walnut Creek, California: Left Coast Press.
- Roth, Philip (2010). *Nemesis*. United States: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
- Saavreda Casco, J.A. S (2006). The Language of the Young people: Rap, Urban Culture and Protest in Tanzania. *Journal of Asian and African Studies*, 41(3), 229-249.
- Sabatier, R. & Tinken J. (1988). Blaming Others: prejudice, race and worldwide AIDS. *Blaming others: prejudice, race and worldwide AIDS*, vii-168.
- Schipper, Mineke (1999). *Imagining Insiders: Africa and the Question of Belonging*. London & New York: Casell.
- Schipper, Minneke (2004). *Trouw nooit een vrouw met te grote voeten. Wereldwijsheid over vrouwen*. Utrecht: Het Spectrum.
- Schoepf, Brooke Grundfest (1993). AIDS Action-research with women in Kinshasa, Zaire. *Social Science & Medicine*, 37(11), 1401-1413.
- Schoepf, Brooke Grundfest (2004). Aids, History and Struggles over Meaning. In Ezekiel Kaplipeni, S. Craddock, J. R. Oppong, & J. Ghosh, eds., *HIV & AIDS in Africa: beyond epidemiology*. Oxford: Blackwell, pp. 15-28.
- Schoepf, Brooke Grundfest. (2004). AIDS in Africa: Structure, agency and risk. In Ezekiel Kaplipeni, S. Craddock, J.R. Oppong & J. Ghosh, eds., *HIV & AIDS in Africa: beyond epidemiology*. Oxford: Blackwell Publishing, pp.121-133.

- Semino, Elena (2021). "Not soldiers but fire-fighters"- metaphors and COVID-19. *Health Communication* 36(1), 50-58.
- Smith, Ali (2022). *Gezelschap*. Amsterdam: Prometheus.
- Sontag, Susan (1991). *Illness as Metaphor and AIDS and its Metaphors*. New York. London: Penguin books.
- Stroeken, Koen (2005). This is not a haircut: Neoliberalism and revolt in Kiswahili rap. *Image & narrative* 11(2), 1-13.
- Stroeken, Koen (2005). Immunizing Strategies: Hip-Hop and Critique in Tanzania. *Africa* 75(4), 488-509.
- Strout, Elizabeth (2022). *Lucy aan zee*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact
- Stillwaggon, Eileen (2003). Racial Metaphors: Interpreting Sex and Aids in Africa. *Development and Change*. 34(5), 809-832.
- Suriano, Maria (2007). 'Mimi ni msanii, Kioo cha Jamii' Urban Youth Culture in Tanzania as seen through Bongo Flewa and Hip-Hop. *Swahili Forum* 14, 207-223.
- Suriano, Maria (2011). Hip-Hop and Bongo Flavour Music in Contemporary Tanzania: Youth' Experiences, Agency, Aspirations and Contradictions. *Africa Development*, 36(3,4).
- Todd, Zazie & Harrison, S.J. (2008). Metaphor Analysis. In Sharlene Nagy Hesse-Biber, P. Leavy, eds., *Handbook of emergent methods*. New York: Guilford Press. pp. 479-493.
- Topan, Farouk (1973, 1980). *Aliyeonya Pepo*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Thompson, Katrina Daly (2008). Keeping it real: reality and representation in Maasai Hip-Hop. *Journal of African Cultural Studies*, 20(1), 33-44.
- TUKI (2001). *Kamusi ya Kiswahili-Kiingereza*, Swahili-English Dictionary. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.
- Van Dijk, Teun A. (1998). *Discourse and Ideology, a multidisciplinary approach*. London Sage.
- Van Dijk, Teun A. (2009). Critical discourse studies: a sociocognitive approach. In Ruth Wodak & Michael Meyer, eds., *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage publications, pp. 62-87.
- Van Dijk, Teun A. (2015). Critical Discourse Analysis. In Deborah Tannen, H. Hamilton, D. Schiffrin, eds., *The Handbook of Discourse Analysis*. Wiley Online Library, pp, 466-485.
- Van Erven, Eugene (2002). *Community Theatre: global perspectives*. London: Routledge.
- Van Vossolle, Anke (2011). Het overerven van weduwen. Van bescherming tot beschadiging? *Tijdschrift voor Genderstudies*, 14(3).
- Vassanji, M.G. (1989). *The Gunny Sack*. London: Pearson Education

- Vierke, Clarissa (2012). Mafumbo: Considering the functions of metaphorical speech in Swahili contexts. *Selected Proceedings of the 42nd Annual Conference on African Linguistics*, 278-290.
- Wamitila, K.W. (2001). *Kamusi ya Methali*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Wamitila, K.W. (2006) *Kamusi ya misemo na nahau*. Nairobi: Longhorn
- Weiss, B. (1993). 'Buying her grave': money, movement and AIDS in north-west Tanzania. *Africa*, 63(1), 19-35.
- Whitney, Paul, Budd, D. & Mio, J.S. (1996). Individual Differences in Metaphoric Facilitation of Comprehension. In Jefferey Scott Mio & Albert Katz, eds., *Metaphor, Implications and Applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 203-215.
- Wodak, Ruth (2006). Mediation between discourse and society: assessing cognitive approaches in CDA. *Discourse Studies* 8(1), 179-190.
- Wodak, Ruth & Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*, 2nd edition. London: Sage Publications.
- Wodak, Ruth & Sedlak, M. (2000). "We demand that the foreigners adapt to our life-style..." Political discourse on immigration laws in Austria and the United Kingdom. In E. Appelt & M. Jarosch (Eds), *Combating racial discrimination. Affirmative action as a model for Europe*. Oxford, UK: Berg, pp. 217-237
- Whiteley, W. H. (1969). *Swahili: The rise of a national language*. London: Methuan.
- Yamba, C. Bawa (2004). Some Dilemmas of HIV/AIDS Prevention and Coping in a Zambian Village. *African Sociological Review*, 8(1), 31-46.

Documentaires

- Meulenberg, Martin & Gesthuizen, Thomas (1999). "*Hali Halisi: Rap as an alternative medium in Tanzania*". Madunia Foundation/ Scherpenzeel Media Foundation.
- <https://stemmenvanafrika.nl/hali-halisi-rap-in-tanzania>
- Sauper, Hubert (2004). *Darwin's Nightmare*.
- <https://watchdocumentaries.com>

Muziek

- Ferouz Feat Professor Jay (2005). *Starehe*.
- <https://www.youtube.com>
- Sykes Dully (2001). *Nyambizi*. <https://www.youtube.com>

Websites

Aidsfonds: <https://aidsfonds.org>

[https:// database.earth](https://database.earth)

UNAIDS DATA 2017: <https://www.unaids.org>

UNAIDS DATA 2022. <https://www.unaids.org>

Appendices

Appendix 1: Overzicht gebruikte teksten tijdens de performance

A. Lieder (nymbo)

1. <i>Mgeni</i>	Vreemdeling
2. <i>Ukimwi-Timiza ahadi Yako</i>	Aids- hou je aan je belofte
3. <i>Uzazi wa mpango</i>	Geboorteregeling
4. <i>Magonjwa ya zinaa</i>	Geslachtsziekten
5. <i>Watoto Yatima</i>	Weeskinderen
6. <i>Athari za mapenzi</i>	Gevolgen van de liefde bedrijven
7. <i>Tulinde wasichana</i>	Laten we jonge meiden beschermen
8. <i>Tumtoroke adui</i>	Laten we de vijand ontsnappen
9. <i>Adui wa afya ni msomi</i>	De vijand van de gezondheid
10. <i>Tishio la ulimwengu</i>	Bedreiging van de wereld
11. <i>Usia kwa wanafunzi</i>	Advies voor jongeren
12. <i>Watoto wa mazingira magumu</i>	Kinderen in moeilijke omstandigheden
13. <i>Kampeni ya upimaji afya</i>	Campagne testen gezondheid
14. <i>Kumbukumbi ya mwaka 1983</i>	Herinnering aan het jaar 1983
15. <i>Malezi kwa watoto</i>	Opvoeding van kinderen
16. <i>Vijana</i>	Jongeren
17. <i>Usawa wa wanawake</i>	Gelijkwaardigheid van vrouwen

B. Utenzi

1. <i>Nyumba ikishika moto, je</i>	Als het huis vlam vat
2. <i>Hakika</i>	Zeker
3. <i>Wanafunzi</i>	Leerlingen
4. <i>Ukimwi</i>	Aids

C. Shairi

1. <i>Ukimwi sasa tishio</i>	Aids is nu een bedreiging
2. <i>Wasia tubadilike</i>	Een waarschuwing, zodat we veranderen
3. <i>Ukimwi, madawa ya kulevya</i>	Aids, drugs
4. <i>Utoaji mimba</i>	Zwanger worden
5. <i>Aids kikomo cha wazinzi</i>	Aids het einde van overspel

D. Ngonjera

1. <i>Janga la Ukimwi</i>	Aids een ramp
2. <i>Saa nane</i>	14.00 uur
3. <i>Mama na familia</i>	Moeder en de familie
4. <i>Kwa heshima</i>	Met respect

E. Rap

1. <i>Kinga</i>	Bescherm
2. <i>Ukimwi unatisha</i>	Aids is een bedreiging
3. <i>Mapenzi Pipi</i>	Liefde als snoepgoed
4. <i>Sikitiko la damu</i>	Het verdriet van bloed
5. <i>Dunia taabani</i>	De wereld in een crisis
6. <i>Nashangaa</i>	Ik ben verbaasd
7. <i>Naogopa</i>	Ik ben bang
8. <i>Wavuvi</i>	issers
9. <i>Zigizaga</i>	Zigzag-en
10. <i>Masera</i>	Vrienden
11. <i>Sha, sha</i>	Vlug, vlug
12. <i>Fikiria</i>	Denk
13. <i>Lagetto</i>	Hangplek

Appendix 2: Nyimbo, liederen

Lied 1

Ukimwi-Mgeni

1.Mgeni keshu ingia majumbani

De gast –let op– komt ons huis binnen

huyu mgeni anatushangaza

Deze gast verbaast ons

Umbo la huyu mgeni linatushangaza

Het uiterlijk van deze gast roept bij ons verbazing op

Halina sura kamili tena linatisha

Hij¹⁷⁹ heeft geen duidelijk uiterlijk en jaagt ons schrik aan

Tabia yake mgeni haina mwingine

Niemand heeft een karakter zoals deze gast

¹⁷⁹ De derde persoon enkelvoud in Swahili maakt geen onderscheid tussen de mannelijke en vrouwelijke persoonsvorm. De gast kan in principe man of vrouw zijn. Ik zal vanwege de leesbaarheid hij gebruiken bij de verwijzing naar de gast.

Matendo yake mgeni yanatuchanganya

De handelingen van deze gast brengen ons in verwarring

2.Mgeni kwetu kafika kafika ndani.

De gast komt bij ons binnen

Kaenda hadi kuketi chumbani kwa baba

Hij neemt plaats in de kamer van de man

Kazi anayoifanya chumbani kwa baba

Hij gaat te werk in de kamer van het echtpaar

Baba na mama chumbani hawaeleواني

Ze begrijpen niet wat er gebeurt

Ameumwaga upupu hadi kwa jirani

De gast strooit prikkelende planten¹⁸⁰ in het rond tot bij de burens

Baba na mama chumbani hujikuna sana

De man en vrouw krabben zich de hele tijd heel erg

3.Mgeni maarufu ana sifa zote

De bekende gast heeft alle reputaties

Ameshavuta mizizi kumng'oa kazi

Hij heeft zijn werk al glans gegeven

Mgeni anadanganya watu kwa asali

De gast bedriegt de mensen met honing

Utamu watupumbaza sumu tunalamba

De zoetigheid bedwelmt ons, we likken aan het gif

Matokeo ya utamu huo ni majuto

Van deze lekkernij krijg je spijt

Kila anayeunja ni kiyama chake

Ieder die er van proeft, tekent zijn doodsvonnis

4.Mgeni siyo mwingine ni adui yetu

De gast is als geen ander onze vijand

Anajulikana sana kwa majina mengi

Hij staat bekend onder vele namen

Mara aitwe nyambizi mara mtandao

Soms wordt hij Nyambizi genoemd, soms Mtandao

Mara aitwe umeme mara juliana

Soms wordt hij Umeme, soms Juliana genoemd

Mara aitwe silimu mara jua kali

Soms wordt hij Silimu genoemd, soms Jua Kali

¹⁸⁰ Latijnse naam is *Mucuna pruriens*, in Engels 'velvet bean'. Een groente, die voorkomt in Afrika en Azië. De peulen zijn met fijne haartjes bekleed en kunnen hevige huidirritaties geven.

Na kumbe jina halisi huitwa Ukimwi

Maar tot onze verassing is zijn officiële naam is *Ukimwi*

5.Kama kweli ni UKIMWI na tujihadhari

Als er echt aids is en wij voorzichtig willen zijn

Tuchukue tahadhari kabla ya shari

Laten we ons dan beschermen tegen het kwaad

Gonjwa hili ni hatari kwa maisha yetu

Deze ziekte is een gevaar voor ons leven

Linauwa kila n'ka na jinsia zote

Hij doodt leiders alle levende wezens

Linauwa viongozi ngazi mbalimbali

Hij doodt leiders van alle rangen en standen

Watajiri, maskini pia wanafyeka

Ook veegt hij rijke en arme mensen weg.

6.Ukimwi twaueneza wenyewe jamani

Aids verspreiden we zelf, mensen,

Kwa kuendekeza ngono zisizo salama

Door toe te geven aan onveilige seks

Twajimali wenyewe kwa kupuuzia

We verspreiden het zelf door onoplettendheid

Chomolea zatuponza twanunua kifo

Prostitutie brengt ons in gevaar; we kopen de dood

Tunajifariji sana kwa lugha potofu

Wij houden ons erg voor de gek door bedrieglijke taal

Eti wengine husema kufa ni kulala

Wel, sommigen zeggen dat doodgaan hetzelfde is als slapen.

7. Dunia imesalenda kwa gonjwa Ukimwi

De wereld is al getroffen door de ziekte aids

Kama tusipogutuka twafa tikitiki

Als we niet veranderen sterven we volledig uit

Madaktari mwbingwa na wasoni wengi

Artsen, experts en vele geleerden

Watishaweka sahihi tiba kuikosa

Hebben al beweerd dat er geen behandeling is

Kilichobaki ni mimi na wewe mwenzangu

Wat dan nog rest voor mij en voor jou, beste mensen,

Tufunge kisha funguo tuzitupe mbali

Is dat we de boel op slot doen en de sleutel ver weg werpen¹⁸¹

8. *Shida haina adabu na tujitambue*

Problemen vertonen geen goed gedrag en laten

Leo kwako, kesho kwangu itanifikia

We beseffen: vandaag ben jij aan de beurt, morgen ik¹⁸²

Kwa wale waliokwisha mezwa na nyambizi

En wat betreft zij die al opgeslokt zijn door de *nyambizi*

Tusijewanyanyapaa na kuwanyanyasa

Laten we niet vol afkeer van hen terugdeinzen en het hen niet moeilijk maken

Tuyathamini mawazo ya waathirika

Laten we denken aan degenen die besmet zijn

Tushirikiane nao kwa kila namna

Laten we op alle mogelijke wijzen met hen omgaan

Tuwape huduma bora zinazowafaa

Laten we hen de goede zorg geven die ze nodig hebben

Tuwalee kwa upendo bila kubagua

Laten we hen met liefde groot brengen zonder te discrimineren

Usipambane na Ukimwi ni hatari

Kom niet in conflict met het gevaar aids

Silaha weka chini jisalimishe

Leg de wapens neer, geef je over

Silaha za adhui zina angamiza

De wapens van de vijand zijn vernietigend

Acha kumchokoza atakuwa

Hou op om hem te prikkelen, hij zal je doden

Ogopa kukutana na adui wako

Wees bevreesd jouw vijand te ontmoeten.

Lied 2

Timiza ahadi yako 'Hou je aan je belofte'

¹⁸¹ Tijdens de performance maken de zangers bij deze zin gebaren, waarbij ze doen alsof ze hun geslachtsdeel op slot doen en de sleutel wegwerpen.

¹⁸² Een Swahili gezegde dat ons aan herinnert dat verdriet of vreugde iemand vandaag ten deel kan vallen en ons morgen zelf kan overkomen, waarbij we dan de ander nodig hebben (Wamitila, 2001).

1.

Watanzania sasa tuamketupambane nae adui wa afya

Tanzanianen we roepen jullie nu op samen te vechten tegen de vijand van
onze gezondheid

Si mwingine adui wa afya

Er is geen grotere vijand dan deze

Ni ugonjwa sugu usio na kinga

Het is een ernstige ziekte waar geen behandeling voor is

Ni ugonjwa usio kuwa na dawa

Er zijn geen medicijnen voor deze ziekte

Ni ukimwi, ukimwi balaa

Het is aids, aids is een ramp

2.

Kauli mbiu jama inasema tuzuie ukimwi kwa mbinu zote

We roepen dringend op, mensen, laten we op alle mogelijke manieren aids
voorkomen

Umeolewa au umeoa

Of je nu een echtgenote of echtgenoot bent

Hebu timiza ahadi uliyosema

Hou je aan je belofte, zoals je die gedaan hebt

Kwa vijana wa jinsia zote

Jullie, jonge mensen, jullie allen

Tuzuie ukimwi twende angaza

Vermijd aids, zeg het voort

kwa ukimwi hakuna ujanja

aids laat niet met zich spotten

Kosa moja hesabu gori ni moja

weet dat je met een fout in de prijzen kunt schieten

3.

Desturi na mila potofu tuziache tuboreshe afya zetu

Oude gebruiken zijn misleidend, laten we ze achter wegen laten om onze
gezondheid te kunnen redden

Twende wote ndugu na jamaa

laten we allemaal, vrienden en familie

Bila woga kupima afya angaza

zonder smoes onze gezondheid testen

Tukipimwa tutaondoa mashaka

als we ons laten testen verkeren we niet in onzekerheid

Ushauri nasaha utatujenga

het dringend advies zal ons helpen

Tukishapima tukajua afya zetu
als we getest zijn kennen we onze gezondheidstoestand
Na tuseme Uikmwi sasa ni basi
En laten we zeggen: aids is nu afgelopen

4.

Ndugu yangu uliyenaswa tayari na ukimwi usijekata tama
Mijn vriend als je al aids opgelopen hebt, wanhoop niet
Ondoa shaka ishi kwa matumaini
Verlaat je twijfels, leef met hoop
Omba dawa uyarefushe maisha
vraag medicijnen om je leven te rekken
Fanya kazi ungali bado na nguvu
Verricht wat werk als je nog kracht hebt
mazoezi na chakula kula sana
doe lichamelijke oefeningen en eet erg goed
Jizuie kufanya mapenzi
vermijd het bedrijven van de liefde
afya yako itazidi kustawi
je gezondheid zal er op vooruitgaan

5.

Kina mama mlio wajawazito pia nanyi nendeni mpimwe afya
Zwangere vrouwen laten jullie je ook testen
Mtaweza kudumisha afya zenu
Jullie kunnen je gezondheid behouden
Na viumbe waishio matumboni
en de vruchten die jullie in de buik dragen
Mkipimwa mtapata njia bora
als jullie je laten testen bewandelen jullie een betere weg
na watoto mtawazaa salama
en je brengt je kinderen gezond ter wereld
Madawa kulevya hatari sana
drugs zijn een groot gevaar
tuna hatarisha afya kwa gonjwa
we brengen onze gezondheid in gevaar door deze ziekte aids
ukimwi maisha kupotea
die het leven vernietigt
Kulewa pombe bila kipimo
mateloos alcohol nuttigen
kutakasa vilio hatari sana
het reinigen van lijken is erg gevaarlijk

kurithi wajane hatari sana
het erven van weduwen is erg gevaarlijk

Lied 3

Athari za kufanya mapenzi katika umri mdogo 'Gevolgen van de liefde
bedrijven op jonge leeftijd'

1.

Ndugu wana jamii sikia tuwaeleze yahusiyo maisha.
Vrienden, met familie, luister, wij geven uitleg over het leven.
Mila desturi mbovu ndani ya wanajamii
Slechte zeden en gebruiken binnen de sociale gemeenschap
Zina athiri maendeleo ya jinsia ya kike
hebben gevolgen voor meisjes
Watoto wengi wa kike wenye umri mdogo
vele jonge meisjes
Wanapata ujauzito wakiwa bado wadogo
raken zwanger als ze nog heel jong zijn

2.

Tusemapo watoto wa jinsia ya kike ni hawa tunawataja
Wij zijn hier om de meisjes aan te spreken
Ni watoto wa kike wenye umri mdogo
het zijn de jonge meisjes
Walio chini ya miaka ishirini ni watoto
zij die jonger zijn dan twintig jaar zijn kinderen
Hata wakizaa watoto wananyonyesha wenzao
zelfs als ze kinderen baren en hen voeden

3.

Wasichanawa leo wanaanza mapenzi wakiwa bado wadogo
Jonge vrouwen van tegenwoordig beginnen de liefde te bedrijven als
ze nog jong zijn
Wanayaanza mapenzi kwa kuwaiga wenzao
ze beginnen met de liefde naar voorbeeld van hun vriendinnen
Wengi wao wanashawishika na tamaa ya pesa
velen zijn al bevangen door het verlangen naar geld
Wengi wanapojaribu kwa mara yao ya kwanza
velen raken als ze de eerste keer de liefde bedrijven
Wanapata ujauzito bila kutarajia
ongewenst zwanger

4.

Kwa nini tunasema wa kike rika hili wasiyafanye mapenzi

Waarom zeggen we tegen deze groep meisjes dat ze de liefde niet moeten bedrijven?

Kwa sababu ya viungo bado havijakoma

omdat de gewrichten nog niet uitgerijpt zijn

Na mifupa yao ya nyonga wengi bado ni myembamba

en de heupen bij velen nog niet breed genoeg zijn

Umri chini ya miaka ishirini ni hatari

beneden de twintig jaar is het gevaarlijk

Wanapopata mimba kujifungua ni matatizo

als ze zwanger worden en het baren is problematisch

5.

Matatizo makubwa yanayowakabiri wa kike hebu sikia

Meisjes zullen grote problemen krijgen, luister

Wengi huzaa watoto kabla ya muda wake

Velen bevallen al voortijdig

Na watoto wazaliwao uzito huwa mdogo

en de pasgeborenen hebben een laag geboortegewicht

Damu nyingi humwagika wakati wa kuzaa

veel bloed verliezen ze tijdens het geboorteproces

Opresheni huyumika wanaposhindwa kuzaa

een operatie moet er aan te pas komen als de natuurlijke geboorte niet lukt

6.

Wazazi na walezi wapeni maadili wa kike tangu nyumbani

Ouders en opvoeders neem de verantwoordelijkheid voor de meisjes als ze nog thuis zijn

Twawaomba msichoke kuwaeleza wa kike

wij vragen jullie, word het niet beu de meisjes uitleg te geven

Wasikalie ukahaba wasijepata Ukimwi

als zij geen prostitutie bedrijven zullen ze geen aids krijgen

Ukimwi wateketeza Ukimwi watumaliza

aids vernietigt en doodt ons

Waepusheni wana wenu wasikumbwe na nyambizi

zorg er voor dat jullie kinderen niet ten onder gaan aan aids

7.

Madhara ya kubeba mimba umri mdogo (sikia)

het is schadelijk jong zwanger te raken

Watoto jinsia ya kike ni hatari sana

voor meisjes is er een groot gevaar

Wanatumia muda mwingi kuumwa uchungu (sikia)
 zij hebben lange tijd pijn en verdriet
Wa kike hufukuzwa shule wawapo na mimba (sikia)
 meisjes worden gewoonlijk van school gestuurd als ze zwanger zijn
Wa kike wanatelekezwa wakisha wamimba (sikia)
 meisjes worden verlaten als ze zwanger zijn

Lied 4.

Tulinde wasichana na wanawake dhidi ya Ukimwi 'Laten we meisjes en vrouwen beschermen tegen aids'

1.

Ulikuwa ni ugonjwa na sasa ni gonjwa sugu
 Het was een ziekte en nu is het een onbarmhartige ziekte
Usugu umekithiri umezidi tena sana
 De ernst ervan neemt steeds meer toe
Usugu wa gonjwa hili umeshamiri sasa ni vifo
 De wreedheid van deze ziekte is wijd verspreid en dodelijk
Ukimwi huu ukimwi jamani watumaliza
 Deze aids, mensen richt ons te gronde
Ukimwi hauna kinga hauna tiba ulimwenguni
 In heel de wereld is er geen bescherming of behandeling tegen aids
Mabingwa wamesalenda dawa imekosekana
 Experts geven aan dat er geen medicijnen zijn

2.

Ukimwi ni babu kubwa ni mtaimbo mkubwa
 Aids is een belangrijk hoofdstuk, een groot breekijzer
Mtambo wa mtandao umesimikwa kuzimu
 de essentie van aids is gericht op het hiernamaals
Hakuna cha netiweki ukipiga ukimwi ni oke
 als je getroffen wordt door aids valt er niets meer te lachen
mtandao wa ukimwi umeenea mahali kote
 aids is verspreid naar alle kanten
Mawasiliano yake ni kwenye ngono uzembe
 de verspreiding vindt plaats door casual seks

3.

Wazazi nanyi walezi nanyi wakuu wa kaya
 Ouders, opvoeders en hoofden van huishoudens
Msiwaache watoto wa kike waangamie
 sta niet toe dat jullie meisjes te gronde gaan
Wekeni vipingamizi kwa wasichana na wanawake
 plaats obstakels voor meisjes en vrouwen

wanapotoka nyumbani jueni wanakokwenda
als ze het huis verlaten en weet waar ze naar toe gaan
mkisha jua wanakokwenda jueni na kazi zao
verzeker je waar ze naar toe gaan, wees op de hoogte van hun werk
muda wa kurudi kwao nyumbani ujulikane
weet wanneer ze weer naar huis terugkeren

4.

Ukimwi twueneza kwa tabia zetu mbaya
Aids verspreiden we door onze slecht gedrag
hasa vijana wa kike na mama wenye makamo
Vooral jonge en rijpe vrouwen
Watazameni mabinti kwa sasa jinsi wanavyovaa
Let op de jonge vrouwen van tegenwoordig hoe
mipasuo matakoni eti ndiyo fani yao
ze kleding dragen met een split op de billen, wel
mabinti na mama zao kwenye mitaa wanapishana
de manier waarop meisjes en vrouwen op straat flaneren
ni kipi watafutacho jibu laka ni ukimwi
het antwoord daarop is aids

5.

Kwa nini tunatamka wanawake wajilinde
waarom verkondigen wij om de vrouwen tegen zich zelf te beschermen?
Wasichana tuwalinde dhidi ya maambukizi
om de meisjes tegen besmetting te beschermen
Mabinti na wanawake wao wana uwezo mkubwa
meisjes en vrouwen verstaan de kunst
wa kumnasa adui kwa njia ya uasherati
om de vijand te strikken door middel van overspel
asilimia sitini ya maambukizi ya ukimwi
zestig procent van de aidsbesmettingen
huletwa na wasichana na wanawake sikia
wordt door meisjes en vrouwen overgebracht

6.

Ukimwi wadhalilishe ukimwi wadhoofisha
aids is verwerpelijk, aids maakt zwak
Ukimwi watumaliza tuogope tutakwisha
aids richt ons te gronde, laten we bang zijn te gronde te gaan
Zamani tulifikiri kwamba ukimwi uko ulaya
Vroeger dachten we dat aids vanuit Europa
Ukiwa umeingia baraka la Afrika
Afrika binnenkwam

Punde si punde ukimwi tukawa tunao Tanzania
 in een mum van tijd hebben we het in Tanzania gekregen
Kufumba na kufumbua sasa yunao nyumbani
 in een oogwenk hebben we het nu thuis
Umefika mashuleni makanisani umeenee
 aids is verspreid op scholen en in kerken
Ukimwi kweli balaa tuogope tutakwisha
 aids is werkelijk een ramp, laten we vrezen te gronde gericht te worden
Koor:
Tujiepushe ukimwi jama watumaliza
 laten we aids vermijden mensen het richt ons te gronde
haubagui ukimwi sisi tunabagua
 aids maakt geen onderscheid, wij discrimineren
waua watoto ukimwi jama watumaliza
 aids doodt kinderen, mensen, aids vernietigt ons
waua vijana ukimwi jama watumaliza
 aids doodt jonge mensen, aids vernietigt ons
waua wazee ukimwi jama watumaliza
 aids doodt oudere mensen, aids vernietigt ons
waua wasomi ukimwi jama watumaliza
 aids doodt geleerden, aids vernietigt ons, mensen

Lied 5

Tumtoroke adui ‘Laten we aan de vijand ontsnappen’

1.

Tumeishapigwa ngwala, jamani tuchangamke
 Wij zijn al gevloerd, mensen, wees wakker
Muda siyo wa kulala, yatupasa twamke
 het is nu niet de tijd om te slapen, we moeten wakker worden
usingizi tutolala, hebu sasa twagutuke
 laten we niet slapen, wees nu gealarmeerd
Tumtoroke adui, Juliana ni hatari
 laten we aan de vijand ontsnappen, Juliana (aids) is een gevaar

2.

Tumtoroke adui, Juliana anatisha
 Laten we aan de vijand ontsnappen, Juliana bedreigt ons
Yeye kwake hufurahi, kila anapoondosha
 Hij verheugt zich telkens als hij iemand laat verdwijnen
Kuwa hapendelehi, wote kwake wanakwisha
 hij is niet geliefd, hij brengt allen om

Tumtoroke adui, uasherati twache.

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterwege laten

3.

Unapofanya zinaa, ndugu yangu twakwambia

Als je overspel pleegt, mijn vriend, we zeggen je,

Hakika utajikwaa, virusi vitakumea

wees er zeker van dat je struikelt, de virussen zullen voortwoekeren

Ushauri wa kufaa, sikia wewe Sofia

we geven een goed advies, luister Sofia,

Tumtotoke adui, uasherati twache.

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterweg laten

4.

Juliana wa ajabu, akimtaka mteja

Juliana is verbazingwekkend, als hij een klant wil,

Wala haoni aibu, hutimiza kila haja,

voelt hij geen schaamte, hij doet wat hij wil

Anatoa kwa adabu, uroda kila mmoja

hij leert een ieder die de liefde bedrijft een les

Tumtoroke adui, uasherati twache.

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterwege laten

5.

Tusemapo Juliana, twamaanisha virusi

Als we het hebben over Juliana, dan betekent het dat we het over virussen hebben

HIV bwana, bora upigwe risasi,

HIV vriend, je kunt nog beter neergeschoten worden,

Ni Mtandao mpana, Unapika na Ususi

het is wijd verspreid

Tumtoroke adui, uasherati twache

laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterwege laten

6.

Tunasema uasherati, na wala siyo kifafa

we hebben het over overspel, niet over epilepsie

Zinaa ndiyo mauti, jamani tuzibe nyufa

overspel betekent de dood, mensen, we vullen de graven

Tujiopushe kwa dhati, tuyapunguze maafa,

laten we oprecht vermijden, laten we de ellende verminderen

Tumtoroke adui, uasherati twache

laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterweg laten

7.

Mayatima na wajane, wamebaki hohehahe,

Wezen en weduwen, blijven straatarm achter

Huruma sasa tuone, tuepuke starehe,

laten we medelijden tonen, laten we feesten vermijden

Walokuwa sasa ni wanene, wamebakia vigahe,

zij die ooit stevig waren, blijven gebroken achter

Tumtoroke adui, uasherati twache.

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterweg laten

8.

Mengi yapo ya kunena, lakini hayo yatosha

Er is nog veel te zeggen, maar het is nu genoeg

Hayo tuliyoanena, kwa mwelevu yanatosha

Dat wat we gezegd hebben is voldoende voor wie het wil begrijpen

Hata kukisema sana, mjina tunamchosha

zijn naam vaak noemen is vervelend

Tumtoroke adui, uasherati twache.

Laten we aan de vijand ontsnappen, we moeten overspel achterweg laten

Lied 6

Adui wa afya ni msomi ‘De vijand van de gezondheid is slim’

1.

Tunae adui wa afya zetu jamani

Wij hebben een vijand van onze gezondheid, vrienden

Anatupumbaza kwa peremende na pipi

Hij verblindt ons met zoetigheid en snoep

Adui afya adui huyu jamani

De vijand van de gezondheid, deze vijand, mensen

ana mbinu zote za kumteka adui

heeft vele manieren om zijn vijand te grazen te nemen

havai magwanda wala habebi silaha

hij draagt geen uniform, noch draagt hij wapens

anashambulia kwa vita ya chini chini

hij valt aan in een oorlog die hij van anderen voert

anazo silaha zisizotoa sauti

hij heeft wapens die geen geluid maken

Upigana vita akiwa uchi wa nyama

je voert de oorlog met elkaar terwijl je spiernaakt bent

2.

Adui wa afya adui huyu jamani

De vijand van de gezondheid, deze vijand, mensen,

Ni mwerevu sana kuliko wasomi wote

is slimmer dan alle geleerden bij elkaar

adui wa afya hapendi kwenye uchafu

de vijand van de gezondheid houdt er niet van in vuiligheid te zijn

hupenda mahali palipo na starehe

hij houdt er van daar te zijn waar luxe is

Katika mabaa adui hupenda sana

de vijand vertoeft graag in bars

Katika harusi adui hucheza sana

tijdens bruiloften speelt de vijand graag zijn spel

Kwenye kumbi zote za sherehe mbalimbali

Op alle plekken van verschillende feesten

adui wa afya hapo ni mahali pake

daar is deze vijand aanwezig

3.

Adui wa afya siyo mwingine sikia

Zoals deze vijand is er geen ander, luister

ni gonjwa ukimwi tishio la ulimwengu

het is de ziekte aids, een bedreiging voor de wereld

Ukimwi ni gonjwa lisilokuwa na tiba

aids is een ziekte waar geen behandeling voor is

na maradhi yake hayana dawa sikia

voor deze ziekte zijn geen medicijnen, luister

Hakuna ujanja wa kumkwepa adui

Er is geen enkele slimme manier om de vijand te vermijden

dawa yake kubwa tuache ngono nzembe

het beste medicijn is dat we casual seks achterwege laten

Usiombe vita upambane na ukimwi

Vraag niet om oorlog, verspreid geen aids

Utakufa kifo mwili mifupa pekee

Je zult sterven, je lijf, je botten, in eenzaamheid

4.

Gonjwa la ukimwi latupunguza jamani

De ziekte aids dunt onze bevolking uit, mensen

takwimu ya watu yawa ni hati punguzo

de statistieken hierover bewijzen dat

Watoto yatima oneni walivyozi

zie hoe het aantal wezen toeneemt

hawana walezi wazazi wameshalala
 ze hebben geen opvoeders, ouders zijn al ingeslapen
Oneni wenyewe jamaa na ndugu zetu
 Zie hoe bij je familie en vrienden
Wanavyoanguishwa kwa gonjwa hili ukimwi
 door deze ziekte aids mensen al zijn omgekomen
japo tunasema eti kufa ni kulala
 en dan zeggen we nog dat sterven hetzelfde is als slapen
kufa kwa ukimwi heri ungongwe na gari
 je kunt nog beter door een auto overhoop gereden worden dan te sterven
 aan aids

5.

Mila desturi tunazozindekeza
 Zeden en gewoonten die we koesteren
katika jamii zaenda kutumaliza.
 In onze samenleving, richten ons te gronde
Kurithi wajana na kutakasa vilio
 het erven van weduwen en het reinigen van lijken
ni hatari sana wananchi tuepuke
 is heel erg gevaarlijk, laten we dat vermijden medeburgers
Kuoga ziwani mtoni ukiwa uchi
 naakt baden in meer en rivier
tuepuke sana tupunguze vishawishi
 laten we dat echt vermijden opdat we de verleidingen weerstaan
Kutoga kuchanja kutahiri kwa foleni
 Piercings, snijden, circumcisie
kuna sababisha kuenea kwa virusi
 veroorzaken verspreiding van het virus
tunawaomba, tunawaomba, tunawaomba watanzania
 wij smeken jullie, wij smeken jullie, wij smeken jullie, Tanzanianen
ndugu zetu tunawalilia, tunawalilia, tunawalilia
 we huilen, we huilen, we huilen om onze vrienden
waliokwsha mezwa na joka ukimwi
 die al door de slang aids opgeslokt zijn
kina baba tunawaomba, tunawaomba, tunawaomba kwa Mungu
 wij bidden, wij bidden, wij bidden voor iedereen tot God

Lied 7

Tishio la ulimwengum ‘Bedreiging van de wereld’

1.

Tishio la ulimwengu ni ugonjwa hatari

De bedreiging in de wereld is een gevaarlijke ziekte

Wazidi kupamba moto duniani

Deze verspreidt zich als een vuur in de wereld

Wataalamu wamekaa kujadili kinga

Experts hebben gediscussieerd over bescherming

Ya Ukimwi lakini imeshindikana

tegen aids, maar ze zijn er niet in geslaagd

Ukimwi hauna dawa wala hauna kinga

Er zijn geen medicijnen of bescherming tegen aids

Jiepushe na sindano mitaani

Vermijd het gebruik van spuiten op straat

Usherati, urawiti kuchanjana na nyembe

Vermijd overspel, vuiligheid, snijden met mesjes

Jiepushe mwananchi uokoke

vermijd dat, burger, zodat je gered wordt

2.

Adui huyu ukimwi chukizo kula wote

Deze vijand, deze huiveringwekkende aids, verslindt iedereen

Amezuwa ugomvi duniani

Hij heeft veel strijd in de wereld gebracht

Tazama katika kaya ndugu na jamaa

Kijk in ieder huishouden bij vrienden en familie

Wametengana kwa sababu ya ukimwi

ze gaan uit elkaar door aids

3.

Adui huyu ukimwi ni mchonganishi

Deze vijand, aids, zet mensen tegen elkaar op

Pia kufanya watu kutoelewana

Ook zorgt aids er voor dat mensen elkaar niet begrijpen

Akishafika nyumbani hupumbaza watu

Als aids al binnengekomen is, verblindt het mensen

Watu hushika imani za kurogwa

Mensen geloven in witchcraft

Fulani ndiye mchawi ana macho mekundu

Fulani, die tovenaar, heeft rode ogen

Twendeni sasa kwa maganga Sangagwena

Laten we naar dokter Sangawena gaan

Atupigie ramli tujue aliyeroga

Hij voert een sessie met ons uit zodat we weten wie magie op ons uitvoert

Tumkate kwa mapanga awawe

laten we hem met de hakbijl doden

4.

Ndugu yangu sikiliza unapougua ni muhimu

Mijn vriend, luister, wanneer je ziek bent, is het belangrijk,

Uende kwanza ukapime

Dat je je eerst laat testen

Ukibaini tatizo linalokusibu

zodat je weet welke problemen er zijn

Utajua ufanye nini uokoke

en je weet wat te doen om te overleven

Vipimo kitu cha kwanza twendeni

Testen is het eerste wat gedaan moet worden, laten we gaan

Tukapimwe tutambue afya zetu wananchi

laten we een test uitvoeren zodat we onze gezondheidstoestand kennen, burgers

Zuia ukimwi sasa: sema ukimwi basi

vermijd aids nu: zeg nu is het klaar met aids

Timiza ahadi yako wajibika

hou je aan de belofte zoals je die aan elkaar gegeven hebt

5.

Takwimu zinaonesha hapa Tanzania

De statistieken tonen hier aan in Tanzania

Maabukizo ya ukimwi yako juu

dat de aidsbesmettingen hoog zijn

Kumi na tatu pasenti ya maambukizo

13 % besmetting

Yako mkoani Mbeya namba one

in het Mbeya district, dat daarmee nummer een is

Namba mbili ni Mtwara ni hatari

nummer twee is Mtwara, gevaarlijk

Nambari kumi na nane ni namba ya Mara

Mara staat op de achttiende plaats

Katika maambukizi kitaifa

van de nationale besmettingen

Hivyo jama tujilinde na tuogopane

Daarom, vrienden, laten we ons beschermen en laten we bevreesd zijn

Tusiyafanye mapenzi kihohela

Laten we geen verwerpelijke liefde bedrijven

Lied 8

Usia kwa wanafunzi ‘Advies voor leerlingen’

1.

Wanafunzi wa shule za sekondari

Leerlingen van de middelbare school

Na msingi jamani mnashangaza

en van de lagere school, jullie roepen verbazing op

Wanafunzi hivi mmekuwaje

leerlingen jullie zijn nu aan het groeien

Mwashangaza tena mwasikitisha

Jullie veroorzaken verbazing en verdriet

Mwajifanya eti mmeshakua

met de nukken die jullie vertonen, wel jullie

Kumbe ninyi bado ni vifaranga

hebben al veel verbazing opgeroepen, jullie zijn nog kuikentjes

2.

Wanafunzi ninyi bado ni watoto

Leerlingen jullie zijn nog kinderen

Tena bado mwaogea kwenye dishi

jullie baden nog in een kinderbadkuip

Kubalehe siyo kwamba mmekua

Puberen betekent nog niet dat jullie volwassen zijn

Kuvunja ungo siyo mmekua

Menstrueren betekent nog niet volwassen zijn

Na kuota matiti siyo kukua

het krijgen van borsten betekent nog niet volwassen worden

Ninyi bado ni makinda ya kutishwa

jullie zijn nog kuikentjes die bedreigd worden

3.

Wanafunzi kuweni waadilifu

leerlingen handel moreel juist

Msifanye mapenzi mtaumbuka

bedrijf geen beschamende liefde

Mwajiponza kwa kauli mitaani

Jullie brengen jezelf in gevaar door jullie manier van praten op straat

Mnasema ponda mali kifo chaja

men zegt: geld verspillen is als de dood kopen

Siyo siri wanafunzi mnatisha

het is geen geheim, leerlingen, dat jullie een bedreiging vormen

Kwa mapenzi mitaani mwaongoza

door de liefde die jullie op straat bedrijven

4.

Wanafunzi jamani twawausia

Leerlingen, vrienden, wij geven jullie advies

Msiige matendo ya wakubwa

boots niet het gedrag van volwassenen na

Ya wakubwa yaachenii wayafanye

laat de gedragingen van volwassenen achterwege

Mkifanya mtapasuka misamba

als jullie dat doen breken jullie je kruis

Na mapenzi ni sumu yenu watoto

en liefde is gif voor jullie kinderen

Jichungeni msinaswe na miwaya

doe het niet verander: let op zodat jullie geen aids krijgen

5.

Mkifanya mapenzi umri wenu

Als je liefde bedrijft op jullie leeftijd

Mtakumbwa na madhara ya maisha

zullen jullie ten onder gaan en het leven verliezen

Mkimimbwa mtafukuzwa shuleni

als jullie zwanger worden, zullen jullie van school gestuurd worden

Mtamimbwa mtatengwa na jamii

als jullie zwanger worden, zullen jullie uit de familie verstoten worden

Mkifanya mapenzi umri wenu

als je de liefde bedrijft op jullie leeftijd

Ni hatari kwa maisha ya badae

is dat een gevaar voor het leven daarna

6.

Tanzania ya jana siyo ya juzi

Tanzania van gisteren is niet dat van eergisteren

Tanzania ya leo siyo ya jana

Tanzania van vandaag is niet dat van gisteren

Wanafunzi someni muelimike

Leerlingen leer verder zodat jullie ontwikkeld zijn

Ni kesho muendeleze taifa

Morgen moeten jullie het land leiden

Vishawishi na tamaa za kimwili
 Vermijd verleidingen en lichamelijke begeerten
Epukeni ni hatari kwa maisha
 ze zijn een gevaar voor het leven
Mkisema hapana iwe ya kweli
 het zou goed zijn als jullie nee zeggen
Pia mwili ufanane na hapana
 en ook tegen het lichaam nee zeggen

Lied 9

Kampeni ya upimaji afya ‘Campagne testen van gezondheid’

1

Limeshapigwa la mugambo nchini,
 De oproep tot vergadering heeft in het land geklonken
laashiria jambo jema nchini
 een goede zaak vraagt de aandacht in het land
ni kwa ajuza, shaibu na vijana,
 een oproep voor oude vrouwen en mannen en jonge mensen
latualika wote watanzania
 het is een uitnodiging voor alle Tanzanianen
Tujitokeze wote watanzania
 laten alle Tanzanianen verschijnen
Twende kupima afya zetu kwa hiari
 laten we onze gezondheid vrijwillig testen
Ni tendo jema kujua afya zetu
 Het is goed als je weet hoe het met je gezondheid is
Ili tuishi bila hofu na shaka
 zodat je zonder vrees en twijfel kunt leven

2

tuondokane na imani potofu,
 laten we ontrouw afzweren
watanzania tujue tuendako
 Tanzanianen, weet waar we naar op weg zijn
Tunosema kupima kwa hiari,
 wij zeggen jullie: laat je vrijwillig testen
watanzania sikiliza maneno
 Tanzanianen, luister naar deze woorden
Kwenda kupima kwa hiari sikia
 Laat je vrijwillig testen, luister
Ni kuchukua uamuzi mwenyewe
 neem zelf het besluit

Ni wewe baba mama nawe kijana
 jij meneer, mevrouw en jonge man,
Kwenda kupima bila kulazimisha
 laat je testen zonder dat je er toe verplicht wordt

3

Rais wetu Jakaya wa Kikwete,
 Onze president Jakaya Kikwete
kesha fungua njia sasa i-wazi
 heeft een duidelijk voorbeeld gegeven
Kwa hiari yake kuamua kwa dhati,
 vrijwillig heeft hij oprecht besloten
kupima afya pamoja na Mrs
 om zich samen met zijn echtgenote te laten testen
Ondoa shaka na wewe nenda sasa
 twijfel niet langer en ga nu
Rais wetu umuunge mkono
 volg het voorbeeld van onze president
Majibu yako utapewa mwenyewe
 jij alleen krijgt de uitslag van de test
Hiyo ni siri ndani ya siri kali
 de uitslag blijft strikt geheim

4

Wapi tuende tukupate huduma,
 Waar kunnen we terecht voor diensten of zorg
Ya ushauri nasaha na kupima
 voor consultatie, advies en onderzoek
Vituo vipo ni vingi twavitaja,
 er zijn vele plekken die we je hiervoor kunnen adviseren
tega sikio usikie maneno
 luister zorgvuldig
Twende angaza na DDH Bunda
 ga naar het DDH ziekenhuis in Bunda
Twende Huyamu twende CRS
 ga naar Huyamu, ga naar CRS
Twende Kisorija twende kule Ikizu
 ga naar Kisorija, ga ginds naar Ikizu
Huduma safi ya kupima ni tele
 er zijn vele goede zorgvoorzieningen waar je je kunt laten testen

5

Tuondeni hofu na wasiwasi,
 laten we ophouden bang te zijn en zorgen te maken

twendeni sasa nafasi ziko wazi
 laten we nu naar een goede plek gaan
Faida kubwa utakayoipata,
 je zult veel vertrouwen krijgen
ukisha pima afya yako sikia
 als je je gezondheid laat testen, luister
Utatambua hali ya afya yako
 je zult je gezondheidstoestand kennen
Iko salama au ina virusi
 of je gezond bent of besmet bent met het virus
Ukitambua afya yako ni salama
 als je de uitslag krijgt dat je gezond bent
Utajilinda usijiambukizwa
 bescherm dan je zelf zodat je niet besmet raakt
Ukitambua afya yako ina virusi
 als je te horen krijgt dat je besmet bent
Utaishi kwa matumaini sana
 leef dan met veel hoop verder

Lied 10

Kumbukumbu ya mwaka 1983 ‘Herinneringen aan het jaar 1983’

1

Mwaka ule themanini na tatu tuukumbuke
 Laten we het jaar 1983 herdenken
Lilipoingia joka, joka lenye sumu kali
 het jaar waarin de slang, de slang met sterk gif het land binnenkwam
Joka hilo si jingine ni gonjwa sugu Ukimwi
 deze slang is niet anders dan de ernstige ziekte aids
Uliingia nchini mara ya kwanza Kagera
 Voor het eerst kwam de ziekte het land binnen in het Kagera district
Tokea wakati huo ni miaka robo karne
 in de volgende 25 jaar
Joka hilo linazidi kumeza watanzania
 ging de slang door met het verzwelgen van Tanzanianen
Akitokea mmoja ameshanaswa ukimwi
 als je iemand ontmoet die aids heeft
Ujue wapo sitini wale wasijulikana
 weet dan dat er nog zestig meer zijn die je niet bekend zijn

2

Neno ukimwi jamani kirefu chake sikia
 het woord *ukimwi* is lang, luister

Ni upungufu wa kinga mwilini tunakwambia

het is de afkorting van: tekort aan weerstand van het lichaam

Husababishwa na HIV sikiliza

het wordt veroorzaakt door HIV, luister,

Virus vile hatari kwa kudhoofisha afya

dat virus is een gevaar voor de gezondheid

Makao yake makuu virus hivi sikia

dit virus verblijft vooral

Hupatikana mwilini damu na majini ya uke

in het bloed en vagina

Na pia kwenye maziwa ya mama vijazana

en in moedermelk

3

Zipo njia mbalimbali ambazo zasababisha

er zijn verschillende manieren waarop

Kuenea kwa virus baadhi tunatamka

het virus zich verspreidt, we noemen er een paar

Ukimwi unaenea kwa njia ya usherati

aids verspreidt zich door overspel

Pia kushirikiana vifaa vya ncha kali

en ook als we spullen delen zoals scherpe punten

Kutoga pia kuchanja pia na kutaahiriwa

door middel van piercing en snijwonden kun je besmet worden

Kwa kujipanga foleni kunaeneza ukimwi

je kunt zelf makkelijk aids oplopen

Unapoongezwa damu bila kupimwa ogopa

als je bloed krijgt dat niet onderzocht is, wees dan beducht

Utavipata virus bila ya kutarajia

dat je het virus kunt oplopen zonder dat je het weet

4

Jamani tujaepuke mazingira ya hatari

Mensen laten we gevaarlijke plekken vermijden

Ambayo yanachangia kuenea kwa ukimwi

waar je makkelijk aids kunt oplopen

Kwenye nyumba za vileo na za kulala wageni

in drankgelegenheden en gasthuizen

Mazingira hatari kwa kuenea ukimwi

gevaarlijke plekken waar je aids kunt oplopen

Palipo na mikutano ya dini hasa usiku

daar waar gebedsdiensten worden gehouden vooral 's nachts

Na kule kwenye viwanda virusi vinaenea
en in industrieën verspreidt het virus zich
Kwenye visiwa na bichi na disco la usiku
op naaktstranden en in disco's 's nachts
Mazingira hayo hatari jamani tuyaepuke
dit zijn gevaarlijke plekken, laten we die vermijden

5

Zipo baadhi ya mila na desturi sikia
Er zijn zeden en gewoonten, luister,
Zinachangia kwa kasi kuenea kwa nyambizi
die de verspreiding van aids bevorderen
Kuoga wazi mitoni ziwani kunachangia
zoals naakt baden in rivier of meer
Kuenea kwa virusi wanawake jiepushe
vrouwen, vermijd
Uvaaji wa vimini na nguo za mipasuo
het dragen van korte rokjes en kleding met een split
Mazoea hayo hatari mabinti mjiushe
deze zaken zijn gevaarlijk, meisjes, vermijd ze
Unapo rithi wajane na kutakasa vilio
het erven weduwen en het reinigen van lijken
Mila hiyo ya zamani imezapitwa wakali
deze gewoonten van vroeger zijn gevaarlijk

6

Jamani tujihadhari tuchukue tahadhari
mensen, laten we voorzichtig zijn, laten we voorzorg nemen
Tuzibue masikio tusikie maarifa
open je oren en luister naar de informatie
Uwe na mwenzi mmoja yule unayemwana
blijf bij een geliefde, die
Aliyeendea kupima afya kwa majibu powa
zich heeft laten testen en een goede uitslag had
Kuweni waadilifu kwenye ndoa wana ndoa
wees trouw in het huwelijk
Msiyooa jamani nendeni kwa tahadhari
en zij die nog niet getrouwd zijn: wees voorzichtig
Atakae puuzia sisi tumeshawaambia
als je de adviezen in de wind slaat, we hebben het al gezegd:
Kila mtu atabeba mzigo wake mwenyewe
iedereen draagt zijn last zelf

Lied 11

Vijana 'Jonge mensen'

1.

Vijana enyi vijana, vijana wenzetu

Jonge mensen, o jonge mensen, onze jeugd

Tumekuwaje vijana, mbona tunachekwa

wat is er met ons gebeurd mensen, waarom wordt er om ons gelachen

Vijana enyi vijana mbona twaumbuka

jeugd, o jeugd, waarom schamen wij ons om jullie

Mbona tunaathirika bila kutambua

waarom zijn wij besmet zonder dat te erkennen

Thamani ya Utu wetu yapotea

de waarde van het leven zijn we kwijt

Pia twakosa heshima katika familia

ook hebben we geen respect meer voor familie

2.

Ujana wetu kijana sisi wa kileo

jeugd, wij jongeren van nu

Uwe wa mafanikio katika familia

laten we ons inzetten voor de familie

Vijana tunatakiwa tuwe waunguana

jeugd, we willen graag dat we samenwerken

Ujana wetu vijana uwe ni wakazi

jeugd, onze jeugd laten we samen inwoners zijn

Huko kwenye kaya sisi tuwe mbele

laten we in de familie voorwaarts gaan

Matendo yetu mazuri yavute wengine

laten onze goede daden aanzetten tot andere

3.

Yapo twaitwa vijana eti wa kisasa

wij spreken jullie aan jeugd van tegenwoordig

Mbona twakosa heshima mbele wa wengine

waarom zien we geen respect van jullie voor anderen

Kuiga kunya kwa tembo ni hatari sana

het is erg gevaarlijk om de manier van poepen van de olifant na te bootsen

Mbona fulani ni chizi wewe unaiga

waarom doe je een vreemd persoon na

Waacheni wafu wazikane wao
 er zijn genoeg overledenen thuis
Hiyo siyo fani yako kijana elewa
 dit is niet wat jullie moeten willen, mensen, begrijp het goed,
Kijana yetu halisi ni huyu sikia
 onze echte jeugd is hij, luister
Tukweleze kijana upate mwangaza
 laten we hem uitleg geven om hem te informeren
Ni yule anayelala akiwaza kazi
 hij die slaapt en aan zijn werk denkt
Kazi halali kwa umma na jamii yake
 echt werk voor samenleving en familie
Ni mtendaji wa kazi za maendeleo
 Hij brengt met zijn werk vooruitgang
Kijana halisi wa si mgomvi
 een echte vent is niet twistziek
Upenda maisha yake yenye afya njema
 hij houdt van het leven in goede gezondheid

4.

Kijana kijana, kijana jilinde
 jeugd, jeugd, jeugd, bescherm jezelf
Hifadhi maisha yako usiyakatishe
 bescherm je leven en breng het niet in gevaar
jilinde kuvuta bangi na pombe kulewa
 bescherm jezelf door geen hash te roken en je te bezatten met
 alcohol
epuka uasherati utaangamia
 vermijd overspel, je gaat er aan onderdoor
kuzurura bila kazi utaitwa mwizi
 als je zonder werk rondhangt word je een dief genoemd
jilinde kijana kuvuta madawa
 vermijd drugs te gebruiken
Ki: kijana we kijana
 jeugd, jij jeugd
Wi: kijana wa kijiji
 jonge mensen in het dorp
Ki: wewe ndio kiongozi
 jij bent echt de leider
K: wa taifa la kesho
 van de toekomstige generatie

K: Onesha tabia njema
 laat goed gedrag zien
K: kwa wakubwa na wadogo
 aan volwassenen en kinderen
K: epuka uasherati
 vermijd overspel
K: usije naswa miwaya
 zodat je geen aids krijgt

Lied 12

Usawa wa wanawake ‘Gelijkwaardigheid van vrouwen
Kweli na haki
 het is een feit en een recht
Ya wanawake
 van vrouwen
Ni kilio cha akina mama
 het is de klacht van iedere vrouw
Wanawake wananyimwa haki
 dat vrouwen rechten onthouden worden
Wanapigwa kama mba mwitu
 ze worden geslagen alsof ze wilde honden zijn
Kweli wanapuuzwa
 echt, ze worden veracht
Ha-ha
 ha,ha
Wanawake na wamechoka wamevumilia sana
 vrouwen zijn het helemaal beu om
unyama wanatendwa na wanaume—wanalaani
 de beestachtigheid van mannen te verdragen- ze vervloeken het
Akina mama
 iedere vrouw
Wanawake walio wengi wanapigwa kama wanyama.
 Vele vrouwen worden geslagen alsof het beesten zijn

Wanatukanwa ovyo jamani, wananyanyaswa,
 ze worden erg beledigd, mensen, ze worden lastig gevallen
wanapuuzwa, wadhalilisha na kunyimwa haki na
 ze worden veracht, ze worden miserabel behandeld, er worden hen
 rechten onthouden, en
wanakatishwa hata tamaa.
 vooral de moed ontnomen

Hivi ni kweli

dit is echt waar

Kama unabisha nenda kwa fulani uone mateso anayopata

als je hier niet mee eens bent, ga dan naar iemand in de buurt en zie hoe de echtgenote en kinderen te lijden hebben,

mke na watoto wa jiraniyo ni sikitiko.

Het is diep triest

Mwanaumme ni waajabu akishapata pesa kidogo

mannen, het is verbazingwekkend, als ze een beetje geld krijgen

Utanona anavinjari na nyumba ndogo

nemen ze een buitenvrouw

Kula kwenyewe

wat betreft het eten daar

Chakula alacho mama mdogo chipsi mayai, nyama ya

de buitenvrouw krijgt frietjes, eieren, kip,

kuku, ugali wa sembe, chai ni soda, utashangaa kwa

puree van mais, frisdrank als ontbijt, je staat er versteld van hoe hij in die tijd de baas speelt

muda huo eti ni bosi tena kibosile aso na shida

maar dit levert ook problemen

Nyumbani kwake

thuis

Nyumbani kwake mama na watoto huambulia dagaa

thuis krijgen moeder en de kinderen alleen maar kleine visjes

peke bila viungu, wakati mwingine wanashindia uji wa udaga ni matatizo

zonder kruiden, op andere momenten is het moeilijk om pap met visjes te krijgen

Mwanamke aseme nini kwa mwanamme

wat moet de vrouw tegen de man zeggen

Akisema ni matatizo makubwa sana

als ze er iets over zegt dan levert dat grote problemen op

Bwana kalewa

de man, dronken

Kurudi kwake ndiyo usiku mwanamke anafokewa

komt 's nachts thuis en de vrouw wordt uitgescholden

fungua mlango awe nyamela akichelewa ndio

als ze te laat de deur opent wordt ze uitgescholden

mateke mwanamke atapigwa sana na kuvunjawa meno

de vrouw krijgt flinke klappen en haar tanden worden gebroken

pia na taraka yapatikana usiku huo.

En deze nacht slapen ze niet bij elkaar

Maulana kaumba dunia jamani
 de Heer schiep de wereld, mensen
kaumba dunia twishi kwa Amani na tupendane
 hij schiep de wereld en laten we in vrede leven en van elkaar houden
enyi, wanaume acheni manyanyaso kwa wanawake.
 O mensen, mannen stop het brute gedrag jegens vrouwen
Dumisheni ndoa mwishi kwa upendo heshima mbele
 Houdt het huwelijk met liefde en respect tot het einde toe in stand
mmeukumbuke mkeo ni Mgomba upalilie
 en denk er aan: je vrouw is de bananenplantage die je moet
 onderhouden

Appendix 3 Utenzi

Utenzi 1

Nyumba ikishika moto, je, tuokoe mali kwanza
 ‘Als het huis vlam vat, laten we dan eerst de bezittingen redden.’

1.

Twasimama mbele yenu, enyi wetu waungwane,
 Wij staan hier voor jullie, die naar ons gekomen zijn
Ujumbe kwa kwenu, wazee pia vijana,
 De boodschap aan jullie, oud en jong is,
Acheni kelele zenu, tuwapeni ya kufanya
 Hou op met jullie lawaai, we zeggen wat jullie moeten doen.

Nyumba imeshika moto, twakoe mali kwanza
 Als het huis vlam vat, laten we eerst de bezittingen redden

2

Nyumba imeshika moto, twakoe mali kwanza,
 Als het huis vlam vat, laten we dan eerst de bezittingen redden

Kina baba na watoto, wa Musoma pia Mwanza
 Alle volwassenen en kinderen van Musoma tot Mwanza

Ukimwi sasa ni moto, kwa kuwa? Ni wa kwanza
 Aids is nu vuur, waarom?

Kujua ulikotoka hiyo siyo dawa yake
 Allereerst, weten waar het vandaan komt levert geen oplossing op

3.

Kujua uliko toka, hiyo iwe ni ziada,
 Weten waar het vandaan komt, heeft geen meerwaarde

Muhimu ni kuepuka, mapenzi kwenye minada
 Het is belangrijk commerciële seks te vermijden

Bara letu Afrika, Ukimwi ni kadakada,

Ons continent Afrika is er zeker aids

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

4.

Ukimwi yunao sasa, upo hadi kwenye chumba,

We hebben nu aids tot in onze kamer

Wenye mali na mapesa, Ukimwi unawalamba,

Aids likt aan hen die rijkdom en geld hebben

Ukiwaona madensa, hao wako kwenye kamba,

Als je die gekken ziet, ze zitten aan het touw

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

5.

Ukimwi twaueneza, kwa tabia zetu mbaya,

Aids verspreidt zich bij ons door ons slechte gedrag

Maisha twayapoteza, kwa kununua malaya,

We verliezen het leven door prostituees te bezoeken

Ukimwona Tereza, wanaume mnapwaya,

Als je Teresa ziet, jullie mannen zijn dan verloren

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

6.

Wengi tunasema kwamba, eti kufa ni kulala

Vele onder ons zeggen dat sterven is als slapen

Mitaani tunatamba, Ukimwi upo Ilala,

Wij verkondigen op straat, dat aids daar slaapt

Siku utapokukumba, utaizima mikwala,

Op de dag dat hij je aanvalt, stopt hij alle regels

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen.

7.

Kung'ang'amia mapenzi, ilikuwa huko nyuma,

Volharden in de liefde, zoals in het verleden

Ni bora uwe na mwenzi, aliyeenda kupima,

Het is beter als je een partner hebt dat hij zich laat testen

Kufanya ovyo mapenzi, mshahara ni kihama,

Als je de vrije liefde bedrijft. Is het resultaat het laatste oordeel

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

8.

Wanawake epukeni, msiufanye utani,

Vrouwen vermijdt het om duivelse zaken te bedrijven

Ninyi ndio namba wani, asimilia sitini,

Jullie staan echt op nummer 1, met een percentage van 60%

Viungo vyenu laini, kwa kumnasa shetani,

met jullie tedere gewrichten, lokken jullie de duivel in de val

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

9.

Ukimwi ni janga kwetu, sisi tulio na uhai,

Aids is een ramp bij ons, die nog in leven zijn

Umeshawaua wenzetu, tumbaki majeruhi,

Aids heeft reeds onze geliefden gedood, wij blijven gewond achter

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

10.

Wenye asali limamu, punguani na vichaa,

Zij die lekkere honing hebben, doe niet zo stom

Na wale wendawazimu, Ukimwi wafagilia,

Zij die gek zijn, aids zal hen wegvagen

Unatuua kwa zamu, kaburini twaishia,

Hij zal ons stelselmatig doden, we zullen in het graf leven

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

11.

*Siige kunya kwa tembo, utapasuka msamba,*Poep niet als een olifant, je zult je anus scheuren¹⁸³*Eti uone warembo, unatamani kulamba,*

als je mooie vrouwen ziet en naar hen verlangt

Utanaswa na urimbo, ushindwe kujenga nyumba,

zul je met de stok geslagen worden, het lukt je niet meer een huis te bouwen

Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia

Laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

12.

Tamati wake watama mbele yenu twaondoka,

Wij zijn aan het einde gekomen en vertrekken

¹⁸³ Swahili spreekwoord: dit spreekwoord is een waarschuwing om niet te imiteren zonder na te denken.

Yote tuliyo yasema, mhimu mkayashika,
We hebben jullie alles al gezegd, het is belangrijk dat jullie het
begrijpen
Kina baba kina mama, dada pia kina kaka
Mannen, vrouwen, zusjes en broertjes
Tuepukeni Ukimwi, kwa kubadili tabia
laten we aids vermijden door ons gedrag te veranderen

Utenzi 2

1. *Hakika imenipasa kunena yalo moyoni*
Het is zeker nodig om tot jullie hart te spreken
Umetusibu mkasa, Ukimwi ulimwenguni
Er is bij ons iets gebeurd, aids is in de wereld
Ni maradhi ya kisasa, tiba haipatikani,
Het is een ziekte van nu, behandeling er voor is er niet
Ukimwi ni pigo zito, jamani tujihadhari
Aids is een grote schok, mensen laten we oplettend zijn.
2. *Chanzo chake ni zinaa, na shindano za magendo*
De ziekte begint met geslachtsziekte en met naalden van de zwarte
markt
Kujiepusha yafaa, kubadilisha mwenendo
Het is goed om de ziekte te vermijden door je gedrag te veranderen
Ukimwi kweli waua, ni kheri kufa kwa sondo
Aids doodt jullie echt, het is als sterven door houtworm
Vijana pia watoto, Ukimwi wafagilia.
Jongeren en kinderen, aids zal hen wegvagen
3. *Tiba haipatikani, mabingwa wamesaini,*
Behandeling is er niet, geleerden bevestigen dat
Kutangaza redioni, na pia magazetini,
Op radio en in kranten wordt verkondigd
Dunia-i mashakani, kwa pigo hili haini,
Dat de wereld vertwijfeld is, door deze schok,
Hakuna njia ya mkato, dawa ni kuacha ngono.
Er bestaat geen korte route, het geneesmiddel is om onveilige seks te
vermijden.
4. *Acheni migogoro, sogea tuelezane*
Laat de conflicten achterweg, laten we elkaar uitleggen
Anzishevu kwanza kongamano, ukweli tuambizane,
We hebben de bijeenkomst georganiseerd, laten we de waarheid
spreken

Juu ya haya maono, heri tuelimishane

Wat betreft deze meningen, is het beter elkaar uit te leggen

Tuweze kuzima moto, sisi tulio hai bado

Dat we in staat zijn het vuur te doven, zolang we nog in leven zijn.

5. *Uwe na mwenzi mmoja, aliyejaa heshima,*

Houd het bij één geliefde, vol met respect

Muungane kwa pamoja, afyaze mwende kupima

Ga samen je gezondheid laten onderzoeken,

Usilamani mapaja, nyambizi utakuuma,

Verlang niet naar slechte zaken, aids zal je pijn doen

Utayapata majuto, punde utakapolazwa.

Als je er spijt over krijgt, zul je spoedig opgenomen worden

6. *Wasichana epukeni, kuvamia wapitao*

Jonge meiden, vermijd voorbijgangers aan te vallen

Uwezi ukabaini, ni yupe asiye nao

Je kunt niet zien, wie het niet heeft

Kwa pesa msitamani, msije mkwawe nao

Verlang niet naar geld dat je niet hebt

Pitieni njia fupi, kwa ndoa mkaolewe

Kies voor de korte weg, voor het huwelijk, ga trouwen.

7. *Ukishanaswa shetani, kwa kutambua dalili,*

Als je al door de duivel bent gepakt en symptomen herkent

Vema, uwe hadharani, uwahi hospitali

Goed, maak het kenbaar en ga naar het ziekenhuis

Usijabu asilani, kwa mapenzi ya kimwili

Antwoord niet met persoonlijke liefde

Dawa ya moto ni moto, jamani tujielewe

Bestrijd vuur met vuur, mensen begrijp dat.

8. *Jamani tuwe na upendo, kwa wake wagonjwa wetu*

Mensen laten we liefdevol zijn voor de zieken onder ons

Tuwalee kwa upendo, rafiki na ndugu zetu

Laten we met liefde opvoeden, onze vrienden en naasten

Tusiwafungie fundo, hao bado ni wenzetu

Laten we het contact niet met hen verbreken, het zijn nog steeds de onzen

Tusije kuwatenga, wasije kufa haraka

Laten we ze niet isoleren, zodat ze niet snel sterven.

9. *Shida haina adabu, leo kwako kesho kwangu*

Problemen vertonen geen goed gedrag, vandaag ben jij aan de beurt morgen ik

Gonjwa limeshawasibu, wenzetu kina murungu

De epidemie heeft de onzen al getroffen, het is al een groep

Tuwapeni matibabu, chakula pia dengu

Laten we ze behandelen met voedsel en linzen

Tuwape huduma safi, kama wagonjwa wengine.

Laten we goed voor ze zorgen, zoals we voor andere zieken zorgen.

10. *Hayo tuliyo yasema, bila shaka yatafaa*

We hebben nu deze zaken besproken, zonder twijfel was dat nodig

Hapa sasa tunakwama, kwani imekisha saa

Nu zitten we hier vast omdat de tijd voorbij is

Tusifanye kama Tome, dunia kweli acha

Laten we niet handelen zoals Tome die al overleden is

Mwenye akili limamu, utabadili tabia.

Als je een gezond verstand heb, verander dan je gedrag.

Utenzi 3

Wanafunzi

1

E wanafunzi sikia, mbona mnatupa tabu,

he, leerlingen luister, waarom veroorzaken jullie ellende

Mbona sasa mwapitia, maajuza na mababu,

waarom negeren jullie nu oude mannen en vrouwen

Hakika tunachukia, tutawaapeni adhabu,

wij keuren dat zeker af, wij zullen jullie straffen

Acheni majaribio, mtapasuka misamba

hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

2

Acheni majaribio, mtapasuka misamba,

hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

Mwisho wake ni kilio, shida kwa kina mjomba,

het eindigt in gehuil, problemen met iedere vriend

Yaoneni matukio, kwa wanaotoa mimba,

kijk wat er gebeurt als je zwanger wordt

Acheni majaribio, mtapasuka misamba

hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

3

Juzi tulishuhudia, kwa mwanafunzi mmoja,

Onlangs hebben we wat meegemaakt met een leerling

Pale Kibara sikia, vilikuwa ni viroja,

Daar in Kibara gebeuren vreemde zaken

Shimo tulimchimbia, mauti akayaonja
 we hebben een graf voor haar gegraven, ze is overleden
Alipoitoa mimba, mauti yakamfika
 toen ze abortus had laten plegen is ze er aan overleden
Hasa wewe Athumani, pia na wewe Nyakwesi,
 vooral jij Athumani, en ook jij Nyakwesi
Nyinyi ndio namba wani, mmeshaanza mapenzi,
 ja jullie vooral, jullie zijn al de liefde gaan bedrijven
Mwatembea na wahuni, kwa kutamani mavazi,
 jullie gaan om met lanterfanter
Alipoitoa mimba, mauti yakamfika
 toen ze abortus had laten plegen is ze er aan overleden

5

Mkichezea viungo, vya uzazi wanafunzi,
 als jullie met jullie geslachtsorganen spelen
Mtakatika maungo, mlie kama feruzi,
 krijgen jullie last van gewrichten, jullie zullen huilen als Ferouz¹⁸⁴
Mtapamika migongo, Ukimwi ni kama kazi,
 jullie zullen instorten, aids gaat te werk
Acheni majaribio, mtapasuka misamba.
 hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

6

Enyi mliobalehe, na mliyo na matiti,
 o jullie pubers en zij die al borsten hebben
Msione starehe, kutembea na mabinti,
 ga niet voor de pleziertjes, en voor seks met meisjes
Msipende starehe, msijepatwa mauti,
 als je niet voor de pleziertjes gaat, zul je niet sterven
Acheni majaribio, mtapasuka misamba.
 hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

7

Mimba wakisha watunga, jeuri hamna tena,
 als jullie zwanger zijn, er is geen grotere onbeschaamdheid
Mnaenda kwa wakunga, na madawa mwatafuna,
 dan gaan jullie naar de verloskundige en gebruiken medicijnen
Shida zikisha watinga, mnabaki kulumbana
 als er volop problemen zijn, blijven jullie beargumenteren

¹⁸⁴ Hier wordt verwezen naar de rapper Ferouz, die in zijn lied *Starehe* huilt van spijt dat hij door zijn gedrag aids opgelopen heeft.

Maji yakizidi unga,¹⁸⁵ *matokeo ni majuto*
als water het meel doet toenemen, is het resultaat dat jullie spijt
krijgen

8

Tunaomba mtulie, wadogo zetu walembo
Wij vragen jullie gedraag je netjes¹⁸⁶, zorg voor onze broertjes en
zusjes

Masomo mhudhurie, mjifunze na kimombo,
volg jullie lessen

Ushairi msikie, msome mfike ng'ambo,
luister naar advies, leer zodat je naar het buitenland kunt gaan

Acheni majaribio, mtapasuka misamba
hou op met jullie experimenten, jullie zullen je schaambeen breken

9

Mkawambie wakunga, sheria sasa iwazi,
vertel de verloskundigen, de wet is er tegenwoordig duidelijk in

Watakuja kuwafunga, kuuwa kipyaa kizazi,
dat ze opgesloten zullen worden, voor het doden van nieuw leven

Sheria itawanyonga, heri wapike andazi
de wet maakt een einde aan ze, succes met broodjes bakken

Mnawatoa mimba, wanafunzi mtafungwa
Jullie onderbreken je zwangerschap, leerlingen jullie zullen
gevangen worden gezet

10

Siyo kwamba tumechoka, twapumzisha ubongo,
het is niet omdat we nu vermoeid zijn, maar we laten jullie nu even
nadenken

Marajani Tunatoka, tulosema si uhongo,
Mensen we vertrekken, wat wij gezegd hebben is niet om jullie te
chanteren

Na kama mkiyashika, na kuishi kama konga,
en als jullie het al begrepen hebben en wijs leeft

Wanafunzi mashuleni, mtathaminiwa sana
zullen jullie leerlingen zeer geprezen worden

¹⁸⁵ De uitdrukking *maji yakizidi unga* betekent 'als zaken kapot gaan' (Wamitila 2006)

¹⁸⁶ Letterlijk: wees stil, hou je rustig

Utenzi 4

Ukimwi saizi yenu kama mkitamani pesa

Aids wordt voor jullie een groot probleem als jullie naar geld verlangen

1.

Wadogo zetu wapenzi, usia tunawapeni,

Lieve broertjes en zusjes, we geven jullie raad

Hakika siku za mwizi, ni zile arobaini,

Ongetwijfeld worden de dagen ontnomen, die veertig

Ninyi bado wanafunzi, mapenzi yaepukeni,

Jullie zijn nog leerlingen, vermijd de liefde

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is iets voor later

2.

Someni mwelimike, mliokoe taifa,

Studeer, zorg voor opleiding, zodat je de natie redt

Someni muhesimike, kikata na kitarafa,

Leer, heb respect, in district en regio

Wala msibabaike, na mapenzi ya maafa,

Scharrel niet en bedrijf geen commerciële seks

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is iets voor later

3.

Mapenzi yaepukeni, wanafunzi mashuleni,

Vermijd de liefde, leerlingen

Adui yupo shetani, yupo hadi ofisini,

De vijand is satan, hij komt tot in het kantoor

Mungu sio athumani, twendeni makanisani,

God wordt niet gewaardeerd, laten we naar de kerk gaan

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

4

Mapenzi mkiyafanya, mngali bado wadogo,

Als jullie de liefde bedrijven terwijl jullie nog jong zijn

Magonjwa mtayasanya, ya zinaa si kidogo,

zullen jullie veel ziekten krijgen, Geslachtsziekten zijn geen kleinigheid

Hapa leo twawakanya, msije pata kisago,

We verbieden jullie het nu vandaag, zodat jullie geen problemen krijgen

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is iets voor later

5

Mapenzi umri wenu, madhara yake ni mingi,

De liefde op jullie leeftijd geeft veel problemen

Utafukuzwa makwenu, kama mkipenda rangi,

Je zult weggestuurd worden uit jullie omgeving, als jullie van kleur houden

Ukimwi saizi yenu, mkitamani shilingi,

Aids is voor jullie een probleem als jullie naar geld verlangen

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

6

Mtapatwa na zinaa, mkiyafanya mapenzi,

Jullie zullen geslachtsziekten krijgen als jullie de liefde bedrijven

Mtashindwa na kuzaa, kisonono kama kzi,

Jullie zullen geen kinderen op de wereld kunnen zetten, gonorroë doet zijn werk

Ushairi wa kufaa, twawapeni wanafunzi,

We zullen jullie een goed advies geven, leerlingen

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is iets voor later

7

Viungo vyenu vidogo, havumili vishindo,

Jullie gewrichten zijn nog kwetsbaar, ze kunnen nog niet tegen een stootje

Njia zenu bado ndogo, zimezibwa na utando,

Jullie vagina is nog smal en afgesloten door een vliesje

Msichukue vigogo, mitaani kwa mawindo,

Neem geen sukkels, de straten zijn vol met jagers

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

8

Akili yenu nyembamba, haijui methali,

Jullie verstand is nog beperkt, jullie kennen het spreekwoord niet

Mimba wakisha wamimba, mtalaumu magwali?

Zij die meer dan een keer zwanger zijn, wie geef je dan de schuld?

Yapo kuwa mwajigamba, eti nyie mashuleni,

Als je dus trots wilt zijn op jezelf, ga dan naar school

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

9

Msimuige fulani, kwa kuona anafanya,

Volg niet het voorbeeld van anderen als je ziet wat ze doen

Yeye huyo ni mhuni, ni virusi mutawanya,

Ze bedrijven prostitutie, verspreiden het virus

Mliaoanza acheni, Ukimwi utawanyonya,

Als je het al gedaan hebt: stop er mee, aids zal jullie verstikken

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

10

Tumefika ukingoni, tulosema yashikeni

We zijn aan het einde gekomen, overdenk wat we gezegd hebben

Msifikiri utani, mkayaweka kapuni,

Denk niet dat het een grap is, neem deze woorden mee

Muhimu muwe makini, elimu iwe kichwani,

Het is belangrijk oplettend te zijn, gebruik je verstand

Someni mwelimike, mapenzi yawe baadae

Studeer, zorg voor opleiding, de liefde is voor later

Appendix 4 Shairi

Shairi 1

UKIMWI sasa tishio ‘Aids is nu een bedreiging’

1.

Nalifungua pazia, ninalo jambo moyoni,

Ik opende de gordijnen, ik heb iets op mijn hart

Ujumbe kuwafikia, utulivu naombeni,

ik breng jullie een boodschap, ik vraag om stilte

Dunia yawakalia, naeleza adhalani,

de wereld huult, ik zal jullie uitleggen waarom

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap jullie geen geheim: aids is nu een bedreiging

2.

Ukimwi sasa tishio, dunia yetu vitani

Aids is nu een bedreiging, onze wereld is in oorlog

Ukimwi ni kianzio, vijana twapotezeni

Aids is een startpunt, we verliezen veel jonge mensen

Kila pande ni vilio, si Ulaya si kusini,

Overal klinken rouwliederen, niet in Europa, niet in het zuiden

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

Ik verklap jullie geen geheim: aids is nu een bedreiging

3.

Bwana Ukimwi hatari, akiingia nyumbani,

Meneer, Aids is een gevaar als hij je huis binnen komt

Hapokei ushauri, yeye ngumi mkononi,

hij accepteert geen advies, hij geeft een vuistslag

Njia yake ni ya siri, makao yake mwilini

zijn route is geheim, hij woont in het lichaam

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap jullie geen geheim: aids is nu een bedreiging

4.

Penzi lisilo salama, chanzo Ukimwi jueni,

Weet dat onveilig seks het begin van aids is

Enyi baba pia mama, penzi olela hacheni,

o, man en vrouw, laat rampzalige seks achterwege

Viziwi pia vilema, mapenzi yaogopeni,

Doven en gehandicapten, vrees de liefde

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap jullie geen geheim: aids is nu een bedreiging

5.

Ulafi wenu wa chini, kasi mpya punguzeni,

Begeerte beneden, verminder jullie nieuwe vaart

Dunia iko mbioni, siyo kama ya zamani,

de wereld is snel, het is niet zoals vroeger

Na denda mlikoneni, chomolea ziacheni,

en orale seks, snelle prostitutie, laat het achterwege

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap jullie geen geheim: aids is nu een bedreiging

6.

Wazee mnatisheni, kwa mapenzi namba wani,

oude mannen, jullie zijn een bedreiging nummer een met jullie liefde

Vibinti mwavipendeni, mwasema viko makini,

jullie houden van jonge meiden, jullie geven hen veel aandacht

Aibu mwaondoeni, pesa mwavimwagieni

jullie hebben geen schaamte meer, jullie strooien met geld

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

Ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

7.

Vikongwe akina mama, kundi moja hatarini,

oudere vrouwen, iedere vrouw, als een groep zijn jullie in gevaar

Vijana kweni, ni nyama, damu zao ni makini,
 jullie kinderen zijn voedsel en bloed heeft aandacht nodig
Umesahau kihama, umalaya kufanyeni,
 jullie vergaten te verhuizen, prostitués werden bezocht
Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio
 ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

8.

Enyi mama wenye nyumba, manakasi eleweni,
 O huisvrouw, begrijp goed,
Hamjali zenu nyumba, Uloho mwaugaweni
 jullie letten niet goed op jullie huis, begeerte brengt schade
Ndoa zetu ni kuyumba, Ukimwi mwauleteni,
 ons huwelijk is aan het wankelen, jullie hebben aids gebracht
Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio
 ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

9.

Ukeketaji hacheni, Ukimwi angamizeni,
 Laat tatoeages achterwege, aids werkt vernietigend
Sindano za mitaani, ni ukoma ogopeni,
 spuiten gevonden op straat, kun je vrezen als lepra
Ngono nzembe tuacheni, Ukimwi kuepukeni,
 laat casual seks achterwege, vermijdt aids
Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio
 ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

10.

Mabingwa madaktari, dawa zimewakoseni,
 geleerde dokters, ze hebben geen medicijnen
Wamebaki washauri, Ukimwi kujikingeni
 wat nog rest is advies, bescherm je tegen aids
Punguzeni Ujeuri, msije angamieni,
 laten we de ongemanierdheid verminderen, vorm geen bedreiging
Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio
 ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

11.

Na magonjwa ya zinaa, nayo myafahamuni,
 en geslachtsziekte, jullie kennen die al
Kaswende ikikomaa, hatari kubwa mwilini
 syfilis als het erger wordt, is een groot gevaar voor het lichaam
Kisonono chatambaa, kona zote za uhuni
 gonorroe verspreidt zich, overal waar prostitutie is

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

12.

Utasa pia ugumba, ni zinaa sikieni

Steriliteit en infertiliteit, heeft te maken met overspel luister,

Siku zote uwakumba, ngono kuinezeeni,

jullie krijgen er mee te maken als jullie met onveilige seks doorgaan

Wenye penzi la kuyumba, ni hatari maishani,

onveilige seks vormt een gevaar voor het leven

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

13.

Ushauri natoeni, vema kuufuateni,

ik geef nu advies, volg het goed op

Kondomu mtumeieni, Ukimwi mjikingeni,

gebruik een condoom, zo bescherm je jezelf tegen aids

Mpenzi machagueni, mmoja mwenye imani,

kies je geliefde, één trouwe geliefde

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap geen geheim: aids is nu een bedreiging

14.

Nafunga langu pazia, naenda kwetu nyumbani,

ik sluit mijn gordijnen, ik ga naar huis

Mitaani naishi, neno nimelitoeni

ik woon in de buurt, ik heb gesproken

Mungu Baba kasikia, kaniweka mikononi,

God luister, ik geef me aan u over

Natoboa siyo siri, Ukimwi sasa tishio

ik verklap geen geheim, aids is nu een bedreiging

Shairi 2

Wasia Tubadilike tuepe UKIMWI 'Waarschuwing dat we moeten veranderen om aids te vermijden'

1.

Naja kwenu kuhubiri, uwanjani naingia

Ik ben naar jullie gekomen om te preken, ik betreed het podium¹⁸⁷

Nikiwa nayo mazuri, yote nitasimulia,

Als ik iets moois had, zou ik het allemaal vertellen

¹⁸⁷ *Uwanja* betekent 'open ruimte', hiermee wordt bedoeld de open ruimte in het dorp waar de performance gehouden wordt

Litakuwa jambo zuri, wote tukizingatia,

Het zou prachtig zijn als wij allemaal hierover na willen denken

Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi

Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

2.

Hakika tujihadhari, Ukimwi watumaliza

Laten we echt voorzichtig zijn, aids richt ons te gronde

Kwani ni gonjwa hatari, kwa wingi

Want het is een gevaarlijke ziekte, die velen van

linatumeza

ons opgeslokt heeft,

Tusipo kuwa hodari, maisha tutapoteza,

Als we dit niet serieus aanpakken, zullen we het leven verliezen

Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi

Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

3.

Tunda lilikuwa tamu, kwa sasa linauuozo,

De vrucht was lekker, maar is nu verrot

Yabidi tuwe timamu, kuvumilia ndo wazo,

Laten we verstandig zijn, en er aan blijven denken

Hatutaishiwa damu, akili tukiwa nazo,

Als we geen bloed meer hebben, hebben we nog verstand

Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi

Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

4.

Jambo ninalowaomba, kila mke atambue,

Wat we jullie vragen, ieder vrouw zal dat erkennen

Tuache kulambalamba, ua, zuri tuchague,

Laten we overspel achterwege laten, een bloem, laten we een mooie kiezen

Maisha tutayachimba, uzinzi tuubague,

Het leven heeft ons al veel problemen bezorgd, laten we overspel achterwege laten

Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi

Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

5.

Vijana wengi usema, Ukimwi ni radioni,

Jongeren er wordt veel gesproken Aids is op de radio

Hili siyo jambo jema, bali ni lenye huzuni,

Het gaat niet over iets moois, maar over iets verdrietigs

Ukimwi unawauma, wasio jali maoni,
Aids doodt jullie, als jullie niet goed nadenken
Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi
Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

6.

Vijana sisi ndo nguzo, yafaa tuwe imara,
Jongeren, wij zijn inderdaad de steunpilaren, het past ons sterk te zijn
Tusiwe wenye miozo, kuugua kila mara,
Als we niet oplettend zijn, bezeren we ons iedere keer
Tukiufanya mchezo, tutakumbua na madhara,
Als we blijven spelen, zullen we ziekten oplopen
Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi
Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

7.

Taifa bila vijana, na siyo taifa tena,
Een samenleving zonder jongeren, is geen samenleving meer
Kwa kazi tukiungana, matunda utayaona,
Als we ons verenigen om de klus samen te klaren, zullen we de vruchten er van plukken
IDD lilimtafuna, alipoleta ubwana,
IDD kauwt, en bracht overheersing
Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi
Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

8.

Napenda kuwaambia, nyie dada ndo sababu,
Ik wil jullie zeggen, jullie zusters, ja er is een oorzaak
Acheni mbaya tabia, kuweni wastarabu,
Laat jullie slecht gedrag achterwege, wees beschaafd
Mwashindwa kujizuia, kwa mtindo ya ajabu,
Jullie zijn er niet in geslaagd de controle over jullie zelf te hebben, op een verbazingwekkende manier
Mwenendo tuubadili, tuepe gonjwa Ukimwi
Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

9.

Ndo ninyi mnachochea, Ukimwi kuongezeka,
Het is zeker dat als jullie doorgaan met jullie spelletjes, aids zal toenemen
Mtindo mmependea, ya Ulaya Amerika,
Jullie houden van de Europese, Amerikaans stijl

Kwa mavazi na tembea, waume wanachemka,
 Met jullie kleding en manier van lopen, winden jullie mannen op
Mwenendo tuubadili, tuepe gong'wa Ukimwi
 Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden
 10.

Hata muwe vilioni, mwavaa vyenu vimini,
 Jullie zijn zelfs met miljarden, en dragen korte rokjes
Pengine hata hodini, aibu hamuioni,
 Soms zelfs in de ochtend, schaamte kennen jullie niet
Hatari sasa njiani, mwayafanya ya kiuni,
 Jullie zijn nu een gevaar op de weg, de dingen die jullie doen
 zijn van essentieel belang
Mwenendo tuubadili, tuepe gong'wa Ukimwi
 Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids
 vermijden

11.
Wazee msije moto, wenye busara kuweni,
 Oudere mannen, wees niet opgewonden, wees wijs
Mambo yote ni mpito, hamtarudi tumboni,
 Alles gaat voorbij, jullie zullen niet in de buik terugkeren
Ridhikeni na mapato, ya wake zenu nyumbani,
 wees tevreden met wat je thuis hebt
Mwenendo tuubadili, tuepe gong'wa Ukimwi
 Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

12.
Watoto mwawadubuni, kwa vihela vya barafu,
 Jullie maken kinderen gek met muntstukjes
Mwawafundisha uhuni, kwa matendo ya uchafu
 jullie leren hen prostitutie, door vuile handelingen
Mawazo mema toeni, mbeleni tutawasifu
 Uit goede gedachten, dan zullen we jullie voortaan prijzen
Mwenendo tuubadili, tuepe gong'wa Ukimwi
 Laten we ons gedrag veranderen, zodat we de ziekte aids vermijden

13.
Nisije nikawachosha, hapa tamati nafika,
 Laat ik jullie niet verder vermoeien, ik ga eindigen
Mwenendo tuonyeshe, hili gong'wa kuepuka,
 vertoon gedrag om deze ziekte te vermijden
Uzinzi usiwe lishe, acha usije anguka,
 stop overspel, stop om niet te vallen

Yule mwenye masikio, asikie neno lile
Moge hij die oren heeft, deze woorden gehoord hebben

Shairi 3

Ukimwi, madawa ya kulevya ‘Aids, drugs’

1.

Usingizi nazinduka, ninalo niloliota,
Ik ben plotseling wakker geschrokken, ik had een droom
Limenipa kuteseka, usingizi kutopata,
hij greep me aan, ik kon niet meer slapen
Ni vema kulitamka, lisije leta utata,
Het is goed dat ik hierover vertel, zodat er geen ellende komt
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
*Nyambizi*¹⁸⁸ onze vijand vernietigt ons, mensen

2.

Nyambizi atumaliza, ni vema tujielewe,
Nyambizi vernietigt ons, het is goed dat te beseffen
Hawezi hata kusaza, tusipofunga kibwewe,
Niets blijft er over, als wij niet de buikriem aanhalen
Umalaya tukikuza, tutaendeleza yowe,
Als we doorgaan met prostitutie, zullen we blijven schreeuwen om
hulp
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

3

Jambo linalowatesa, mie nimeshagundua
Dat wat kwelt heb ik al ontdekt
Matako wakitikisa, wanaume mnatua,
als jullie met de billen schudden, zijn de mannen stil
Mtayamwaga mapesa, Ukimwi mkinunua,
jullie strooien met geld, jullie kopen aids
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

4.

Peku peku mwatumia, bila kujali salama,
Jullie bedrijven onbeschermd seks¹⁸⁹, zonder je om veiligheid te
bekommeren

¹⁸⁸ Metaforische benaming voor aids. Zie hoofdstuk 4

¹⁸⁹ *pekupeku* betekent in SS ‘blootvoets’, maar in LyM betekent het ‘onbeschermd seks’

*Ushauri mwaachia, mwajisukuma kwa nyama*¹⁹⁰

Goede raad slaan jullie in de wind, jullie bedrijven graag seks zonder condoom

*Na denda*¹⁹¹ *mwaitikia, mwatupa mbali kiama*

en jullie stemmen in met de Franse zoen, jullie ontkennen het einde van het leven

Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani

Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

5.

Wazee nyie hatari, mwashindana na vijana,

Oudere mannen, jullie zijn een gevaar, jullie wedijveren met jonge kerels

Mwazipepeta habari, mwaibueni vimwana,

Er gaan vele verhalen over jullie, jullie stelen de jonge meiden

Vimwana wa Sekondari, hakika mwavitafula

de meisjes van de middelbare school, jazerker jullie verslinden ze

Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.

Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

6.

Vijana mwapumbanika, pigo moja halifai,

Jonge mannen jullie roepen verbazing op, een klap is niet genoeg

Mkono ukishafike, mitaani mwajidai,

masturbatie, opscheppen op straat

Mwekuwa ni vibake, wasio jali uhai,

wat resteert is dat jullie geen zorg dragen voor het leven

Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.

Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

7.

Watu wengi mwabweteka, mwashindwa afya kujua

jullie doen vele mensen naar adem snakken van verbazing, Jullie slagen er niet in jullie gezondheidstoestand te kennen

Mwabaki kunyanyasika, virus kutotambua

Hij die het virus niet erkent zal getergd worden

Mabega yakiinuka, ni vilio mwaangua,

de schouders steken uit, jullie barsten in gejammer uit

Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.

Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

8.

¹⁹⁰ De volledige uitdrukking is *nyama kwa nyama* en betekent 'vlees op vlees'

¹⁹¹ LyM (Reuster-Jahn & Kiessling, 2006)

Upimaji wa hiari, tayari umetolewa,
laat je vrijwillig testen, die boodschap is al gebracht
Rais na mawaziri, ni wa kwanza kutangazwa,
de president en zijn ministers, dat is als eerste vermeldingswaard
Nasi sote tuhiari, twendeni wote kupimwa,
en laten wij allen ons vrijwillig testen
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

9.

Aibu pia uwoga, naomba tuondoeni,
Schaamte en angst, ik vraag jullie laten we dat achter ons laten
Nambizi ukishagonga, CRS fiken,
als je al aids hebt opgelopen, ga naar CRS¹⁹²
Mtapata kujipanga, maisha yalefukeni
maak met hen een plan om je leven te verlengen
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

10.

Wanawake wasichana, tamaa ipunguzeni,
Vrouwen en meisjes, wees minder wanhopig
Wazee pia vijana, zipu zenu zifungeni,
Oudere en jonge mannen, sluit jullie gulp
Pamoja tukiungana, nyambizi tutang'oeni,
en als we ons ook nog verenigen, kunnen we aids beëindigen
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

11.

Iwe siraha kondomu, tendo ngono mkifanya,
laat het wapen het condoom zijn, als jullie seks bedrijven
Demu mmoja muhimu, hasiye kuwa malaya,
dan is het belangrijk om één geliefde te hebben, en niet een prostitué
Penzi liwe la kudumu, na mpeane kwa mwanja,
laat de liefde permanent zijn, en blijf lange tijd bij elkaar
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

12.

Si kosa kutamatika, ninakwenda kanisani,
Mijn verhaal is nog niet ten einde, ik ga naar de kerk

¹⁹² CRS is een NGO die steun geeft aan aidspatiënten

Maombi kwake Rabuka (Mungu), kwa pamoja tuombeni,
 daar bid ik tot God, en laten we allen bidden
Ajaze zake baraka, tuweze neemeken,
 dat hij ons geluk geeft, zodat we gezegend zijn
Nyambizi kwetu adui atumaliza jamani.
 Nyambizi onze vijand vernietigt ons, mensen

Shairi 4

Utoaji mimba ‘Zwangerschapsonderbreking’

1.

Ukimiya naondoa, aibu kando naweka
 Ik verbreek het stilzwijgen, de schaamte voorbij
Macho mnayokodoa, nyuma siwezi geuka,
 jullie zetten grote ogen op, ik kan niet terug
Sikuja paka madoa, nanuia kutamka,
 ik kom niet om met modder te gooien, ik kom verkondigen
Wanafunzi namba one, kwa utoaji wa mimba
 leerlingen, jullie staan nummer een wat betreft
 zwangerschapsonderbreking

2.

Kwa utoaji wa mimba, wanafunzi namba wani,
 wat betreft zwangerschapsonderbreking, zijn jullie nummer één
Wanaume mwawabeba, umri bila jalini,
 jullie gaan om met mannen, zonder op hun leeftijd te letten
Mwajifanya mnaiba, tokeo mwaibikeni,
 jullie bestellen je zelf, met als resultaat dat jullie berooid achter
 blijven
Wanafunzi namba one, kwa utoaji wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft
 zwangerschapsonderbreking

3.

Enyi mnatutisheni, kona zote za dunia,
 O, jullie jagen ons schrik aan, overal ter wereld,
Kwa ngono mkomakini, kitabu mnaachia,
 door je zo op seks te richten, de boeken hebben jullie verlaten
Hesima mnaondoeni, babu kaka mwapitia,
 respect is er niet meer, opa, broers, laten jullie links liggen
Wanafunzi namba one, kwa utoaji wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft
 zwangerschapsonderbreking

4.

Hakika ninyi mabinti, uhuni mwaukalia,
Zeker, jullie meiden, houden je bezig met prostitutie
Hamkai kwenye kiti, dunia mwapalamia,
jullie zitten niet stil, jullie struinen de wereld rond
Muotapo viona titi, mapenzi mwakimbilia,
zodra jullie borsten krijgen, zoeken jullie toevlucht bij de liefde
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
leerlingen jullie staan nummer een wat betreft
zwangerschapsonderbreking

5.

Mimba wakishawapiga, hamnao uthamani,
Als jullie al zwanger zijn kennen jullie geen normen
Mayowe mtayabwaya, bwana zenu vizingani,
jullie hebben de pleidooien genegeerd, jullie draaien om de mannen
heen
Na mtindo mlo iga, kwa mimba ni mfukoni
jullie bootsen de moderne mode na, zwanger en wel
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
onderbreking

6.

Dawa mgundueni, ni mimba kuzitoeni,
jullie hebben medicijnen ontdekt om de zwangerschap te
onderbreken
Viumbe mwavivueni, mauti mwatafuteni,
jullie doden de embryo's, jullie hebben de lijfjes verstopt
Jera miaka therathini, sheria yetu nchini
dertig jaar gevangenisstraf staat er op volgens de wetten in ons land
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
onderbreking

7.

Chooni mwawatupeni, kentozi ni masanduku,
Jullie gooien ze in het toilet, in plastic zakken
Jalala vichuguuni, ni makaburi lukuku,
jullie dumpen ze in termietennesten, graven in overvloed
Mazishi mwiko jioni, yenu mwafanya usiku,
jullie begraven 's avonds, als het donker is
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
onderbreking

8.

Wavuvi mwakimbilia, eti wanyo mapesa,
 jullie draaien om de vissers heen, want zij hebben geld
Magonjwa wawaachia, mwakalibisha utasa,
 jullie veronachtzamen ziekten, jullie verwelkomen onvruchtbaarheid
Ukimwi wawajaria, mwajitwika kwa anasa,
 jullie bezorgen anderen aids, jullie zoeken pleziertjes in jullie leven
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
 onderbreking

9.

Na wakiume vijana, mwatisheni kwa mahaba,
 en jullie jonge mannen, jullie vormen een bedreiging met jullie
 liefde
Mwawasaka wasichana, kwa pia umimba
 jullie jagen op jonge meiden en maken ze zwanger
Mwawatafuna, vimwana, pia yale makahaba,
 jullie verorberen jonge meiden, ook de prostitués
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
 onderbreking

10.

Mdawa yanayoleveya, nayo mnaendeleza,
 jullie gaan door met drugs gebruiken
Matendo ovyo mwafanya, kimasomo mwajikwaza,
 jullie vertonen slecht gedrag, jullie struikelen in jullie problemen
Mnauchezea mwanya, mimba mnazo wajara,
 je speelt met de mazen in het net, je bent zwanger
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
 onderbreking

11.

Moja ninalo waomba, mlipokee kwa haki,
 ik heb terecht een verzoek aan jullie
Acheni yenu mahaba, mapenzi yasiwe keki
 hou op met prostitutie, liefde is geen cake
Hakuna mnachoshiba, ni magonjwa na dhiaki,
 laat het klaar zijn met ridicule ziekten
Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba
 leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
 onderbreking

12.

Nimetoboa tobo, naenda zangu nyumbani,

Ik ben uitgesproken en ga naar huis

Yote nimeshachomoa, nimeweka adharani,

ik heb alle al duidelijk gezegd, ik heb gewaarschuwd

Tambia Hiyo ondoa, masomo zingatieni,

Volg de lessen die jullie gehoord hebben

Wanafunzi namba one, kwa utoaju wa mimba

Leerlingen jullie staan nummer een wat betreft zwangerschaps-
onderbreking

Shairi 5

Aids kikomo cha wazinzi ‘Aids het einde van overspelplegers’

1.

Aids mahabusi, Ugonjwa kama ajali,

Aids gearresteerde, een ziekte als een ongeluk

Unawaua waasi, wazinzi wasio jali,

doodt rebellen, overspelplegers die niet opletten

Kama wewe ni mkasi, Ukimwi wembe mkali,

Als je seks¹⁹³ hebt, is aids als een scherp mesje

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

2.

Gonjwa lisilo na tiba, dawa kinga wa la chanjo,

de ziekte kent geen behandeling, medicijnen of een beschermend
vaccin

Ikumbukeni Bukoba, miji mingi ni magonjo,

denk aan Bukoba, veel steden zijn ziek

Vijana akina baba, walinaswa kwa muonjo

Jonge mannen, iedere man, kreeg aids

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

3.

Aids ni adhabu, kwenye dunia ya sasa,

Aids is een straf in de huidige wereld

Umekuja kuadhibu, wale wapenda anasa

hij komt diegenen straffen die van pleziertjes houden

Hauna rika la babu, akijidai kutesa,

er blijven geen mensen meer over als hij komt martelen

¹⁹³ *mkasi* betekent in SS ‘schaar’ en in LyM ‘seks’

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

4.

Wanaovunja amri, isemayo usizini,

Zij die de geboden overtreden waarin staat: pleeg geen overspel

Wengi wamepata shari, wamezikiwa kaburini,

Velen kregen met het kwaad te maken, ze liggen nu in graven

Tayari wanasubiri, hukumu yao motoni,

zij hoeven niet te wachten, ze zijn veroordeeld tot het vuur

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

5.

Na, wapo wanaosema, hawaogopi ugonjwa,

En zij die zeggen niet bang te zijn voor de ziekte

Kuzini hawatatema, watachinjwa watachinjwa,

en overspel plegen, zij zullen in mootjes gehakt worden, gesneden,
gesneden

Hao watu ni vilema, kiakiri wamepunjwa

Die mensen zijn gehandicapt, ze komen bedrogen uit

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

6.

Ole wenu matajiri, na wakwasi wenye mali,

Och jullie rijken, en zij die vele bezittingen hebben

Mnao tamba dhahiri, bila hata kujijali,

Jullie die trots voortstappen, zonder je zorgen te maken

Mnawawanya vigori, pamoja na wanawali,

Jullie hebben onrijpe meisjes en jonge huwbare vrouwen

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

7.

Mwawakatia vitita, vingi visivyo idadi,

Jullie veroveren ontelbaar velen

Mtoto bila kusita, kwako anabisha hodi,

het kind klopt zonder aarzelen bij je thuis aan

Gonjwa likisha mpata, kueleza hana budi,

het hoeft niet uitgelegd te worden, welke ziekte jullie oplopen

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi.

Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

8.

Mtoto ataeleza, ugonjwa kapata wapi,
 Het kind zal uitleggen hoe je de ziekte opgelopen hebt
“Boss” kanibembeleza, akanipa ngapi ngapi,
 “Meneer” heeft mij verleid, hij betaalde me heel veel
Kumbe Boss ameoza, kumsema siogopi,
 meneer nam me tot vrouw, ik schroom er niet voor dat over hem te
 zeggen

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi
 Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

9.

Gonjwa likisha kushika, matokeo utaona,
 Als je de ziekte hebt opgelopen, kun je de resultaten zien
Kuharisha kutapika, na vidonda kutoona,
 diarree, overgeven, en wonden die niet genezen
Homa hazitakatika, na mwisho kukondeana,
 koorts die niet weggaat, en uiteindelijk afvallen

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi
 Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

10.

E nenda hospital, watu walivyo nyauka,
 Ga naar het ziekenhuis, mensen zijn er uitgedroogd
Miili yao kwa kweli, imekwisha kongoroka,
 hun lichaam, werkelijk waar, is helemaal op
Wengine hawana hali, vitandani wanabweka,
 weer anderen hebben geen conditie, ze liggen in bed

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi
 Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

11.

Acheni yenu masafa, msiende ovyo ovyo,
 hou op met jullie gedrag, gedraag je niet risicovol
Umalaya siyo sifa, mimi nawaasa hivyo
 prostitutie is niets prijzenswaardigs, ik adviseer jullie dit
Kama unataka kufa, jifanye wewe Cossovo,
 als je dood wilt gaan, gedraag je rampzalig¹⁹⁴

Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi
 Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

12.

Tama hapa kituoni, shairi nafupishia,
 ik beëindig deze voorlichting, het gedicht kort ik in

¹⁹⁴ Cossovo (LyM) verwijst naar de Kosovo oorlog 1996-1999.

Wa juu mngoje chini, wa zama walitwambie
 iedereen heeft het voortdurend gezegd
Hili ni jambo yakini, hata tukilipimia
 een ding is zeker, zelfs als je je laat testen
Aids mahabusi ni kikomo cha wazinzi
 Aids, gearresteerde, is het einde van overspelplegers

Appendix 5 Ngonjera

Ik vat in vertaling ieder vers in een zin samen en daarna vat ik het hele toneelstuk samen, waar B ‘burgers’ zijn en V ‘voorlichters’

Ngonjera 1 Saa Nane

1. *Saa nane mkutano, wananchi eleweni,*
 B: kondigt bijeenkomst aan.
Mwembeni makutano, kwa pamoja mfikeni,
Wageni wa mkutano, wanatoka taifani,
Mahudhurio ni muhimu, usifika jela atoe (gelach)
2. *Muda utakapofika, wageni tuwapokeeni,*
 B: vraagt aandachtig te luisteren
Utulivu twautaka, usalama nayo amani,
Vifijo vikisikika, ni mapokezi kwa wageni,
Wageni na ndio hao, tayari wamewasiri.
3. *Muda bila kupoteza, utambulisho natuweni, (mwenyeji)*
 V: stellen zich voor
Kushoto ni mama Roza, kulia ndiye Amani,
Wa tatu ndiye Muhoza, anatoka taifani,
Karibu wageni wetu, mwongee na wananchi.
4. *Wageni samahani, nasi tujitambulisheni, (mpinzani)*
 B: stellen zich voor
Tex namba wani, wa pili ndiye Fauni,
Mwingine ndiye Tauni, na mimi ndiye Amuduni,
Nafasi nawadihieni, utambulisho nimemaliza.
5. *Ndugu zangu sikieni, habari njema pokeeni, (mgeni no 1)*
 V: hiv-virus is dodelijk
Dunia i taabani, wananchi eleweni,
Atakae pona nani, swali nawaulizeni,
Vijidudu vya HIV, hakika vitatimaliza.
6. *HIV vinatisha, ni vema mkaelewa, (mgeni no 2)*
 V: onveilige seks leidt tot dood
Maisha vinakatisha, wauni wanauwawa,

- Mapenzi mkidumisha, kaburini mtafukiwa,
Vijidudu hivyo hatari, ukigusa utanata.*
7. *Vijidudu hiviyo hatari, wananchi epukeni, (mgeni no 3)*
V:virus is dodelijk
*Heri ufe kwa kisukari, ndugu watakutamani,
Ni bora uwe baini, ngono bila utani,
Ukitaka ubaki ufito, fanya ngono nzembe uone*
 8. *Inzi kufa kwenye kidonda, hakika siyo haramu, (mpinzani 2)*
B:iedereen gaat dood
*Virusi vikutuponda, hatuwezi kulaumu,
Utavuna ulichopanda, hilo wewe ufahamu,
Kumbukeni klia mtu, kubarikiwa kifo chake.*
 9. *Ni wengi wametambua na leo hatuwaoni, (mgeni 1)*
V:virus is dodelijk
*Walifanya mahaba, dunia kuipondeni,
Virusi vilipowakala, wali kandamizwa kaburini,
Raha itapogeuka, na nyinyi mtaomba sala.*
 10. *Tex nasimama, kauli kuitoweni, (mpinzani 3)*
B: liefde is van alle tijden
*Hakuna cha lelemama, dunia twaipondeni,
Fauni wangu daima, napitia ubavuni,
Hata wale wa zamani, walikuwa mtu na wake*
 11. *Hata iwe kwa mtutu, kamwe hatutateleza, (mpinzani 4)*
B:ieder gaat dood
*Ni shuguli na mtu, ubaya kuendeleza,
Asikie kila mtu, wanakijiwe twaeleza
Mbona yesu alikufa, sembuse mimi na wewe?*
 12. *Mpende na msipende, Juliana anatisha, (mgeni 2)*
V: aids is dodelijk
*Mapenzi siyo makande. Mseme mtayashiba,
Hata wale wamekonda, si mchezo wanakwisha
Epukeni usherati, gonjwa hili ni balaa.*
 13. *Yote mnayoyanena, hayafai hata kidogo, (mpinzani 1)*
B: we geloven geen woord
*Washori ni danadana, kwa mapenzi tu vigogo,
Na fedha tutazichana, mademu tunao usongo?
Hatuna kazi mbadala, acheni dogo watuuwe*
 14. *Ngono mnazoeneza, ipo siku mtajuta (mgeni 3)*
V: vermijd overspel
Na dogo mnaotukuza, kamwe hamtawapata

- Mitaani watawabeza, gonjwa likishawakita,
Epukeni usherati, msije mkwuwa nao.*
15. *Kamwe haturudi nyuma, ni mbele tutanasonga, (mpinzani 2)*
B: prima om heldhaftig te sterven
*Wenye kuona na kusema, hao watajigonga,
Dogo na akina mama, hapa watjipanga,
Bora ufe kishujaa, uzitimize amuni? Of ahadi*
16. *Mapenzi ni kama pipi, hilo twafahamisha, (mpinzani 3)*
B: Liefde is snoep, vriendin troost
*Na kukonda kama pipi, siyo jambo la kutisha,
Fauni wangu fupi, ni tulizo la maisha,
Au vipi mtu wangu, wasemayo ni Ulawiti*
17. *Mauti yakiwafikia, jeuri utawaisheni, (mgeni 1)*
V: toegeven aan begeerte leidt tot dood
*Mfupa mtabakia, inchi kumi kiunoni,
Dunia mtaichukia, sijui mtalaumu nani,
Tamaa ongeza ulafi, jibu lake ni mauti.*
18. *Ugonjwa hilu ni tata, ni vema mkiepuka, (mgeni 2)*
V: vermijd deze rampzalige ziekte
*Hakika ukikupata, jihesabu umeondoka,
Mwilini ukijikita, utabaki kudhoofika,
Juliana mwisho wa yote, kwa kutibua namba one.*
19. *Ni gonjwa la kawaida, sisi shida hatuoni (mpinzani 4)*
B: aan deze ziekte is niets bijzonders
*Roho haziwezi kudunda, gonjwa mkilitamkeni,
Tex ni langu tunda, ametulia rohoni,
Dunia hii ni watu, na watu ndio sisi*
20. *Hatuchoki kuwambia, enyi wetu waungwana, (mgeni 3)*
V: ziekte richt ten gronde
*Mapenzi mkikalia, virusi vitawabana,
Mwilini vikitulia, polepole vijatafuna,
Asiye sikia la Mkuu, huvunjika guu lake.*
21. *Wadogo zangu nyanyuka, baba dada pia mama (mpinzani 1)*
B: erkent gelijk voorlichters
*Janga hili kuepuka, ni jambo la heshima,
Msije mkapofika, mautini mkazama,
Hakika mkita pema, pabaya panamuita.*
22. *Tunarudi siyo utani, tusije tukaangamia, (wapinzani wote)*
Alle burgers: ze hebben gelijk
*Ukweli tumbaini, msemayo ni usia,
Virusi viko mbioni, vinapiga makasia*

*Tunaomba tushikamane, janga tulitokomeze
 (watapiga makofi kuashiria mapokezi) wote
 Ni kilele tumefika, nyote mmesikia,
 Burgers en voorlichters: verander gedrag
 Mengi tuliyotamka, muhimu kuzingatia,
 Mapenzi yakifanyika, gonjwa litatokomea,
 Gonjwa hili kinga yake, ni wewe kubadili tabia*

Samenvatting: Een vertegenwoordiger van de burgers roept burgers op om naar de bijeenkomst te komen waarin gasten (voorlichters) info over aids komen geven. In dit toneelstuk komen beurtelings beide partijen aan het woord, waarbij de voorlichters telkens weer aankondigen dat ‘casual’ seks tot de dood leidt en de burgers benadrukken dat ze er niets van geloven, dat seks van alle tijde is, en dat de geliefde rust geeft. Op het einde erkent een burger dat de voorlichters gelijk hebben en maant zijn vrienden de boodschap aan te nemen. Dit doen ze en allen zeggen dat ze de boodschap geloven. Het toneelstuk eindigt met de oproep – door ‘voorlichters en burgers’ uitgesproken- om de ziekte te vermijden en gedrag te veranderen.

Ngonjera 2 Mama na Familia

1. *Mkutano, mkutano, wajumbe msichelewe,*
 Burger roept jongeren op voor bijeenkomst
*Saa ndizo hizi, vijana, watoto jamaa,
 Huu ndio wakati wa kujikangonja*
2. *Ninasikia makelele, na mambo yasomaana,*
 Burger kondigt aan dat daar te leren valt
*Si hapa wala kule, watu wasemezane,
 Wacha chake kieleele?, la sivyo tutakosana,
 Mikutano ya klia siku, maana yake ni nini?*
3. *Wewe kaka yangu Toma, naomba uache matusi*
 Burger herhaalt oproep
*Anayeturla ni mama, ataka kuongea nasi,
 Na mimi amenituma, anaoujumbe makususi,
 Twende katika baraza, tukae na tubasizi,*
4. *Wana chukueni viti, mbarizi kukalia,*
 Burger kondigt aan dat het over aids gaat
*Yametufika mauti, kaeni niwape wosia,
 Kuna gonjwa la utiti, la ukimwi mwaambia,
 Wanangu mnisikilize, mjitunze mtaishi*
5. *Ujana ni Moshi vile, na katu hautarudi,*
 Burger vraagt aandacht

- Nyanya alikuwa kule, na yu wapi hajarudi*
Wana ondokeni kule, kwenye raha na ufigadi,
Dunia Tambua? bovu, wanangu muwe makini
6. *Wewe yako yamepita, tuache wakati wetu,*
 Oproep te luisteren om geen aids te krijgen
Ukimwi si utapita, kama mengine mametu,
Wakati umepita, huu sasa ndiyo wetu,
*Mla ni mla leo, mla jana kala nini.*¹⁹⁵
 7. *Ni wengi walisema hivyo, ujana ukiwasukuma,*
 Bij onveilige seks is virus dodelijk
Mapenzi wakifanya ovyo, tamaa nyuma,
Walifanya watakavyo, virusi vikawauma,
Majuto yakaja nyuma, baada ya kuharisha
 8. *(mama) Doli komu ni mimi, maisha raha na huni?*
 Vrouw: ik zie geen mooie dingen
Wataka nambia mimi, niache kuona nini?
Sema wengine si mimi, mimi sioni uzuri,
Mla ni mla leo, mla jana kala nini?
 9. *Nawanangu mapinduzi, dunia sasa i taabani,*
 Vrouw: de wereld heeft een ernstig probleem
Maisha ya siku hizi, si kama ya zamani,
Inabidi ukaye uzi, akiliziwe masomoni,
Vinginevyo mwanangu, nazi haishindani na jiwe
 10. *(mama) Maisha ya siku hizi, ni ya raha na unono*
 We hebben tegenwoordig een goed leven
Tungi kwangu ndiyo kazi, na wangu muitakano?
Sisi hatuvaa ngozi, mama wacha maneno,
Mla ni mla leo, mla jana kala nini?
 11. *Enyi watoto wa kakangu?, msiwe kama wenda wazimu*
 Aids is vergif
Dunia sasa ni chungu, Ukimwi sasa ni sumu,
Mkifunikwa ukungu, mtabaki kujikumu,
Heri nusu ya shari, kuliko shari kamili
 12. *Ushauri sasa ni bure, gharama ni matibabu,*
 Gedraag jullie netjes
Enendeni makelele, mkasomee matibu,
Heshima wekeni mbele, mjifunze kwa adabu,
Mnenayo yamepita, leo mbwembwe za nini?

¹⁹⁵ Het spreekwoord *Mla ni mla leo, mla jana kala nini?* Vertaling: hij die vandaag eet, eet vandaag, hij die gisteren at wat betekent dat? Betekenis: hij die vandaag iets bezit wordt gerespecteerd, niet degene die gisteren iets bezat (Wamitila, 2001).

13. *Shangazi watuambia nini, eti tuenzi ya mababu,*
 Jongere: moeten we ons als onze voorouders gedragen?
Tutapaje wana ndani, tukiwa kama mabubu,
Tuacheni tufue fani, tuutimize wajibu,
Maji ni mla leo, mla jana kala nini?
14. *Zama zile za kale, tulikuwa tukione,*
 Vrouw: jeugd kent geen respect meer
Watoto heshima tele, nyumbani kuelewana,
Leo hii kiburi mbele, watoto heshima hawana,
Mkiiga munya kwa tembo, mtapasuka msamba
15. *Sikilizeni watoto, akili ziwe timamu,*
 Vrouw: vermijd drugs en overspel
Epukeni misokoto ya bangi kwenu simu,
Bora mponde kokoto, maisha yawe matamu,
Uasherati na Ukimwi, ni mbaya ilyokaangwa
16. *Epukeni vishawishi, vya marafiki wabaya*
 Vrouw: vermijd slechte vrienden en verleiding
Kuweni na utashi, wa kuvunja ukimya,
Uacheni ubishi, mkasome kama kapyu,
Msiposikia la mkuu, mtavunjika guu
17. *Hakika si uzandiki, hayo mliyoyesema,*
 Jongere; ik ben het met mevrouw eens
Nimeacha unafiki, na ukweli unauma,
Na yule asiyesadiki, aendeleze tuhuma,
Binafsi nimekubali, sijui vipi wenzangu
18. *Hakika mkita pema, pabaya panamuita,*
 Jongere: ik stap uit problemen en laat me onderwijzen
Hata mimi nimepima, nikaondoa utata,
Aliyoyasema mama, akilini yamekita,
Asiyefunzwa na mama, hufunzwa na ulimwengu
19. *Hata mimi siko mbali, nimejifunza kitu,*
 Andere jongere: ik ben het er ook mee eens
Ushauri nimekubali, nimeacha utukutu,
Nitaanza na kusali, mapenzi sitathubutu,
Ukimwi sasa ni basi, sibipu wala sipigi
20. *Ukimwi kweli ni janga, hata mimi nimeamini,*
 allen: aids is een ramp, we hebben religie nodig
Linaua hata wajinga, waasi na waumini,
Nimeamua kujiunga na wenzangu kanisani,
Bila msingi wa dini, Ukimwi utatimalize

Samenvatting: een vrouw spreekt jongeren toe. Ze maant hen zich beter te gedragen: geen drugs gebruiken, slechte vrienden te vermijden. Na aanvankelijke bezwaren van de jongeren, geven allen toe dat de vrouw gelijk heeft.

Ngonjera 3 Janga hili la Ukimwi De ramp die aids is

Janga hili la Ukimwi watu tujihadhari

In dit vers discussiëren een aantal mannen of aids echt wel een ramp is. Uiteindelijk gaat men akkoord naar de vergadering te komen

1.

Umaskini jamani, ni kitu kibaya sana, (Majuto)

Kitu hiki umaskini, mfano wake hakina,

Na tena umaskini, katu heshima hauna,

Ni wapi tutakapokwenda, ni wapi tukimbile?

Mie mwana wa tikiti, niendepi nifarijike? (Majuto)

Nitasagika tikiti akile ziparangane

Mzee mwenzangu vipi, waenda wajisemea, (Bwana Kiboya)

Nambie tusaidiane, leo kwako kesho kwangu

Ndugu, shida taab na balaa zanitia kero kubwa (Majuto)

Umaskini mwanzangu ni taabu yaniumbua

Sikiza nikwambie, utulie kwa makini, (Bwana Kiboya)

Ukweli ungundue, uyaingize moyoni,

Ndipo nawe utambue, mpate aheni,

Umaskini si tatizo, tatizo ni hili gonjwa

Ukimwi bwana Majuto, ni janga lijadiriwe (Bwana Kiboya)

Vijana wetu wa sasa, muhimu wasaidiwe,

Wazazi inatupasa, wiziwazi waambiewe,

Tukisha kufanya hili, vijana tutawaponya

Tusiandikie mate, na wakati kuna wino, (Bwana Kiboya)

Nakuomba usisite, usiji kosa unono,

Na pale kwa ndugu Makote, kipo kikaa saa tano,

Cha husu gonjwa hatari, mbinu gani zitumike

Ahsante bwana Kiboya, Ahsante ndugu Udumu, (Majuto)

Macho umenifumbua, kuniambia ya muhimu,

Leo sasa nimejua, tatizo kubwa muhimu,

Tuwahi mkutanoni, janga hili liamba

2.

Voorzitter roept oude en jong, alle mensen op vergadering bij te wonen

Jamani ndugu zangu, wazee wenzangu, (M/kiti)

Wazazi wenzangu, watanzania wenzangu,
 Napenda niwaweke sawa, ili twende sote sawia, (M/Kiti)
 Ndiyo-taarifa mliyopewa, wito mkaitikia
 Lakini-akili jama ni nywele, kila mtu ana zake
 Enyi wazee wenzangu, naomba tusikilizane, (M/Kiti)
 Kwa kawaida wenzangu, wazee, ndio wenye nchi,
 Bila waze nchini, nchi itayumba sana,
 Lengo la hiki kikao, twataka tujadiliane
 Tujadiliane hasa, kuhusu gonjwa Ukimwi, (M/Kiti)
 Oneri vijana sasa, maisha wapukutika,
 Jukumu letu kwa sasa, ni dawa kuitafuta,
 La sivyo ndugu zangu, nchi itabakia wazee
 Mie naketi kitini, nizikaribishe hoja, (M/Kiti)

Voorzitter roept om meningen te uiten
 Toeni yenu maoni, fursa kila mmoja
 Tena tuvumilianewala pasipo ghadhabu,
 Nafasi sasa i-wzi, tuanze kuchangia.
 Mwenyekiti shukrani, kwa mwanya kunipata, (Koroso)

Koroso (toehoorder):
 Raakt de ziekte alleen jongeren?
 Mie ninayo maoni, naomba kusaidia
 Swala la huu ugonjwa umma kusaidia
 Hivi ni kwa vijana tu, au na hata wazee?
 Kwa utazamo upana, wazee nao hawalali, (Koroso)
 Fumbo fumbia mjinga, mwerevu huling'amua,
 Wakeni mambo bayana, hatuitaki mizungu,
 Miye mwana wakopoka, tusitake kufumbafumba.
 Koroso wa kupoka, sikiliza nikweleze, (Katibu)

Secretaris:

Ziekte raakt ook ouderen, maar jongeren zijn steunpilaar van de
 maatschappij en ze hebben nog vele jaren voor zich
 Mwenyekiti kutamka, vijana wasaidiwe
 Siyo kwa maana kwamba, hawahusiki wazee,
 Ila vijana nguzo ya nchi, nchini wategemewa.
 (Isitoshe), Vijana ni rasilmali, ya hili letu taifa, (Katibu)
 Na tena vijana bado wangali, na miaka mingi mbele,
 Wana visawishi vingi, wepesi wa kudanganyika,
 Twaomba tuendelee, kutafuta ufumbuzi

Wazee tukumbuke, Ukimwi si lelemama, (Karani)

Klerk:

Aids is geen spel laten we luisteren

Chonde Chonde twamke, tusijitwishe lahama,

Tumekuwa na makeke, ya nyuma tumeyahama,

maendeleo haya yanatumiza vichwa

Zama zile za kule, tulikuwa tukiona, (Karani)

Mwane na mzazi wake, wakikaa kukomeni,

Walipewa maadili, kwa vitendo na mifano,

Leo eti maadili, wayapata kwa vuninga

(Jamani) tuchekeche kwa undani, kisha dawa tuitoe, (mama Sara)

Voorlichter:

Voorlichters benadrukken dat meisjes te veel vrijheid hebben om

lang op straat te flaneren

Aliyoyasema kalani, ni ukweli tugundue,

Wazazi hatuna muda, wa kukaa na wanaliletu (?)

Ushauri hatuwapi, tumeiachia dunia

Jingine baya zaidi, ni hili lisikieni,

Mabinti zetu wa kike, wana uhuru mkubwa,

Kutwa kucha mitaani, wafanyachio ukioni,

Mchana hadi jioni, hivi hupika saa ngapi

Mambi haya ni mazito, jama tuyape uzito, (Mzee wa Busara)

Toehoorder

Vraagt uitleg over ziekte en benadrukt belang van godsdienst

Yatatujia majuto, tubakie kama fito,

Tusiya fanye kwa mkato, tushindwe kuvuka mto

Imefikia wakati, dini tuiangalie

Watoto watizameni, kwa jinsi wanavyovaa, (mzee wa Busara)

Mimi niwaulizeni, ni wapi kule wakaa?

Mipasuo matakoni, eti hii ni Tanzania,

Tuachie wayiroa wakatulelee wana

Kwa zinaa kushamini, kuna vishawishi vyake (Mzee Busara)

Uhuru umekithiri, serikali istuke,

Picha zaleta dosari, serikali izimlike,

Janga hili la Ukimwi, watu tujihadharini

Tangu mwanzo mmenene, kuhusu vijana wetu, (Mzee Haruni)

Toehoorder

Als man en vrouw niet samen zouden slapen dan zou alles voor niets

zijn

Mawazo mloyanena, yote jama madhubuti,

Lakini nami ninayo, nadhari yatatujenga,

Jukumu hili ni kubwa, mpaka tufunge kibwebwe
 Mmeeleza chanzo, cha tatizo la Ukimwi, (Mzee Haruni)
 Ila ufumbuzi wake, hakuna aliyeutoa,
 Hivyo miye ninasema, tuwajengeni vijana,
 Tuwape mwanga wa dini, wawe na Mungu moyoni,
 Bila msingi wa dini, twatwanga maji kinuni, (Mzee Haruni)
 Dini ndiyo yetu kinga, ikianzia shuleni,
 Mungu tumtafuteni, hili tuzingatieni,
 Hakuna kinga nyingine, Mungu kinga peke yake
 Wanetu tuwa ketishe, tuwaelezeeni bayana, (Mzee Haruni)
 Mbinu zote tufundishe, wazi bila kufichana,
 Zaidi tuhakikishe, baba mama kuungana
 Tusipokuwa wamoja, itakuwa kazi bure
 Acheni mie ninene, niondoe dukuduku, (Mawazo)
 We sterven door een ramp
 Inasononesha sana, inasikitisha sana,
 Ni nini hasa maana, nchi kuwa konakona?
 Hivi watanzania ni wapi tunakokwenda?
 Zinaa nyakati hizi, kweli ina mwanya kweli,
 Chekecha utafakari, kama unazo akili,
 Ni nani hufurahia, anapobugia sumu?
 Anyeshe mkono wake ikibidi apongezwe
 Nataka kusema kitu, imefika mahali, watu tukaelimika, (Mawazo)
 Imefika mahali, kuzingatia kanuni,
 Imefika mahali, kujali maelekezo
 Kama jama hivi ndivyo tutakufa kipumbavu.
 Tabia za kizamani, mbali tuzifutilie (Mawazo)
 Voorlichter
 Injectienaalden, delen van borden en ontrouw zijn gevaarlijk;
 Sindano za mitaani, ni hatari tusikie,
 Vyombo vya kutahiria, daima tusichangie,
 Na kisha katika ndoa, tuweni waaminifu
 Epuka kulandalanda, penye sehemu hatari, (Mawazo)
 Vermijd gevaarlijke, verleidelijke plaatsen
 Mitaani vitabuni, ni maeneo hatari,
 Penyemiziki dansini, ni vishawishi hatari,
 Ndiyo yangu mwenyekiti, yapeni kipaumbele
 Kwa vijana tumenena, kinga yake tumepata, (Baruti)
 Voorlichter
 Man en vrouw leven er op los. Dit is een groot gevaar
 Mawazo tumeungana, tukaujua utata,

*Lakini ninaungana, na wzo lake mawazo,
 Shilingi tuigeuze na kwa upande wa pili.
 Wana ndoa sikilizeni, msizibe masikio, (Baruti)
 Twaishi kama wahun, hatuna mwelekeo,
 Mume na mke ndani, hatuishi kwa upendo,
 Sasa kama hivi ndivyo twaitafuta balaa
 Kasoro ndani ya nyumba, hatari yake ni kubwa, (Baruti)
 Tutaruhusu kuyumba, shetani kucheza kubwa,
 Wana ndoa mkiyumba, na watoto watakumbwa,
 Hali ikishamiri, umeruhusu Ukimwi
 Wenzangu mmepapasa, tatizo kuligundua, (Kitimoto)*
 Toehoorder
 Ik ben geraakt door jullie woorden
*Chanzo cha yote hasa, mimi nitawaambia,
 Hakika litawagusa, moyoni litawaingia,
 Kuranda bila ya kazi kwa sababisha balaa
 (Kwa mfano)
 Kimwana huyo anapita, kijiweni mmekaa, (kitimoto)
 Mbwata mbwata mbwata mbwata, nyote jicho mwatupia,
 Ni nini kitakachofuata, kama si kuzengea?
 Ungelikuwa kazini haya yangelitoka wapi?
 Janga hili niwambie, lataka tuzingatie,
 Wazazi wafikirie, na umma ufikirie,
 Kila mbinu tutmie, mgonjwa dawa ainywe,
 Marufuku itangazwe, vijana wasizagae
 (Mwisho ni hivi)
 Serikali twaiomba, iimarishe vikundi, (Kitimoto)*
 We vragen de overheid hulp
*Mara hadi kule pemba, vikaene vikundi,
 Vilime nyanya na pamba, kwa kilimo cha kifundi,
 Hili likishamiri, utapungua Ukimwi.
 Wajumbe ninawashukuru, swala kulifanikisha, (M/kiti)*
 Voorzitter bedankt
*Bila kufanya kukuru, jambo tumekamilisha,
 Sasa tubakie huru, wanai kuwafundisha,
 Ahsanteni waungwana, heri ninawatakia.*

Samenvatting: De voorlichters benadrukken het gevaar van aids niet alleen voor jonge mensen. Ze richten zich tot hen omdat ze de steunpilaren van de maatschappij zijn. Jonge meiden zouden te veel vrijheid krijgen en man en

vrouw gaan vreemd. Publiek is van mening dat het normaal is dat man en vrouw samen leven. Uiteindelijk erkennen ze gevaar van aids.

Ngonjera 4 Kwa Heshima

1. *Kwa heshima taadhima, twaja kwenu walimwengu (ushauri)*
 Voorlichters: We komen jullie advies geven over het grote verdriet 'aids'
Ushauri twawatetea, msije kuwa wachungu
Tumevamiwa jambazi amejawa na machungu
Jambazi huyu Ukimwi tishio ulimwengu
2. *Pande zote za dunia amesha kita mizizi (ushauri)*
 Aids gaat verwoestend te werk
Saini ameitia, Gaidi huyu nyambizi,
Huyu hana lelemama kila siku kwake kazi
Jamani tujiadhari Ukimwi utamaliza
3. *Ukimwi mnasema hivi chanzo chake nini, (upinzani)*
 Publiek: Aids wordt veroorzaakt door hekserij. Ik geloof het verhaal over aids niet
Tena umetoka wapi tafadhali nielezeni,
Hayo ni mawazo potofu mnayotwambieni,
Ninyi wauwa? Ndio wachawi mnaotuuweni
4. *Machoyeme mekundu ushauri umewakoleeni, (upinzani)*
Mkisha tudhoofisha Ukimwi mwasingizieni
Kwangu hizo ni adithi sawa naza redioni
Hayo msemayo siyaelewi labda twanze mengine
5. Voorlichter: Aids richt ons ten gronde
Ndugu yangu kitania sikiliza (ushauri)
Maisha twayachezea ngono kwa kuendekeza.
Ukimwi twajizolea, maisha twayakatiza,
Yatupasa kutulia Ukimwi utatumaiza,
Tusipochukua taadhari Ukimwi utatumaiza.
6. Voorlichter: Ieder begrijpt dat thee zoet is; het achterwege laten is moeilijk. Aids richt ons ten gronde
Chai ilikuwa tamu, kila mtu aelewa (ushauri)
Kwa sasa imetiwa sumu, tukionja tutauwawa
Kuacha isiwe ngumu, mauti tusije patwa,
Jamani tujiadhari Ukimwi utatumaiza.
7. *Mnayosema nayasikia, lakini sitowakubalia, (upinzani)*
 Publiek: Ik ben het er niet mee eens. Mooie meiden brengen mij rust. Ik laat seks niet achterwege. Er is niets leuker dan seks.
Vimwana nitavisaka, kwenye getho vitatulia

Mtoto Englishi figer? Miguu yake ya bia

Eti mwasema tuviache ng'o mimi siachi

8. *Kimwana kama huyu (upinzani)*

Kifuani akitua, joto asimilia tisini,

Denda akinipiga, na busus kulitoeni,

Kabati akinifungulia, raha nyingine sioni,

Hacha uniwe, dogo dogo siachi.

9. Voorlichter: Mannen richten jullie ten gronde

Jambo nililogundua, wanaume mnatisha (ushauri)

Matako wakitikisa, uume mwasimamisha

Msululu mtajipanga, hodi hodi mkibisha,

Kweni wenye mitazama, la sivyo mtakwisha

10. Voorlichter: Jullie oude mannen: droom slechts

Nanyi wazee msije moto, wenye busara kuweni, (ushauri)

Mtakuja chomwa moto, vibinti mkivipendeni,

Mwasema eti vinajoto, tena eti viko makini,

Kama mnapenda joto, kwa nini msiote moto

11. Publiek: Meiden zijn vruchten waar we van willen genieten

Neno ninalowambieni, kila nafasi itaonja mauti (upinzani)

Tie usitie kaburi utaketi

Hebu niambieni wapi tuwapeleke mabinti

Hapa ni matunda yetu lazima tuyafaidi.

12. Voorlichter: aids is dodelijk

Ukimwi mnaousema ni ugonjwa sawa na homa (upinzani)

Hata usipokufa kwa ukimwi, hakika utakufa kwa homa

Mseme msiseme, vimwana vitanikoma

13. Publiek: God heeft gezegd: vermenigvuldig u

Neno ninalofahamu ni hili (upinzani),

Mungu alisema zaeni mwongezeke,

Tena ndio kisa kaumba mme na mke,

Leo mnasema mtutenge wanawake

Je, tutaongezekaje bila--- (onyesha katia)

14. Voorlichter: God heeft gezegd trouw te zijn

Ni sawa lakini---sikiliza basi (ushauri)

Mungu alisema mke na mme wawe waaminifu

Tena hakuumba mme na mke kwa uzinifu

Hoja mnayoitelea hakika ni mufu

Tafadhari naomba tuungane ili tumshinde nyambazi

15. Voorlichter: Onveilige seks richt jullie ten gronde en niet magie

Kukulu kakala kwenye mihogo, ngono mmefanya keki (ushauri)

Chomolea vichocholoni, kwenu mukiki mikiki

*Tena mwachoma pekupeku, salama bila jalini,
Ukimwi ukiwabana, mnasingizia mmelogwa.*

16. Alle mensen uit publiek. We erkennen het gevaar van seks

Hakika tumepotea njia tumeicha (upinzani waungani)

Tutakuja kujitia ushauri tukiacha

Tuungane pamoja ngono nzembe kuziacha

Waungwana tupokeeni, tulikuwa tumepotea

17. Allen: Als we niet voorzichtig zijn richt aids ons ten gronde

Hapa mwisho tumefika, ushauri tumewapeni, (mwisho)

Watakaodharau ushauri, ukimwi utawabaneni

Na watakaojifanya ng'angali, nyambizi atuwaweni,

Tusipojiadhari Ukimwi utamaliza.

Samenvatting: De voorlichter blijft het risico van onveilige seks en aids benadrukken. Het publiek-jonge mensen- geven aan dat magie de oorzaak van de ziekte is en niet seks. Seks en jonge meiden zijn om van te genieten en dit is van oudsher zo, benadrukken de jongeren. Uiteindelijk gaan de jongeren akkoord met het standpunt van de voorlichters dat onveilige seks gevaarlijk is

Appendix 6 Rapu, Rap-liederen

De dikgedrukte woorden in de teksten zijn straattaalwoorden.

Rap 1.

Kinga 'Protect'

Chorus:

1. *Ahaa. Wazee wa 18 washa moto*

Ahaa. Elder men of 18 light a fire

2. *Ahaa. Wazee wa 18 Piga **ngetwa** 2 x ahaa*

Ahaa. Elder men of 18 local medicines x2 ahaa.

3. *Sijui alikotoka huyu **DEMU***

I do not know where this female lover comes from,

4. *Sijui alikotoka **MENI**, mara ya kwanza kinga¹⁹⁶*

I do not know where these men come from, the first time I used protection,

5. *Mara ya pili kinga, mara ya tatu haa, ninamwamini*

The second time I used protection, the third time haa, I trusted her,

¹⁹⁶ The rappers show a condom.

6. *Huo ni ujinga kuendekeza mapenzi ya kishenzi*¹⁹⁷, *kishenzi*
It is ignorance to give in to idle sex.

Verse 1.

7. *Vijana wakimwona DEMU yuko kwa furani*,
Young men, if you see a certain female,
8. *Watazembwera zembwera utafikiri mbwa mwitu*
You follow her, like a wild dog,
9. *Au mithiri ya fisi waliojaa mstuni, utawaulumia*¹⁹⁸,
Or like hyenas who fill the forests, you can have mercy on them,
10. *Jinsi wanavyozunguka, "hawajui waufata aliye athirika"*
As they move around they do not know that the person that they
follow is infected x2
11. *Ebu cheki cheki x2. Je wajua ni mzima-zima*,
hey look, look" x2. How do you know she is healthy healthy,
12. *Je wajua amepima-pima x2 chorus*
How do you know she has been examined-examined

Verse 2.

13. *Ukimwi watumaliza jamani tujiadhari*.
AIDS will destroy us hey you people be cautious,
14. *Mzunguko wa Ukimwi tazama umekithiri*,
Spread of AIDS, look out, AIDS increases,
15. *Tutunze ndoa zetu, tuache ngono nzembe*,
Let us take care of our marriage, stop idle sex,
16. *Tutunze familia zetu tuzipe maadili mema*.
Let us take care of our family, let us behave according to good
morals
17. *Kila ninapolala mchizi naweweseka*,
Every time I sleep with a lover, I worry,
18. *Nikimwona bibi anavyo suka mkeka*,
If I see grandmother weaving a mat,
19. *Hari siyo shwari Ukimwi watumaliza x2*,
The situation is not calm, AIDS will kill you x2.
20. *Kati ya wathirika wewe unahesabika*,
You can count yourself among the infected persons.

¹⁹⁷ De schrijver M.G. Vassanji beschrijft in zijn boek 'The Gunny Sack' de herkomst van het woord 'mshenzi'. 'Even now a 'mshenzi' is a barbarian. In those days, when the costal folk regarded themselves as the epitome of civilisation and urbanity, a Mshenzi was anyone who was not from within walking distance of the coast' (1989:14).

¹⁹⁸ *Ulumia* is here *hurumia*.

21. *Kula vizuri, fanya mazoezi, utaishi kwa matumaini x2.*
Eat good food, do your exercises, you will live with hope x2.

Verse 3.

22. *Mpenzi nakupenda, naogopa hujapima*
My dear, I love you, I am afraid that you didn't take a test
23. *Wazee wa 18 wanakupa ushauri*
The elder men of 18 give you advice
24. *KIUKAKI¹⁹⁹ inakupa ushauri x2*
KIUKAKI gives you advice x2
25. *Raba²⁰⁰ atafanya nini sasaaaa.*
Raba what will he do now
26. *Kunguru atafanya nini sasa.*
Kunguru what will he do now
27. *Roga atafanya nini sasaa....*
Roga what will he do now
28. *Kama kuelimisha wamesha elimisha x2,*
to educate, you have already been educated
29. *"Twende tukapime tujue afya zetu" x2 chorus*
Let us go for a test, so that we know our health condition x2

Verse 4.

30. *Nanyi wazee wetu ebu acheni upuuzi,*
And you elderly, hey, stop that nonsense,
31. *Mkiviona vimwana vyapita mwashusha pumzi,*
If you see pretty young girls passing, you hold your breath,
32. *Hamjui ni watoto wenu mlio wazaa,*
You do not realize that they are your children, your procreation,
33. *Mwawataka mapenzi hamjui ni ushenzi,*
You want them as lovers, you do not realize that it is barbarity
34. *Majuzi nimeenda pwani kwa mzee Machunde*
Recently, I went to the beach to see Mister Machunde,
35. *Nikamkuta huko **chemba** anakuna makende,*
I meet him, segregated, he scratches his testicles,
36. *Nikauriza wafanya nini mzee Machunde,*
I ask him what are you doing Mister Machunde,
37. *Hakunijibu, Aona aibu x2*
"He does not answer me, he feels ashamed

¹⁹⁹ Name of the performance group.

²⁰⁰ Raba, Kunguru, Roga are the rappers's names.

38. *Kumbe ameathirikaaa... Mzee na kipara chake* x2
 “Hoh he has been infected, Mister with his baldness”
39. *Kula vizuri, fanya mazoezi, utaishi kwa matumaini* x2
 Eat good food, do your exercises, you will live with hope
40. *Si ulitaka chai chai iweje lalamika unaangua*
 If you like tea tea, how can it be that you complain that you will be burnt
41. *Kuwa mwangalifu msikivu, mwelevu Ukipenda sana ngono*
 Be careful, attentive, intelligent, if you like sex very much
42. *Itakuwaa si ulitaka chiii iii, iweje*
 let it be, if you like tea,
43. *lalamika unaangua- kuwa mwangalifu msikivu mwelevu*
 How can it be that you complain that you will be burnt — be careful, attentive, intelligent
44. *Ukipenda sana ngono itakuwaa* x2 “*Itakuwaa*” x3
 If you like sex very much, let it be

Rap 2.

Ukimwi unatisha ‘AIDS frightens’

Verse 1.

1. *Jescka nilikupendaa sina shaka ila wewe waelewa-lewa*²⁰¹
 Jescka I loved you without doubt no one except you understands this
2. *Kwa penzi nilikuenzi moyo wangu ulikuwa umelewa-lewa*
 I honoured you with love my heart was drunk-drunk
3. *Hospital tulienda kwa taadhima UKIMWI tukapima-pima*
 We went to hospital with dignity to test on AIDS-
4. *Majibu yakatokea wakakuta sisi sote ni wazima-zima*
 The results were that we both were healthy

Verse 2.

5. *Yote tuliyo ongeaa; Jescka uliyaona ni ushenzi-shenzi*
 All the things we talked about; Jescka you realized that it was barbarity
6. *Kuhusu kufunga ndoa; hayo yote uliona upuuzi-uzi*
 To get married; all these things you saw them as nonsense
7. *Ulizama Kisiwani; Ukaenda kuwa pikia wavuvi-vuvi*
 You submerged on an island, you went there to prepare food for fishermen

²⁰¹ De derde persoon meervoud wordt vaak gebruikt als de neutrale derde persoon ‘men’.

8. *Leo watoa machozi- wataka mimi nije rudia nawe nawe*

Today you are crying- you want me to come back to you

Chorus

9. *Iweje leo waja kwangu mimi turudiane*

How can it be, you came to me, to ask me to start our relationship again

10. *Iweje leo waja kwangu mimi*

How can it be today you came to me

11. *Gonjwa hili jama latishaa, pande zote limeshafikaa,*

This disease, friends, destroys us, it has arrived from everywhere,

12. *Jamani tujiadhari, ama sivyo sote litatimaliza x2*

Friends let us be cautious, or the disease will finish us all x2

Verse 3.

13. *Leo hii niko **fit**-ile fit kwa mistari niko fit-fit*

Today I am fit- I am fit to give advice, I am fit

14. *Maisha sasa ni **yes mademu** wote sasa **nimewashit**-shit*

Life is now: yes, I have left all lovers now

15. *Kwangu hakuna nafasi labda ukajalibu kwa Hamis-mis Hamis-mis*

I have no place for you, perhaps you try at Hamis-mis Hamis-mis

16. *Wangu ameshatulia²⁰² ndani wala yeye kwangu hana wasiwasi*

I am calm inside, and I have no problem at home

Chorus.

Verse 4.

17. *Hivi leo tuna miaka siyo pungufu ya miaka kumi tano na tano*

Now today we are grown-up, we are no longer children of fifteen years old,

18. *Nimeshazaa mtoto MTAKA tena mke wangu ni mjamzito-zito*

I have already got a child MTAKA, moreover my wife is pregnant

19. *Leo hii waja kwangu kisa na mkasa nimeshakuwa **kizito-zito***

Today this is my situation, because I am in a relation

20. *Labda **umeditishwa** wataka nami uje unidatishe-tishe*

Perhaps you are already infected and you want me to infect me too

21. *Labda **umekanyaga miwaya** wataka nami nije niikanyage-nyage*

Perhaps you are infected with AIDS and you want me infect me too

Chorus

²⁰² -tulia is used for *hakuna ngono ovyo*.

Verse 5.

22. *Fununu nimezipata-yakuwa wewe umeshaathirika-rika*

I have heard the rumours that you are already infected

23. *Ndiyo kisa wanilembu-lia ili nami nije athirika-rika*

Yes they wrote me the story that I would become infected too

24. *Nakuomba samahani-afadhari nije kufa kwa **mizuka-zuka***²⁰³

Excuse me, it is better that I die because of drugs

25. *Nasema **umechemsha-katu** kwangu zipu yangu haitofunguka*

I say it is impossible for me to start a relationship with you

Chorus

Verse 6.

26. *KIKWETE (RAIS) ametangaza kila mtu achunge*

KIKWETE (president) has announced that everybody has

27 *Maisha yake –yake- gonjwa ili ni hatari Lina-*

To take care of his life, the disease is a danger It

28. *weza likatimaliza sote-sote*

Can destroy us all-all

29. *Mfano ameutoa RAIS mzima ameenda akapima-pima*

The president has set an example in a healthy condition he has gone to have an examination

30. *Kwa nini mimi na wewe tusiende kwa hiari tukapima-pima*

Why do not we go voluntarily for a test,

Rap 3

Mapenzi Pipi ‘Love, Candy’

Chorus:

1. *Tusiendekeze Mapenzi kama pipi*

Let us not give in to our desires for love like candy

2. *Tusiendekeze Mapenzi kama **Beggej***

Let us not give in to our desires for love like candy

3. *Tusiendekeze Mapenzi kama Maji. Oho*

Let us not give in to our desires for love like water, oho,

4. *Ukimwi utatimaliza x2*

AIDS, will kill us x2

Verse 1

²⁰³ *mzuka* is elders gebruikt als ‘seduction’ here ‘seduction of drugs’.

5. *Kwa heshima na taadhima naja mbele yenu kwa Saruti,*
With respect and dignity I come to you with a salute,
6. *Naja kuelezea jambo linalo husu mauti,*
I come to explain things concerning death,
7. *Baba mama kaka dada tumekumbwa hari ngumu,*
Father, mother, brother, sister we have been attacked by difficult
circumstances,
8. *Wilaya Bunda Serengeti Musoma hadi Mugumu,*
District Bunda, Serengeti, Musoma until Mugumu,
9. *Jambazi ametufika na siraha ya maangamizi,*
A robber has come to us with a weapon to destroy us.
10. *Ameshakita mizizi kama Osama huyu **nyambizi**,*
It has wiped out like Osama, that AIDS
11. *Siraha zake ni Hatari na mabomu nyukilia*
His weapon is danger and tear gas.
12. *Ametunga kila mahari walobaki wanalia,*
He has arranged that everywhere, where people are left behind, they
are crying.
13. *Kwake kazi kazi, hakuna **mitikasi na mikasi***
That is his work, he is not walking around without doing anything
but having sex

Verse 2

14. *Vijana, tuelewe sisi ndo nguzo ya taifa,*
Young men, let us realize that we are the pillars of the nation,
15. *Taifa bila vijana elewa siyo taifa,*
A nation without youth, realize this, is not a nation,
16. *Taifa latengemea sisi vijana kama ukuta,*
A nation depends on us young men like a wall,
17. *Tusipo kuwa makini sisi twaenda kujuta,*
If we are not attentive we will regret it,
18. *Ukimwi watuzingila mithiri ya kope na lenzi,*
AIDS will enclose us like an eyelid closes lenses
19. *Maisha kwetu vijana yamekuwa kama ya wezi,*
Lives of our young men have been stolen
20. *Kilichobaki mimi na wewe tuchukue taadhari*
What you and I have to do is to take responsibility.
21. *Mambo yawe shwari oho, tusije kumbwa na dhari,*
Things are clear, oho, let us not be attacked by chaos.

Verse 3.

22. *Mapenzi ni hatari oho, ni mchezo mzuri unaitaji taadhari,*
Love is dangerous, oho, it is a nice play, you have to be cautious.
23. *Taadhari tumia kondomu usije kumba na dhari,*
Be cautious; use a condom, so that you will not be destroyed by chaos
24. *Ukimwi wanyemelea, utafikiri simba na nygmela,*
AIDS creeps upon, you think it is a lion and a deer,
25. *Tusipo kuwa makini Bukoba kwetu ina Afueni,*
If we are not careful, we will have Bukoba here and even worse
26. ***Nyambizi** ajibadili utafikiri yeye ni kinyonga*
AIDS changes shape, you think it is a chameleon,
27. *Vita yake ni ya siri watu endelea kunyonga,*
Its war is a secret, it will strangle people,
28. *Nauliza swali nyote mlio hapa mnijibu,*
I ask a question, all you who are here, answer me,
29. *Gaidi Osama Adolf Hitira na Atarias Liby,*
Terrorist Osama, Adolf Hitler and Ataries Liby
30. *Na wote walio katika mtandao wa kigaidi,*
And all who behave like terrorists.
31. *Pamoja na Gaidi huyu **nyambizi** oho,*
Together with that terrorist AIDS oho,
32. *Ni nani anaweza kuangamiza kuliko wote x2*
Who is the one, who can destroy more than anyone else x2
33. *Oho, **nyambizi**, oho umepata, a,a,a,a.*
Oho, AIDS, oho you will get it a, a, a, a.

Verse 4

34. *Kwa wale wana ndoa tunzeni ahadi zenu,*
Those who are married keep your promise,
35. *Msije **palangana** mkafikiri Dunia ni yenu*
If you are not quiet and you think the world is²⁰⁴ yours.
36. *Upuuzi mlo nao kuendekeza mapenzi kama pipi,*
It is your absurdity to give in to your desires for love like candy,
37. *Umepitua na wakati utakuja kuwa we maiti,*
After a while you will be dead.
38. *Mamilioni mabilioni watu wamesha kuwa maiti,*
Millions and billions people have already died.

²⁰⁴ Bukoba in Kagera district werden de eerste AIDS patiënten herkend en waren de cijfers van AIDS prevalentie (=aantal mensen dat ziek is) en incidentie (=aantal mensen dat ziek wordt) hoog.

39. *Mapenzi mwaendekeza tena yale yasiyo salama,*
They give in to desires for love, besides unsave sex
40. *Mkimaliza **ku sexy** mwasema eti sisi ni salama,*
If you stop sex you can say: well we are healthy
41. *Vifua mwaweka mbele, mwasema eti salama. Oho x4.*
You can congratulate yourself, you can tell: well I am healthy

Verse 5

42. *Kila mtu anakiri chai kama chai tamu,*
Everybody thinks that tea is sweet tea.
43. *Lakini tuogope hivi sasa ina sumu,*
But let us be afraid that now there is poison in it,
44. *Tusipende si-**kulambalamba** si tutaibugia sumu*
Let us not thrive after oral sex we will gulp down poison.
45. *Kama huamini nenda ukanuulize Ferouz²⁰⁵*
If you don't believe it, go and ask Ferouz
46. *Aliendekeza mapenzi,*
He gave in to his desires for love
47. *Vimwana akavienzi*
He honoured pretty young girls
48. *Hatima yake amekumbwa na **nyambizi** huyu Ferouz*
At the end Ferouz is attacked by that AIDS
49. ***Amekanyaga miwaya oho,***
He has been infected with AIDS
50. ***Amenaswa na umeme oho,***
He has been infected with AIDS
51. ***Magemu ya misizi oho,oho,oho, oho.***
Jest of death oho, oho, oho, oho.

Rap 4

Sikitiko la damu 'Sadness of blood'

Chorus

1. *Ni sikitiko la damu, Tujiadharini tutakwisha*
It is sadness of blood, let us be cautious, we will be destroyed
2. *Gonjwa hili ni hatari, Tujiadharini tutakwisha*
The disease is danger, let us be cautious, we will be destroyed.

²⁰⁵ Ferouz is a famous singer with his song *Starehe* about AIDS.

3. *Limeua watu wengi duniani, Tujiadharani tutakwisha*
It has killed many people in the world, let us be cautious, we will be destroyed.
4. *Matajiri maskini wanafyekwa, Tujiadharini tutakwisha x2*
Rich and poor people are swept away, let us be cautious, we will be destroyed.

Verse 1:

5. *Baba yangu amekufa Mama yangu amekufa kwa sababu ya UKIMWI*
Father has died, mother has died because of AIDS.
6. *Kaka yangu amekufa Dada yangu amekufa kwa sababu*
Brother died, sister died because of AIDS.
7. *Nimebaki hapa duniani pamoja na wadogo zangu; twateseka*
I am left behind in the world, together with my small brothers and sisters, we suffer.
8. *Shida kweli haina adabu ndugu zangu tujiadharini tutakwisha-a*
Problems, really, don't have manners, my friends, let us be cautious, we will be destroyed.
9. *Bila kufikiri nilijua Baba mama kaka dada wote wamerogwa*
Without thinking about, I realized that father, mother, brother, sister, they were all bewitched.
10. *Nami nikaanza kupiga Mikasi nikafanya ngono kuipalilia*
And I started to have sex, I had destroying sex.
11. *Hapa nilipo nimekanya miwaya nimenaswa umeme Ninalia*
Now I have AIDS, I have AIDS, I am crying.
12. *Mganga wa kienyeji Mangwengwe amenifanyizia ninajutia*
The local healer Mangwengwe has make me feel repent.

Verse 2

13. *Ndugu zangu zote wamenitenga sijui nani anipe msaada*
All my relatives have isolated me, I don't know who could help me,
14. *Rafiki nao wamenitenga sijui nani anipe msaada*
And all friends have isolated me, I don't know who could help me,
15. *Maisha yangu yamekuwa ya wasi wasi nani anipe msaada*
My life is troublesome, who can help me,
16. *Mungu baba niko chini ya miguu yako ninakuomba msamahe a*
Father God, I kneel for you, I beg you pardon.
17. *Hapa tulipo tumekuwa watoto wa mitaani tunakula makombo*
Now, we have become street children, we are eating scraps,

18. *Chakula hadi tufukazana kwenye jalala utafikiri ni mgambo*
Scraps of food until we chase ourselves away from the rubbish heap,
you would think it is a fight
19. *Kipindi baba yupo mama yupo tulikuwa tunakula si akushiba*
When father and mother were alive, we had enough food,
20. *Shangazi ametufukuza nyumbani kwetu ili amiliki mali zetu-u*
Aunt has sent us away from our house, so that she can govern about
our property.

Verse 3

21. *Ulafi wenu wa chini ndugu zangu tujiadharini tutakwisha*
Your gluttony of your lower abdomen, my friends, let us be
cautious, we will be destroyed.
22. **Chomolea** *mitaani ndugu zangu tujiadharini tutakwisha*
Quick sex on the street, my friends, let us be cautious, we will be
destroyed.
23. *Ngono nzembe tuacheni ndugu zangu tyjiadharini tutakwisha*
Let us stop idle sex, my friends, let us be cautious, we will be
destroyed.
24. *Tutakufa kama nzi ndugu zangu tujiadharini tutakwisha.*
We will die like locusts, my friends, let us be careful, we will be
destroyed.
25. *Mapenzi fanya hadi ubiruke lakini ujue UKIMWI unaua*
Make love until you are exhausted, but realize that AIDS kills you,
26. *Ngono nzembe endekeza sana lakini ujue UKIMWI unaua*
Give in to your desires for idle sex, very much, but realize AIDS
kills you.
27. **Chomolea** *choma sana kaka lakini ujue UKIMWI unaua*
Have quick paid sex very much, brother, but realize AIDS kills you
28. **Chomolea** *choma sana dada lakini ujue UKIMWI unaua*
Have quick paid sex, sister but realize AIDS kills you.
29. *Jamani tumgeukeni Mungu atuepusheni na balaa-a x2*
Friends, let us turn to God so that he protects us from disaster x2

Rap 5.

Dunia taabani 'The world in a crisis'

Chorus

1. *Dunia iko tabani-Nyambizi ameshamiri*
The world is in a crisis- AIDS is widespread
2. *Ndugu zangu tujiadhari La sivyo sisi tutakuja*
My friends, let us be cautious otherwise we will be

3. *Kumbwa na gharika* x2
 attacked by a flood x2
 4. *Dunia imelewa na wakaao wamelewa,*
 The world understands and its citizens understand,
 5. *Imepigwa upofu hakika tunaelewa,*
 The world is beaten by blindness, certainly we understand,
 6. *Vijana kwa ngono tumeshindwa kujizuiia*
 Young men in the field of sex we have failed to protect ourselves,
 7. ***Tumemasi Mungu kwa mambo ya kidunia***
 We denied God for things of worldly pleasures
 8. *Maisha yamekuwa ni machungu kwa mamia,*
 Life became very very bitter
 9. *Ulaya Amerika Afrika tunalia,*
 Europe, America, Africa, we are crying.
 10. *Tusipojizua tutakuja kujutia,*
 If we don't protect ourselves, we will feel sorry about that.
 11. *Ya, kama mpenzi ebu chagua alotulia,*
 Ya, as a lover choose somebody who is calm
 12. *Muishi kama bibi bwana mpate familia,*
 Live, like husband and wife, so that you will have a family.
 13. *Kitu nimegundua **Unga Kuber** mwabugia,*
 I discovered something, you gulped down cocaine
 14. *Ndizo zinawafanya ngono hizo kukalia*
 Those who will practise sex, they will cry,
 15. *Utakuja kujutia we **ukiikanyaya miwaya***
 You will feel sorry, if you will get AIDS
 16. *Husije **wayawaya** ya- ni ulimbo huo (chorus)*
 Don't worry ya - this is glue
- Verse 2.
17. *Hama, kweli ni gharika, inatisha,*
 Move away, really it is a flood that frightens,
 18. *Magonjwa duniani yamejaa ya kutisha*
 The huge amount of sick people in the world frightens,
 19. *Jamani inatisha magonjwa yanatutisha,*
 Here you people, it frightens, sick people frighten us,
 20. *Hususani huyu **nyambizi** kweli inatisha,*
 Especially, this AIDS really frightens,
 21. *Amewaua watu viongozi wanakwisha,*
 It has killed people, it destroys leaders,
 22. *Na bado anaendelea sisi kutufisha,*
 And it still continues to kill us

23. *Huzuni na ajali mikasa yenye kutisha*
Sadness and accidents with foul-ups, frighten
24. *Misiba inazidi hivi lini itakwisha,*
Bereavements increase, when will it stop
25. *Lini litatutenga mbali Mungu kuepusha,*
When will it remove us far away, separate us from God,
26. *Yuko makini hilo linakata maini*
Be cautious, this disease hurts
27. *Tusipo jiadharia hakika sisi tutakwisha.*
If we are not cautious, the disease will finish us without doubt.
- Verse 3.
28. *Ni kweli ni patamu, lakini pana sumu,*
Really, it is sweet, but it contains poison,
29. *Maisha ni matamu yaitaji ufahamu,*
Life is sweet, it needs understanding
30. *Ukiendekeza ngono, husije jilahumu,*
If you give in to your desires for sex, you must not complain
31. *Utakumbwa gharika utafungwa na lijamu,*
The flood will sweep you away, it will restrain you,
32. *Una akiri zako wala si mwenda wazimu,*
Use your brains, don't be a lunatic
33. **Nyambizi** *ukikumbwa jua waenda kuzimu,*
If AIDS will sweep you away, know that you will go to the
afterworld,
34. *Wewe kijana mtanasharti ebu jiheshimu,*
You, young man you have to respect yourself,
35. *Ngono siyo, lazima kwako wewe mwanadamu,*
Sex no, it is necessary for you human beings,
36. *Wala haina sifa kwetu sisi wanadamu,*
And for those of us, who don't have a reputation,
37. *Ni jambo la maafa hapana lililo tamu,*
It is a disaster, without anything sweet
38. *Nashangaa, wengi wafanya ngono kama chai na limamu (na limamu)*
I am astonished, many have sex like tea and cake
- Verse 4.
39. *Wazee wa 18 **BIG UP**,*
Wazee wa 18 support
40. ***KIUKAKI BIG UP***
KIUKAKI support,

41. *Mama Maria*²⁰⁶ *BIG UP*
Mama Maria supports,
42. *CRS*²⁰⁷ *BIG UP*
CRS supports
43. *Mambo yetu ni makubwa hakika yanafundisha,*
Our things are important, without doubt, these things are instructive
44. *Na bado tutaendelea sisi kung'alisha,*
And we will still continue to glitter
45. *Lakini kusudi letu Mwenyezi kamilisha,*
But our aim is, Almighty, to finalize,
46. *Tunakuomba Mungu uzidi kutuimalisha,*
We ask you, God, continue that we can finish
47. *Mashaka waliyo nayo ni zaidi ya kutosha*
We have enough difficult circumstances
48. *Na dhambi zimewanata hawawezi kuziosha,*
And sins we cannot wash away
49. *E-Mungu kamilishe*
God, please finish it
50. *Nyambizi anatisha*
AIDS frightens
51. *Twakuomba kuepusha –kuepusha*
We ask you to stop it-stop it.
52. *Mziki mnene CD 750 BIG VP Wazee wa 18*
Music CD 750 BIG UP VP wazee wa 18
53. *Mambo yetu zilo moja, mbili, tatu, tisa,*
Our things are one, two, three, nine
54. *Tunagonga tisa tisa tunapenda kumi na nane*²⁰⁸
We beat on nine nine we like eighteen
55. *Kumi na nane (Chorus)*
Eighteen

Rap 6

Nashangaa

Chorus

²⁰⁶ *Mama Maria* refers to me who was present at the performance.

²⁰⁷ Name of NGO active for HIV/AIDS: Christian Releaf Services

²⁰⁸ Meaning 'to greet each other by banging fists to show solidarity.' They make a joke: Two fists should be two times five, equaling ten, but they make twice nine, so that the outcome is eighteen, the name of the group that works together.

1. *UKIMWI watu maliza jamani tunashangaa,*
AIDS kills people, friends, we are surprised,
 2. *Ngono zisizo salama kwetu zinazagaa,*
Unsafe sex to us is widespread
 3. *Vichochoroni ukipita utashangaa,*
If you pass the footpaths, you will be surprised,
 4. *Hao hao wanaendelea kuvaa shangaa x2*
Those people, the way they go on to dress, you will be surprised x2
- Verse 1.
5. *Shangaa shangaa utashangaa mpaka lini nashangaa x2,*
Surprise, surprise, you will be surprised, until when, I surprise, x2,
 6. *Pande zote za dunia UKIMWI unazagaa,*
All over the world AIDS is widespread,
 7. *Mjini hata vijini, utashangaa,*
In cities and in villages, you will be surprised,
 8. *Vijana wa kike na wakiume wazagaa,*
There are many young men and young women,
 9. *Ngono wafanya zisizo salama nashangaa,*
They have unsafe sex, I am surprised,
 10. *Wakike nguo wanazovaa, utashangaa,*
Clothes, that the girls wear, you will be surprised,
 11. *Mipasuo matakoni na vimini wanavaa,*
They wear splits on their buttocks and short skirts,
 12. *Na bado wanaendelea kuvaa shangaa utashangaa*
They go on to wear these clothes, you will be surprised,
 13. *Mitindo wanayo iga ya Ulaya nashangaa,*
They imitate the manners of Europe, I am surprised,
 14. *Lakini ni kwa nini we kwani we siyo kichaa,*
But why, because you are not crazy
 15. *Ni kipi utafutacho we kama siyo UKIMWI nashangaa,*
What you are looking for, you, is that not AIDS, I am surprised,
 16. *Utu umewatoka mmekuwa **makachaa** nashangaa makachaa,*
human nature, you are crazy, I am surprised, crazy
 17. *Wewe!!*
You!!
- Verse 2
18. *Madaktari mabigwa UKIMWI unawaua,*
Medical doctors, experts, AIDS kills them,
 19. *Walimu maprofesa UKIMWI unawaua,*
Teachers, professors, AIDS kills them,

20. *Wanafunzi madreva maskari wauwawa,*
Students, drivers, guards, they are killed,
 21. *Matajiri maskini nyambizi anawaua,*
Rich people, poor people, AIDS kills them
 22. *Mapenzi mmeyafanya kama nyama ya **kiti moto***
You had sex like pigs,
 23. *Vijana tuwe makini tutakuja **chomwa moto,***
Young men, let us be careful, you will get AIDS
 24. *Wazee nanyi hacheni vibinti msije moto,*
And you old men, stop with young girls, don't desire them,
 25. *Mwasema viko makini eti vinawapa joto,*
You say that you are careful, but they excite you,
 26. *Kama mnataka joto kwa nini msiote moto,*
If you like to be excited, why don't you dream
 27. *Hacheni upuuzi hao ni wenu watoto,*
Stop the absurdity, they are your children
 28. *Mtakuja kukumbuka mtakuja koswa ndoto*
When one mourn about you, you will not have dreams anymore.
 29. *Wewe!!*
You!!
- Verse 3
30. *Ni mimi R.G. ninaamini Kungura anaamini,*
I, R.G. I believe, Kungura believes
 31. *Raba anaami na Berth anaamini,*
Raba believes and Berth believes,
 32. *Watu watekeketea kwa kushindwa kuamini,*
People will be perished, because they don't believe,
 33. ***Pekupeku** wapekua miba imejaa chini*
that when they go barefoot, needles penetrate the foot
 34. *Miba ikiwachoma mnashindwa kubaini,*
when the needles burn, you can not distinguish,
 35. *Mambo yenu ya kihuni yamejaa duniani*
Your vulgar things are all over the world,
 36. *Nyambizi naye hatari ni pigo lake shetani*
AIDS and its danger are a blow of the devil,
 37. *Hacheni huo uhuni, vimwana, viheshimuni*
Stop this vulgarity, respect your pretty young girls
 38. *Mtazikwa kabulini-kabulini*
You will be buried in a grave, grave,
 39. *Wewe!!*
You

Verse 4

40. *Ni sisi KIUKAKI tunapenda gumu gumu,*
We KIUKAKI like hard, difficult words
41. *Hatupendi tamu tamu,*
We don't like sweet, sweet words,
42. *Kwani tumebaini tamu tamu ina sumu,*
Because we realize that sweetness contains poison
43. *Tunapenda ugumu gumu hadi tufike Mugumu*
We like hard words until we arrive in Mugumu
44. ***Mchonge, msichonge*** *hadi tufike kwenye Gemu*
Say or say it not, until we reach the match
45. *Tuipata Albamu,*
we will get an Album
46. *Wazee, ninyi, vijana ninyi,*
You old men, you young men,
47. *Hacheni kuchomekea kisa mmeona **mademu***
Stop to tart up when you see lovers
48. ***Mademu*** *hao hacheni vimwana hivyo hacheni,*
Leave these lovers, stop with these pretty young girls,
49. *Mtakuja mwaga damu mwaga damu,*
You will pour out blood, pour out blood
50. *Wewe!!*
You!!

Verse 4

51. *Ndiyo!! Msinichekeshe waheshimiwa,*
Yes!! Don't laugh at me, honourable people,
52. *Mkiwaona mademu mnaanza kuchomekea chomekea*
When you see lovers you start to tart up
53. *Mala mnatoa toa mifukoni pochi kubwa!!*
Every time you throw into the pocket a large purse,
54. *Kumbe hamna pesa mmejaza karatasi za sigaa*
Hoh, there is no money, you filled it with fake papers
55. *He!! Inatisha*
He!! It terrorizes

Rap 7

Naogopa 'I am Afraid'

Chorus

1. ***Demu*** *huyu nampenda jinsi alivyo*
This beautiful girl, I love her, the way she is,

2. Tena **cheki tras trasfoma** jinsi ilivyo
And look, her buttocks, how they are,
3. Ohoo Naogopa labda amesilika oho
Ohoo, I am afraid she has been infected, oh

Verse 1.

Raba

4. Ohoo, Samahani mpenzi, sijui unaitwa nani?
Ohoo, Sorry my dear, I don't know your name?
5. Mimi naitwa Jen,
My name is Jen,
6. Jeni nakupenda sana jinsi ulivyo,
Jeni I love you very much the way you are,
7. Sura yako ya upole imetulia,
Your face, your lovely face, makes me tongue-tied,
8. Nywele zako ni za singa zimetulia,
Your straight hair makes me tongue-tie
9. **Miguu** yako ni ya **BIA** imetulia,
Your legs. Like bottles of beer, make me tongue-tied,
10. Oho, Macho yako ya Groli unalembua,
Oho, you ogle with your eyes like marbles
11. Kiuno kama **trasfoma** kimetulia
Your waist like buttocks, makes me tongue-tied
12. Oho, lakini naogopa tafadhari
Oho, but, I am afraid, please let us go
13. Twende tukapime
For testing

Verse 2.

Jen

14. Kaka, samahani, mimi hapa nilipo mzima,
Brother, sorry, I am healthy,
15. Kwani ni jana tu, nimeenda kupima,
Because, just yesterday I went for testing,
16. Vipimo vikaonyesha kuwa mimi ni mzima,
I can show you the medical certificates that I am healthy,
17. Tafadhari ondoa wasi wasi mimi ni mzima,
Please, don't worry, I am healthy.

Raba

18. Ohoo Jen kama umepima ninashukuru,
Ohoo Jen, if you have been tested, I am grateful,

19. *Tena kama wewe ni mzima ninashukuru,*
Besides, if you are healthy, I am grateful,
20. *Lakini mimi hapa nilipo sijamini,*
But I don't trust myself,
21. *Nilofanya nao mapenzi wengi wahuni,*
I had affairs with many prostitutes
22. *Wasiopenda kuona pesa adharani,*
Who don't like to see money publicly
23. *Oho, walinilembulia macho kiulaini,*
O they made eyes at me, sweet ogling eyes,
24. *Nami nikasukumwa na roho ya shetani,*
And I am possessed by the soul of the devil,
25. *Ohoo, moyo unadunda, moyo unadunda*
Oho, my heart bounces, my heart bounces.
26. *Kundu kundu, oho, kwenda kupime,*
Kundu, kundu oho, let us go for examination
27. *Kuonana na daktari x2*
Let us visit a medical doctor x2

Verse 3.

Jen:

28. *Mhuu...Nakuomba usiogope*
Mhuu... I ask you don't be afraid
29. *Piga moyo konde kwa daktari tukapime*
Take courage to go for medical examination,
30. *Kwani ni vema kujua afya yako kama u-*
Because it is good to know your condition,
31. *Mzima au umeathirika. Kwa nini sasa ume*
if you are healthy or infected.
32. *Shindwa kujiamini? Au ulikesha na malaya kila siku?*
You don't trust yourself? Or did you visit a prostitute every day?

RG.

33. *Jen sikiliza Raba ni rafiki yangu,*
Jen, listen Raba is my friend,
34. *Aliyofanya mengi tena ya kumwasi Mungu,*
He did many things and he gave God cause for concern,
35. *Hakutaka kuona **mashori** wamevaa vimini,*
He liked to see girls who wear short skirts,
36. ***Aliakiki** mpaka kabati alifungue he!!*
Until he could open the cupboard he!

Raba

37. *Ohoo, Niliyofanya mengine sana tena makubwa,*
Ohoo, I did many important things,
38. *Na zaidi yaunda history ya kutisha,*
And I started a horrible history,
39. *Sikujali demu msafi au mchafu,*
I didn't care if a lover was safe or not,
40. *Nilijione fahari tena maarufuu,*
So that I had feelings of glory and reputation,
41. *Ndiyo kisa moyo unauma, ohoo*
Yes that is why my heart hurts, aha

Verse 4.

Raba

42. *Daktari tumefika kwako kupima,*
Doctor, we have come here for testing,
43. *Ili tujue kama sisi sote wazima,*
So that we know if we are healthy,
44. *Tunataka tuishi wawili,*
We want to live together, we two,
45. *Twishi wawili kama bibi bwana ndani*
To live together like wife and husband

Doctor Paschal

46. *Oho, Kumbe mmekuja kupima,*
Oho, well, you came for testing,
47. *Ni mahamuzi mazuri tena ni jambo jema,*
These are good decisions and this is a good thing,
48. *Lakini mbona wewe RABA unaonekana una*
But why RABA do you make the impression that
49. *Wasi wasi!! Umelazimishwa au umekuja kwa hiari* ²⁰⁹
You are concerned !! Are you compelled to come or do you come voluntarily?

Raba

50. *Doctor doctor samahani*
Doctor, doctor, sorry,
51. *Tunaomba tunaomba utupime*
We ask you, we ask you to test us.

Verse 5.

Doctor

²⁰⁹ Health workers ask the patients this when they come for testing.

52. *Basi naomba uanza wewe Jen,*
Enough, I ask to start with you Jen,
53. *Alafu kisha ufatie Rg, Kg, kisha ufatie Master Raba.*
Followed by RG, KG, Master Raba,
Raba
54. *Moyo unadunda, moyo unadunda kundu kundu oho*
My heart bounces, my heart bounces kundu kundu, oho,
55. *Kwenda kupima kuonana na doctor x2*
To go to the doctor for examination x2
Doctor
56. *Nashukuru kwa mahamuzi yenu ya busara*
Thanks for your wise decisions
57. *Kuja kupima kwa hiari bila mikwara,*
For coming voluntarily for examination without being forced
58. *Sasa naomba niwapatie mijibu yenu.*
Now I would like to give you the results,
59. *Nikianzia na wewe Jen, afya yako ni safi*
If I start with you Jen, you are healthy
60. *Haina VVU, hongera sana*
No HIV, congratulations
62. *RG Afya yako ni safi hongera sana,*
RG you are healthy, congratulations
63. *KG Afya yako ni safi hongera sana*
KG you are healthy, congratulation,
64. *Na wewe master Raba, afya yako ni chafu,*
And you Master Raba, you are not healthy,
65. *Kwa sababu ina mahambukizi ya UKIMWI,*
Because you are infected with AIDS,
66. *Kwa hiyo nakuomba uishi kwa matumaini*
Therefore I ask you to live with hope,
67. *Kula vizuri fanya mazoezi, pumzishe mwili*
Eat good food, do your excercises, give your body rest.
68. *Utaishi kwa matumaini Aaaaaa*
Live with hope Aaaaaa

Verse 6.

RG

69. *Raba usilie, piga moyo konde,*
Raba don't cry, take courage,

70. *Maji yakisha mwagika hakika hayazoleki*,²¹⁰
When water is poured out, it can't be gathered
71. *Kuwa mwangalifu katika maisha yako usiendekeze*
Be careful in your life, don't give again
72. *Mapenzi tena kama Keki*,
in to love like cake
73. *Kwani hakika hiyo ni ngoma wala si homa*
Because it is for sure that this is AIDS and not fever

Raba

74. *Ihoo, ni machungu, ni machungu ni machungu*
Ohoo, it is bitter, it is bitter, it is bitter,
75. *Kwani mimi kwani mimi ni mathirika*
Why me, Why me, Why me, I am infected
76. *Tazama ndugu sasa wanavyo ninyanyapaa*,
Look my friends now they recoil in disgust for me,
77. *Kisa mkasa UKIMWI sasa nimeutwaa*,
Because AIDS has captured me,
78. *Simepakwenda Mungu wangu unisamehe*,
I haven't turned to my God, forgive me,
79. *Nimekutenda dhambi ewe Munguwangu*
I have committed sins, my God.

Doctor

80. *Ndugu zangu sisi sote tukapime, ili tujue kama*
My friends, let us all go for testing, so that
81. *Sisi sote ni wazima kwani hauwezi kumta-*
We all know if we are healthy, because it is not possible
82. *Mbua mtu mwenye virus mpaka akapime*
to recognize an infected person until he is tested

Chorus

79. *Ohoo Moyo unadunda*
Ohooo, my heart bounces
80. *Moyo unadunda*
Heart bounces
81. *Kudu kudo oho, kwenda kupime*
Kudu, kudu, go for examination,
82. *Kuonane na daktari*
Let us visit a doctor

²¹⁰ The proverb is *ikiwa maji yamemwagika ni vigumu kuyazoa* 'als water uitgegoten wordt, kun je het niet meer verzamelen'.

83. *Demu huyu nampenda jinsi alivyo*
This beautiful girl, I like the way she is.
84. *Tena **cheke cheke trasifoma** jinsi ulivyo*
And look look at the buttocks, how they are
85. *Ohoo, ohoo naogopa labda ameathirika x2*
Ohoo, oho, I am afraid, perhaps she is infected x2

Rap 8

Wavuvi na pesa (mbongo) ‘Fishermen and money’

Chorus:

1. *Mzisake **mbongo** siyo mzisage mbongo,*
Pursue money, don’t waste money
2. *Wavuvi kumbukeni nyumbani familia.*
Fishermen think of your family at home
3. *Mmekuwa **mapromota** kuzisaga mbongo,*
You have encouraged to waste money
4. *Wavuvi kumbukeni nyumbani familia,*
Fishermen think of your family,
5. *Mnasaga kwenye pombe mnasaga kwa **mademu**,*
You waste your money on alcohol and girls
6. *Ndugu zangu mtakuja angamia x2*
My friends, you will be destroyed x2

Verse 1.

7. *Ukimwi hauna dawa chanjo haipatikani,*
There are no remedies and vaccinations for AIDS
8. *Wewe ukishakumbwa kuishi u-mashakani,*
If you are already attacked, you will live in poverty
9. ***Ngoma** hii ngoma nzito hakika haina mchezo,*
Aids, this Aids is heavy without doubt it is no jest
10. ***Nyambizi** anakavaa kwa kuwa ni baraa,*
AIDS is disgusting because it is a calamity
11. *Naeleza si utani, kwako na kwa furani,*
I explain it is no joke, you and other people,
12. *Ngono mmefanya keki pombe mmefanya pipi,*
Sex, you have used it like cake, alcohol and candy,
13. *Watoto mmesahau nyumbani watahabika,*
Children at home you have forgotten will be destroyed
14. *Wamepigwa na **msoto** mdomo imepauka,*
They live in poverty, their mouths are dry
15. *Pesa mnazopata, mwamaliza baa,*
Money you receive, you spend it at the bar,

16. **Changu** nao kwa pembeni wapiga **shashaa**
With prostitutes on the corner you have quick sex
17. **Mala mapaja wafunue, mala macho walembue,**
Sometimes they uncover their thighs, another time they stare at you
with big eyes
18. **Hapo ndipo ujanja utakwisha, na akiri ya maisha,**
Just then cleverness and common sense stop
19. **Ukishapiga mbili tatu, changu nae mbili tatu,**
If you have already been twice, three times with the prostitute
20. **He, utasikia anasema, (naitaji kitambaa Indi Indi) mpenzi**
He, you can hear her words: "I need Indian clothes, my lover,"
21. **Mala ukizubaa, (naitaji uninunulie simu mpenzi)**
When you are speechless, "buy a mobile for me, my lover"
22. **Ndipo utaposema mnasaka noti ili nisisage noti,**
Then you will say: you hunt for my money so that I squander my
money
23. **Watoto watafute vyakwao-ohoo- vyakwao**
The children will look for their food-ohoo- their food

Verse2

24. **Sisemi kwa ujeuri ila nataka eleza,**
I don't talk with arrogance but I want to explain,
25. **Mkae mtafakari haya ninayoeleza,**
Think about the things I explain,
26. **Gonjwa hili ni hatari hata kule Uingereza,**
This disease is a danger, even there in England,
27. **Limeua matajiri maskini wanafyekwa,**
It has killed rich people and poor people are swept away.
28. **Huku kwetu Tanzania gonjwa ililashamiri,**
Here in our country Tanzania the disease is wide-spread,
29. **Si mijini vijini hata huko visiwani,**
Not only in cities, villages even there on the islands,
30. **Nashanga kwenye dunia ya tatu watu bado wanaendelea**
I am amazed that in the Third World Countries people still go on,
31. **Kusifia ngono,**
to praise sex
32. **Kama ngono chakula, twambie uliwaje,**
As if sex were food, we tell you how you will be eaten,
33. **Uliwa kwa kutafunwa au kwa kumung'unywa,**
You will be eaten by being chewed or being sucked,
34. **Ngono si kitu cha sifa, he, ni sawa na kifafa,**
Sex is not something to praise, it is like epilepsy,
35. **Nashangaa mabrother men bado wanaendelea**
I am surprised brothers that men still go on

36. *Kusifu **mademu** na kuwaita vifaa,*
To praise prostitutes and to see them as equipment
37. *Hawatambui ya kwamba UKIMWI wameutwaa,*
They don't realize that AIDS has captured them
38. *Na tena umewajaa,*
And also has taken possession of them
39. *Jamani tumwombe Mungu atuepushe baraa-oho-baraa*
Friends, let us ask God to protect us from calamity-oho- calamity

Verse 3

40. *Ushauri twatoeni kondomu zitumieni,*
We advice you to use condoms,
41. *Hacheni na ujeuri Umalaya kufanyeni,*
Stop the insolence to visit prostitutes
42. *UKIMWI **mtauvaa**, kondomu mkipuuzi,*
You will get AIDS if you disregard condoms,
43. *Jambo la muhimu sana twendeni tukapime,*
Very important let's get tested
44. *D.D.H. wanapima, Kisorya wanapima,*
You can get tested in D.D.H. and Kisorya,
45. *Huyamu wanapima na Angaza wanapima,*
In Huyama and Angaza,
46. *Kwa wale watu kwisha athirika*
And for those, who have already been infected,
47. *Twendeni tukajiunge maisha tuyalefushe*
Let us join together and live our live

Rap 9

ZigiZaga 'Zigzag'

Chorus:

1. *Zigi **zigi zigizaga** x2*
Zigi zigi zigizaga
2. *Mapenzi mwafanya keki*
Love you use it like cake
3. *Wanafunzi zigizaga x2*
Students zigizaga x2

Verse 1.

4. ***Masela** Me, Ke²¹¹, inua mikono juu,*
Friends men, women, lift your hands,

²¹¹ *me* for *wanaume* 'men' and *ke* for *wanawake* 'women'.

5. *Inua mikono juu mninuke mpaka juu,*
Lift your hands, lift until above,
 6. *Maisha ni machungu, **Nyambizi** ana Marungu*
Life is bitter, AIDS has clubs
 7. *Hasa kwenu wanafunzi wa shule za sekondari,*
Especially, with us, students of the secondary schools,
 8. *Ngono mnatembeza ijapo mwafanya siri,*
You go around selling sex although you do this secretly
 9. *Wazazi wamewatuma ili nje mbukue*
Your parents have sent you to study for exams,
 10. *Ili kesho, kesho kutwa nje muwainue,*
So that tomorrow or the day after tomorrow you can help them
 11. *Cha ajabu mwashangaza, ngono mnatembeza,*
It is amazing, you shock them, to walk like a whore,
 12. *Ina maana mmetumwa kwenda kufanya mapenzi,*
It means that you have been sent to make love,
 13. ***Mitikasi, mikasi** iyacheni wanafunzi*
Walking around without doing anything, having sex, stop it, students
 14. ***Nyambizi** atawazoa kisomo msifaidi,*
AIDS will sweep you away, you don't profit from your education,
 15. *Zingatieni masomo kisomo mkifaidi,*
Stick to your education if you want to profit from it
 16. *Nashangaa-nashangaa*
I am surprised, surprised
 17. *Na Kikwete ashangaa-ashangaa*
And Kikwete is surprised
 18. *Ngono mwafanya zigizaga*
You make love zigzag
- Verse 2
20. *Wanafunzi mnatisha,*
Students you frighten,
 21. *Siyo siri mtakwisha,*
It is no secret that you will perish
 22. *Ngono kwa kuendekeza*
You give in to your desire for sex,
 23. *Mimba wakiwajaza,*
If you become pregnant,
 24. *Mnaanza kurahumu,*
You start to complain,
 25. *Unamrahumu nani utamu ulisikia we,*
Who are you blaming, you tasted sweetness,

26. *Hacha kurahumu, ulipenda mwenyewe,*
Stop blaming, you wanted it yourself
27. *We mwenyewe hacha kuwa na kiwewe,*
You, stop being hysterical
28. *Ulipenda kupigwa chini na kuvimba juu,*
You wanted to be hit below and to swell above
29. *Sasa imekuwaje midomo mwaweka juu,*
Now how is it possible that you pout
30. *Mithiri ya mjusi alobanwa na mlango,*
Like a lizard squeezed by a door
31. *Ama kweli mnatisha kwa mapenzi mnakesha*
Indeed you will be destroyed because of the sex you have
32. *Mnakesha*
you have
- Verse 3
33. *Gestini mwaingia milimani mwaishia,*
You enter guesthouses, you are living in the mountains
34. *Saa nne mnanyatia ngono kujifanyizia,*
Ten o'clock in the evening you sneak to have sex secretly
35. *Masomo mmesahau ngono mnatangailiza*
You have forgotten your lessons, you put sex in the first place
36. *Siyo siri mnatisha **denda** mnaendeleza*
It is no secret that you frighten, you go on with oral sex
37. *Hivi wewe ni nani mimba uje ulikwepe*
So, who are you, you avoided pregnancy,
38. *Na Ukimwi uhukwepe,*
You didn't avoid AIDS
39. *Nashangaa*
We are astonished
40. *Hata mama Tumaini²¹² ashangaa*
And even mama Tumaini is astonished
41. *Ashangaa*
Is astonished
42. *Mimba mnatoeni viumbe mwaviueni,*
You interrupt pregnancy, you kill creatures
43. *Kentozi ni masanduku chooni mwavitupeni*
Plastic bags are suitcases you throw them in the toilets
44. *Viumbe visivyokuwa na hatia-na hatia*
Creatures who have no guilt-no guilt

²¹² *Mama Tumaini* refers to me, present at the performance.

45. *Kosa la mtu ndogo kutangazwa si muhimu,*
To announce the mistake of a young human being is not important
46. *Hasara yake kama la mwendawazimu*
Its damage is like lunatic
47. *Kosa la mtu mkubwa wajibu kulitangaza*
To announce mistake of a grown up person is an obligation
48. *Kwa herufi kubwa kubwa na wino wa kuangaza,*
With block letters, big ones, and ink to scrutinize
49. *Kuangaza-kuangaza*
To scrutinize-scrutinize

Rap 10

Masera 'Friends'

Chorus:

Dar Mpaka Kigoma-Ukimwi Kizunguzungu

From Dar to Kigoma - AIDS, dizziness

Mara Mwanza hadi Dom²¹³, Ukimwi mafungufungu

Mara, Mwanza until Dom, AIDS is everywhere

Verse 1

1. *Mida imetimia kipenga nakipuliza,*

It is time, I whistle

2. *Ndani ya kumi na nane ujumbe kuueleza*

We rappers 18 explain the message

Ninajua wapo wengi watakaoniponda

I know that there are many people who will resist me

Na hata kama mkiponda

And even if you resist me

Mimi mbele nitasonga

I will go on to talk

Kusudi na malengo yangu ni kuelimisha

My purpose and aim is to teach

Masela wangu **Mamtoni Zenji** wamekwisha

My friends, in Europe, in Zanzibar they are dead

Na bado wapo wengi duniani wateseka

And there are still many people in the world who suffer

Nyambizi amewabana **wamebwetekabweteka**

AIDS has squeezed them, they have been disabled

Gonjwa hili ni baraa, tena limekaa pabaya

This disease is a disaster and it settles down on bad places

²¹³ Dom = Dodoma.

*Limekaa sehemu nyeti, palipo yaa **seti**²¹⁴,*

The disease sits on private parts, many private parts-well organised

Vilema kwa viziwi, wanapenda sehemu nyeti,

Lame and deaf persons, they all like private parts

Vipofu kwa viwete, wanapenda sehemu nyeti

Blind and cripple persons, they all like private parts

*Yaani hata **mento fresh**, wanapenda sehemu nyeti,*

I mean, even those who are clever, they like

private parts

He jamani ni baraa tena imekaa vibaya,

He, friends, it is a disaster, and besides it sits in a wrong manner

He vibaya baya

he wrong, wrong

Verse 2

Masela wangu kama kawa-kama kwawaida yetu,

My friends- as usual with us

Kuponda ponda ngono, ndiyo zetu-ndiyo zetu,

to have sex is our recreation

*Wanaosifu ngono- **watajishedu!!***

Those who praise sex- they will be shocked

*Wanaotia mikwara, sisi kwetu **du!!***

Those who block us, we don't care

Tumejitoea mhang'aa kuelimisha jamii,

We have offered ourselves fully to educate the community

Ni kama kipindi kile cha SODOMA na GOMORA

It is like in that time of Sodom and Gomora

Wengi walisifu ngono, wengi walisifu pombe,

Many praise sex, many praised alcohol,

Lakini mwisho wake wote waliteketea

But at the end all will be perished

Ni kama kipindi hiki 18 twaelimisha

It is like in this time, 18 teach you

Masela wanaponda

Friends suppress

Na hata kama mkiponda

And even if you suppress

Sisi mbele tutasonga, kazi kweni,

We will go ahead with our work

²¹⁴ jaa seti: vitu vya kufanana/kama boxi na mistari mbili ya nafasi 6, na mara mbili (zoals een doos waarin twee rijen van dezelfde dingen zijn, wat er mooi en overzichtelijk uitziet. Veel op een rijtje.

Verse 3

Chomolea *mwasifia mwasema mnafaidi*

Quick, paid sex you praise it, you say that you profit from it

Dunia inavyokwenda mtu akiifaidi

The way the world is if one profits

Mwisho wake ni kilio na kujifanya kichaa,

Its end is lament and madness

Unajificha girani mwisho wake utaonekana

You hide yourself from your neighbours, at the end you will be discovered

Sijui utafanya nini UKMWI ukikubana

I don't know what you will do, if AIDS will squeeze you

Mabega yakiinuka unaanza ahaa ahaa,

When your shoulders stick out, you start ahaa, ahaa, ahaa

Mwenge²¹⁵ ukikimbiza hapo ndipo shaa shaa

When the flame rushes then shaa, shaa

Utabaki kulahumu kwa kila ili na lile,

You will left over blaming this and that

Na hata kama ukilahumu si umepondwa na mshale

And even wtether you blame or not, you would have been squeezed by an arrow

Uliotiliwa sumu,

that has poison

We masela-we masela

we friends-we friends

We sister Pela-we sister Pela

we sister Pela-we sister Pela

Umedata *umekanyaga miwaya*

You have messed and contracted AIDS

Rap 11

Sha, Sha 'Quick, quick'

Chorus

1. *Kila ninakopita mimi nasikia sha,*

Every time when I pass, I hear "quick"

2. **Masela** *nao kwa pembeni wanakazia sha,*

Friends who stand together insist on a 'quicke'

3. *Kila kona nikikatiza ninasikia sha,*

Whenever I turn a corner, I hear 'quick'

²¹⁵ *Mwenge* 'flame', here 'libido'.

4. *Sha, sha, sha, sha, sha* x2
Quick, quick, quick, quick, quick x2
5. *Do,so mi mi rere, dodo, mi re do* x2
Do so mi mi rere,dodo, mi re do x2
6. *So so la la so so mi mi so fa mi* x2
so so la la so so mi mi so fa mi x2
7. *Do, si la, fa, so* x2
Do, si, la, fa, so x2

Verse 1.

8. **Masela wanachonga, masister, du, wanasonga,**
Friends chatter, sisters, oh, they speak,
9. **Nashangaa wanavyolonga, wengi wamekula konga,**
I am amazed what they are talking about, many are infected,
10. **Masela na mashori sikieni ushauri,**
Boy and girl friends listen to my advice,
11. **Mtabanwa utiri, mtakanyaga mbigiri,**
You will be squeezed by chicken lice, you will trample on briar,
12. **Ngono hizo achilia, peku peku katizia,**
Stop with this sex, stop unsafe sex,
13. **Kwenye dunia ya leo ngono yaleta maafa,**
In the present world sex brings calamity,
14. **He, kama una pepo la ngono siyo siri utakufa,**
He, if you desire sex, it is no secret that you will die,
15. **Usishobokee ngono, utanaswa na ndoano,**
Don't desire sex, you will be snared by a fish-hook,
16. **Kama wewe ni sangara, tulia acha mikwara,**
Like a Nile-perch, be quiet, stop showing your power,
17. **Siyo siri ni panono, palipo jaa mishono**
It is no secret that the places are nice where there is a lot of fashion,
18. **Lakini kwa sasa ni hatari pamejaa tindikari-**
But now it is dangerous there, full of acids

Chorus

Verse 2

19. **K'G²¹⁶ nashangaa, dunia imejaa balaa,**
K'G I am amazed, the world is full of calamity,
20. **R'B aaminia, masela wamechakaa,**
R'B believe it, friends are worn out,

²¹⁶ K'G and R'B, K'G, Raba, J.J. and Beth are rappers's names

21. *Kila kona wazagaa, **fataki**²¹⁷ wanamtwaa,*
They are on every corner, they have sex with old men,
22. *Bwa, **Masela** wangu, imekuwa ni kalaa,*
Eh, my friends, it is disgusting,
23. *Kwa risasi na marungu, wanachukiza Mungu,*
With bullets and sticks, they detest God
24. *Albino wawafyeka, hivi wamepandwa **mizuka**,*
Albinos they cut them away, thus they have been muddled
25. *Wewe, hujatulia, albino wanalia,*
You, you are not yet quiet, the albinos cry,
26. *Mungu akikushushia **Kossovo** husije lia,*
If God will bring you in troubles, don't cry
27. *Kama ni utajiri, mwombwe Mungu ajalia*
As if it is wealth, ask God to be concerned
28. ***Ninachana mistari**, kwa machungu ninalia,*
I sing rap songs, full of sadness I cry,
29. *KIUKAKI waaminia, mama Maria²¹⁸ aminia*
KIUKAKI they believe it, mama Maria believes it,
30. *K'G ahaminia, J.J. ahaminia*
K'G believes it, J.J. believes it,
31. *RABA, ahaminia sister –Beth ahaminia*
Raba believes it –sister Beth believes it
32. *Kila kona kwao sha- chorous-*
On every corner there 'quick'
- Verse 3
33. *18 Tuko **fit**, **mademu tumewashiti**,*
18 we are healthy, we left our girl friends
34. *Kila siku tutaketi, kubaini mauaji,*
Every day we sit together and recognize the killings
35. *Albino ni wenzetu, binadamu kama sisi,*
Albinos belong to us, they are human beings as we are
36. *Kwetu haina maana, Albino kuwatusi,*
We don't have a reason to insult Albinos
37. *Mungu alikuumba, na yeye akamwumba,*
God created you and he created him
38. *Jamani tuache tamba, Mungu hasije tukomba,*
Friends let us stop to swagger, so that God wil not sweep us away

²¹⁷ Rappers explain *fataki* as *mtu malaya*, but the meaning in Dar es Salaam is 'Sugar Daddy syndrome'

²¹⁸ *Mama Maria* refers to me, present at the performance.

39. *UKIMWI ukikubana, utalia kwa machungu,*
If AIDS squeezes you, you will cry with sadness,
40. *Tumemasi Mungu, tunaabudu miungu.*
We have disregarded God, we practice idolatry
41. *Fikiri unalotenda, kama jema au baya,*
Consider that what you do, good or bad,
42. *Mungu atakupenda, ukiyaponda mabaya,*
God will love you, if you will crush the bad things,
43. *Haya sasa hii kali, tena kali ya mwaka,*
To do this is difficult now, and also in the future
44. *Msijitose kwa madili, tutaishi kwa mashaka,*
If you don't behave correctly, we will live in difficult circumstances,
45. *Wewe, usije waya, ukibanwa miwaya. -*
Don't worry if you are infected with AIDS
- Chorus
- Verse 4
46. *Ngono siyo lazima, kwetu sisi wanadamu,*
Sex is not necessary for us human beings,
47. *Wala haina maana, toke Enzi ya Adamu,*
It had no sense, since the time of Adam,
48. *Hacha shobokea ngono, usije uwaga damu,*
Stop chum up with sex, don't pour out blood
49. *Lamba chumvi na sukari, kama wapenda utamu,*
Lick with your tongue salt and sugar, if you like sweetness,
50. *He,*
He,
51. *Mambo yetu moja moja, kwani sisi ni wamoja,*
Our things are equal, therefore we are a unity,
52. *Tunasema kwa pamoja, wala hatupendi vioja,*
We say together, we don't like to go on with discussions,
53. *Tunatenda moja moja, kwetu ndio umoja,*
We act together, we are a unity,
54. *Moja jumlisha moja sawa sawa kwani ne moja*²¹⁹
One and one is the same therefore it is one

²¹⁹ *Unono wa mwhisho*: laatste regel laten rijmen en verbazing opwekken met de grap dat de uitkomst één is in plaats van twee.

Nawoord

Als liefhebber van literatuur las ik tijdens de onderzoeksperiode, het schrijven van dit proefschrift, tijdens de COVID-19 pandemie en daarna boeken die mij troffen door overeenkomsten met dit onderzoek. In literaire romans worden situaties beschreven, waarvan wetenschappers bij lezing hun kennis kunnen verdiepen. In een aantal romans zijn epidemieën treffend beschreven en ook de wijze waarop ziektes ons lijken te verrassen. Graag deel ik in dit niet-wetenschappelijk nawoord in welke romans ik overeenkomsten zag met mijn onderzoek.

Tijdens de COVID-19 pandemie en de bijbehorende lockdowns was er veel belangstelling voor romans met een epidemie als thema. De verkoopcijfers van de klassieker *De pest* van Albert Camus schoten in binnen- en buitenland omhoog. Ook ik heb dit boek na enkele decennia herlezen. Voor mij is een belangrijke waarde van het lezen van literatuur dat ik meegenomen word in een voor mij onbekende wereld. Het verhaal van de personages en hun context geeft mij een inkijk in een samenleving, een tijdsgewricht en worsteling met ziekte en dood. Thema's die ik in mijn onderzoek beschreven heb, las ik terug in een aantal boeken en werden ook nog eens heel actueel in de COVID-19 periode. Thema's zoals de reacties van burgers, bestuurders en medici op een dreigende ramp van een onbekend virus; maatregelen die men probeert te treffen om de dreiging te beteugelen; het zoeken naar de oorzaak van een aandoening die men niet begrijpt; ongeloof dat de geschiedenis zich herhaalt; eenzaamheid en opsluiting; beschuldigen van anderen en opzettelijke besmetting en het bedreigen van bestuurders.

Boeken die ik in dit verband gelezen of herlezen heb zijn: *Nemesis* van Philip Roth, *De pest* van Albert Camus, *De grote angst in de bergen* van Charles Ferdinand Ramus, *Gezelschap* van Ali Smith, *Lucy aan Zee* van Elizabeth Strout en *De nachten van de Pest* van Orhan Pamuk en *Het lied van ooievaar en dromedaris* van Anjet Daanje. Al deze boeken hebben meerdere thema's en kunnen op vele niveaus gelezen worden. Ik haal nu alleen die aspecten er uit die met een pandemie te maken hebben. Ik realiseer me dat ik hiermee te kort doe aan de literaire complexiteit en schoonheid van deze boeken.

In *Nemesis* beschrijft Philip Roth hoe de polio-epidemie in 1944 - een fictieve gebeurtenis - te werk gaat in Newark, Amerika. De hoofdpersoon is gymleraar Bucky Cantor, die met toewijding en plichtsbesef voor zijn pupillen zorgt. Hij geeft gymles op een plein bij een school in een joodse wijk. Op een dag verschijnen een aantal Italiaanse jongens op het

schoolplein en spugen op de grond. De jongens zijn afkomstig uit een wijk waar de epidemie al heerst. Ze zeggen dat ze opzettelijk de epidemie willen overbrengen. Al snel worden de eerste polio- besmettingen vastgesteld op het schoolplein. Het thema om opzettelijk te willen besmetten zag ik ook terug, zoals beschreven, in mijn onderzoek, waarbij in een toneelstuk de performers een waar gebeurde geschiedenis spelen waarbij jongeren huizen binnendringen en mensen verkrachten. Ook in Groningen deed zich opzettelijke besmetting in dezelfde tijd voor, zoals vermeld in hoofdstuk 1. Tijdens de COVID-19 pandemie wilden mensen zich opzettelijk laten besmetten, omdat ze daar voordelen in zagen. Cantor weet de Italiaanse jongens ferm van het plein te verwijderen, en laat de spuug door een aantal leerlingen verwijderen. Zijn kordaat optreden levert hem waardering van de ouders op. Men ziet nog geen reden tot paniek, bestuurders adviseren hygiënische maatregelen, zoals het niet drinken uit andermans flesje. Deze adviezen gaven de performers in mijn onderzoek ook aan de bevolking. Na het incident van klodders spugen in het boek *Nemesis*, overlijden er meer kinderen die op het schoolplein waren. De poliobesmettingen nemen in rap tempo toe en de angst in de samenleving slaat toe. De ernst van de situatie wordt eerst nog gerelativeerd. Maar de onrust bij de bevolking en de gymleraar neemt toe. Ouders zoeken naar oorzaken. De Italiaanse jongens worden beschuldigd en andere oorzaken worden overwogen. Een hotdog verkoper wordt overwogen als veroorzaker, omdat een jongetje dat besmet raakte daar nog was; een zwarte werkster wordt geweerd, omdat ze mogelijk bacillen uit de sloppenwijken verspreidt; papieren geld en post worden als mogelijke besmetting gezien en Horace, een gehandicapte jongen. Cantor antwoordt ouders die de Italiaanse jongens aanwijzen: “ ik weet niet waarom het aanvalt wie het aanvalt. Ik denk niet dat iemand dat begrijpt. Daarom proberen mensen te ontdekken wie of wat er de schuld van is. Ze willen weten waar het vandaan komt zodat ze er een einde aan kunnen maken”. Het beschuldigen van de ander uit onbegrip waar de ziekte vandaan komt, is een veel besproken thema, ook in dit proefschrift. Ook de joodse gemeenschap ontkomt niet aan beschuldigingen. Mensen in de stad willen de joodse wijk afsluiten en willen dat de inwoners in quarantaine gaan. Antisemieten geloven dat de epidemie zich juist door de joden verspreidt.

Ook medici weten weinig over de verspreiding van polio. Cantor overlegt met zijn aanstaande schoonvader, een arts, over de actie van de Italiaanse jongens en zijn schoonvader legt hem uit dat er weinig bekend is over de wijze waarop polio zich verspreidt. Ook bij de COVID-19 pandemie is er bij medici onduidelijkheid over de verspreiding van het virus. In de roman *Nemesis* overweegt de burgemeester allerlei maatregelen. Eerst wil hij de scholen niet sluiten, later gaan de scholen toch dicht. Discussies die

tijdens de COVID-19 periode gevoerd werden: wel of niet sluiten van scholen, van verpleegafdelingen, van winkels en horeca. De onrust neemt door de wisselende besluiten van bestuurders net als in de COVID-19 tijd eerder toe dan af. Cantor verlaat op aandringen van zijn verloofde de wijk en zegt zijn baan op, Hij gaat naar een veiligere plek om daar te werken. Maar ook daar komt de epidemie. Cantor voelt zich schuldig en vraagt zich af of hij de ziekte verspreid heeft. Uiteindelijk krijgt ook hij polio. Hij overleeft, maar zijn leven is geruïneerd.

In de roman *De grote angst in de bergen* van Charles Ferdinand Ramuz trof mij de beangstigende dreiging die van een onbekende ziekte uitgaat en het ongeloof van mensen dat de geschiedenis zich kan herhalen. De roman is in het Frans in 1926 verschenen en in 2019 in het Nederlands vertaald. Het verhaal speelt zich af in de Zwitserse bergen. Twintig jaar eerder heeft er een ziekte geheerst onder dieren en mensen. Een deel van de bewoners wil opnieuw koeien naar die alpenweide brengen, omdat het financieel gunstig zou zijn. Bewoners die de ziekte eerder hebben meegemaakt worden niet geloofd en hun ervaringen worden afgedaan als oude verhalen. Koeien en mensen gaan toch naar boven naar de alpenwei en al snel keert er een van de mensen ziek terug. De angst slaat toe. De bewoners zien de ziekte als een vreselijke, mysterieuze ziekte waar geen behandeling tegen mogelijk is. Ze zijn bang dat de ziektekiem onder voetzolen door de mensen vanuit de alpenwei naar beneden gebracht wordt. De mensen op de alpenwei moeten daar in quarantaine blijven en krijgen hun eten op een bepaalde plek aangeleverd. Een beeld dat zich menigeen zal herinneren hoe in de COVID-19 periode eten afgeleverd werd op drempels van huizen waar zieken zich bevonden. Hoe kinderen en kleinkinderen naar oma achter het glas in het verzorgingshuis stonden te zwaaien. Een mysterieuze ziekte waarvan men de oorzaak niet kent, men niet helder heeft hoe de verspreiding plaats vindt, zien we terug in mijn onderzoek en bij de COVID-19 pandemie. In hoofdstuk 3 en 4 van dit proefschrift wordt aids als een mysterieuze, heimelijk ziekte beschreven en bij het coronavirus zijn de discussies nog niet verstomd hoe het virus uit China kon komen: of uit een laboratorium of door wilde dieren op een markt. In de roman neemt de angst voor besmetting toe, omdat zowel dieren als mensen die op de alpenweide zijn de een na de ander dood gaan.

De Pest van Albert Camus, een klassieker uit 1949 kreeg in de COVID-19 pandemie veel aandacht. In deze roman waarin Camus de pestepidemie in het Algerijnse stadje Oran beschrijft, las ik verrassende overeenkomsten met de aidsproblematiek in mijn onderzoek en de COVID-19 pandemie. De hoofdpersoon, de arts Bernard Rieux struikelt over een dode rat in het portaal van zijn appartement. Hij schuift hem achteloos weg,

maar eenmaal op straat bedenkt hij dat die rat daar niet hoort te liggen. Hij gaat terug en waarschuwt de conciërge, die de arts niet gelooft en zegt dat in het gebouw geen ratten voorkomen. De volgende dag meldt de conciërge aan de arts dat flauwe grappenmakers drie dode ratten in het portaal hebben gelegd. In de eerste vijf pagina's lezen we hoe snel het tot de arts doordringt hoe ongewoon de situatie is en hoe de conciërge niet gelooft dat er iets anders aan de hand is dan een flauwe grap. Ontkenning en ongeloof zien we ook bij de boven genoemde pandemieën terug. De conciërge raakt alsnog ongerust als in een rap tempo de hoeveelheid dode ratten toeneemt. De bevolking van de stad wordt onrustig en eist maatregelen en geeft de autoriteiten de schuld. De conciërge overlijdt als eerste en na hem sterven meer burgers. Dit noopt tot nadenken en als binnen enkele dagen het sterftcijfer verdubbelt, beseft men dat er sprake is van een epidemie. De sterftcijfers worden net als bij COVID-19 goed bijgehouden. Dr. Rieux kan het nog niet bevatten dat het echt de pest is, maar zijn oudere collega Castel wijst hem er op dat er nog maar twintig jaar geleden ook een pestepidemie was. Dr. Rieux realiseert zich steeds meer hoe het dertigtal pestepidemieën bijna honderd miljoen doden heeft veroorzaakt. Zoals bij de andere epidemieën kan men aanvankelijk niet geloven dat de geschiedenis zich weer herhaalt en dat over de hele wereld er vele doden vallen. Vorige epidemieën worden vergeten en er wordt niet veel van geleerd. Dr. Rieux spreekt met de ambtenaar Grand die in zijn vrije tijd probeert te schrijven en dr. Rieux bedenkt dat een pestepidemie geen kans heeft in een samenleving met zulke aardige mensen. Een voorbeeld van cognitieve dissonantie reductie. De dokter weet dat het de pest is, maar wil het niet geloven. In een conferentie van bestuurders en artsen wordt gediscussieerd of er maatregelen genomen moeten worden. De prefect wil van de artsen een overtuigende verklaring dat de ziekte echt de pest is voordat hij maatregelen neemt. De artsen zeggen dat ze denken dat het de pest is maar dat ze nog bezig zijn met overtuigend bewijsmateriaal. De beschrijving van deze conferentie roept het beeld op van de persconferenties in Nederland waarbij politici en medici lang aarzelden om maatregelen te nemen. In het boek *De Pest* worden door de bestuurders maatregelen aangekondigd, maar niet zo streng omdat ze de bevolking niet wilden verontrusten. Dit hebben we ook gezien bij COVID-19 pandemie waar in het begin ook geen strenge maatregelen werden getroffen. Onzekerheid bestaat er bij de medici in Oran. Er is nog geen serum uit Parijs aangekomen en ze weten niet zeker of het zal helpen. De discussie over het ontwikkelen en beschikbaar krijgen van een vaccin was ook in de COVID-19 pandemie onderwerp van menige discussie. De artsen in Oran willen strengere maatregelen. De stad wordt afgesloten en sommigen proberen een vergunning te krijgen om toch de stad uit te mogen.

Tijdens de lockdown in de COVID-19 pandemie waren er allerlei vergunningen nodig om iets te kunnen doen. Vaccinatiebewijzen of bewijzen dat de ziekte doorgemaakt was, waren nodig om bijvoorbeeld naar het buitenland te kunnen of toen de horeca weer open ging om binnen te mogen komen. Ook in de post-performance discussie van mijn onderzoek stellen mensen de vraag of het niet verstandig is om de grenzen te sluiten. In de roman wordt in de kerkgemeenschap een week van gemeenschappelijk bidden georganiseerd. Vele kerkgangers zien de pest als een ongewenste gast. Een ongewenste gast, een *Mgeni*, zo werd ook aids lange tijd genoemd op het Mwibara Schiereiland. De journalist Rambert in het boek *De Pest*, die een vergunning probeert te krijgen om de stad uit te komen schetst de verschillende reacties van de ambtenaren: de formalisten, die zich aan de regels houden; de mooipraters, die zeggen dat het allemaal wel goed komt; de gewichtigdoeners, die een samenvatting van de bezoeker willen; de oppervlakkigen die bons voor logies aanbieden; de uitbundigen die de armen ten hemel heffen; de verveelden die de ogen afwenden en de traditionelen die naar een ander verwijzen. Reacties van mensen op de ongemakkelijke situatie, die doen denken aan de verschillende reacties van mensen op de COVID-19 pandemie: mensen die zich aan de regels strikt willen houden; mensen die niet in het vaccin geloven; mensen die meer en mensen die minder maatregelen willen. Andere overeenkomsten uit deze roman met COVID-19 pandemie is dat de ziekenhuizen vol raken, mensen voorraad gaan hamsteren en dat de familie nauwelijks afscheid kan nemen van de overledenen. In Oran neemt de pest af zonder aanwijsbare oorzaak en dan lijken de doden vergeten. De COVID-19 pandemie nam af door de vaccinatieprogramma's en de toegenomen immuniteit. Maatregelen worden afgeschaft en COVID wordt als een griep beschouwd.

In *Lucy aan zee* van Elizabeth Strout lezen we hoe de hoofdpersoon Lucy met haar ex William zich terugtrekken in een huisje aan zee na de uitbraak van de COVID-19 pandemie. Lucy verlaat New York omdat haar ex, een wetenschapper, het daar te gevaarlijk vindt. Ook in het afgelegen gebied worden ze geconfronteerd met de dreiging van de pandemie. Haar dochters worden ziek. Haar zus wordt opgenomen in het ziekenhuis, maar overlijdt niet. Haar broer overlijdt wel aan het virus. De angst voor de ziekte, het ongeloof dat dierbaren getroffen worden, de quarantaine die beperkingen oplegt, maar ook rust geeft. Discussies over het wel of niet laten vaccineren, een bekend thema in de pandemie, komen voorbij.

In het boek *Gezelschap* Van de Schotse schrijfster Ali Smith, vraagt de hoofdpersoon Sandy op het einde van de roman, die zich in de COVID-pandemie afspeelt, af of ze hallucineert, omdat het leven in de COVID-pandemie surrealistisch aanvoelt. Deze sfeer van surrealisme trof me in de

roman, een gevoel dat velen zullen herkennen tijdens de COVID-19 pandemie en wat ook in de aidsdiscourse voorkomt. De hoofdpersoon Sandy beschrijft hoe haar vader in het ziekenhuis opgenomen is en waar ze aanvankelijk niet bij mag en later met mondkapje voor en op de bekende anderhalve meter afstand. De coassistent ziet er uit alsof ze in vuilniszakken gehuld is. De isolatie van de vader, het moeizame contact, roept de sfeer van vervreemding op. Sandy wordt in het begin van het boek gebeld door een oud studiegenoot, die haar advies wil. Deze studiegenoot had een stem gehoord waarvan ze dacht dat ze zei: *Curlew or Curfew* (wulp of avondklok) en eindigde met “kies maar”. Het surrealistische, het filosofische, het dilemma zie ik terug in deze woorden en de pandemie. Hoe vrij zijn we? Kunnen we vrij vliegen als de wulp? Tegelijkertijd gaat het met de wulp niet goed en wordt tot de bedreigde diersoorten gerekend. Zijn we gebonden aan de avondklok? Zijn we beperkt? “Kies maar” zei de stem. Maar in hoeverre is dat mogelijk in een pandemie?

Het omvangrijke boek *De nachten van de pest* van Orhan Pamuk speelt zich af op het fictieve eiland Minger. Pamuk begon aan dit boek voor de Coronapandemie, maar de beschreven Derde Pest epidemie van 1901 vertoont overeenkomsten met de aidsdiscourse in mijn onderzoek en de COVID-19 pandemie. Thema's als ongeloof, negeren van de ernst van de ziekte, protest en verzet bij de bevolking keren ook hier terug. De arts Bonkowski, verantwoordelijk voor het beleid, krijgt veel verzet vanwege de quarantaine maatregelen. Hij wordt vermoord en zijn opvolger dokter Nuri en zijn vrouw zoeken als detectieven uit wie hem vermoord kan hebben. Tijdens de epidemie komen politieke verhoudingen onder druk te staan. Als een nieuwe bestuurder de quarantaine maatregelen weet op te heffen, neemt het sterftecijfer toe. Ook sceptici zien dan in dat de maatregelen wel zin hadden. Sceptische opmerkingen zien we in dit proefschrift terug in de *ngonjera*-toneelstukken, waarin burgers aangeven niet te geloven in de ernst van de ziekte aids. Sceptici uitten ook in de COVID-19 pandemie hun ongeloof over maatregelen en vaccinaties. In de roman van Pamuk wordt beschreven hoe kerken en moskeeën dicht moesten en gelovigen verbolgen waren. Zo was er ook discussie bij de COVID-19 pandemie in Nederland of kerken en gebedshuizen open mochten blijven. In de roman lezen we hoe de rituele islamitische lijkwassing aanvankelijk door de vingers wordt gezien ondanks het vermoeden van gevaar en pas echt verboden wordt als er doden te betreuren zijn. De lijkwassing is een thema waar de performers in mijn onderzoek voor waarschuwen.

Het boek *Het lied van ooievaar en dromedaris* van Anjet Daanje beschouw ik als een literair meesterwerk. Dit ingenieuze boek en de schrijfster doe ik zeker te kort door maar een enkel aspect er uit te belichten.

Het boek met vele thema's laat zich zeker op meerdere niveaus lezen. In elf verhalen over verschillende personages komen de mysterieuze zusjes Eliza May en Millicent Drayden telkens op een bijzondere wijze terug. Ik wil hier geen uitgebreide recensie geven, maar aangeven waar dit boek in verband met mijn onderzoek me raakte: het centrale thema de dood. In ieder hoofdstuk wordt het leven en de dood van een personage beschreven. In het eerste hoofdstuk overlijden velen aan de tyfus epidemie die in 1851 in het dorp Bridge Fowling woedt- deze epidemie is geen fictie-. In hoofdstuk twee verandert het postkantoor, dat het middelpunt van het dorp was, in een bron van angst. Grace, de dochter van de eigenaar stuurt haar ouders naar een 'veiliger' plek en neemt het werk over. Haar ouders en zus worden ziek. Moeder en zus overlijden. Ze trouwt met de weduwnaar van Millicent, die op het einde van het hoofdstuk overlijdt. Zo overlijdt er in ieder hoofdstuk iemand, niet altijd aan tyfus. Terugkerend in ieder hoofdstuk is de dood, het lijk en de geur ervan, de vlieg bij het lijk en het 'contact' met overledenen. Bepaald geen alledaagse of veelbesproken onderwerpen. Deze minder prettige aspecten van de dood, die 'gewoon' beschreven worden, en waar we allemaal mee te maken krijgen staan tegenover het thema mysterieuze dood.

Wat me trof in bovenstaande boeken is de beschrijving hoe mensen reageren op ziekten, de bedreiging van de dood en de daadwerkelijke dood. Maar ook hoe de literatuur ons een spiegel voorhoudt hoe weinig we leren van de geschiedenis. Het narratieve aspect over de manier waarop ziekte beleefd kan worden, heb ik ook teruggevonden in de gedichten, liederen en toneel van de theatergroep in mijn onderzoek. Het verhalende aspect in de literatuur zie ik als een zinvolle aanvulling, en verdieping van wetenschappelijk onderzoeken.

Summary

This thesis is the result of research concerning conceptions about Aids among the inhabitants of the Mwibara peninsula in North West Tanzania. The aim of this research is to establish what the Aids discourse is among the population: which images and conceptions do they have about the illness and its course? What knowledge do they have of the disease and what is their need for knowledge? The motivation for this research stems from experience with top-down given education and the results of another research from which it has become apparent that this form of education often misses the mark. Top-down education is given by medical experts, who are often not quite aware of the questions among the population. I saw this happening in the eighties of the previous century when I was living in Tanzania during several severe cholera epidemics. In 2006 I saw the devastating effects of Aids on the peninsula. The ignorance concerning the disease, the secrecy and the fatalistic attitude about it were characteristic of this period in which so many died as the result of Aids.

In 2007 when young people asked me to participate in founding a theatre group to provide education about Aids, I decided to participate and to investigate how giving bottom-up information works.

In **chapter 1** I describe the research area, the Aids situation in the region, my research questions and the data and theoretical orientation on which the analysis of these data is based. The research area is the Mwibara peninsula in north west Tanzania on Lake Victoria. It is a savannah-like area in which the population mainly belongs to the ethnical Jita group. Besides Kijita the inhabitants of the peninsula all speak Swahili. The majority of the people can hardly provide a livelihood for their families. Most families live from small-scale agriculture and livestock farming, growing crop like cassava, corn and rice. The sanitary facilities are bad and most houses don't have any electricity. Schools struggle with a lack of resources and a shortage of staff. The latter due to the Aids epidemic.

The last decades industrial fishing of Nile perch has taken place. The fishermen mainly live on the islands in front of the peninsula. Truck drivers transport the fish across the peninsula to the cities of Mwanza and Musoma for further processing. The inhabitants hold fishermen, truck drivers of the fishing industry and bar girls responsible for the spreading of Aids. Since the rise of the fishing industry many bars and small restaurants have settled along the thoroughfare. The inhabitants complain about overt prostitution. They are mainly concerned about young students getting involved in sexual contacts.

Numbers concerning incidence and prevalence of Aids are hardly available during this period. The illness Aids is concealed by patients and their families. Patients run the risk of being cast out by their families and at funerals other causes of death are mentioned than Aids. There are no newspapers available on the peninsula and there is hardly any information about Aids. Health care is available at the hospital in Kibara which is situated in the middle of the peninsula. Here people can get tested for Aids but there is little enthusiasm for it. It is considered useless, because the widespread idea is that the disease can't be prevented. Antiretroviral medication is hardly available. Most sick people also consult local healers.

My research takes place in Kibara which is centrally located on the peninsula and nine surrounding villages.

I formulate my research question in the following sub questions:

- Which conceptions does the population around Kibara have about Aids, what do they think about the spreading of the disease and its treatment?
- Which questions does the population have about Aids?
- What are the reasons for resistance to change of behaviour?
- What messages are spread, in which way and by whom?
- Are there any noticeable changes in the Aids discourse as the result of the education given by the theatre group and if so, what are the effects?

In order to answer the research questions I have translated and analysed the texts of the theatre group KIUKAKI. The group gave performances during three years: in 2007, 2008 and 2009. I followed the group extensively during those years. I made many audio and video recordings and collected a big corpus for research. Too much material for this thesis. The data that I have used for this research are twelve songs, *Nyimbo*, (appendix 2), three *Utenzi* poems (appendix 3), five *Shairi* poems (appendix 4), four texts of *Ngonjera* plays (appendix 5), eleven rap songs (appendix 6), 200 post-performance questions and approximately ten plays. I have translated these texts from Swahili into Dutch. I have translated the rap songs into English. During the analysis of the texts I took inspiration from the theory of Critical Discourse Analysis (CDA). Next to these texts I have also analysed the metaphorical denominations of Aids used during that time. The analysis of the metaphorical denominations I have based on the Conceptual Blending Theories of Fauconnier & Turner (2003) and Hart (2008)

The theatre group KIUKAKI consists of 30 men and women between twenty and thirty years of age. They visit the selected villages twice a week. Each of the villages gets a performance once a month. The members

of the theatre- group make an inventory of the questions that live in the community and register what is going on, on the basis of which they make their plays, poems and songs.

One entire day of a performance is described in **chapter 2**. The performances take place in the open air in the middle of the village square. The audience stands around the place of the performance. The theatre group makes use of different genres. The show begins and ends with *Nyimbo* songs, a genre which is familiar to the audience. The other different genres that are used are: *Utenzi* poems and *Shairi* poems, which are both also familiar to the public.

The group also has three rappers, who perform rap songs during each show. This genre is not familiar to the audience and surprises them by the way in which they are performed and the slang that is used. The *Ngonjera* play is a recurrent part of the performance. In this play a discussion is acted out between a group of educators and a group of citizens, in which the educators try to convince the citizens that Aids is a very serious disease. At the end of the performance there is a big show, the contents of which refer back to events that are recognizable to the audience. Afterwards there is a post-performance discussion, in which the inhabitants can say what they think of the show and ask questions about subjects they would like to get answers to. The performers answer the questions.

Chapter 3 deals with which messages are carried across. The different genres of the performances are compared concerning content, use of language and the way in which the audience is addressed. There are similarities and differences between the different genres. The similarities are that in each genre the recurrent message is that prostitution and unsafe sex are a big risk which can cause Aids. The genres emphasize different aspects of content and language dependent on their audience. In the *Nyimbo* songs information is given about the symptoms of Aids, when Aids first came about in the country and what can be dangerous behaviour. Advice is given on healthy food, physical exercise and living with hope. Parents are also advised to keep a close watch over their young girls. In these songs girls and young women are held responsible for the spreading of Aids and nothing is mentioned about the behaviour of men. The use of language and the way of presentation are familiar to the public. In the rap songs on the contrary the audience is surprised by the slang, the way of presentation and the contents. The contents are narrative and the rappers speak from their own experience. Their advice is blunt. As such they advise using a condom, which is sensitive in these environments. With slang words they denote different forms of unsafe sex. The rappers don't only appeal to young women but they also unequivocally address the behaviour of men and call for a change of

behaviour. The call for a change of behaviour also sounds in the *Utenzi* poems. Still also mostly girls are addressed, though not judgmentally but reprovably. They are advised to refrain from sex and to finish their education. The manner of presentation and recitation is familiar to the audience. The *Shairi* poems are also familiar concerning their presentation, but innovative as to their contents. In these poems not only young women are addressed but also the behaviour of men. The uncertainty in the community about change of behaviour and the resistance to change is acted out in the *Ngonjera* plays. The audience also recognizes the dilemmas in their familiar performance. The audience reacts enthusiastically at the end of the *Tamthilia* play. The performers act out events that are recognizable to them. Nearly always a form of unsafe sex is the main theme, but the situations differ. Rich and poor people, men and women are addressed. The power of the combination of the different genres is that each genre stresses different aspects and has its own presentation, but it always conveys the recurrent message that Aids is a fatal disease that can be avoided by stopping prostitution.

The metaphorical denominations for Aids are analysed in **chapter 4**. The aim of the analysis

is to track down the hidden meaning behind these denominations for Aids. Metaphorical names are analysed like *Mgeni* (guest), *Nyambizi* (submarine and healthy looking woman) *Umeme* (lightning, electricity) *Juliana* (clothing brand) and *Adui/ Jambazi/ Gaidi* (enemy/ thug / terrorist).

The hidden meaning behind these metaphorical denominations derives from the concept that Aids comes from the outside, an attacker that strikes unexpectedly and unrecognizably, is deadly, something that happens to you, which is hard to defend yourself against.

The hidden meaning of the metaphorical denotation *Nyambizi* is that the woman is to blame. In the course of time the metaphorical denominations for Aids have been going out of use and the official name for Aids *Ukimwi* is used more frequently. Yet the metaphorical name *Nyambizi* is still popular.

The questions discussed during the post- performance Q&A, which were collected and written down beforehand by the theatre group, are analysed in **chapter 5**, as well as the analysis of what knowledge the audience has and which questions they have about Aids.

At the beginning of the research period it were mainly men who asked the questions, mostly about the origin of the symptoms of Aids. In the course of time more women started to ask questions as well. The questions also became more medical, personal and intimate.

The audience wanted clearer answers as to what the virus is, how it can spread, how long it stays active in the bodily fluids and what they can do to protect themselves against contamination. The questions have become more intimate: questions are raised about socially sensitive subjects, like the use of condoms and sexual behaviour. The respectful atmosphere during the post-performance discussion, in which everybody listens to each other, has broken the taboo of discussing sensitive subjects. The audience learns from each other during the Q&A and the performers learn from them. The audience also tells the performers when they find certain aspects of the performance confusing. An example of this is that the contaminated people in the play die quickly, while the performers point out in their information beforehand that the course of the illness may take a long time. The performance group ask and get feedback on their own functioning, by which they can continue to develop themselves. The performers take the feedback and the questions from the audience as the starting point for their new plays. In this way a circular learning process is created.

The development of the knowledge of the audience has been growing during the time of the research. So much so that at the end of the research period the performers are feeling overwhelmed. There are questions that they don't know the answers to. The performers can't get hold of good medical books or information. They do get a workshop from a doctor at the hospital, but at a certain moment that appears insufficient to keep up with their growing need for knowledge.

In **chapter 6** the research questions are answered and the procedure of the Theatre for Development is reflected on concerning the changes in views, the use of metaphorical connotations and attitudes and the changes in information which the performers give and the changes in the knowledge of the population are described.

The approach used by the Theatre for Development, as applied by the theatre group KIUKAKI has proved to be a valuable means of health education. Being part of the community themselves, the performers know what is going on among the people, they are aware of the developments around Aids and they speak the same language. All of this appears to be a good basis to continue exploring the need for specific knowledge and the working method appears to be suitable for giving further information to the population. The post-performance questions make clear that the theatre group have successfully managed to make the population consider a change of behaviour. In the diagram according to Prochaska and DiClemente (figure 1.3, chapter 1 page 19) we see that the audience has moved from the phase of pre-contemplation and contemplation to actually considering a change of behaviour and being prepared to make a plan for change.

The combination of genres and the reinforcement of words (texts) by images (theatre), increase the power of persuasion of the performers and increase the motivation for change of behaviour. This can be concluded from the change of attitude towards Aids: from an evil coming from the outside to the awareness that people can put a stop to further spreading of the disease themselves. This working method also achieves that people can contemplate their own behaviour and dare to talk about it together. Possible changes of behaviour are being contemplated. In this way the taboo of talking about sex and condoms is also broken. We see that the dissembling metaphorical connotations for Aids have gradually vanished in the course of time and the disease Aids is named as such.

This bottom-up method, which motivates change of behaviour and increases knowledge among the population, is also reaching its limits. The performers realise in the course of time, exactly because of the increased knowledge among the people, that their own knowledge is limited. Now it is time for the next phase. A phase in which the performers get additional training and guidance by medical experts in the field of Aids. It remains commendable that performances are held by people from within their own community, as was done by the theatre group.

In conclusion we can state that the views on Aids, the questions of the population and the dilemmas concerning a change of behaviour have been documented. The bottom-up approach of the Theatre for Development has revealed these views.

The interaction of supply and demand between the theatre group and the audience has brought about a change of views and attitudes. There has been a development from ignorance and a culture of fear towards awareness and a willingness to change in behaviour. It is a circular learning process in which the audience with their feedback and questions give the theatre performers a new input for their show, creating a circle that works successfully.

Samenvatting

Dit proefschrift is het resultaat van onderzoek naar opvattingen over aids bij de bevolking van het Mwibara Schiereiland in noordwest Tanzania. Het doel van het onderzoek is te achterhalen hoe de aidsdiscourse bij de bevolking verandert en welke beelden, opvattingen hebben ze over de ziekte en zijn verloop. Welke kennis hebben ze en welke behoefte aan kennis bestaat er? De motivatie voor dit onderzoek komt voort uit ervaringen met voorlichting die top-down gegeven wordt en resultaten van ander onderzoek waaruit blijkt dat deze vorm van voorlichting vaak zijn doel voorbij schiet. Top-down voorlichting wordt gegeven door medisch deskundigen, die vaak niet goed op de hoogte zijn van de vragen vanuit de bevolking. Ik zag dat gebeuren in de jaren tachtig van de vorige eeuw toen ik in Tanzania woonde en er een aantal keren een heftige cholera-epidemie was. In 2006 zag ik de catastrofale gevolgen van aids op het schiereiland. De onwetendheid over de ziekte, de geheimhouding er over en de fatalistische houding waren kenmerkend voor die periode waarin velen stierven aan de gevolgen van aids.

Toen in 2007 jonge mensen mij vroegen mee te werken aan het opzetten van een theatergroep om voorlichting te geven over aids, besloot ik dit te doen en te onderzoeken hoe bottom-up gegeven voorlichting werkt.

In hoofdstuk 1 beschrijf ik het onderzoeksgebied, de aidssituatie in de regio, mijn onderzoeksvragen, de data en de theoretische oriëntatie waarop de analyse van de gegevens berusten.

Het onderzoeksgebied is het Mwibara Schiereiland in noordwest Tanzania aan het Victoriameer. Het is een savanneachtig gebied waarvan de bevolking grotendeels tot de etnische groep Jita behoort. De bewoners van het schiereiland spreken naast *kijita* allemaal Swahili. Het merendeel van de bevolking kan met moeite in levensonderhoud voor hun familie voorzien. De meeste gezinnen leven van kleinschalige landbouw en veeteelt en verbouwen gewassen als cassave, maïs en rijst. De sanitaire voorzieningen zijn slecht en de meeste huizen hebben geen elektriciteit. De scholen kampen met een tekort aan hulpmiddelen en een tekort aan onderwijzend personeel. Dit laatste vanwege de aidsepidemie.

De laatste tientallen jaren wordt er industrieel gevisd op de nijlbaars. De vissers leven voornamelijk op de eilanden voor het schiereiland. Vrachtwagenchauffeurs vervoeren de vis over het schiereiland naar de steden Mwanza en Musoma voor verdere verwerking. Voor de verspreiding van aids worden vissers, vrachtwagenchauffeurs van de visindustrie en barmeisjes verantwoordelijk gehouden door de bewoners. Sinds de opkomst

van de visindustrie zijn er langs de doorgaande route op het schiereiland vele bars en kleine restaurants gevestigd. De bewoners klagen over het feit dat er openlijk prostitutie bedreven wordt. Met name maken ze zich zorgen over de jonge scholieren die seksuele contacten aangaan.

Cijfers wat betreft de incidentie en prevalentie van aids zijn in deze periode nauwelijks bekend. De ziekte aids wordt verzwegen door patiënten en hun familie. Patiënten lopen kans verstoten te worden uit de familie en bij begrafenissen worden andere doodsoorzaken genoemd dan aids. Er zijn geen kranten beschikbaar op het schiereiland en informatie over aids is er nauwelijks. Voor de gezondheidszorg kunnen patiënten terecht in het ziekenhuis in Kibara dat midden op het schiereiland ligt. Mensen kunnen zich op aids laten testen, maar daar is weinig animo voor. Men ziet het nut er niet van in omdat de wijdverspreide opvatting is dat er aan de ziekte niets te doen is. Antiretrovirale middelen zijn nauwelijks beschikbaar. De meeste zieken bezoeken ook lokale genezers.

Het onderzoek vindt plaats in Kibara dat centraal op het schiereiland ligt en negen andere dorpen in de omgeving.

De onderzoeksvraag formuleer ik in de volgende sub-vragen:

- Welke opvattingen heeft de bevolking rondom Kibara over aids, hoe wordt er gedacht over de wijze van verspreiding en hoe over de behandeling?
- Welke vragen heeft de bevolking over aids?
- Wat zijn mogelijke weerstanden om gedrag te veranderen?
- Welke boodschappen worden overgebracht, op welke wijze en door wie?
- Verandert er iets in de aidsdiscourse door de voorlichting van de performance groep? Zo ja, wat zijn de effecten?

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden heb ik de teksten van de theatergroep KIUKAKI vertaald en geanalyseerd. Gedurende drie jaren 2007, 2008 en 2009 heeft de theatergroep voorstellingen gegeven. In die periode heb ik de groep intensief gevolgd. Ik heb vele audio- en video-opnames gemaakt en een groot corpus voor onderzoek verzameld, te veel materiaal voor dit proefschrift. De data die ik voor dit onderzoek gebruik zijn: de teksten van twaalf liederen, *nyimbo*, (appendix 2), vier *utenzi*-gedichten (appendix 3), vijf *shairi*-gedichten (appendix 4), vier teksten van *ngonjera*- toneelstukken (appendix 5), elf raplieders (appendix 6), 200 post-performance vragen en een tiental toneelstukken. Ik heb deze teksten vanuit Swahili in het Nederlands vertaald. De raplieders heb ik in het Engels vertaald. Bij de analyse van de teksten heb ik me laten inspireren door de theorie van de Critical Discourse Analysis (CDA). Naast deze teksten heb ik ook metaforische benamingen voor aids, die in die periode

gebruikt werden geanalyseerd. De analyse van de metaforische benamingen heb ik gebaseerd op de Conceptual Blending theorieën van Fauconnier & Turner (2003) en Hart (2008).

De theatergroep, KIUKAKI, bestaat uit 30 mannen en vrouwen tussen de twintig en dertig jaar en bezoekt tweemaal per week een van de geselecteerde dorpen. Elk van die dorpen krijgt iedere maand een voorstelling. De leden van de theatergroep inventariseren welke vraagstukken en welke gebeurtenissen er spelen. Op basis daarvan maken ze toneelstukken, gedichten en liederen. Een dag van een uitvoering wordt in hoofdstuk 2 beschreven. De performances vinden midden in het dorp op een open ruimte plaats. Het publiek staat rondom de plaats van uitvoering. De theatergroep gebruikt meerdere verschillende genres. De uitvoering begint en eindigt met liederen *nyimbo*, een voor het publiek vertrouwd genre. De andere toegepaste genres zijn: *utenzi*-gedichten en *shairi*-gedichten, beide ook vertrouwde genres voor het publiek. De groep heeft ook drie rappers, die iedere uitvoering rapliederen ten gehore brengen. Dit genre is niet bekend bij het publiek en verrast de toehoorders door de wijze van uitvoering en het gebruik van straattaal. Het toneelstuk *ngonjera* is een regelmatig terugkerend onderdeel. In dit toneelstuk wordt een discussie gespeeld tussen een groep voorlichters en een groep burgers. De voorlichters proberen in het spel de burgers te overtuigen dat aids een ernstige ziekte is. Op het einde van de uitvoering wordt een groot toneelstuk uitgevoerd, waarvan de inhoud terugvoert op een voor het publiek herkenbare gebeurtenis. Na de uitvoering vindt er een post-performance discussie plaats. Hierin kunnen de bewoners vertellen wat ze van de uitvoering vonden en vragen stellen over zaken die ze graag willen weten. De performers geven antwoord op de vragen.

In hoofdstuk 3 komt aan de orde welke boodschappen er overgebracht worden. De verschillende genres van de voorstellingen worden met elkaar vergeleken, wat betreft inhoud, taalgebruik en op welke wijze het publiek door de performers wordt aangesproken. Er zijn overeenkomsten en verschillen tussen de genres. De overeenkomst in alle genres is de terugkerende boodschap dat prostitutie en onveilige seks een groot risico zijn en aids kunnen veroorzaken. De genres leggen wat inhoud, taalgebruik en tot wie ze zich richten andere accenten. In de *nyimbo*-liederen wordt informatie gegeven over de symptomen van aids, wanneer aids in het land kwam en wat risicovol gedrag kan zijn. Er worden adviezen gegeven zoals het advies om gezond te eten, lichamelijke oefeningen te doen en te leven met hoop. Ook worden ouders geadviseerd om jonge meisjes goed in de gaten te houden. In deze liederen worden de meisjes en jonge vrouwen verantwoordelijk gehouden voor de verspreiding van aids en er wordt niets vermeld over het gedrag van mannen. Het taalgebruik en de wijze van presentatie zijn

vertrouwd voor het publiek. In de rapliederen daarentegen wordt het publiek verrast door het straattaalgebruik, de wijze van presentatie en inhoud. De inhoud is narratief, de rappers verhalen uit eigen ervaringen. Hun advies is onomwonden. Zo adviseren ze het condoom te gebruiken, hetgeen gevoelig ligt in de omgeving. Met de straattaalwoorden geven ze verschillende vormen van onveilige seks aan. De rappers spreken niet alleen jonge vrouwen aan maar benoemen ook op niet mis te verstane wijze het gedrag van mannen en roepen op tot gedragsverandering. De oproep tot gedragsverandering klinkt ook in de *utenzi*-gedichten. Nu worden ook vooral de meisjes aangesproken, niet verwijtend, maar vermanend. Ze worden geadviseerd zich te onthouden van seks en hun opleiding af te maken. De wijze van presentatie, de recitatie is vertrouwd voor het publiek. Ook de *shairi*-gedichten zijn vertrouwd wat presentatie betreft, maar vernieuwend wat inhoud betreft. Ook in deze gedichten worden niet alleen jonge vrouwen aangesproken, maar het gedrag van mannen komt ook aan de orde. De onzekerheid die er leeft over de zin van gedragsverandering en de weerstanden om te veranderen, worden uitgespeeld in de *ngonjera*-toneelstukken. Het publiek herkent de dilemma's in de ook voor hen vertrouwde wijze van presentatie. Het publiek reageert enthousiast op het *tamthilia*-toneelstuk op het einde van de voorstelling. De performers spelen voor het publiek herkenbare gebeurtenissen. Vrijwel altijd is een vorm van onveilige seks het hoofdthema, maar is de situatie verschillend. Rijke en arme mensen, mannen en vrouwen worden aangesproken. De kracht van de combinatie van de verschillende genres is dat ieder genre andere accenten legt, een eigen wijze van presentatie heeft, maar dat de boodschap dat de dodelijke ziekte aids vermeden kan worden door te stoppen met prostitutie telkens terugkeert.

De metaforische benamingen voor aids worden in hoofdstuk 4 geanalyseerd. Het doel van de analyse is de verborgen betekenis over aids te achterhalen. Metaforische benamingen *Mgeni*, (gast); *Nyambizi*, (onderzeeër en gezond uitziende vrouw), *Umeme*, (bliksem, elektriciteit); *Juliana*, (een kledingmerk); en *Adui/ Jambazi/ Gaidi*, (vijand/ overvaller/ terrorist), worden geanalyseerd. De verborgen betekenissen van deze metaforische benamingen zijn de opvattingen dat aids van buitenaf komt, onverwachts en niet herkenbaar aanvalt, dodelijk is, iets wat je overkomt en waar je je moeilijk tegen beschermen kunt. De verborgen betekenis van de metaforische benaming *Nyambizi* is dat de vrouw de boosdoener is. In de loop van de tijd worden de metaforische benamingen voor aids steeds minder gebruikt en wordt de officiële naam voor aids *Ukimwi* steeds vaker gebruikt. Alleen de metaforische benaming *Nyambizi* blijft in zwang.

De vragen die tijdens de post-performance discussie gesteld worden en die door de theatergroep op schrift zijn gesteld, analyseer ik in hoofdstuk 5 en onderzoek ik wat het publiek aan kennis heeft en welke vragen ze hebben over aids. In het begin van de onderzoeksperiode waren het vooral mannen die vragen stelden, veelal vragen over de herkomst en symptomen van aids. In de loop van de tijd gaan ook steeds meer vrouwen vragen stellen. Ook worden de vragen steeds meer medisch inhoudelijk en persoonlijker, intiemmer. Het publiek wil steeds duidelijkere antwoorden op vragen zoals: wat het virus precies is, hoe het virus zich kan verspreiden, hoe lang het virus zich in lichaamssappen bevindt en wat ze kunnen doen om besmetting te voorkomen. De vragen worden intiemmer: er worden vragen gesteld over sociaal gevoelige onderwerpen als het condoomgebruik en seksueel gedrag. De respectvolle sfeer van de post-performance discussie, waarin ieder naar elkaar luistert, heeft het taboe doorbroken om over sociaal gevoelige onderwerpen te spreken. Het publiek leert van elkaar door deze vragen en antwoorden en de performers leren van het publiek. Het publiek maakt de uitvoerders ook duidelijk als ze onderdelen van de uitvoering verwarrend vinden. Een voorbeeld hiervan is dat in de toneelstukken de besmette mensen snel sterven terwijl in de uitleg die de uitvoerders geven vermeld wordt dat het ziekteproces lang kan duren. De performancegroep vraagt en krijgt feedback op haar eigen functioneren, waardoor ze zich kunnen blijven ontwikkelen. De performers nemen de feedback en de vragen van het publiek als uitgangspunt voor nieuwe toneelstukken. Hierdoor ontstaat een circulair proces van leren. De ontwikkeling van de kennis van het publiek gaat in de tijd van het onderzoek vooruit. Zo zeer dat aan het einde van de onderzoeksperiode de performers zich overvraagd voelen. Er zijn dan vragen waar ze geen antwoord op kunnen geven. De performers kunnen niet aan goede medische boeken of informatie komen. Ze krijgen wel een workshop van de arts van het ziekenhuis, maar dat blijkt op een gegeven moment ook onvoldoende om hun kennis te vergroten.

In hoofdstuk 6 worden de onderzoeksvragen beantwoord, wordt er theoretisch gereflecteerd op de werkwijze van Theatre for Development en worden de veranderingen in opvattingen, het gebruik van metaforische benamingen, attitudes, veranderingen in informatie die de performers geven en veranderingen in kennis van de bevolking beschreven. De werkwijze van Theatre for Development, zoals deze toegepast is door de theatergroep KIUKAKI is een waardevolle manier van gezondheidsvoorlichting gebleken. De performers hebben doordat ze deel uitmaken van de bevolking kennis van wat er leeft onder de mensen, zijn op de hoogte van ontwikkelingen rondom aids en spreken dezelfde taal. Dit alles blijkt een goede basis te zijn om verder te exploreren welke behoefte

aan kennis bestaat en de werkwijze blijkt geschikt om de bevolking van verdere informatie te voorzien. De post-performance vragen maken duidelijk dat het de theatergroep gelukt is om de bevolking gedragsveranderingen te laten overwegen. In het schema volgens Prochaska en DiClemente (zie afbeelding 1.3. hoofdstuk 1, pag. 19) zien we dat het publiek van de fase van pre-contemplatie en contemplatie, het overwegen van gedragsveranderingen aan de volgende fase van preparatie, een veranderingsplan maken, toegekomen is. De combinatie van de genres, de versterking tussen woord (teksten) en beeld(toneel), vergroten de overredingskracht van de performers en vergroten de motivatie tot gedragsverandering. Dit valt af te leiden uit de veranderingen in opvattingen over aids: van iets boosaardigs dat van buitenaf komt naar het besef dat mensen zelf een halt kunnen roepen aan verdere verspreiding. Ook bewerkstelligt deze manier van werken dat mensen over de ziekte en over hun eigen gedrag gaan nadenken en er samen over durven te praten. Mogelijke gedragsveranderingen worden overwogen. Ook wordt door deze werkwijze het taboe verbroken om over seks en condooms te praten. We zien dat de verhullende metaforische benamingen voor aids in de loop van de tijd steeds meer verdwijnen en de ziekte aids bij zijn naam wordt genoemd. Deze bottom-up benadering die motiveert tot gedragsverandering en kennis bij de bevolking bevordert, raakt ook begrensd. De performers realiseren zich in de loop van de tijd, juist door de toename van kennis van de bevolking, dat hun kennis op den duur te beperkt is. Het is dan tijd voor een volgende fase. Een fase waarin de performers bijgeschoold moeten worden of begeleid worden door deskundigen op het gebied van aids. Het blijft aan te bevelen dat de uitvoeringen gedaan worden door mensen uit de eigen bevolking, zoals dit gebeurd is in de theatergroep.

Concluderend kunnen we stellen dat de opvattingen over aids, de vragen van de bevolking, de dilemma's tot gedragsverandering in kaart zijn gebracht. De bottom-up benadering van de Theatre for Development groep heeft deze opvattingen zichtbaar gemaakt. De wisselwerking van vraag en aanbod tussen de theatergroep en het publiek heeft voor een veranderingsproces gezorgd wat betreft opvattingen en attitudes. Er heeft een ontwikkeling plaats gevonden van onwetendheid, van een angst cultuur naar bewustwording en bereidheid tot gedragsverandering. Het is een circulair leerproces waarin de feedback en de vragen van het publiek de uitvoerders beïnvloeden.

Curriculum vitae

Ria Huijgen-Koolen is geboren in Geleen, Nederland op 19 oktober 1951. Na het behalen van het gymnasium diploma aan het Serviam Lyceum te Sittard, startte ze in 1971 met de studie psychologie aan de universiteit van Nijmegen. Na haar afstuderen woonde ze drie jaar in Kibara, Tanzania. Na terugkeer in Nederland in 1983 volgde ze de opleiding tot psychotherapeut en werkte als vrijgevestigd therapeut tot 2007. In 2006 behaalde ze de master 'Talen en Culturen van Afrika' in Leiden. Van 2007-2010 deed ze onderzoek naar opvattingen over aids in Tanzania. Van 2011- 2020 gaf ze Swahili les aan coassistenten aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. In dezelfde periode werkte ze als docent aan de huisartsopleiding en als intervisiecoach voor coassistenten aan de Maastricht University.

Foto's

Foto's gemaakt door Jeroen Tumaini Huijgen

Koor, Nambaza

Shairi-gedicht, 19-07-2007

Rap lied, 03-07-2008***Ngonjera-* toneel, 04-03-2008**

Toneel met patiënt, 03-07-2008

Toneel met lokale dokter, 10-03-2008

Utenzi-gedicht, 06-12-2007